

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LOUIS BOBÉ

MORITZ HARTMANN

MDCLVI-MDCXCV

DANSK OG VENETIANSK ORLOGSKAPTJN

RIDDER AF SAN MARCO

OG GOUVERNEUR I TRANKEBAR

★

DANMARKS FORBINDELSER MED REPUBLIKEN VENEDIG

LOUIS BOBÉ

MORITZ HARTMANN

MDCLVI-MDCXCV

DANSK OG VENETIANSK ORLOGSKAPTJYN

RIDDER AF SAN MARCO

OG GOUVERNEUR I TRANKEBAR

★

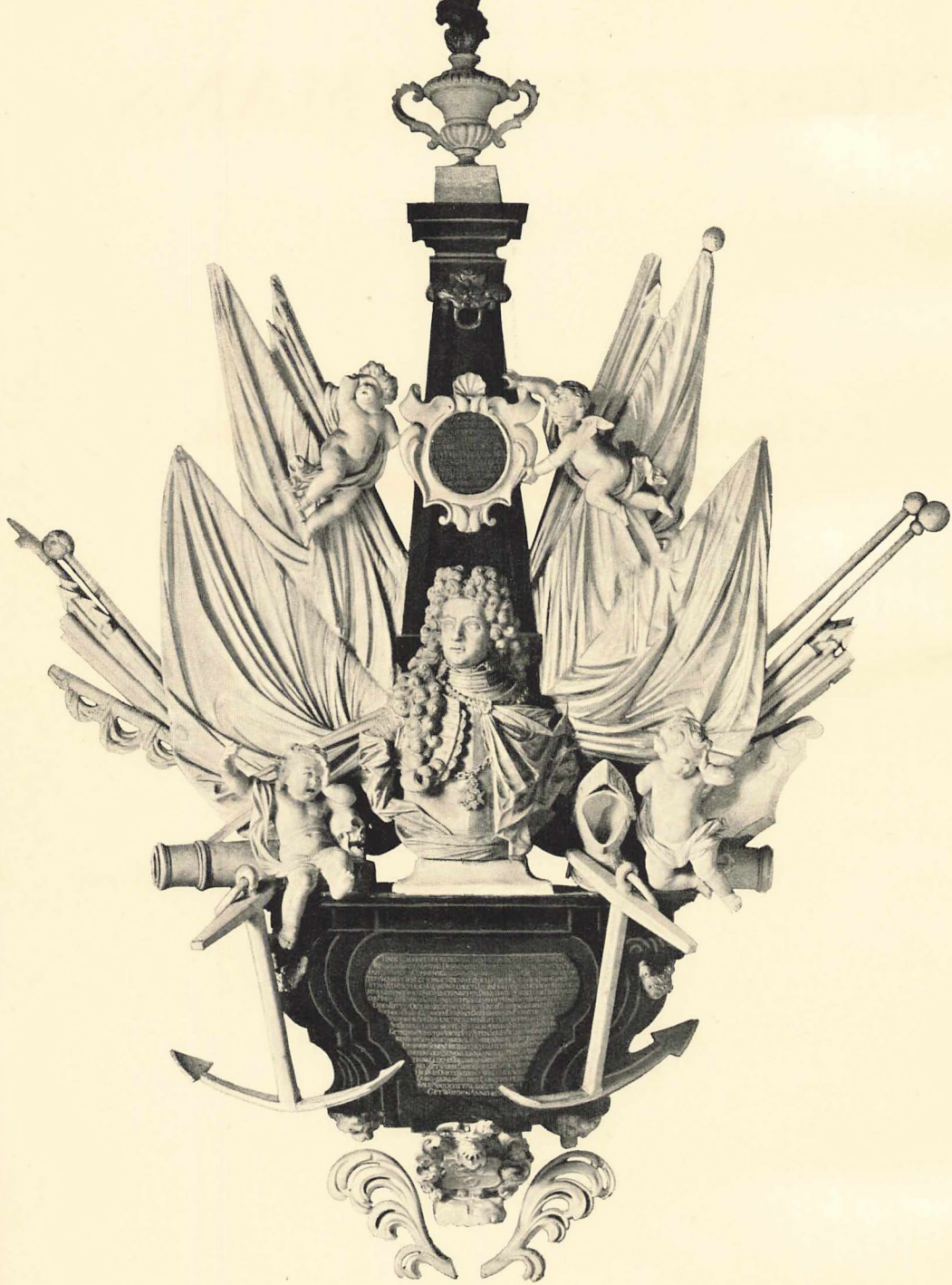
DANMARKS FORBINDELSER MED REPUBLIKEN VENEDIG

LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG

KØBENHAVN 1933

MORITZ HARTMANN

EPITAFIUM I KIRKEN I HEILIGENHAFEN
OVER MORITZ HARTMANN

LOUIS BOBÉ

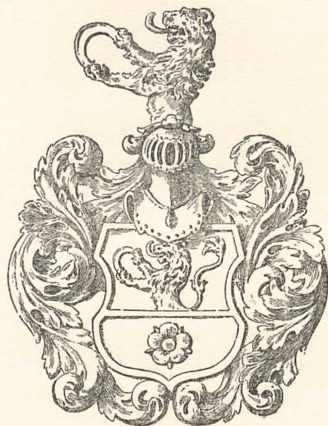
MORITZ HARTMANN

MDCLVI–MDCXCV

DANSK OG VENETIANSK ORLOGSKAPTJN
RIDDER AF SAN MARCO
OG GOUVERNEUR I TRANKEBAR

★

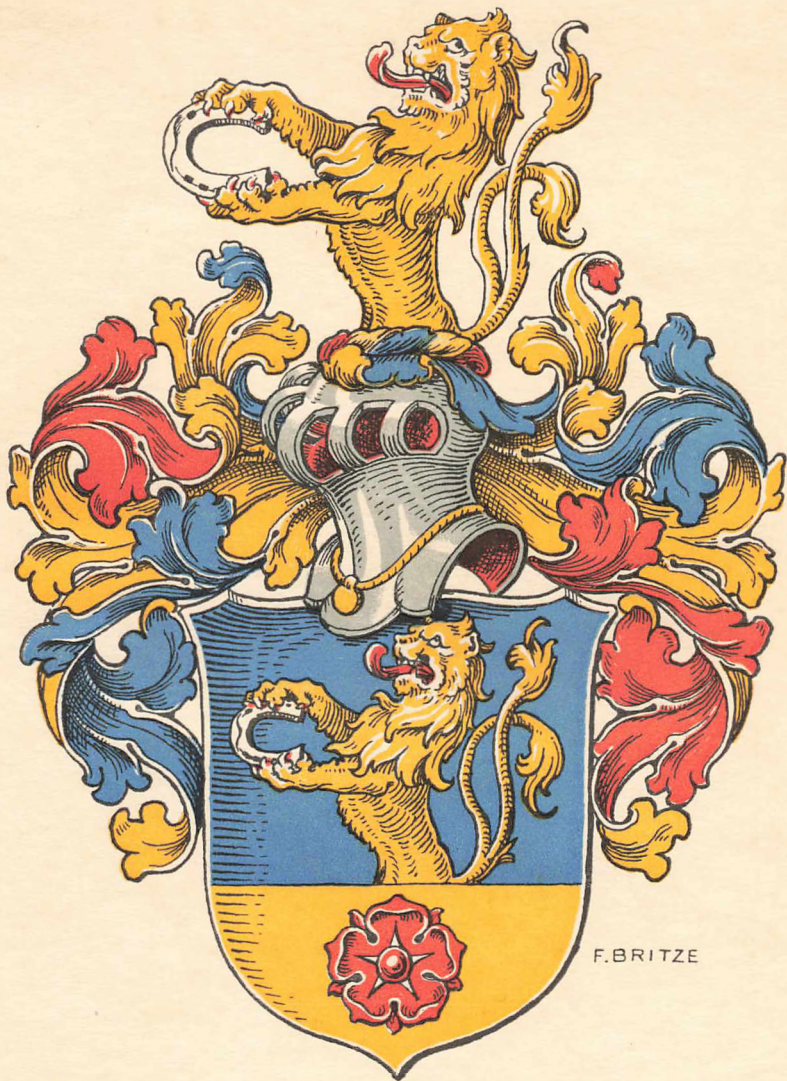
DANMARKS FORBINDELSER MED REPUBLIKEN VENEDIG

KØBENHAVN

LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG

MCMXXXIII

F. BRITZE

Forordet til et lille Skrift med Titlen: »En Familie Hartmann i Danmark og Norge 1615—1895«, Kristiania 1895, har den i Aaret 1900 afdøde Rektor i Skien *G. Hartmann* henstillet til yngre Medlemmer af Familien at udvide og uddybe hans Arbejde gennem yderligere Undersøgelser, særlig om Slægten længere tilbage i Tiden.

Eftersom den familiehistoriske Sans udvikledes hos mig, følte jeg stigende Trang til at følge min Fars Fætters pietetsfulde Spor. Maalet for videre Undersøgelser blev for mig, dels at komme efter vor Families Udspring og Hjemstavn, som forgæves var eftersporet, dels i det enkelte at følge Slægtens mærkeligste Mand, der omhandles i nærværende Skrift gennem de mange Stadier paa hans eventyrlige Livsvej. Til Orlogs med Hollændere, Spaniere og Franskmænd, som Frivillig i Republiken Venedigs Tjeneste, hvor han vandt sine krigerske Lavrbær, som Guvernør i Trankebar og som Pilegrim til den hellige Grav, hvorom Indskriften paa Moritz Hartmanns prægtige Gravmæle i Heilighafens Kirke kortelig beretter.

Tilskyndelsen til planmæssige Undersøgelser i begge nævnte Retninger skyldes en Tilfældighed. I 1921 fremkom kgl. Ordenshistoriograf Dr. phil. *Louis Bobé* med Oplysninger om, at den i sin Tid af Arkæologen P. O. Brøndsted forgæves efterlyste »Capitain Hartmand«, der i 1688 fra det søndersprængte Parthenon hjemførte de i vor Antiksamling bevarede, to verdensberømte Metope-Hoveder, var identisk med Moritz Hartmann. Sammen med Dr. Bobé foretog jeg i det følgende Aar Lokalstudier og Undersøgelser i Statsarkiverne i Venedig, Wien, Dresden og Hannover saavel som i By- og Kirkearkiverne i Kiel, Heilighafen og Braunschweig.

Indgaaende Efterforskninger i Stettin, Stralsund og

Greifswald godtgjorde imidlertid, at vor Families Hjemstavn ikke, som formodet, var at søge i Pommern. Af den i 1928 udgivne Matrikel for Universitetet Helmstedt fremgaar nemlig, at Moritz Hartmanns Fader, Konrektor i Heiligenhafen Rembert Hartmann, Slægtens indtil da kendte ældste Mand, er indtegnet i 1632 som Brunswicensis. Ved en paafølgende Gennemgang af Kirkebøgerne i Braunschweig lykkedes det ogsaa at paavise Familiens Hjemmehørighed i denne By.

Udbyttet af disse aarelange Efterforskninger er nedlagt i nærværende Levnedskildring. Trods de Lakuner, denne fremviser, som et Tidsbillede med skiftende Horisonter, tør den formentlig paaregne Interesse udover Familiens snevre Kreds, hvorfor den ogsaa fra først af er anlagt med et videre Udsyn. Ikke mindst i Betragtning af, at Moritz Hartmann kun opnaaede en Alder af 38 Aar, vil man finde, at hans Livsbane har været rig paa vovelige Bedrifter overalt, hvor han kom hen, saaledes at han vel fortjener at mindes blandt de Søkrigere fra Niels Juels Tid, der har øget den danske Orlogsmagts Ry.

Til nødvendig Forstaaelse af de fra Nutidens saa vidt forskellige Tids- og Stedsforhold, i hvilke Moritz Hartmanns hyppigt vekslende Oplevelser spejler sig, er der i hvert enkelt Tilfælde givet orienterende Indledninger, som belyser den historiske Baggrund. Rammen for denne Monografi er bleven udvidet til at bringe en Redegørelse for de mangfoldige, hidtil uoplyste Berøringer mellem Venedig og Danmark før og efter hans Tid, samt ogsaa Efterretninger om de talrige Danske, Norske og Holstenere, der sammen med Moritz Hartmann har deltaget i Venedianernes Kampe mod Tyrkerne. Dette skyldes en ved gentagne Ophold i Venedig uddybet Interesse for dets Historie, som jeg har tilfælles med Bogens Forfatter, og jeg deler

med ham Haabet om, at de her samlede Oplysninger maa kunne forsvare deres Plads ved lejlighedsvis at tjene den personhistoriske Forskning i begge Lande.

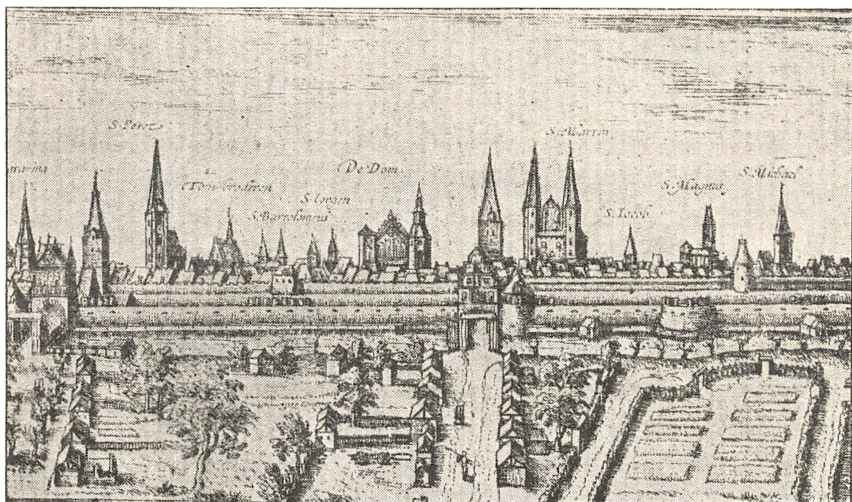
Blandt de mange, der under Forarbejderne til dette Skrift har ydet en værdifuld Bistand, skyldes særlig Tak til den tidligere Arkivar i Statsarkivet i Venedig, Com^mendatore *Gio. Orlandini*, der ved dybtgaaende Under^søgelser har hjulpet til at fremdrage de spredte Aktstykker om Moritz Hartmanns Forhold i venetiansk Tjeneste. Med Erkendtlighed nævner jeg endvidere Kommandanten for Arsenalet i Venedig Hr. Admiral *Da Zara*, der velvilligst har tilladt den vanskelige Fotografering af Feltmarskal Greve O. W. Königsmarcks Mindesmærke i Arsenalets Gaard, Ministerialraad, Professor *Kretschmayer* og Professor ved Universitetet i Wien, Dr. *Adolf Wilhelm*, begge i Wien, samt Mr. *P. Capra*, Ministère de l'Instruction publique et des beaux arts, Inspection générale, Paris, for de af ham foretagne indgaaende Forskninger ikke alene i trykte Kilder, men ogsaa, og særlig i Paris og Archives du port de Toulon.

HJALMAR HARTMANN

MORITZ HARTMANN

EFTER DEN GENERALKONSUL HARTMANN TILHØRENDE MARMORKOPPI
AF THOMAS QUELLINUS' BUSTE I HEILIGENHAFEN KIRKE

Braunschweig.

FØRSTE AFSNIT AFSTAMNING

De tidligste Spor, der kendes af den Slægt, til hvilken Markusridderen Moritz Hartmann hører, viser tilbage til Braunschweig, Henrik Løves Stad. Beliggende paa Skæringspunktet mellem de ældgamle Hærveje fra Hamborg (Bardowiek) til Frankfurt, og fra Magdeburg til Köln, var Byen en Hovedstation for Handelen med Sydtyskland, og i Hansevældets Tid blandt Forbundsstæderne, næst efter Lübeck, Köln og Danzig, i Rigdom og Betydning den fjerde i Rækken. Efter Hansamagtens Forfald knyttede de gamle Handelsherrers Driftighed og Snille nye Forbindelser, som i Aarhundreder var Kilden til Byens grundfæstede Velstand og Anseelse frem for de fleste nordtyske Stæder. Om Borgerskabets udprægede Sans for ydre og indre Boligkultur vidner endnu de i sin Art enestaaende arkitektoni-

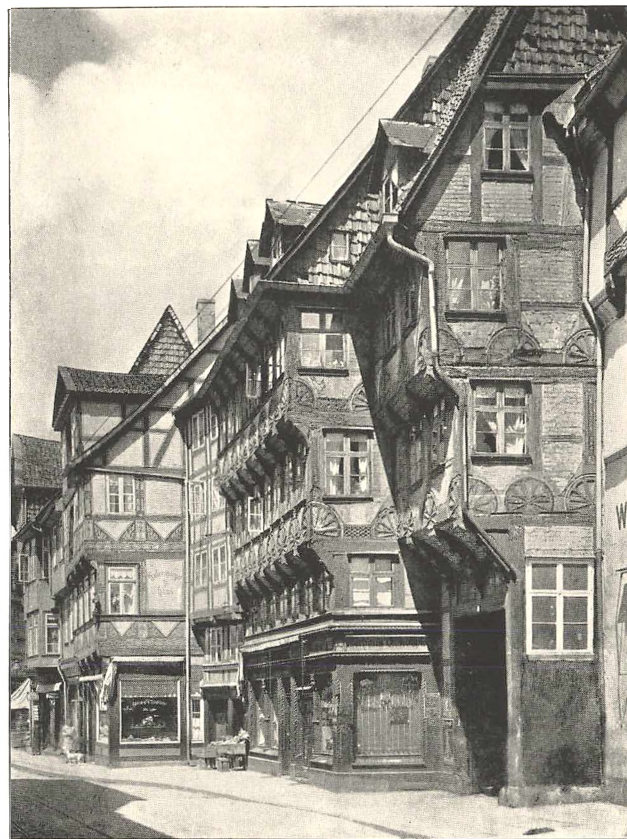
2*

ske Skatte, Braunschweig kan opvise i hele lange Husrækker og sluttede Gadepartier med statelige, velbevarede Bindingsværksbygninger, over 800 i Tallet, af hvilke mange stammer fra Midten af det 15. Aarhundrede, da en stærk Byggelyst rørte sig i Braunschweig. Særmærket for dette Byggesæt er Rækkehusene, alle rykkede frem i Grundstykket til Gadelinjen. Paa en Sokkel af Granit, hentet fra Raadets gamle Stenbrud uden for Byen, hæver sig Træværket i flere Etager, den ene springende frem over den anden, baaret af Støtteknægte, Bjælkehoveder med Træudskæringer, der fremstiller snart Helgener og Helgeninder, snart groteske Figurer fra Hverdagslivet, og lysende for Øjet i sine brogede Farver. Bjælkeværket er prydet med Ranker og Masker, og til Minde om Bygningens Tilblivelse Indskrifter med fromme Sentenser, eller Udslag af det djærve nedertyske Lune, som det kendes fra Till Uglespil, hvis Navn ogsaa er knyttet til Byen. De nedre Stokværk med den rummelige Forstue (Däte) var bestemt til Beboelse, de øvre og Loftet under det stejle, valmede Tag med Karnapper og Luger til at gemme Korn og Madvarer i. Gennem Portindkørslen kommer man ud i den store med Vildvin og Hyld klædte Gaard, i hvilken som Regel findes et Stenhus med massive, brandsikre Mure, der i Fejdetider tjente som Tilflugtssted. Hvor Husene, som Tilfældet er i den velbevarede Meinhardshof, næsten mødes i deres Fremspring fra begge Sider, saa at der kun er lidt af Himlen at se, skabes et Farvespil af dæmpet Lys og skarpe Skygger; intetsteds i højere Grad betages man mere af de gamle tyske Byers Romantik end her.

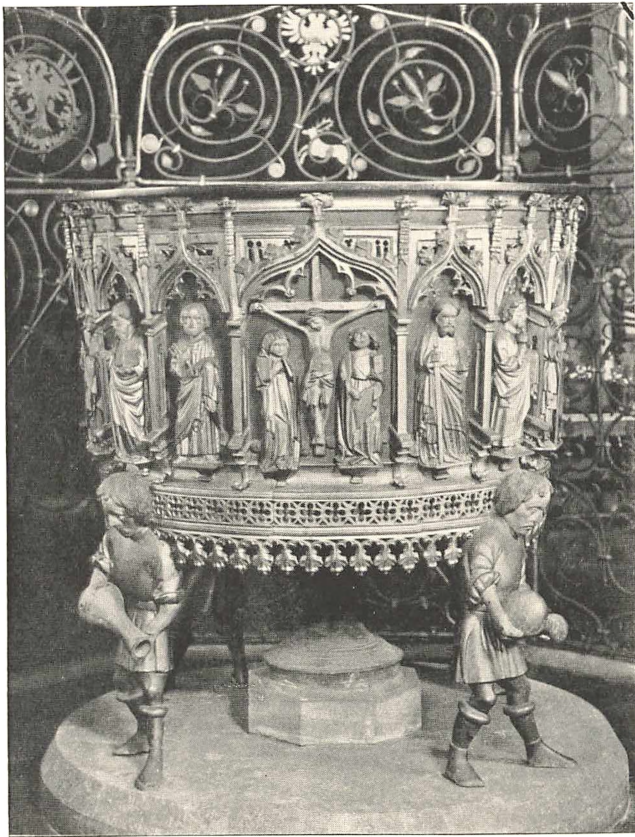
Den overalt i Tyskland voksende Fyrstemagt udstrakte ogsaa sin haarde Haand over den gamle Fristad. Hertugerne af Braunschweig af Welfernes Stamme førte uafslædte Fejder og Trætter med Byen, der tappert kæmpede

MEINHARDSHOF I BRAUNSCHWEIG MED HUSE FRA CA. 1650

HUSRÆKKE I BRAUNSCHWEIG FRA CA. 1630-1650

DØBEFONTE I »BRÜDERKIRCHE«, BRAUNSCHWEIG

INTERIØR FRA »BRÜDERKIRCHE«, BRAUNSCHWEIG

for sin Uafhængighed. Skønt Staden under Trediveaarskrigen forstod at holde Hære og Horder paa Afstand kunde den ikke værgе sig imod Indkvartering af kejserslige, danske, svenske og egne Tropper, og mere maaske end nogen anden nordtysk By blev den i disse Ufredens Aar Tilflugtsstedet for den omboende Landadel og Flygtninge fra alle Egne i Nedersachsen, hvorom Byens Kirkebøger melder. Skønt Braunschweigs lange og trygge Velstand undergravedes i Krigens Tid, fremstod der dog netop i disse Aar ikke faa anselige Patricierhuse, der endnu pryder Gadebilledet. Saalænge Trediveaarskrigen rasede, maatte Uenighederne mellem Hertugerne og Staden træde i Baggrunden, men i 1671 belejrede og erobrede Hertug Rudolf August Byen og dermed var dens politiske og økonomiske Selvstyre afsluttet for stedse.

Hvor langt tilbage i Aarhundrederne Moritz Hartmanns Forfædre har bygget og boet i Braunschweig, og hvilken Rolle de har spillet i Byens Borgerliv fra Hansatiden til Trediveaarskrigens Dage, kan ikke afgøres.

Slægtsnavnet Hartmann forekommer hyppigt i Braunschweig, tidligst i 1430. Omkring Aar 1600 levede her henvед en halv Snes mandvoksne Personer af dette Navn, uden at en indbyrdes genealogisk Forbindelse mellem dem kan paavises, skønt der i Byens Arkiv er opbevaret en Række Testamentprotokoller, der gaar tilbage til Midten af det 15. Aarhundrede. At der mellem disse var Indvandrere uden Tilknytning til de øvrige Hjemmefødninge af Navnet, viser Borgerskabsprotokollen, der bl. a. anfører en fra Bückeburg tilflyttet, 1589 indskreven Tile Hartmann. Naar der i Moritz Hartmanns Broders Eje fandtes et 1730 endnu efterviseligt eksisterende, men senere forsvundet Adelsbrev, *udstedt paa Pergament af Kejseren*, som det hed-

der »for vor fælles Forfader«, der desværre ikke nævnes ved Navn, maatte Stamfaderen eller hans Ætlinge være at finde blandt de Mænd, der paa hin Tid levede i Braunschweig.

Undersøgelser i Adelsarkivet og Statsarkivet i Wien synes at godtgøre, at der blandt de forskellige i det 16. Aarhundrede i Rigsadelen ophøjede af Navnet kun kan komme i Betragtning de under 28. Juli 1543 nobiliterede Brødre *Bartholomeus, Dietrich* og *Jorch Hartmann*, hvis Stand og Hjemstavn uheldigvis ikke angives.

Om Moritz Hartmanns ældste, efterviselige Forfader, den i Braunschweig bosiddende Borger *Christoffer Hartmann* er samlet følgende Oplysninger. Antagelig født 1570—75 og sikkert hjemmehørende i Braunschweig, da hans Navn ikke findes i Borgerlisten (Neubürger), holdt han 12. Februar 1610 Bryllup i St. Martini Kirke med *Christina Degetmeyers*, som tilhørte en af Byens ældste og mest ansete Patricierslægter, hvis Navn almindeligvis skrives Tegetmeyer (Zegetmeyer, Ziegemeyer). Familien, der i sit Vaaben førte en hvid Pil i rødt, paa hvis Spids et grønt Trekløver, kan med Sikkerhed føres tilbage til en *Ludeke Tegetmeyer*, der levede 1400—50 og var Husejer i Byen, hvilket ogsaa var Tilfældet med hans Sønesønner *Herman*, som sad i Stadens Raad, og *Hans*, der studerede i Erfurt. Hermans Sønner sad ligeledes begge i Byens Raad og var gift med de to Søstre af den ansete Slægt, *von Vechelde*, medens Hans' Sønner *Christopher* og *Rembert*, Magister fra Wittenberg, endnu boede i det fra deres Oldefader *Ludeke* nedarvede Hus.

Christopher Hartmann tilhørte Byens velhavende Borgerkab, der ikke drev Forretning, hvorfor hans Stand ej heller er anført i Kirkebøgerne, men levede af sine Midler, indestaaende i Huse og Handelsforetagender. I 1618 købte

han et Hus ved Kohlmarkt, som han endnu ejede 1629, og i 1623 et andet paa Hjørnet af Weberstrasse og Kupferzwietze. Om hans Tilknytning til og Omgang med Byens mest fremtrædende Familier vidner Navnene paa Fadderne til hans Børn: Provsten i Heiningen *Rembert, von Enninghausen*, Borgmesteren *Autor Damman*, Kæmneren *Ludolph Retzen* o. a.

I Christopher Hartmanns Ægteskab med Christine Tegetmeyer fødtes ialt syv Børn: *Hans*, født 1610, død lille; *Christopher*, født 1612; *Emerentia*, født 1614; *Rembert*, Moritz Hartmanns Fader, om hvem det følgende Afsnit handler; *Anton*, født 1617, og Tvillingerne *Margrethe* og *Christine*, fødte 1618. Om de af Christopher Hartmanns Sønner, der blev mandvoksne, véd man — bortset fra *Rembert* — kun, at Christopher forblev i sin fædrene By, hvor han i Aarene 1651—66 havde en halv Snes Børn til Daaben.

Christopher Hartmann oplevede vistnok at se Trediveaarskrigen afsluttet; han vilde da have været en Mand paa midt i Tredserne. Har han end før og efter Krigsurolighederne begyndte, raadet over Midler, har disse næppe strakt sig til Sønnerne.

Om Christophers Ascendens ved man, som nævnt, intet bestemt. Hans Børns Faddere og deres Fornavne hjælper ikke, som det ellers ofte er Tilfældet ved genealogiske Undersøgelser, til at slutte tilbage. Navnene *Hans*, *Rembert* og *Christine* er Tegetmeyerske Fornavne. Havde hans Forældre levet, da hans Børn holdtes over Daaben, vilde de sikkert have ladet sig indskrive som Faddere, og hvis de var døde, vilde netop efter Tidens Skik Fornavnene være gaaet i Arv til Børnebørnene. Ved Tvillingernes, de *senest* fødte Børns Daab staar ganske vist en *Hans Hartmanns* Hustru Fadder.

1590 levede i Braunschweig *Georg* (Jürgen) *Hartmanns*

Enke Agathe Bruchman med sine Børn *Hans, Gert, Anna, Elisabeth* og *Herman*.

En *Hans Hartmann* ejede omkring 1600 3 Huse i Byen.

For Tidens Skyld kunde den 1543 adlede *Jorch (Jürgen) Hartmann* være identisk med den før 1590 i Braunschweig afdøde Jørgen Hartmann. Det ham og Brødrene meddelte Vaaben, der beskrives saaledes: Skjoldet tværdelt af Hvidt og Rødt, i nederste tre hvide Hestesko, paa Hjelman og i det øverste Felt en rød Løve med rejst Hale og rød spillende Tunge, frembyder unægtelig Lighed med det Vaaben, der førtes af Etatsraad Christopher Hartmann, Moritz' efter Bedstefaderen i Braunschweig opkaldte Broder — hvilke Vaaben begge synes at vise tilbage til Byens — en rød Løve i hvidt Felt. Herimod taler dog, at intet af Navnene Jørgen — Bartholomæus — Didrik saalidt som Agathe eller hendes Børns (Gert—Hermann) gaar igen i Christopher Hartmanns og Christine Tegetmeyers Efterslægt.

Spørgsmaalet om Christopher Hartmanns Afstamning maa saaledes indtil videre staa aabent.

Heiligenhafen.

ANDET AFSNIT

FØDESTAVN – FORÆLDRE
REKTOR VED SKOLEN I HEILIGENHAFEN
REMBERT HARTMANN OG HSTRU
AGNES CHRISTINE SCHMIDIN

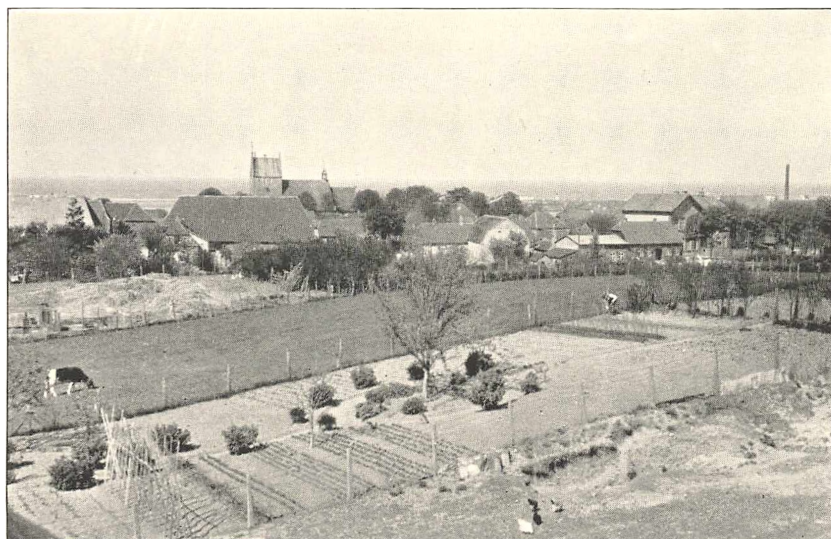

Christopher Hartmanns og Christine Degetmeyers tredje Søn, *Rembert*, fødtes 1616 i Braunschweig og holdtes over Daaben 2. April i St. Martini Kirke. Hans Fornavn er i Kirkebogen indført som Remmert, den folkelige Udtale af Rembert, Navnet paa Ansgars Medstrider for Kristendommens Indførelse i Nedersachsen, hvor det gennem denne vandt Indgang i hine Egne. Som Barnets Faddere er indført: Gert des Probstes Sohn von Heinigen, Hans Bokenmüller, Die Knesebecksche. Om disse Personer vides, at Provsten i Heinigen, Rembertus von Enninghausen og hans Søn Gert i Aarene 1595—1632 ejede Huset Kohl

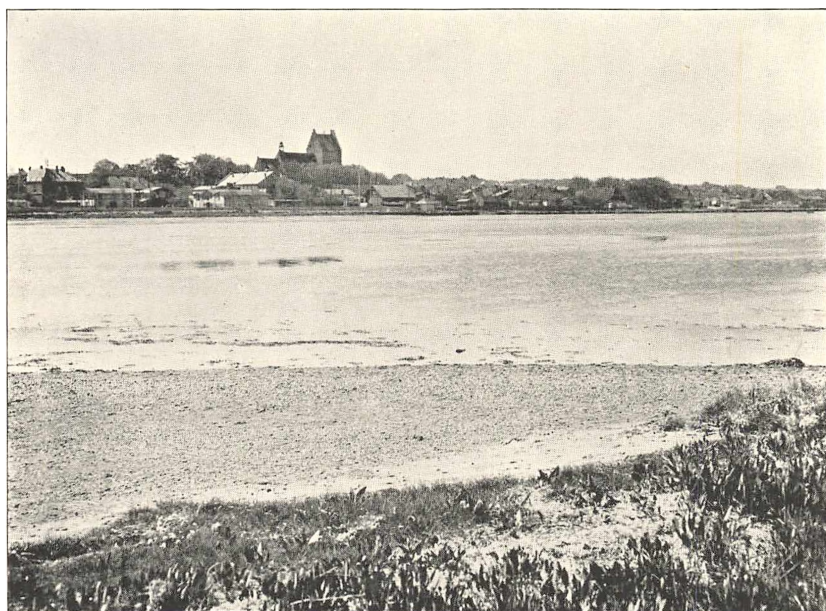
markt 11. Barnets Gudmoder tilhørte ikke den adelige Slægt von Knesebeck, men en anset borgerlig Familie af samme Navn.

Efter antagelig at have besøgt den lærde Skole i sin Fødeby, kom Rembert til det 1576 af Hertug Julius af Braunschweig-Lüneburg oprettede, paa hin Tid meget ansete og af mange Udlændinge, der iblandt ikke faa Danske, søgte Universitet i Helmstedt, Alma Julia.

Som den 99. af de i Aaret 1632 immatrikulerede 113 Studenter er indskrevet den 12. September: *Rembertus Hartmannus Brunswicensis*. En senere Tilføjelse lyder: *civis receptus 24. Julii anno 1639*, hvorefter han vel maa have genoptaget sine Studier efter flere Aars Afbrydelse. Den 27. November s. A. indskreves han i Konviktoriet, eller som det ogsaa kaldes Kommunitetet, var et af Universitetets Grundlægger indstiftet Fribord for Studerende (*Beneficium communis mensae*), der bortgaves for 4 Aar, men for dygtige og lovende Studerende yderligere kunde forlænges med 1—2 Aar. Tilsynet med denne velgørende Institution, der særlig i Landets vanskelige Tider har været til største Gavn for dets ubemidlede, studerende Ungdom, førtes af Vicerektor, assisteret af to Professorer, der skulde indberette om Maden og Øllet og Studenternes Opførsel. Efter de bevægede Aar i Tyverne gennemførte man i 1630 en Rekonstruktion af Konviktoriets Ordning; i de første Aar er der kun Tale om første og andet Bord, men 1638 kom et tredje til. Rimeligvis har Rembert gjort Brug af Fribordet i de ham tilkommende fire Aar; han fik ikke theologisk Examen, men har vel ernæret sig af Informationer ved Skoler og privat. Der hengaar derefter 10 Aar, uden at man véd noget om hans Skæbne, indtil 1655, da vi genfinder ham, 36 Aar gammel, som Skoleholder i Heilighafen.

HEILIGHAFEN FRA LANDSIDEN

HEILIGHAFEN FRA SØSIDEN

KIRKEN I HEILIGENHAFEN

Heiligenhafen ligger paa Nordsiden af Halvøen Wagrien eller Landet Oldenburg, der her springer frem i Østersøen mellem Kieler- og Lübeckerbugten. Ligeoverfor Byen, skilt fra denne ved det kun 8 Kilometer brede Femernsund, ligger udstrakt Øen Femerns Profil, med dens grønklædte Skrænter og frodige Kornmarker, medens Havet mod Nord og Vest ligger fuldkommen aabent. Anledningen til Byens Opstaaen skyldes, at den halvmaaneformede Strand (Steinwerder: Stenrøse) i Forening med den overfor liggende Graswerder danner en naturlig beskyttet Havn, den eneste paa den lange Kyststrækning mellem Kiel og Neustadt. Husene, mest Bindingsværks- og Teglstensbygninger, grupperer sig om et rummeligt Torv og den nærved liggende Kirkebakke. Byens mærkeligste og eneste Seværdighed er Kirken, en romansk Teglstensbygning fra omkring 1200, forsynet med et Saddeltag og to Trappegavle. Heiligenhafens Skibsfart var éngang ret betydelig. De her hjemmehørende Barkskibe, Brigger, Skonerter og Galeaser pløjede de fjerneste Have. Over den saakaldte Skipperstol i Kirken hænger paa et Sidepulpitur Modellen til et Krigsskib. Om Byens Betydning som Udførselssted for Korn fra hele Wagrien minder endnu to gamle Kornlader af Bindingsværk op til den stejle Kirkegaardstrappe.

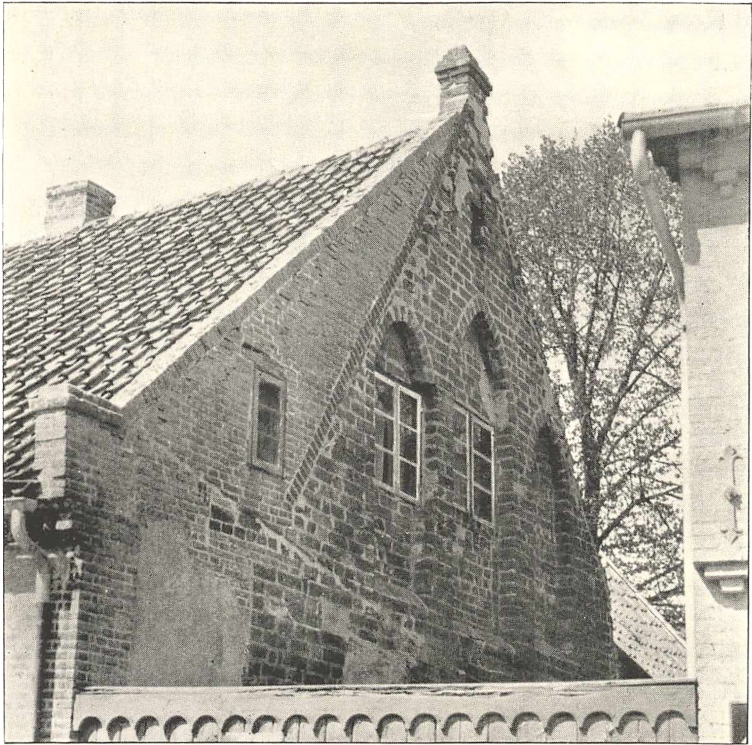
Som Theodor Storm, Holstens største Lyriker og Novellist, har skildret Byen i sin Novelle »Hans und Heinz Kirch«, var den i forrige Aarhundredes Midte endnu ret uforandret i sin Afsondrethed som paa Rembert Hartmanns Tid. Ældgamle Linde skyggede foran Husene i Gaderne med Udblik allevegne til Havet. Inden Jernbanen førtes ud til Heiligenhafen, maatte man age derhen med Postillonene, i fem langsommelige Timer fra den holstenske Jernbanes Endestation, Neustadt. Om Byens Ube-

rørthed endnu paa Digterens Tid beretter Storm et lille Træk. Paa Torvet hang i et Stillads en Klokke, der blev ringet med hver Aften Kl. 10. Naar det sidste Slag fra Kirketaarnet var hendøet, forkyndte dets Klemt, at alle i Byen havde at føje sig til Sengs, og umiddelbart efter kunde man i de stille Gader høre, hvorledes Nøglerne blev drejet om i Husdørene.

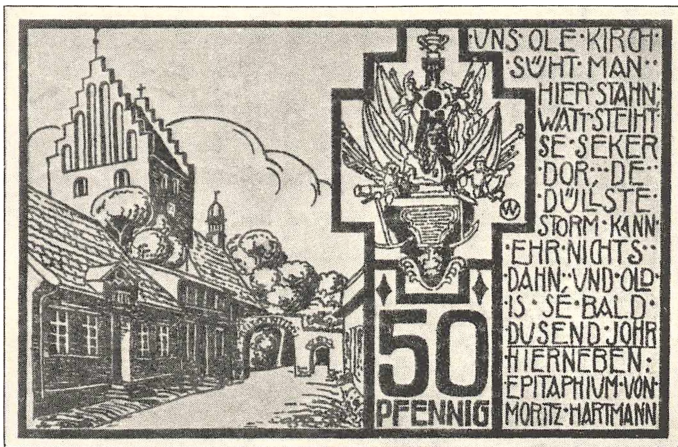
Fra Heiligenhafen gik den ældgamle, meget befærdede Rute over Femern til Lolland, og den benyttedes hyppigt af Kongerne til og fra Holsten og Tyskland, og eksempelvis kan anføres, at den 1647 i Dresden afdøde udvalgte Prins' Lig førtes hjem over Femern og Heiligenhafen. Byen har i det 17. og 18. Aarhundrede været hjemsogt af store Ildsvaader, — 1628 lagdes de to af Byens otte Gader i Aske, 1668 brændte Præstegaarden af — og trykkende Indkvartering baade af hjemlige og fremmede Tropper under Kejserkrigen og begge Svenskekrige. 1627 fandt Træfningen Sted mellem Markgreven af Baden-Durlach og den kejserlige General von Schlick. Den 11. Maj ankom Kong Christian IV fra Rødby til Heiligenhafen og overnattede her, hvor han traf Pfalzgreve August.

Til Kongens Nærværelse her knytter sig den Overlevering, at Præsten i det nærliggende Grossenbrode, som helt udplyndredes af Fjenden, blev frarøvet sin Præstekjole. For at skjule sin Nøgenhed, fik han udleveret en rød Soldaterkappe og gik, iført denne, langs Strandbredden »for at dulme sin Sorg«. Kongen, der netop red forbi, blev ham var, ynkedes over ham, gjorde ham til Feltpræst og siden til Præst i Heiligenhafen.

Denne Præst var en Navner af Rembert og tidligere med Urette formodet at være hans Broder eller Fætter, som skulde have givet Anledning til hans Indkaldelse til Heiligenhafen. *Antonius Hartmann* tilhørte en pommersk

GAVLEN AF DEN GAMLE KIRKESKOLE I HEILIGENHAFFEN, I HVILKEN MORITZ HARTMANN FØDTE

NØDPENGESEDDEL
 UDSTEDT AF BYEN HEILIGENHAFFEN EFTER VERDENSKRIGEN

Præsteslægt og var født i 1600 i Niepars ved Stralsund af Forældrene Præst i Niepars, Antonius Hartmann og Elisabeth Usler. Han nævnes første Gang i Kirkeregnskabet for Heiligenhafen som første Skoleholder, derefter fra 1631 som Præst. I sit første Ægteskab med Catharine Dorothea Schlüsselburg, hvis Fader var Pastor Jakob Schlüsselburg i Stralsund, havde han Datteren *Catharine Dorothea*, gift med Hartmanns Efterfølger i Embedet, *Joachim Engel*, (1642—1714). Hartmann døde 27. April 1673, hans anden Hustru, Agnete, fulgte ham 1676 i Graven, 75 Aar gammel.

Pastor Antonius Hartmann har forsaavidt Interesse i denne Forbindelse, som han i sine sidste 20 Embedsaar var Rembert Hartmanns nærmeste Foresatte og vel ogsaa daglige Omgang.

Rembert Hartmann nævnes første Gang i Byregnskabet for 1655, da han og Lütke Carstens opføres som Skoleholdere med en Løn hver af 3 Mark Lybsk, dog fik Rembert 6 Mark extra.

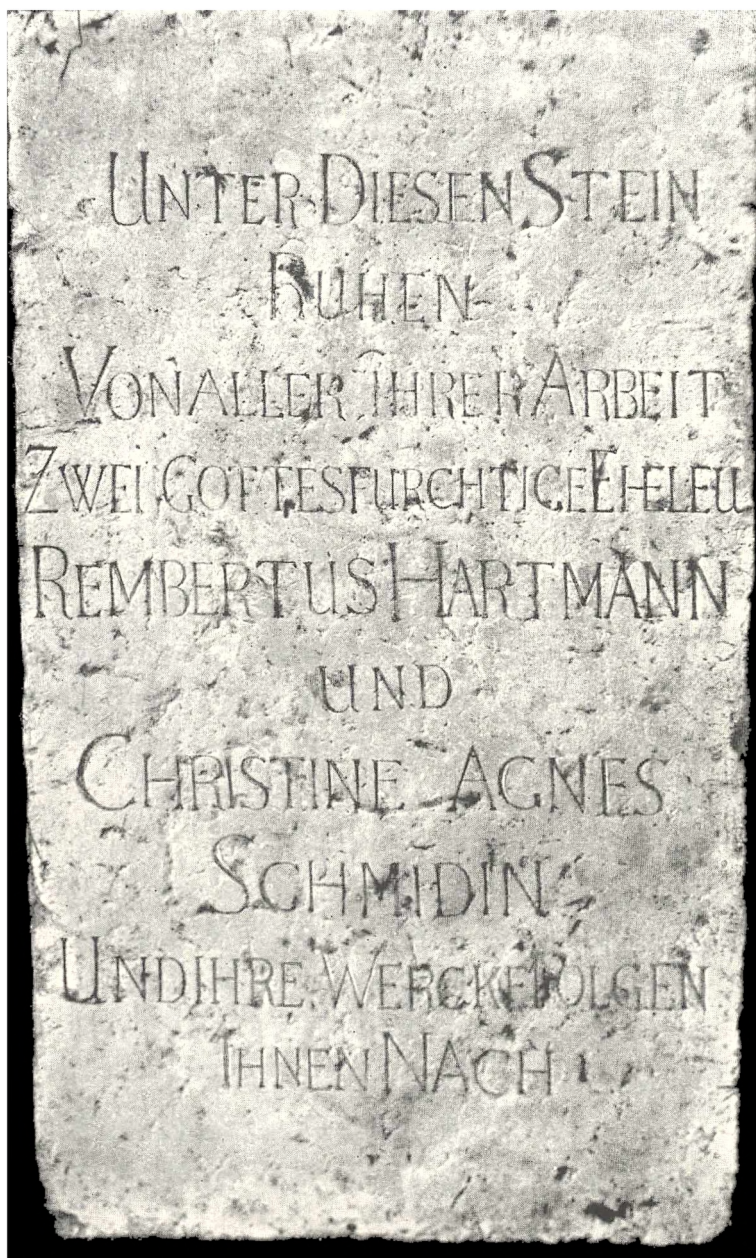
Naar han, hvad der er sandsynligst, var flygtet andet Steds fra paa Grund af Krigsuroligheder, fandt han ejhelst i Heiligenhafen Freden. To Aar efter hans Komme udbrød den første svenske Krig, og 22. August rykkede et svensk Regiment ind i Byen, som det brandskattede for ialt 20.000 Rdlr., og i Oktober krævede et andet Indkvartering og Proviantering samt Indvaanernes Bistand til at rejse Pallisader og Porte omkring hele Byen. Desuden paaførte de dem en fra Polen medbragt, smitsom Sygdom. Regimenterne blev til Sommeren 1658.

Ved den anden Svenskekrigs Udbrud maatte Byen optage en Salvegarde af Feltmarskal Ebersteins Regiment til Beskyttelse mod de omstrefjende Polakker, men de huserede selv værre end Fjenden. Den lille By, der 1626 kun talte 150 Huse, blev indtil Fredsslutningen fuldstænd-

dig udsuget af de skiftende Indkvarteringer, som i Aarene 1658—60 kostede Heiligenhafen ialt 11.000 Rdlr.

Rembert Hartmanns Kaar har under disse Omstændigheder sikkert været trange.

Som det synes, har han været to Gange gift, først med *Marie Elisabeth Werner*, der maaske er død, før han kom til Heiligenhafen, og i hvilket Ægteskab han havde Datteren *Anna Magdalene*. I andet Ægteskab (1655) og maaske kort efter sin Ankomst ægtede han *Christine Agnes Schmidin* eller *Schmidt* (*in* er den feminine Endelse), født o. 1625 og saaledes en halv Snes Aar yngre end han. I dette Ægteskab fødtes Sønnerne *Christopher*, opkaldt efter Bedstefaderen, født o. 1655 — *Moritz*, der skal beskæftige os i det følgende, og som, da han paa Epitafiet over ham angives at være død 1695 i en Alder af 38 Aar, maa være født 1656 eller 1657 — og Datteren *Beate Christine*, født o. 1660. Hermed stemmer Angivelsen nævnte Sted, at Rembert havde to Sønner og to Døtre. Om Børnenes Fødselsaar er vi i det uvisse, da Kirkebogen brændte med Præsteboligen i den førnævnte Ildsvaade 1668. Udover Kirke-regnskaberne er der af øvrige Arkivsager fra Kirke og Skole ikke levnet noget, hvorfor vi intet nærmere ved at berette om Rembert Hartmanns Skolegerning. At hans Hustru, ligesom han, ikke alene var boglig dannet, men ogsaa hjalp til at forbedre Hjemmets beskedne Kaar, fremgaar af, at Inspektørerne ved Kirke og Fattigvæsenet, nemlig begge Præster og Borgmester og Raad i Heiligenhafen under 14. Februar 1670 vedtog, i den afgaaede Skoleholderske *Veronica Volkman*s Sted at indsætte Rembert Hartmanns Hustru, *Christine Agnes Hartmann*, som Lærerinde ved *Byens Pigeskole*, med samme Løn, som hendes Forgængerinde havde nydt, nemlig 10 Mark lybsk af Fattigpengene.

GRAVSTEN OVER REMBERT HARTMANN OG HUSTRU CHRISTINE AGNES SCHMIDIN
PAA KIRKEGAARDEN I HEILIGENHAFEN

Rembert Hartmann havde i de mange Aar, der var gaaet, siden han sad ved Alma Julias Katheder, ikke glemt sit Latin. Dette fremgaar af et af ham forfattet latinsk Sørgedigt, vedføjet den stedlige Præst Balthasar Dehns trykte, tyske Ligprædiken 1666 over Raadmand Claus Kochs Hustru Magdalene Meyer.

Mere ved vi ikke om Rembert Hartmanns Liv og Virke, men sikkert nok har baade han og Hustruen efterladt det bedste Minde i Byen. Ikke alene opdrog de Børnene godt, begge Sønner bragte det vidt, og paa det af Christopher for Broderen Moritz og deres Forældre rejste Epitafium nævnes de »herzgehrte Eltern« med sønlig Pietet og Hengivenhed endnu tyve Aar efter deres Død.

Rembert Hartmann døde 11. Juni 1678 i sin Alders 63. Aar. Hans Hustru overlevede ham næppe et Aar, hun døde 11. April 1679, kun 53 Aar gammel.

Paa den store flade Sten, der er lagt over deres Grav indenfor Kirken, og som endnu er bevaret, læses Indskriften:

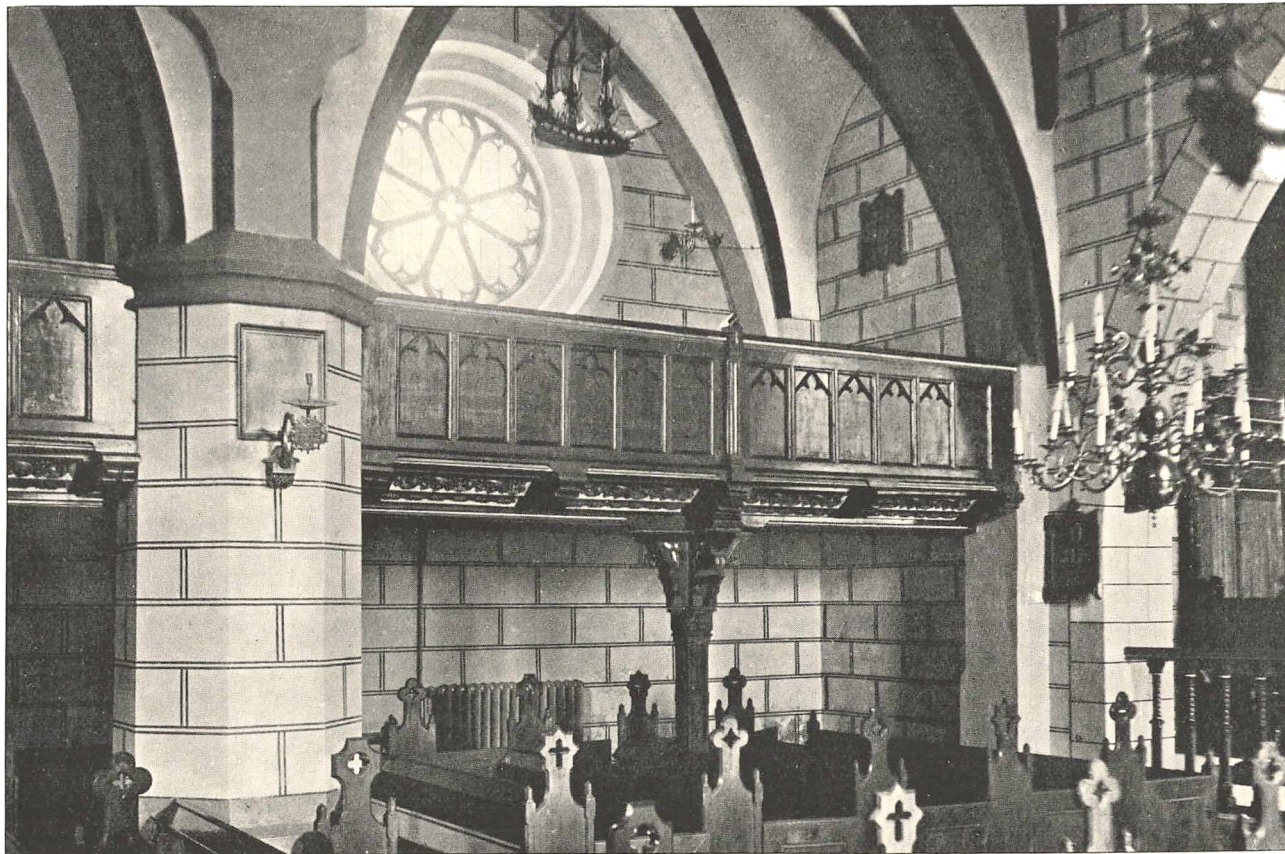
UNTER DIESEM STEIN / RUHEN / VON ALLER IHRER
ARBEIT / ZWEY GOTTESFÜRCHTIGE EHELEU[TE] /
REMBERTUS HARTMANN / UND / CHRISTINE AGNES /
SCHMIDIN / UND IHRE WERCKE FOLGEN /
IHNEN NACH.

KIRKELADEN OG OPGANG TIL KIRKEN I HEILIGENHAFEN

INDGANGSPORTEN TIL KIRKEGAARDEN I HEILIGENHAFEN

SKIPPERSTOLEN I HEILIGENHAFEN KIRKE

Genua 1684.

TREDIE AFSNIT

DELTAGER I EROBRINGEN AF GENUA MAJ 1684

Ved Faderens Død i 1678 var Moritz Hartmann godt og vel tyve Aar gammel, og hans Livsbane allerede forlængst bestemt, men om dens Begyndelse vides intet. Efter at have nydt Faderens Undervisning til sit 14. Aar eller saa, er den lille By vel bleven ham for trang, og Lysten til Havet, der laa Heiligenhafens mandlige Ungdom i Blodet, er vaagnet hos ham. Som Søn af ubemidlede Forældre er han sagtens tidligt gaet til Koffardis, først med et Skib fra Fødebyen, senere under fremmed Flag til fjerne Kyster, antagelig paa den hollandske Handelsflaade, som Søfolk fra Skandinavien og Østersølandene fortrinsvis søgte til.

Hvis Gravskriften over Moritz Hartmann i sin Omtale af »de mange fjerne Rejser« han gjorde, anfører disse efter Tidsfølgen, skulde han først have været, som det hedder,

4

»endog i Palæstina, ved den hellige Grav«, og i hollandsk, ogsaa fransk, men særlig i venetiansk Tjeneste«. At han virkelig har besøgt den hellige Grav, er sikkert nok, dels fordi der i hans, endnu 1730 bevarede Efterladenskaber fandtes et Pas paa Pergament, skrevet paa Latin fra Jerusalem, dels ogsaa, fordi han ydermere har efterladt »et Stykke saakaldt Libanons Træ«, der ligeledes er bortkommen i Tidens Løb, og der endelig endnu i Familiens Eje gemmes en lille Model af den hellige Gravs Kirke.

Ligesom Broderen søgte han dansk Tjeneste og optoges i 1682 i Orlogsflaadens Officerskorps. Maaske har han tilhørt det første Kuld af Befalingsmænd, ialt 12, hvis Navne ikke kendes, som fik deres Uddannelse i Navigation og Skibskonstruktion paa den kort efter den skaanske Krigs Afslutning 1679 oprettede Navigationsskole i København. Eleverne, eller Lærlingerne, som de skulde benævnes, fik 100 Rdl. aarlig, beordredes ofte ombord i Krigsflaaden eller fik Tilladelse til at gøre Rejser med Koffardiskibene til Øst- og Vestindien og at tjene paa fremmede Krigsskibe. Netop saaledes har ogsaa Moritz Hartmanns Sømandsfærd formet sig.

Den 1. August 1682 antoges han som Lieutenant med aarlig Løn af 100 Rdlr., men fik umiddelbart efter udstedt Rejsepas. Da hans Gage udbetaltes ham 29. Decbr. 1683 i Amsterdam af Theodorus von der Meyden og 10. Marts 1684 af den danske Kommissær sammesteds, maa hans Tjenestetid i den hollandske Marine falde i disse Aar. Den kan dog kun have været af kort Varighed, da han allerede i Begyndelsen af sidstnævnte Aar var til Sinds at gaa med den franske Flaade til Algier.

Under 9. Februar 1684 lod den danske Konge udstede et Pas for Skibslieutenant M. Hartmann, »at rejse nogen Tid uden Lands for desto bedre at perfektionere sig i den

hjemlige Tjeneste« og lod et Par Dage senere tilskrive sin Gesandt i Paris von Meyercrone følgende: »Efterdi Vi allernaadigst haver tilladt nærværende vor Lieutenant Moritz Hartmann at gøre en Rejse til Frankrig og andre fremmede Steder, og han haver ladet os foredrage, hvorledes han især attraaer, at gaa med den franske Flaade til Algier, saa haver Du saavidt mueligt at gaa ham til Haande, for at han kan blive antaget hos en eller anden af de franske Officerer som Volontør og paa denne Maade opnaa sin Hensigt.«

Skønt Moritz Hartmann havde faaet sin første militære Uddannelse herhjemme til Orlogs, viser Beretningerne om hans Deltagelse i forskellige Affærer i fremmed Tjeneste, at han ogsaa har gjort Fyldest ved Landoperationer.

Ved flere Lejligheder omtales hans fremskudte Post ved Landgangsforsøg, særlig, hvor det, som paa Morca, for Angribere fra Søsiden gjaldt om at faa Fodfæste paa den smalle, stenede Forstrand, hvor Forsvarerne havde Stilling i Ly af en Fæstning paa Højderne bagved. Et saadant Foretagende stillede de største Krav til personligt Mod, Beslutsomhed og udprægede Føreregenskaber hos den, der i Spidsen for Mandskabet under de meget vanskelige Forhold skulde nedkæmpe Fjendens Modstand i selve Strandkanten.

Saadanne Landgangsforetagender paa befæstede Kyster har altid i Krigshistorien været anset for meget vanskelige at gennemføre og krævede en omhyggelig Forberedelse og nøje Samvirke mellem Orlogsskibene og de dertil udsætte Fartøjer, som Regel Galejer, Skibschalouper eller andre egnede Baade, der for Tilfældet blev armeret med hurtigskydende Falkonetter og mindre Skyts, opstillet i Stæven, saaledes at de under Transporten mod Land kunde

4*

holde Stranden under Beskydning, og dertil bemandede med udsøgt Mandskab.

Inden selve Landsætningen holdt Orlogsskibene for smaa Sejl gaaende i Marschformation udenfor det udsete Sted og indledede en forberedende Beskydning af Kysten og Oplandet, medens Baadkolonnerne holdtes rede i Ildlaaf af Skibene for paa givet Signal at sætte Angrebet an.

I samme Øjeblik forlagde Orlogsskibene deres Ild og beskød nu over Hovedet paa Baadkolonnerne Landsætningsstedets Bagterrain og Flanker for at forhindre Fjenden i at sende større Styrker til selve Kystforsvaret, og Baadkolonnerne stod under forceret Roning i en bred Frontformation og under Udvikling af en livlig Falkonet- og Musketild ind mod Stranden, indtil Fartøjerne ikke kunde flyde længere, hvorefter Landgangstropperne ofte i Vand til Livet maatte vade i Land og med de blanke Vaaben tilkæmpe sig Fodfæste imod de nu fremstormende Fjender.

Republiken Genua styredes, som det havde været Tilfældet i Aarhundreder, af en Doge, der valgtes hvert andet Aar og delte Regeringsmagten med 12 Senatorer. Skønt Genuas Handelsvælde ligesom de fleste andre Stater i Italien paa hin Tid allerede længe havde været i Aftagende, og var bleven fortrængt fra sin Indflydelse i Levanten af Marseille og de vestlige Sømagter, regnedes den endnu til Europas rigeste Stæder. Byen prangede med stolte og luxuriøst udstyrede Paladser, der endnu indehavdes af de gamle, fra Genuas Storhedstid navnkundige Slægter saasom Doria, Spinola og Balbi. Kirker og Palæer rummede en Rigdom af Kunstskatte samlede her lige fra den tidlige Middelalder, og som havde givet Genua Navn af Europas Musæum.

Republikens Magt var bleven svækket ved mangeaarige Fejder indenfor hine avindsyge og ødsle, delvis ogsaa de

genererede Slægter, hvilket udadtil gav sig Udslag i en omskiftelig Politik i Forholdet til de Stormagter, Genua søgte Støtte hos. Republiken havde nu sat sin Lid til Spanien, der paa den Tid indtog en stadig stigende Magtstilling, hvorved Genua blev draget ind i den naturlige

Bombardementet af Genua.

Interessekamp, der bestod mellem Spanien og Frankrig. Ludvig XIV ventede, med sin samvittighedsløse Politik, der ikke taalte selv den ringeste Modstand mod hans Maal, Verdensherredømmet, kun paa en Lejlighed til at ydmyge Genua. Her frembød sig snart en velkommen Anledning, idet den derværende franske Gesandts Hovmod og usømmelige Indblanding i Republikens indre Anliggender fra dennes Side blev mødt med den skarpeste Paatale. Ludvig XIV.s Forbitrelse over den Ringeagt, der vistes hans Sendebud, kendte ingen Grænser, hvorfor

han ufortøvet sendte Generalintendanten for Marinen til Toulon for at træffe Forberedelser til et Angreb paa Genua, medens Spanien skyndte sig med at tilsikre sin Forbundsfælle Hjælp og Støtte.

Under Befaling af selve Marineministeren, Marquis de Seignelay, Colberts ældste Søn, samledes i Hast en Flaade, bestaaende af 14 Slagskibe, 20 Galejer, 10 Galioter og 70 smaa Baade, der forlod Toulon 5. Maj og den 17. Maj lagde sig udenfor Genua. Senatet udsendte i Dogens Navn en Deputation til Seignelay, der fremførte en Række haarde Anklager mod Republiken og krævede en ydmygende Afbigt. De forbitrede Genuesere mødte Seignelays ublu Krav med at aabne et Bombardement paa de franske Skibe, der til Gengæld opsendte en Ildregn over Genua, hvorved i Løbet af tre Timer blev sønderskudt ialt 3000 Huse. Dogen og næsten hele Befolkningen flygtede. Seignelay tilstillede derefter Regeringen i Genua en Opfordring om ubetinget Underkastelse for at redde Byen for fuldstændig Ødelæggelse. I sin Selvtillid og Kortsynethed afviste Republiken hans Tilbud og aabnede paany Ilden mod den franske Flaade, som nu begyndte et Hovedangreb paa Staden. Medens et nyt Bombardement anrettede store Ødelæggelser i Byen, foretog Franskmændene den 24. Maj nær ved Genuas Forstad San Pier d' Arena Udskibningen af en Styrke paa 3500 Mand, delt i tre Korpser under Kommando af Hertugen af Montemart, der angreb i Centrum med Chevalier de Tourville paa højre og Eskadrechef Chevalier de Lhéry paa venstre Fløj. Lhérys Troppestyrke talte ialt 800 Mand, hvoriblandt 100 Grenaderer, 550 Soldater og 100 Matroser under Befaling af Lhérys Broder, Sølieutenant de Courtagan.

En i det franske Nationalarkiv bevaret »Journal over hvad der er blevet udført for Genua« nævner i Listen over

Chevalier Lhérys Korps blandt Sølieutenanterne »Sieur Hartman«.

Ved Betegnelsen Volontør i den franske Marine forstod man paa hin Tid baade unge franske Adelsmænd, der tjente ombord for at uddanne sig til Officer, men ogsaa fremmede Officerer, hvis Rang og Stilling var af forskellig Karakter, hvorom de af Colbert udstedte Befalinger og Reglementer ikke giver nogen Oplysning udover en Forskrift af 18. Marts 1673, der forbyder Skibskaptajnerne at tage en Volontør ombord uden skriftlig Ordre. Det er denne Bestemmelse, der gør det muligt at paavise Moritz Hartmanns Nærværelse ved Flaadeaktionen mod Genua.

Ydermere oplyses, at Kongen af Frankrig 27. April (1684) har udstedt Befaling til Marquis Duquesne om at modtage »Sieur Hartman« som Frivillig paa Skibet »Parfait«, og under 3. Maj en Ordre til Hartmann, at indskibe sig paa dette.

»Le Parfait« var et Slagskib af 3. Rang med to Dæk, 60 Kanoner og en Besætning af 357 Mand. I Maj 1684 havde det følgende Skibsofficerer: Chef, Kaptajn, Greve Desgouttes, Sekondkaptajner de Serquigny og Greve Desgouttes, Lieutenant Marquis Desgouttes, Sekondlieutenant de Mongon og Sølieutenanterne de Bussy, de Ferville og de Tourouvre.

Den ovennævnte Journal melder kort om den Affære, i hvilken Moritz Hartmann eftervislig deltog: »Chevalier de Lhéry tog Post ved Genuas venstre Riviera, han angreb heftigt og alt maatte vige for ham.«

Franskmændene forsøgte ved Morgengry at gøre Landgang paa et af de mest afsides Punkter af Rivieraen med ialt 700 Mand, men da de aabnede Ilden mod de nærmeste Huse nødtes de af Genuesernes heftige Geværskud til at vige og søge tilbage til Flaaden.

Kampen var meget haard og tilføjede Franskmændene betydelige Tab, saaledes faldt af de tidligere nævnte Officerer Lhéry og Marquis de Mongon.

Samtidigt havde Seignelay ladet afskyde ikke mindre end 14000 Projektiler, der spredte Død og Ødelæggelse over den ulykkelige By. Duquesne fandt nu, at det hensynsløse og grusomme Bombardement ikke kunde forsvares ved den Uret, Genueserne maatte have begaaet, hvorfor han lukkede sig inde i sin Kahyt og overlod Seignelay Ansvaret for yderligere Voldsgerninger.

Efter Bombardementet lettede de franske Galioter Anker og styrede ud i rum Sø; kun Tourville blev tilbage med nogle Skibe udfør Staden som en Advarsel, at man, hvis Genueserne vilde forsætte Kampen, var rede til at tugte dem yderligere.

Genua rejste sig aldrig mere til tidligere Storhed; men Ludvig XIV's barbariske Overfald paa Staden blev en af de vægtigste Bevæggrunde for Prinsen af Oranien til fire Aar senere at samle hele Evropa til en Liga mod Frankrig.

Skibet »le Parfait«, der havde Moritz Hartmann ombord, var bleven beordret til at krydse ved Catalonien. I sit Andragende til Republiken Venedig af Nov. 1685 anfører han at have været i fransk og derefter i spansk Sold.

Endnu samme Sommer maa han imidlertid atter have meldt sig til Tjeneste i København. Hans Ophold her blev dog ikke af lang Varighed, da Rygterne om Venedigs Forberedelser til et Felttog mod Tyrkerne naaede herop og atter drog den ærgerrige unge Mand bort fra Fædrelandet.

Markuspladsen i Venedig.

FJERDE AFSNIT

VENEDIG I SLUTNINGEN AF DET SYTTENDE AARHUNDREDE

om ingen anden Storstad i Evropa har Venedig næsten uforandret gennem Aarhundreder bevaret sit arkitektoniske Bybillede. Markuskirken, Dogepaladset og Prokuratierne, indsluttende Verdens skønneste Festplads, med Stadens Vogter, Campanilen, San Marcos og San Teodoros Søjler og Flagstanderne. Uforandret som Moritz Hartmann saa det, da han første Gang over Padua ad Brentakanalen blev roet ind i Lagunerne og steg i Land ved Piazzettaen.

Til at levendegøre Stadens Fysiognomi, som det var i det enkelte i hine Dage, da Venedig med feberagtig Hast rustede sig til Kampen mod Tyrkerne, henter Fantasien bedre end af Samtidens Literatur Næring af Hartmanns

Samtidige, Maleren og Kobberstikkeren Luca Carlevaris' Prospektalbum fra Venedig. Endnu rigere befrugtes Tanken af hans Elev Canaletto (Antonio Canal), der, med dyb Kærlighed til sin Fødeby, i sine talrige, ligesaa paalidelige som illuderende Veduter fra Lagunestaden med alle dens skiftende Perspektiver, dens Belysninger mellem Himmel og Hav, dens intime Kolorit og Atmosfære har givet en svunden Tid Livets evige Gyldighed. Gennem denne Billedrigdom aabenbares, hvad Nutiden ikke mere ser i Venedig, Vrimslen paa Markuspladsen af Folk fra de fjerneste Lande i brogede, eventyrlige Dragter, de farveprægtige Kirkeprocessioner og Regattaer, Karnevalets Festrus, Handelslivet ved Fondaco dei Tedeschi og Fondaca dei Turchi, Pragtskuet af Dogens Sejlads paa det uforlignelige stolte Statsskib Bucentoroen.

Den Gang var endnu alle Slægtspaladserne langs Canal grande beboet af Familier med de fra Venedigs Historie berømte Navne, der, snart fuldttonende gjalder som barske Feltraab eller stolte Fanfarer, Navne som Tron, Bragadin, Vendramin, Loredan, Dandolo og Foscolo — snart melodiose med deres fuldendt rytmiske Vokalisme som Foscarini, Morosini og Mocenigo — taler lydeligt til den med Venedigs Historie Fortrolige. Paa den Tid var Paladserne endnu udstyrede med ødsel Pragt, Væggene klædte med venetianske dunkelrøde Silketapeter, smykkede med kostelige Malerier af Mestre i Kunsten, fremfor alle Tizian, og prydede med Sejrstrofæer fra Venedigs Storhedstid, Ting, som nu er spredte rundt i al Verdens Museer. Salene var møblerede med Marmorborde og kunstfærdigt udskaarne Stole af Ibenholt, Lyden dæmpet af tunge, folderige Portiører, Rummene féagtigt belyst af funkende Krystallysekroner og Vokskærter.

Venedig hævdede sin Plads blandt Europas Hoved-

stæder som Centret for den fornemme Verdens Pragtudfoldelse indtil Ludvig XIV's Paris gjorde det Rangen stridig i Yppighed og Nydelsessyge. Endnu var de fornemme blonde Venetianerinder Genstand for alle Fremmedes Beundring, klædte i kostelig Guldbrokat, Silke og Atlask og berømte for deres herlige Arvesmykker med Diamanter, Guldkæder og Perler fra Ormuz. Et beskedent, synligt Minde af intim Art, en Venetianerindes Sko af rødt Sølvblomsttøj, der vel maa betegnes som en Sentimentsgave, har fundet Vej til Danmark, nedarvet fra Moritz Hartmann og pietetsfuldt værnet om i hans Slægt lige til Nutiden. Om han, sidste Gang, han var i sit Fædreland, har ladet Skoen sammen med de andre førnævnte Ting tilbage, eller han har ført den med sig overalt paa sine æventyrlige Togter indtil sin Død, da hans Sager vel er bleven hjemført af en Kammerat til Danmark, kan ikke siges. Saa meget tør man dog slutte med stor Vished, at Skoen maa have tilhørt én, der varigt har levet i hans Erindring.

Blandt Skildringer af Livet i Venedig i Moritz Hartmanns Dage staar øverst, baade i Henseende til Alsidighed, Kyndighed og Anskuelighed, Saint Disdiers Bog »La République de Venise«, der maa have været læst meget af Samtiden, eftersom den i forbedret og forøget Skikkelse er udkommen i fire Udgaver, senest 1685 i Haag. Forfatteren var mere end en flygtig Turist, idet han som fransk Legationssekretær tilbragte fire sammenhængende Aar i Venedig og havde gode Forbindelser og en kvik Opfattelse af det daglige Liv, som det den Gang rørte sig paa Byens Pladser, Gader og Kanaler.

Markuspladsen var ved Tværriller i Brolægninger delt i tre Dele. Ejendommeligt for det her pulserende Liv var det saakaldte Broglio, den venetianske Adels Interessestævne, der, efter Solens Stilling paa Himlen, holdtes om

Morgenen i Palazzo San Marcos Søjlegange med tilhørende Tredjedel af Pladsen, om Eftermiddagen i Prokuratiernes første Fløj med tilliggende Tredjedel. Fra den tidlige Morgenstund i den skønne Aarstid saa man et stort Antal Adelsmænd spadserere frem og tilbage og gøre dybe Skrabud lige fra Indehaverne af de højeste Værdigheder i Staten ned til den beskedne Nobile; selv de første Senatorer bejlede her med vidt dreven Underdanighed til de ringeste Adelige for at opnaa Stemmer ved det næste Valg. Saalænge Broglioet varede, stod de to Tredjedele af Markuspladsen aaben for alleslags Folk, en Sammenstimlen af Personer af hver Art, af alle Nationer i Evropa, Levantinere, Tyrkere, Armeniere og Persere. Om Morgenen saa man kun Forretningsmænd eller Folk, der var ude i Justitssager; om Eftermiddagen søgte alle Fremmede derhen, saadanne, der jagede efter Nyheder, Adelsmænd og de, der fornøjede sig ved at se Baadførerne, Taskenspillerne og Tandudtrækkerne, hvis Tilraab vakte den største Munterhed. »Næst efter Markuspladsen«, skriver Saint Disdier, »er det mest befærdede og behagelige at skue hele Vejen fra Pladsen til Rialtobroen, som kaldes la Merceria, der omfatter 5 eller 6 temmelig snævre Gader, hvor man ser udstillet i Butikkerne hos de fornemste Købmænd alskens Silke og Uldstoffer, Guldmor, venetianske Broderier, Baand, Guld og Sølvkniplinger, Fløjel, Damask og Brokat til anselige Priser. Den lille Piazza San Bartolomeo, der forbinder Merceria med Rialtobroen, optages ganske af rige Drogerihandlere, hvor man finder alt, hvad der kommer fra Tyskland og Levanten. Stedets Lystelighed og den idelige Tilstrømning af Folk er saa stor, at dette Sted i Venedig ikke staar tilbage for de straalende Handlegader, ja end ikke for Gallerierne i Palais Royal.«

»Ved Foden af Rialtobroen paa venstre Haand er et

CANAL GRANDE — FONDACO DEI TURCHI
EFTER MALERI AF A. CANALETTO I MUSEO NAZIONALE, ROM

langt Galleri, der rummer Boder med Klæder og Stoffer, medens selve Lagrene findes ovenover. Paa højre Haand af Rialtopladsen er to lukkede Søjlegange, under hvilke Købmændene forsamler sig hver Middag for at købslaa. Paa samme Side af Canal grande findes store Søjlegange med Udsalg af alskens Mundforraad. Det store Antal

Markuspladsen i Venedig o. 1700.

Baade, der hver Dag lægger til her, lastede med Frugter, Grøntsager og Fisk, som føres hertil fra Øerne og Terra firma, er noget af de Ting, der viser Byens Storhed. Men intet viser mere dens Rigdomme end Guld- og Juvelerbutikkerne for Enden af Gaden ligeoverfor Broen, hvor man ser de skønneste Ædelstene i Evropa.«

Saint Disdiers Skildring af Yppigheden, Blødagtig- heden og Sædernes Fordærv i Venedig paa hin Tid be- kræftes af andre, f. Ex. af vor Landsmand Christoffer Pars- bergs nedenfor anførte Udtalelser.

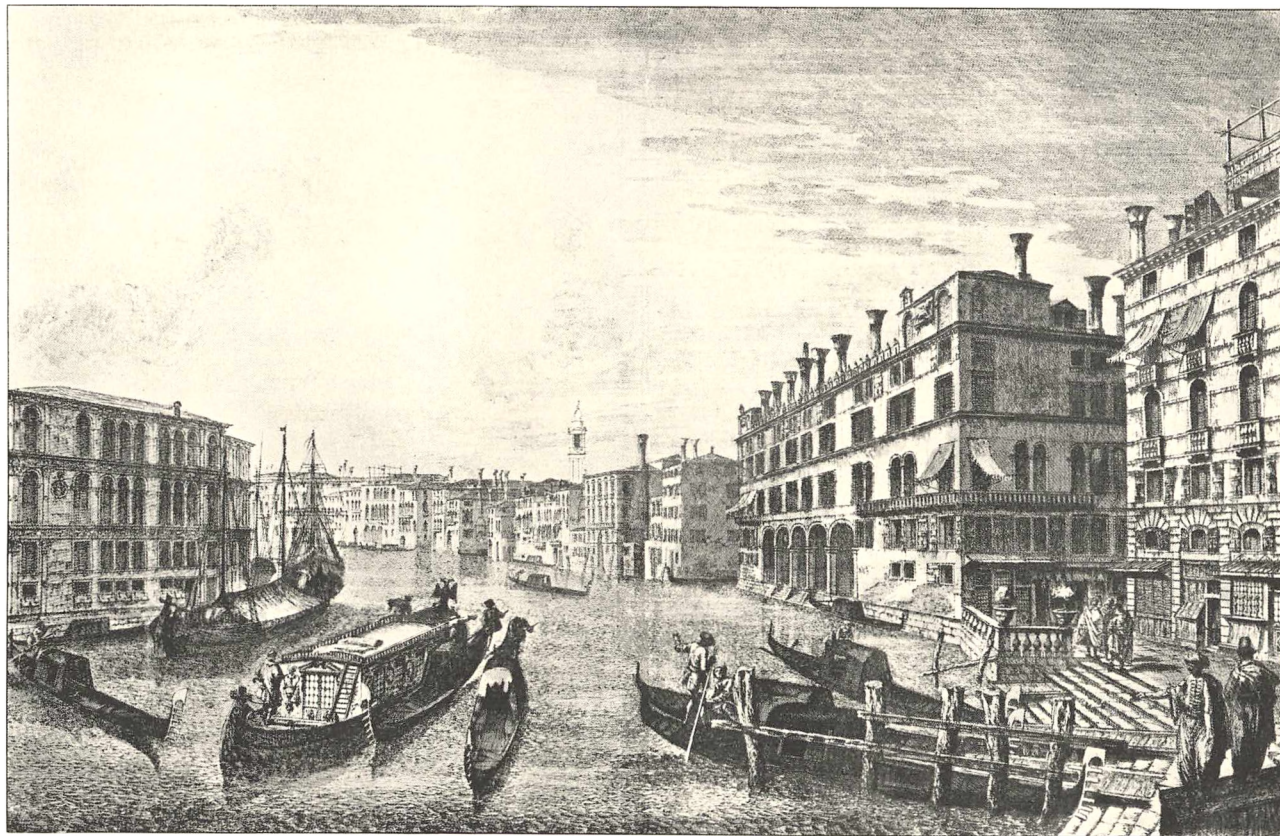
Endnu som i Moritz Hartmanns Tid glider Gondolerne med Styrerens taktfaste Aaretag ned ad Canal grandes brede, bugtede Vandarm forbi de samme verdenskendte Paladser, snart i svømmende Soldis, snart ligesom hyllet i hvide rosenfarvede, lysgrønne Slør, og smutter sikkert ind i de snevre Sideaarers opal- og perlemorflimrende Vand, mellem høje smuldrende Husfaçader, frønnede Fundamenter og Murværk med overhængende Grønt, hemmelighedsfuldt glidende ind og ud under buede Broer. Dæmpet Sang og Spil fra et Vindu, et flakkende Lys fra en vinkende Altan, en Dørhammers Banken i Nattens Stilhed.

Den Gang som nu saa man de vævre smaa Venetianerinder af Folket, Haaret opsat med en funklende Kam, i de sorte Shawler, smuttende paa deres højhælede Sko over Broerne og langs Gyderne og pludrende i deres indsmigrende Mundart.

Efter Afslutningen af den kretensiske Krig i 1669, en af de langvarigste, blodigste og mest omskiftelige Krige, Historien kender, var Republikken Venedigs Betydning som Krigsmagt forbi. Af dens én Gang saa store og rige Besiddelser blev kun tilbage en smal Kyststrækning i Dalmatien, tre Øfæstninger paa Kandia og et Par Øer i Middelhavet, og den var nu kun en lille Handelsstat, tilmed tynget af Gæld.

Men endnu en Gang skulde Markusbanneret fange Sejr for flyvende Vinde over Tyrkerne paa Adriater- og Ægæerhavet og i Arkipelagos.

Francesco Morosini havde under den kretensiske Krig fremfor nogen anden hævdet Republikens Krigerære, ligesom han ogsaa i 1669 reddede den for større Ydmygelser ved at slutte Freden paa eget Ansvar, hvilket indbragte ham baade Utak og Uvilje hos sine Medborgere. Siden

CANAL GRANDE I VENEDIG

den Tid havde han levet som Privatmand, fornemt tilbage- trukket i sine Fædres prægtige Palads ved Campo San Stefano. Det i Venedigs nyere Historie saa betydningsfulde Aar 1684 skulde bringe Francesco Morosini en Oprejsning saa glimrende, som han næppe har ventet sig. Morosini var paa den Tid 66 Aar, men umindsket i Energi og Vilje, »den sidste Venetianer«, under hvilket Navn han er gaaet over i Historien. Valget af den nye Doge Marcantonio Giustiniani (26. Januar) fulgtes af Morosinis Udnævnelse til Generalkaptajn (Capitano generale dal mar) med uindskrænket Fuldmagt over Republikkens Stridskræfter i den Krig mod Tyrkerne, som Venetianerne forberedte.

I Slutningen af det 17. Aarhundrede var Dogemagten indskrænket til en repræsentativ Værdighed, og dens Indflydelse nærmest af raadgivende Karakter, fordelt over det indviklede Statsstyre med exekutiv Magt: Signoriaen, Timandsraadet og Senatet.

Serenissima Signoria bestod af Dogen og 6 Raads- herrer, hvilke sidste for sig alene dannede Consiglio minore, medens Consiglio maggiore omfattede hele Adelen. Pien Collegio, der bestod af Republikkens øverste Embedsmænd, 26 i Tallet, Dogen medregnet, fik forelagt alt, hvad der skulde forhandles i Senatet (Pregadi), der talte 120 Medlemmer. Der voteredes skriftligt med »ja«, »nej«, eller »stemmer ikke« (non sincere).

Venedigs Krigsflaade bestod af 30 Galejer, 10 Galea- ser og ligesaa mange Sejlskibe. Galejen (galea eller galera) roedes hyppigst af Straffefanger, der for det meste var lænket til Toften, 50 Mand paa hver Side, men var tillige forsynet med 2 Master, en større (med Latinersejl) i Midten, og en mindre. Rundt omkring Skibsdækket løb et Bryst- værn, forude var et Kastel af Træ til Værn for Artilleriet. Armeringen bestod almindeligvis i 30—50 pundige Ka-

noner, Falkonetter og Morterer. Galeasen (galeazza) var længere og højere og førte mere Skyts med sig. Sejlskibene, Tremastere med 2—3 Dæk havde mere Skyts, 4—100 Stykker, og anvendtes mest til Transport af Tropper og Ammunition samt ved Kampe i rum Sø.

Hele Flaaden stod under Anførsel af capitano straordinario d'armata, svarende til virkelig Admiral, hvorefter kom proveditore ordinario d'armata eller Viceadmiral, capitano straordinario delle galeazze, delle galere og delle navi. Kommandanten over samtlige Havne i det østlige Middelhav lød Titel af capitano in golfo. Fra gammel Tid forbeholdt den talrige venetianske Adel sig Stillingerne som Befalingsmænd i Flaaden. Venedigs Landhær bestod af hvervede Soldater, mest fra Kysten af Adriaterhavet. Den Øverstkommanderende for Republikens Sø- og Landmagt førte Titel af Generalkaptajn (capitano generale).

Hertug Maximilian Vilhelm af Braunschweig-Lüneburg.

FEMTE AFSNIT

VENETIANERNES TRE FØRSTE FELTTOG MOD TYRKERNE 1684–86

Da der i den danske historiske Litteratur ikke findes nogensomhelst Fremstilling af Venetianernes Tyrkerkrige i Tidsrummet 1684–99, indtil Freden i Carlowitz, og fremmede militærhistoriske Forfattere endnu kun har behandlet enkelte Episoder af Krigen, nemlig de sachsiske og braunschweig-lüneburgske Hjælpetroppers Deltagelse i samme, vil det være nødvendigt, i store Træk at give en

6

Redegørelse for Krigens Gang og særlig for de Kampe, til hvilke Moritz Hartmanns Navn er knyttet.

Under Indtryk af Tyrkernes fuldstændige Nederlag ved Wien opstod der i Venedig en stærk Stemning for at erklære Sultanen Krig, hævne Nederlaget paa Kandia og muligt at genvinde Herredømmet paa Levantens Have. Det lykkedes Republiken at faa dannet en Liga med Pavestolen, Polen og Østrig til et sidste Korstog mod Kristenhedens Fjende. Traktaten mellem disse Magter undertegnedes af Dogen Marco Giustinian paa St. Markus Dag 25. April 1684, og et Fjerdingaar senere fulgte Krigserklæringen til Sultanen. Det var første Gang i Historien, Venedig som Overhoved for Kristenheden forkyndte Tyrkerne Krig. Selv raadede Republiken kun over beskedne Stridskræfter. I Fredstiden indskrænkede dens Landhær sig til en Militi, rekruteret fra Byerne i Lombardiet, men det var kun Paradetropper, som opvistes ved festlige Lejligheder. En staaende national Hær maatte tilmed være i Strid med den republikanske Forfatning, idet den rummede en Fare for Friheden. De fornødne, store Pengemidler til Hverning og Underhold af de fremmede Tropper tilvejebragte Venedig ved at udskrive overordentlige Grundskatter, ved Salg af Statsgodser og Toldindtægter, Pengelaan til høje Renter og Oprettelsen af Lotterier. Endelig udstedte man allehaande Benaadninger saasom Optagelse i Venedigs gyldne Bog mod en klækkelig Sum. At Felttoget rundt om i Evropa opfattedes som en hellig Krig, bidrog i høj Grad til at fremme Hvervningen af fremmede Tropper. Med Keiserens Indvilligelse indledtes Forhandlinger med flere tyske Fyrster, Hertugerne af Braunschweig-Wolfenbüttel, Württemberg, Sachsen-Meiningen, Prinsen af Hessen-Darmstadt, Landgreven af Hessen-Cassel, Kurfyrsten af Sachsen, Markgreven af Brandenburg-Culmbach-Bai-

reuth og Greven af Waldeck om at yde Republiken Støtte ved Hjælpetropper. Pave Innocents XI blev Forbundets Protektor og tilsagde Republiken betydelige Pengebidrag og at skaffe den Tropper fra Pavestaten, Malteserordenen og Toskana.

I Hast stampedes en Hær op af Jorden, Regimenter fra forskellige tyske Lande under ansete Hærførere og dygtige Officerer med en ypperlig militær Aand. En rundelig Sold og Haabet om rigt Bytte lokkede Tusender fra Tyskland, Schweiz, Frankrig, ja endog Danmark-Norge og Sverige.

Den første tyske Fyrste, der viste sig villig til at stille Tropper til Raadighed for Republiken, var Hertug *Ernst August* af Braunschweig-Lüneburg, hvem Livet i Venedig havde taget saa ganske fangen, at han allerede længe mere havde holdt Hof her, end i sit eget Land, og snarere kunde gælde for en venetiansk Nobile end for en tysk Fyrste. Ved at imødekomme Venedigs Ønsker haabede han ikke alene paa at indlægge sig Fortjenester af hele Kristenheden, men nok saa meget herigennem at befæste sig i Kejsereus Gunst, for saaledes at komme sin Ærgerrigheds Maal, Opnaelsen af Kurværdigheden, nærmere. Ved en 13. December 1684 af Hertugens Udsending Geheime- og Krigssekretær *Gerhard von Corfey* afsluttet Traktat forpligtede Ernst August sig til at overlade Venedig et Korps paa 3 Regimenter Fodfolk med ialt 2400 Mand under Anførsel af hans kun 18-aarige Søn Prins *Maximilian Vilhelm*, der kommanderede første Regiment, det andet stod under Oberst *Hermann Philip von Ohr*, og det tredje førtes af Oberst *Saint André*. Hele Styrken mønstredes 12. Februar 1685 i Münden og drog ad slette Veje i dyb Sne til Würzburg gennem Tyrol til Bozen, hvorfra den i Barkasser blev sejlet ned ad Adige til Verona og først naaede Venedig 17. April, hvor de paa Lidoen mønstredes af de venetianske Myn-

6*

digheder. Hver af Officererne fik af Republiken tildelt en gylden Kæde med St. Marcos Billede, dog af forskellig Værdi efter deres Rang. Den 8. Maj udskibedes Korpset fra Malamocco og landsattes 25. paa Korfu, hvor Folkene nød Øens herlige Klima og skønne Natur, indtil de 7. Juni overførtes til St^a. Maura, hvor den venetianske Flaade laa opankret i Havnen ved Dragomestre. Hannoveranerne, der ved Mønstringen 10. Juni talte ialt 2542 Mand, modtoges med stor Opmærksomhed af Morosini, der ved sin Omsorg for Alt og Alle i Henseende til Fødemidler og andre Fornødenheder gjorde et godt Indtryk paa de Fremmede. Straks ved deres Ankomst udbrød der Stridigheder mellem Generalkaptajnen og de to Generaler, som Republiken havde taget i sin Tjeneste og overdraget Befalingen over Tropperne, Greve *Claude de Saint-Paul* og Friherre *Hannibal von Degenfeld*, der atter hver især krævede Forrangen.

Begge Generaler er kendte fra den danske Krigshistorie, idet de forhen havde tjent Danmark i den skaanske Krig. Saint-Paul havde indtil 1669 først kæmpet i venetiansk Sold paa Kandia og derefter i 1678 faaet overdraget Kommandoen over den danske Flaade, som han dog allerede fratraadte i Marts 1680. Langt nærmere knyttet til Danmark end St.-Paul havde Degenfeld været. Som Søn af den berømte venetianske General og Guvernør i Dalmatien Christoph Martin von Degenfeld havde ogsaa han udmærket sig i Krigen paa Kandia og var derpaa med det Maal for Øje, at kunne overtage en højere Kommando hos Venetianerne, først gaaet i braunschweig-lüneburgsk og derefter i Generalstaternes Tjeneste, indtil han 1674 indkaldtes til Danmark som Oberst. Han hvervede for dansk Regning en Bataillon og udmærkede sig 1676 ved Erobringen af Wismar som ogsaa ved Landskronas Belej-

MARMORLØVERNE FORAN PORTEN TIL ARSENALET I VENEDIG

PORTEN TIL ARSENALET I VENEDIG

ring og Overgivelse og udnævntes til Generalmajor. I 1677 var han i Norge under U. F. Gyldenløve og deltog i Erobringen af Marstrand og Toget til Jämteland. Forfremmet til Generallieutenant forlod han efter Freden Danmark, hvor han havde fundet sin Hustru *Anna Marie Gersdorff*, en Datter af dansk Oberst Christopher Frederik Gersdorff og Dorothea Gjedde. Saalænge Degenfeld stod i venetiansk Tjeneste, var det kun naturligt, at de ikke faa Danske, der kæmpede under San Marcos Banner, søgte til ham.

I Tillid til den forventede Hjælp havde Morosini imidlertid aabnet et første Felttog mod Tyrkerne i Sommeren 1684, og ved Hjælp af pavelige, maltesiske og toskanske Tropper lykkedes det ham at bemægtige sig Øen St^a. Maura (7. Aug.), og den ligeoverfor liggende Fæstning Prevesa. I Sta. Maura, som var bestemt til at være Samlingsplads for hele Hæren, tog Morosini Vinterkvarter, hvor han, da Foraaret kom, med stigende Utaalmodighed oppebiede de fremmede Hjælpetroppers Komme, og med Bekymring saa han Sommeren nærme sig med brændende Sol og Varme, der let paafører Folk fra et nordligere Himmelstrøg Febersygdomme.

Faa Dage efter Hannoveranernes paa Grund af langvarig Vindstille meget forsinkede Ankomst, landede 8. Juni og følgende Dage andre Hjælpekorps, nemlig 300 Florentinere, 400 pavelige Soldater, en Bataillon Maltesere, ialt 1000 Mand med 100 Ordensriddere under Befaling af *La Tour Maubourg*, en af de berømmeligste Veteraner fra Beljringen af Kandia. Sammen med Hannoveranerne, 1600 Venetianere og 1000 Slavoniere udgjorde Morosinis hele Styrke ialt 8500 Mand. Krigsflaaden bestod af 39 Galejer, 5 Galeaser og 14 mindre Fartøjer.

Efter en Drøftelse i Krigsraadet om Betimeligheden ved at aabne Fjendtlighederne enten paa Syd eller Nord

kysten af Morea, eller Livadia, eller paa Kandia, besluttede Morosini at give sig Krigslykken i Vold og rette et Angreb enten paa Modon eller Koron, idet han tillige haabede at bringe de vilde og røveriske Mainoter paa sin Side. Ved gunstig Vind lagde Flaaden sig den 25. Juni udfør Koron.

Staden *Koron*, der ligger paa den yderste Spids af en smal Landtange, som springer frem i den messeniske Bugt (se Kortet), var den Gang en af de vigtigste Handelspladser paa Morea og beherskedes af et med talrigt Skyts forsynet, paa en Klippetinde opført Kastel. For alle tyrkiske Fæstninger paa hin Tid gælder, at de var gammeldags med høje Mure og knejsende Taarne, som ikke stod for Artilleriild. I Tilfælde af Belejring maatte Besætningen derfor slaa sin Lid til Hjælp udefra. Blev tililende Styrker slaaet, overgav Fæstningen sig som oftest snart. Angrebsmaaden var saare ligefrem. Angriberen slog Lejr i Kanonskudsvidde fra Fæstningen, opkastede Skanser eller Brystværn imod den og Angriberne bagfra, bragte Morterer i Batteri og dængede Byen, medens Fodfolket drev Løbegrave frem imod Murene. Saasnart Løbegravene var langt nok fremme, sprængte man Hul i den ydre Gravskrænt med Miner, bragte Kanoner i Stillinger imod Fæstningsmuren og skød Breche. Blev den ikke gangbar, tyede man ogsaa dér til Miner.

Flaaden gik for Anker, Tropperne landsattes, Slavonierne bemægtigede sig Forstaden og satte sig fast i en stor Olivenskov. Hærens Styrke under St. Paul slog Lejr og indesluttede Fæstningen, medens Flaaden beskød den. Kommandanten afslog Opfordringen om at overgive sig i Tillid til forventet Undsætning fra Seraskeren Khalil Pascha og Mustapha Pascha, der ankom 3. Juli og forskansede sig i et Musketskuds Afstand. Begge Parter forbedrede deres Befæstning og indtog en afventende Hold-

ning, dog med jævnlig Udfald fra begge Sider, som i Forbindelse med Sygdom svækkede de Kristnes Styrke, saa at denne var formindsket til 5700 Mand. Med største Spænding og Utaalmodighed imødesaa Morosini fra Dag

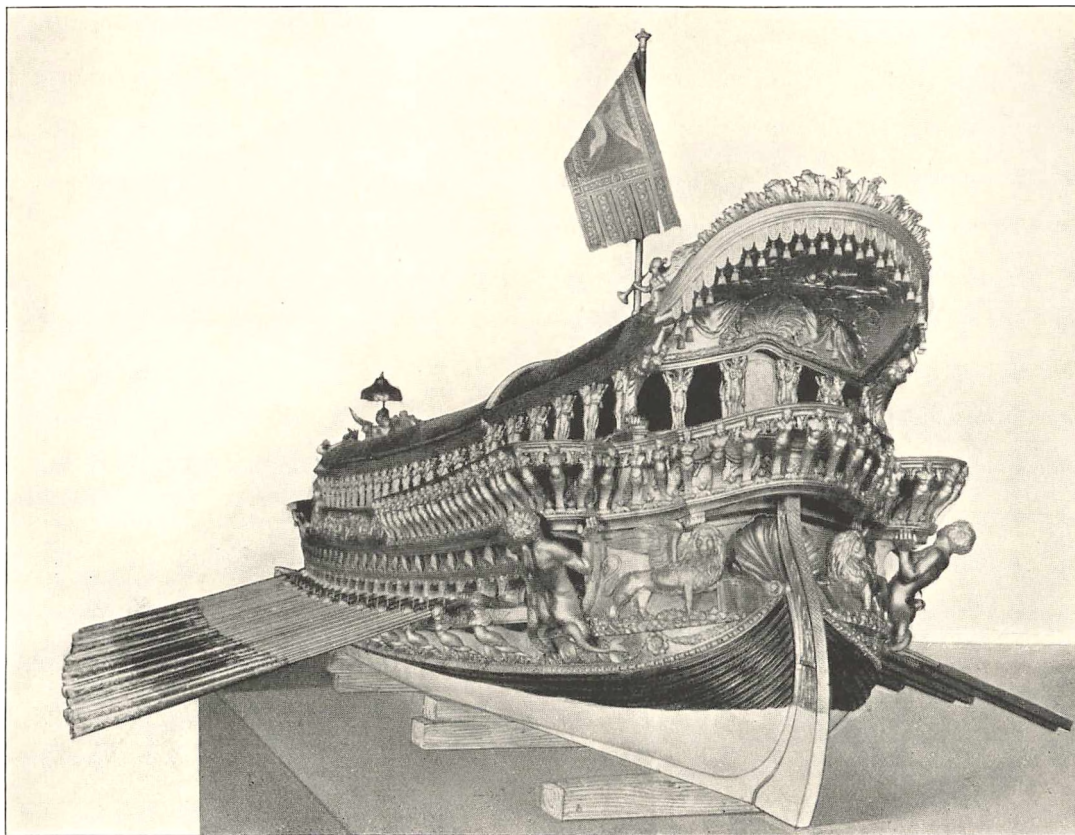
Belejringen af Koron 1685.

til Dag Tilførsel af friske Stridskræfter, som det imidlertid hvervede *sachsiske Hjælpekorps* skulde bringe.

Et Besøg, Kurfyrst *Johan Georg III* af Sachsen aflagde i Venedig i Januar 1685, gav Anledning til, at den daværende Doge Contarini traadte i Forhandling med ham om at stille et Troppekorps til Raadighed for Republiken i Kampen mod Tyrkerne. Den 28. Marts afsluttedes den endelige Overenskomst, ifølge hvilken Venedig fik over-

ladt 3 Regimenter sachsisk Infanteri, der 21. Maj mønstredes i Pegau, og som baade i Henseende til Officerer og Mandskab udgjorde Kærnen af den sachsiske Hær. Af de tre Regimenter, der i alt talte 3000 Mand, førtes det første af Oberst *Hans Rudolph von Schönfeld*, der tillige havde Overbefalingen over hele Styrken, det andet af Oberst *Hans Bernhard von Toppau* og det tredje af Oberst *Georg von Kleist*. Over Augsburg og Innsbruck naaede Korpset gennem uvejsomme Egne Bozen, hvorfra det i Baade blev befordret til Verona og omsider ankom den 18. Juli til Venedig. Her mønstredes det i Dagene 24.—26. Juli paa Lidoen, hilst af Venetianerne med stor Glæde, og Stadens Nobili erklærede, at saa udsøgte Folk havde de aldrig før faaet fra Tyskland.

Imidlertid var Belejringen af Koron bleven fortsat med idelige Angreb og Udfald, der voldte store Tab paa begge Sider, indtil Morosini fremkaldte en Afgørelse ved en Generalstorm, der fandt Sted 11. August. Efter en fortvivlet Modstand fra de Belejredes Side lykkedes det Angriberne med store Ofre af Menneskeliv at erobre Byen. Sejrherrerne hævnede deres Faldne ved et umenneskeligt Blodbad paa den tyrkiske Befolkning, Staden overgaves til skaanselsløs Plyndring, og af det før saa rige og blomstrende Koron var nu kun en rygende Ruinhob tilbage. I Venedig fejrede man Begivenheden med Tedeum og Fester, og Morosini hædredes med den arvelige Værdighed som Ridder af Markusordenen. Sejren var dog dyrekøbt, ikke alene ved Mandefald, thi ogsaa Sygdomme havde lysnet i Troppernes Rækker, der var smeltet ind til i alt 1000 tjenestdygtige Mænd, saa at der ikke var Folk nok til at rydde Byen for de 3000 Lig, der henlaa ubegravede.

MODEL AF DOGENS SKIB »IL BUCENTORO«

Saasart Morosini havde udbedret Befæstningen af Koron saameget, at dette kunde modstaa et Angreb af Tyrkerne, satte han over den messeniske Bugt (Bugten ved Maina) til Kalamata (nu Kalámae), der ligger i dens nordøstlige Hjørne, og hvis Lokalitet var Morosini velkendt, idet han 26 Aar tilbage i Tiden havde erobret denne Fæstning og ødelagt Byen ved dens Fod. Det er til Kampen om dette Sted, at Moritz Hartmanns Navn fortrinsvis er knyttet, hvilket begrundes en mere indgaaende Omtale af denne Episode af Felittoget.

Byen *Kalamata* laa paa et Højdedrag ved venstre Bred af Floden *Spirnaza*, og paa begge Sider af denne strakte sig fra Byen ned til Bugten store, tætte Skove, bag hvilke der ligger en høj og stejl *Bjergryg*. Paa venstre Side havde Fjenden Dækning af et Klippeparti, tæt bevokset med Skov. Talrige Elve strømmer ned fra Bjergene og danner dybe Kløfter og smalle Passer. Byen beherskedes af et paa en Klippetinde anlagt fast Kastel.

Efter Nederlaget ved Koron havde *Kapudan Pascha* samlet Resterne af sin slagne Hær, forstærket den med friske Tropper og ført den over til *Maina*, hvor de smaa Fæstninger *Zarnata*, *Passava*, *Khielafa* og *Vitulo* frembød gode Forsvarsstillinger. *Morosini* tilstillede *Paschaen* en Opfordring til at trække sig tilbage og overgive Fæstningen, men fik til Svar, at han vilde forsvare sig til det yderste. Agaen i *Zarnata*, der laa nogle Mil inde i Landet og dannede Nøglen til *Braccia di Maina*, besvarede den ogsaa til ham rettede Opfordring om Overgivelse med at henvise til *Kapudan Pascha*, men *Morosini* opsnappede dennes Ordre til Agaen om at holde Fæstningen for enhver Pris og aabnede direkte Forhandlinger med *Zarnatas* Kommandant, hvem han tilbød saa gunstige Betingelser, at Agaen den 10. September overgav Fæstningen og flyg-

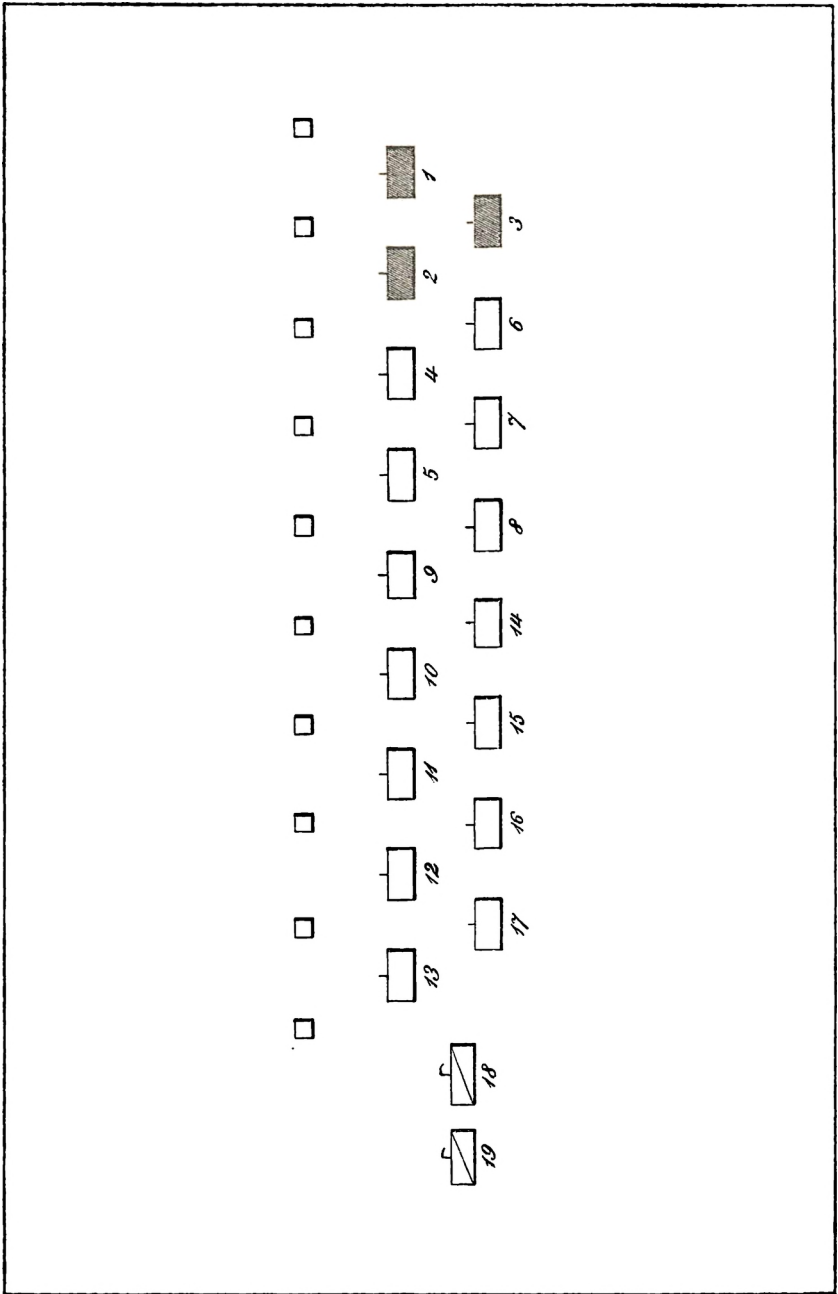
tede til Venedig, hvor hans Forædderi belønnedes med en Pension.

Omsider var det saa længselfuldt ventede sachsiske Hjelpekorps ankommet (6. Septbr.).

Samme Dag, man fejrede Besættelsen af Zarnata, indtraf Degenfeld og fik af Morosini Paalæg om at rykke frem mod *Kalamata*. Den 12. September brød Hæren op, men maatte paa Grund af det uvejsomme Terræn standse Fremmarschen, og Dagen efter lod Morosini holde Krigsraad med samtlige Generaler og Regimentschefer om Bestemmeligheden af at vove et Angreb. Mod Degenfeld og Flertallet i Krigsraadet hævdede den unge, vovelystne Prins Maximilian Vilhelm, at man burde følge Morosinis første Ordre, ellers vilde han alene gaa i Spidsen, hvorefter Degenfeld indvilligede.

Den 14. September om Morgenen blev Hæren opstillet i Slagorden; højre Fløj under Prins Maximilian Vilhelm med 3 Batailloner Hannoveranere (se Planen 1—3), i Centrum 5 Batailloner Venetianere (4—8), paa venstre Fløj under von Schönfeld 9 Batailloner Sachserne (9—17). I første Linje var opstillet 10 Kompagnier Slavoniere, bag venstre Fløj 2 Eskadroner Dragoner (18—19). Slavonierne gik først over den store Bjergbæk, fulgt af hele Hæren.

Imidlertid havde ogsaa Kapudan Pascha opstillet sin Hær, som anslaaes til 6.000 Mand Fodfolk og 2.000 Spahier, og rykkede frem mod de Kristne. Fodfolket, der bestod af 3 Afdelinger, vendte sig mod deres højre Fløj og Centrum, saa at Tyrkerne kom til at staa over for de hannoveranske Batailloner. Terrænet ved Havet var særlig gunstigt for Kapudan Paschas lette og rappe Rytter, som nu styrede sig over Sachserne paa venstre Fløj. Disse besvarede Angrebet med en beundringsværdig Tapperhed og urokkelig Fasthed, skønt mange faldt, deriblandt Oberstlieute-

Slaget ved Kalamata.

nant *von Trützschler*. Kampen varede kun i to Timer. Beskudt af Flaaden flygtede det tyrkiske Kavalleri, forfulgt af Dragonerne og lod Fodfolket i Stikken. Nu lod Degenfeld hele Linjen rykke frem mod den fjendtlige Stilling, hvorved Hannoveranerne udsattes for Tyrkernes heftige Ild, men atter her viste Sachserne stor Bravour og hjalp med til at føre Sejren hjem.

I sine Indberetninger til Dogen og Kurfyrst Johan Georg om Slaget fremhævede Morosini, der eller var sparsom med at unde de fremmede Korps Ros og Anerkendelse, at de sachsiske Tropper fremfor andre havde udmærket sig ved deres Tapperhed og gode Disciplin og jaget Fjenderne paa Flugt.

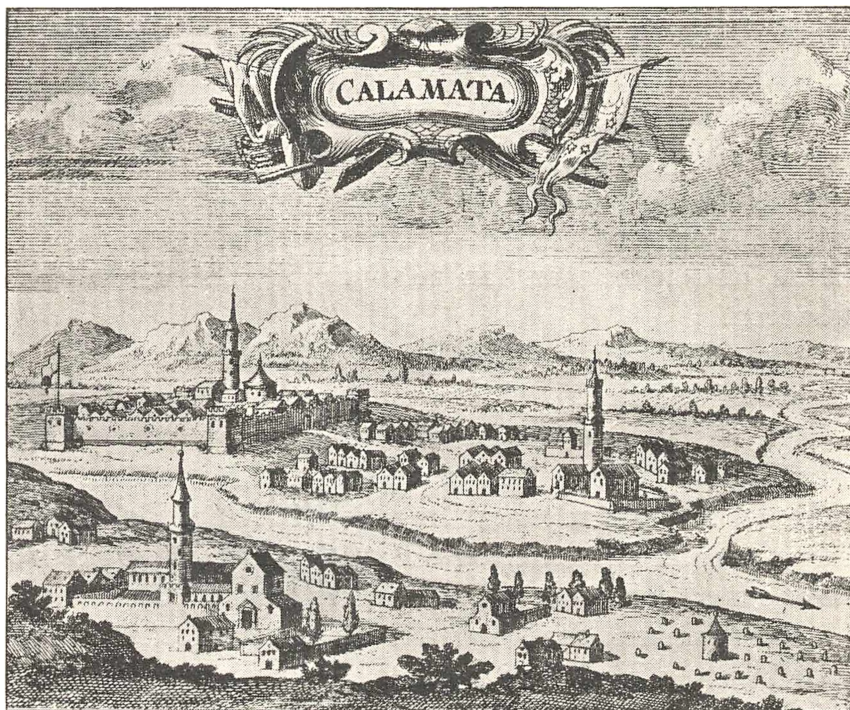
Sejren ved Kalamata gav Anledning til at de førnævnte smaa Fæstninger, Vitulo, Khielafa og Passava overgav sig uden Sværds slag, og hermed endte Felttoget i Aaret 1685, hvis Resultater havde overgaaet alle Forventninger. Til Vinterkvarterer valgtes for Hannoveranerne Øen Zante, for Sachserne St^a. Maura og for Venetianerne Korfu.

Udsigterne for Venetianernes nye Felttog i 1686 tegnede sig lyse. I Januar lykkedes det Republiken at faa den med Hertug Ernst August afsluttede Hjælpetraktat forlænget og endog udvidet ved Tilsagn om Forøgelse af det hannoveranske Tropicorps med 1600 Mand. Dette nye Korps kom til at bestaa dels af det saakaldte Regiment Raugraf, hvis Oberst og Chef var Raugraf Carl Ludvig af Pfalz, og til hvilket sluttede sig ialt 17 frivillige Officerer, mest Franskø mænd, Skotter, Danske og Svenske, — dels af 6 Kompagnier fra Hertugens Lande.

Samtidig havde Venedig efter Degenfelds Afgang afsluttet Kontrakt med den hidtilværende svenske General

feltmarskal Greve *Otto Wilhelm von Königsmarck* om at tjene Republiken som Marskal med Rang og Stilling næst efter Generalkaptajnen.

I en Skrivelse af 21. Marts til Senatet i Venedig fremhævede Königsmarck efter sine prøvede Erfaringer An-

Kalamata.

skaffelse af nyt Krigsmateriel, deriblandt 40 svære Feltkanoner med dobbelte Sæt Lavetter og Hjul, til hvis Reparation der udkrævedes udlærte Smede og Haandværkere. Han fremsendte en Model til de saakaldte »spanske Ryttere« (cavalli di Frisia), Fodangler, hvilke han anbefalede som en særlig nyttig Opfindelse, der havde staaet sin Prøve i den Krig, Kurfyrsten for Tiden førte.

Den 24. April afsejlede Grev Königsmarck fra Mala-

mocco og ankom ti Dage senere til St^a. Maura. Han led-
sagedes af sin Gemalinde Catharine Charlotte født de la
Gardie og dennes Selskabsdame Anna Agriconia, adlet
Åkerhjelm, som begge hele Tiden indtil hans Død fulgte
ham. Ombord var ogsaa Prins Maximilian Vilhelm, der
havde aflagt Besøg i sit Hjemland og nu var traadt i vene-
tiansk Tjeneste. Prinsen blev modtaget med stor Jubel af
de gamle hannoveranske Regimenter, hos hvilke han nød
stor Popularitet. Königsmarcks Ry som Feltherre gav Haab
om en ny og frisk Aand i den venetianske Hær. De sæd-
vanlige Rangstridigheder mellem Generalerne ordnedes
let, idet Königsmarck overlod Prinsen Forrangen i alle Til-
fælde, undtagen naar han selv var til Hest og befalede
Armeen.

Omsider var de forskellige Hjælpekorps samlede, og
Morosini kunde 25. Maj mønstre en Styrke paa 10,800
Mand, bestaaende af 6 Batailloner Hannoveranere (2900
Mand), 4 Batailloner Sachsere (1500), af Milanesere 4 Ba-
tailloner og 5 Eskadroner Dragoner (2000), af Venetianere
samme Antal Dragoner og 6 Batailloner (2000) og Slavov-
nierne med 4 Batailloner og en Eskadron (1200 Mand).

Königsmarck skabte af alle disse uensartede Troppes-
afdelinger en Helhed; i hvilken de krigsøvede og veldis-
ciplinerede tyske Folk udgjorde Kærnen. Hans Raad-
særhed i Forening med Morosinis rige militære Erfaring
havde i dette Felttog en fortsat Sejrsgang over erobrede
Byer og indtagne Fæstninger til Følge.

Hele Styrken indskibedes 27. Maj og landsattes ved
Gammel Navarino, Oldtidens Pylos, Nestors Kongesæde,
over hvilket der hævede sig et højt, paa tre Sider hav-
omskyttet Klippefort. Allerede 3. Juni overgav den sted-
lige Befalingsmand Fæstningen uden Sværds slag, hvorefter
Morosini belejrede det Syd for liggende *Ny Navarino*, en

By med svære Mure og Taarne og ligeledes beskyttet af en Klippefæstning, hvis Kanoner kunde bestryge det foranliggende Terræn og gjaldt for uindtagelig. Medens den venetianske Flaade blev liggende ved en lille Ø i Nærheden, lod Königsmarck Hæren slaa Lejr i to Afdelinger,

Feltmarskal Otto Wilhelm Greve Königsmarck.

den højre Fløj nærmest ved Havnen, for at afskære al Tilførsel, den venstre Fløj, bestaaende af Hannoveranere, Sachser og Slavoniere under Prins Maximilian Vilhelm, paa Sydsiden af Staden. I Nattens Mørke lykkedes det nogle Skibe, at løbe ubemærket ind i Havnen og landsætte nogle Morterer, hvorefter man opkastede et Brystværn og aabnede Bombardementet, saa at Ny Navarino var omsluttet paa alle Sider. Imidlertid rykkede Seraske

ren Achmed med ca. 5000 Mand frem for at komme Fæstningen til Undsætning. Efter en kort og blodig Fægtning, i hvilken han selv faldt, flygtede Tyrkerne, og deres Lejr med mange Kostbarheder blev Sejrherrernes Bytte. Bombardementet af Byen fortsattes, og Indbyggerne tvang Kommandanten til at kapitulere. For at hævne denne Forsmædelse sprængte Paschaen sig selv med hundrede Tyrkere i Luften. Befolkningen, ialt 3000 Individider, hvoraf Halvdelen var Soldater, forlod Byen for at indskibe sig til Tripolis.

Mættet af de forefundne rige Mundforraad drog Hæren 22. Juni efter faa Dages Hvil med frisk Mod af Sted til det næste Maal for Krigsoperationerne, Modon, nogle Mil Syd for Navarino.

Modon havde med sin stærke Befæstning, dobbelte Mure med faste Bolværker og dybe, brede Grave alle Betingelser for at kunne yde en haardnakket Modstand. Befalingsmanden, en graahærdet Aga »fra den Tid, da Tyrkerne, saasomt de saa de Kristne, altid gik løs med Sabelen i Haanden, medens de nu altid saa tilbage, rede til Flugt«, var bestemt paa at forsvare Fæstningen til det yderste. Med dobbelt Overmagt begyndte Morosini Belejringen, drog et Net af Løbegrave om Fæstningen og overdængede den med Bomber, Sten og Ildkugler, der anrettede saa stor Skade, at den tapre Aga af sine egne Officerer med dragen Sabel blev tvungen til at hejse den hvide Fane. 4000 Tyrkere fik fri Udmarsch og blev, sammenstuede paa tre Skibe, ført ombord til Tripolis.

Stemningen i begge tyske Hjelpekorps var som Følge af Krigslykken og Byttevindinger ypperlig. »Alt gaar vel«, skriver den sachsiske Oberst von Schönfeld, »vi er sejrige og lykkelige, og selv om vi ikke bliver rige, haaber vi dog at dø tapre og salige. I det Land, hvor vi kæmper, har der ikke

været Krig i hundrede Aar, det er at ligne med et Paradis paa Jorden. Her er Overflod paa alt, hvad vi behøver.«

Fra Modon sejlede den venetianske Flaade den 27. Juli omkring Kap Matapan og Øen Cerigo til *Napoli di Romania*, den betydeligste By paa Morea og paa den Tid tillige

Napoli (Nauplia) di Romania.

Tyrkernes stærkeste Formur paa den ægæiske Kyst. Staden var delt i en øvre og en nedre By, hvoraf den første bestod af 4 Slotte, og derfor kaldet Kastellet, som i Terrasser hævede sig op ad et Bjerg, velbefæstet og velforsynet med Skyts. Mellem Kastellet og Havnen laa selve Byen, skærmet af svære Mure, Bolværker og en dyb, bred Voldgrav. Paa den sydøstlige Side laa det mod Byens Side stejlt skraaende, ubefæstede Bjerg Palamides. Da ingen Fjender var at se, landede Flaaden et Par Mil Syd for Byen, og Königs-

8

marck gik i Land som den første. I Stedet for at følge Feltmarskallens Plan, straks at besætte Palamides, marscherede Hæren i Slagorden mod Byen og slog Lejr 31. Juli en Fjerdingsvej fra Byen. Venetianernes Angrebsterræn begrænsede sig til en smal Strækning mellem den nordlige Skrænt af Palamides og Havnen, der var spærret med Lænker, og beskyttet ikke alene af Kanonerne paa Fæstningen, men ogsaa af et højt Klippekastel i Havet.

Den 3. August begyndte man at drage Løbegrave om Byen, opkaste et Batteri og besatte Palamides med Skyts, som beskød Byen. Seraskeren af Morea, i Spidsen for 5000 Mand, havde slaæet Lejr en Fjerdingsvej fra Argos, rede til Kamp og afventende et Angreb fra den samlede kristne Hærstyrke. Königsmarck, hvis Strategi, som hans Delta-gelse i Kampene paa Morea viser, afgjort var af offensiv Natur, bestemte sig til at angribe Seraskieren, og, efterladende en lille Del af Hæren til Bevogtning af Nauplia, marscherede han 5. August gennem den frugtbare Slette ved Argos med Hovedstyrken, hvis højre Fløj bestod af 2 Eskadroner Dragoner, 5 italienske, 1 maltesisk og 2 sachsiske Batailloner, medens den venstre Fløj under Prins Maximilian Vilhelm var dannet af 2 Dragoneskadroner, 5 Batailloner Hannoveranere og 3 Batailloner Milanese og Slavoniere. Königsmarck fandt efter halvanden Times Marsch Fjenden kampberedt foran sin Lejr og aabnede Ilden. Det dristige tyrkiske Rytteri omringede i et Øjeblik, delt i tre Afdelinger, Königsmarcks lille Hær og bragte den i en kritisk Stilling, af hvilken den dog blev udfriet ved Prins Maximilian Vilhelms Snarraadighed og de ham undergivne Hannoveraneres og Slavonieres Tapperhed. Den voldsomme Hede udmattede de Kæmpende, og Seraskeren trak sig tilbage i Retning af Korinth. Efter Königsmarcks Tilbagekomst fortsattes Belejringen med rastløs Iver, og særlig

MINDESMÆRKE OVER FELTMARSKAL OTTO WILHELM GREVE KÖNIGSMARK
I ARSENALET I VENEDIG

forstærkede Generalmajor von Ohr Befæstningen af Bjerget Palamides. Kanontordenen holdt ved Nat og Dag, og Beskydningen fra begge Sider krævede mange Ofre. I Nauplia stod Husene i Flammer.

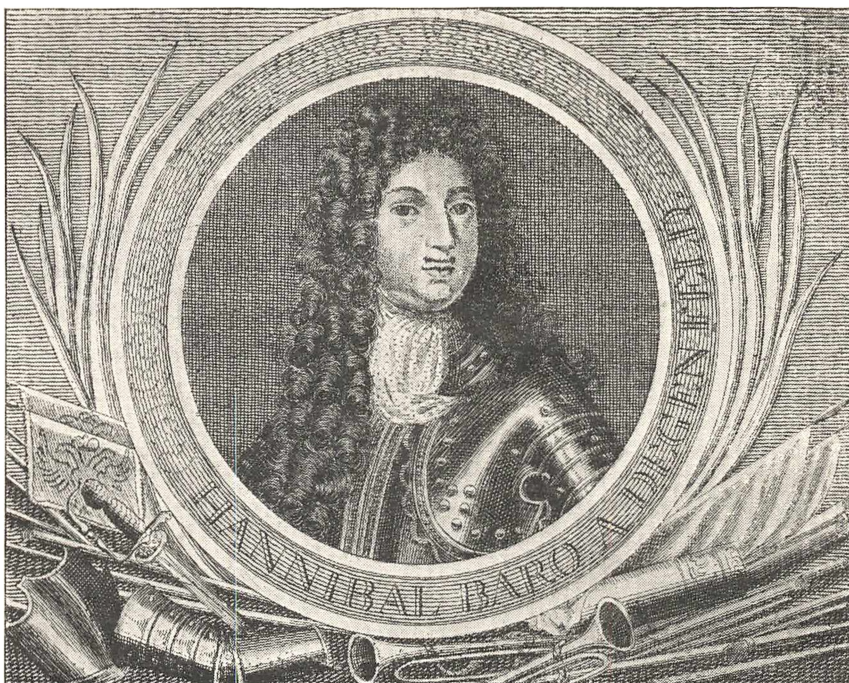
Imidlertid havde Seraskeren faaet Forstærkning fra Ægypten og andre Dele af det tyrkiske Rige og nærmede sig den venetianske Hær. Den 28. August angreb han i Spidsen for 2000 Mand uforvarende Hærens højre Flanke, der saa sig stærkt truet, men i Hast blev undsat af Prins Maximilian Vilhelm og hans Batailloner. Paa begge Sider kæmpede man saa hidsigt og haardnakket som aldrig før i denne Krig. De kristnes Rækker truedes med et Gennembrud af Fjenden, da en Afdeling Marinesoldater paa 2000 Mand, som Morosini havde ladet sætte i Land, uformodet angreb Tyrkerne, medens disse samtidig blev anfaldet i Flanken af en sachsisk og venetiansk Bataillon. Efter to Timers hidsig Kamp tog Fjenden Flugten.

Aftenen før Slaget havde Raugraf Carl Ludvig overtaget Tjenesten i Løbegravene for at hindre Besætningen i Nauplia i at gøre et Udfald. Saasnart man i Byen hørte Venetianernes Sejrsraab, hejste de Belejrede den hvide Fane og indledede Forhandlinger om Overgivelse. Morosini bevilligede hele Befolkningen uhindret Udmarsch. Efter at være udplyndret paa vanlig Vis blev Tyrkerne, ialt 9000, hvoraf 1200 Soldater, stuede sammen paa 10 Skibe og førte til Tenedos. Byttet var meget rigt af Skyts, Ammunition, Slaver, Heste og Bagage, men Hannoveranerne og Sachserne fik til deres store Misfornøjelse intet af alt dette.

Allerede under Kampene ved Nauplia og Argos var Pesten begyndt at rase i Hæren og tog nu en rivende fart. Den fortrøstningsfulde Stemning, som Oberst Schönfeld havde givet Udtryk for, var nu vejet for Mismod

8*

og Bitterhed, og selv var han blevet et Offer for Soten. General von Ohr skrev herom 29. September til Hertug Ernst August: »Besværlighederne har i denne Sommer været meget store, og Indkvarteringen er meget slet. Generalkaptajnen giver ingen et godt Ord eller noget Haab om Bedring, men driver Spot derover, som han ogsaa har gjort med Byttet, hvorefter vore Tropper ikke har faaet det mindste, undtagen et Par gamle Morinder, som ingen vil have, hvorfor ogsaa alle Officerer er utilfredse, saa at de gerne gav alt hvad de ejede, for at komme bort fra dette Land.« Mange Officerer, samtlige Læger og mange Soldater var bukkede under for Sygdommen. Først efter indtrængende Anmodninger opnaaede de fremmede Tropper af Morosini at faa anvist et sundere Kvarter for Vinteren. Sachserne fik anvist Navarino, men Transporten derhen varede paa Grund af Storme 21 Dage, og under Vejs døde af 3 Regimenter ialt 300 Mand. Hannoveranerne, de syge og saa mange sunde, som krævedes til at pleje disse, sendtes 3. Oktober til Zante. Det samlede Tab, disse tapre Folk havde lidt under dette Felttog, beløb sig til ca. 1300 Mand (af oprindelig Styrke 3220 Mand), hvorefter 58 Officerer.

General Hannibal Friherre von Degenfeld.

SJETTE AFSNIT

DANSKE OFFICERER I DEN VENETIANSKE HÆR PAA MOREA 1685—88

Til de braunschweig-lüneburgske, sachsiske og hessiske Hjælpekorps i Venedigs Tjeneste havde der saavel paa deres Indrulleringssteder i Hjemlandet som ogsaa ved deres Mønstring paa Lidoen sluttet sig et meget stort Antal Volontører eller, som Italienerne kaldte dem, avventurieri, af de forskelligste Nationer. Det var som Regel fornemme og velstaaende Mænds Sønner, der gik i Felten paa egen Regning for at uddanne sig i Krigskunsten og vinde Meriter, som tillige gav dem Ry som Stridshelte

mod Kristendommens Arvefjende. Disse Manøvregæster, som man kunde kalde dem, var tilsagt til at indfinde sig i »Spiseteltet« eller »Marskalteltet« ved Regimentschefernes daglige Taffel, som de bidrog til at bekoste, og hvis Anseelse de forøgede. I hine Tider, da man ikke havde regulære Stillingsmænd for Officerer og kunde købe sig Chargerne til ved at hverve Folk for egne Pengemidler, havde Volontørerne ogsaa Udsigt til hurtig Forfremmelse. Om saadanne Frivillige tier de officielle Kilder som Regel, kun de i Ed tagne findes opført i Rullerne.

Unævnt kæmpende og faldende med samme Indsats, for alle, selve Livet, har de hver deres, om end beskedne Andel i Venedigs sidste krigerske Berømmelse, hvis Resultater dog hastig forødedes.

Af Moritz Hartmanns til Senatet i Venedig rettede Skrivelse af Nov. 1685 fremgaar det, at han har givet Løfte om sammen med fire andre Kammerater paa deres egen Bekostning at ville deltage i det næste Aars Felttog. Antallet af disse »danske Officerer« blev imidlertid fordoblet, thi af et senere Brev fra ham ses det, at han, med otte andre fra sit »eget Fædreland« har kæmpet ved Nauplia di Romania i Sommeren 1686. Navnene paa disse er ikke angivne, men maa søges blandt de i det følgende opførte.

Under Venetianernes Felttog paa Morea 1685—87 har ikke saa ganske faa Danske, Nordmænd og Holstenere i de tyske Hjelpekorps kæmpet mod Tyrkerne.

Af danske Søofficerer har foruden Moritz Hartmann flere med ham jævnaarige samtidigt tjent til Orlogs under Markusbanneret. *Christopher Ernst von Stöcken* (1664—1711) den senere Holmens Chef og Næstkommanderende under U. C. Gyldenløve i Slaget ved Køgebugt, fik umiddelbart efter sin Udnævnelse til Kaptajn 2. Januar 1686 Tilladelse til »i nogen Tid at opholde sig i Venetien og

FRANCESCO MOROSINI

EFTER PORTRÆT MALET AF LOUIS DORIGNY. DOGEPALADSET — SALA DEL MAGGIOR CONSIGLIO

andre Steder«. Samme Dag udstedtes Pas til Venetien for Holsteneren, Sølieutenant *Peter Raben* (1661—1727), senere Viceadmiral, der i Følge med Sølieutenant, senere Kommandørkaptajn *Jørgen Skeel* til Broholm (1666—1704) i Slutningen af 1685 »rejste ud af Holland og foer med Kaptajn van Zeyl ad den venetianske Golf paa Skibet »tMoriaens Hooft« paa 16 Maaneders Tid.« Raben gjorde begge Kampagner med i 1686—87 paa Flaaden paa Orlogsskibene »la Conception« og »la Venere armata« »udi Slaget ved Belvedere«.

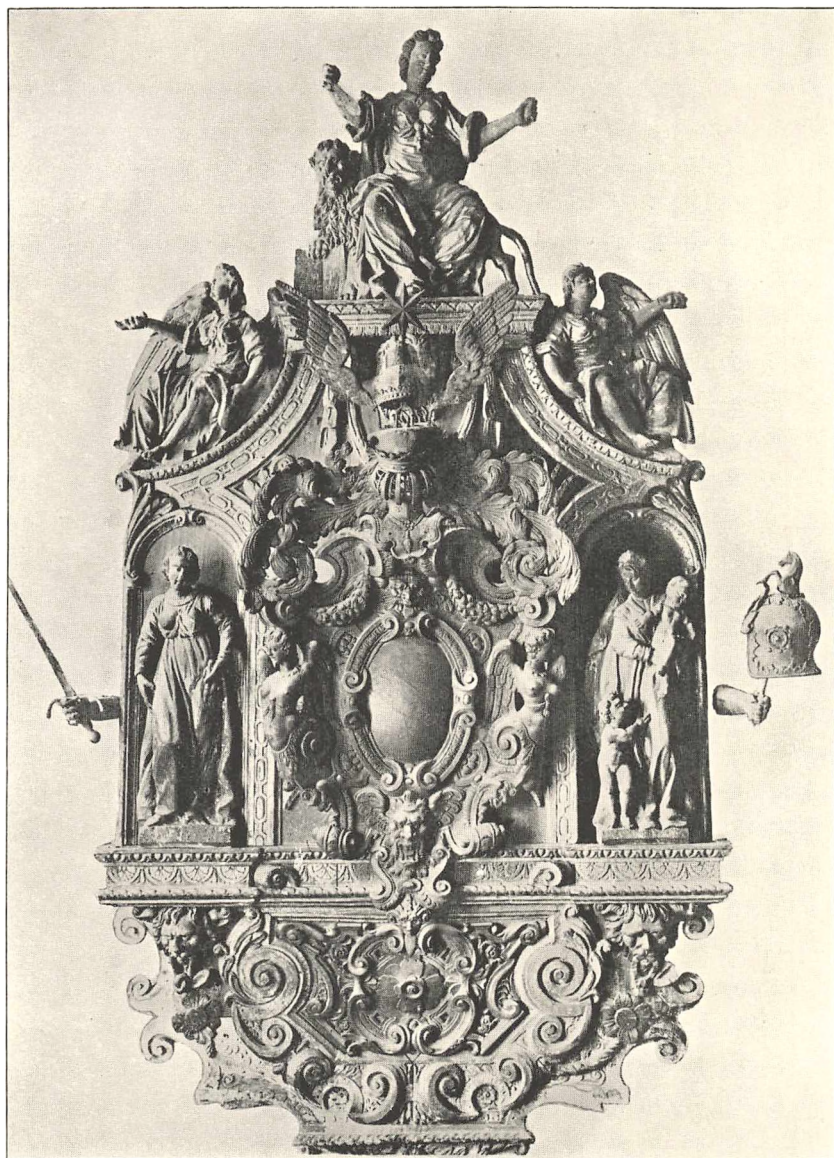
Knud Reedtz til Nørlund (1663—1733), død som Admiral, gjorde 1686 en Kampagne i Levanten paa Krydstogt ombord i Galejerne i Livorno imod Tyrken under Admiral Guido paa florentinsk-venetiansk Side, men var allerede 1688 i den franske Flaade mod Algier.

Blandt danske og norske Landofficerer i venetiansk Tjeneste i de nævnte Aar er den bekendteste og tillige mest berygtede Eventyreren og Svindleren Rigs greve *Hannibal Poulsen von Löwenschild* (o. 1648—91). Han var norsk af Fødsel, Søn af Norges Riges Skriver, blev 1670 indskrevet ved Universitetet i Kiel (*Hannibal Paules de Norvegia*) og havde tjent i flere fremmede Hære, da han 1678 kom til København, hvor han som Oberstlieutenant fik Hvervepatent, men kom ikke til at deltage i Krigen, da han paa Grund af Drab maatte flygte Aaret efter ud af Landet. Visse besnærende Egenskaber maa han have haft, siden han i Sachsen i Aarene 1680—88 gjorde to rige Partier med Enker af god Adel, hvorved han kom i Besiddelse af to store Godser i Lausitz. Poulsen, eller som han hyppigst kaldes Hannibal, udgav sig nu som Friherre med det til hans drabelige Fornavn svarende Efternavn Löwenschild. I 1683 vendte han tilbage til Danmark, fik Pardon for det begaaede Drab med Forpligtelse til at hverve et Regiment,

som dog ikke blev til noget. Til det sachsiske Auxiliærkorps i venetiansk Tjeneste skal han 1686 have hvervet et Regiment, ved hvilket han gav sin Broder *Andreas* et i Venedig 12. Juni s. A. udstedt Patent som Major. Denne, der i 1678 havde ledsaget Ulrik Frederik Gyldenløves to ældste Sønner til Heidelberg, og nød hans Protektion, faldt allerede i 1686 i en Træfning med Tyrkerne paa Morea. Meddelelsen om, at Hannibal skal have faaet Patent som Generalmajor i venetiansk Tjeneste med en aarlig Løn af 2000 Dukater, er, ligesom Fortællingen om hans Hvervning af et Regiment, sikkert en Krønike, da Efterforskninger i sachsiske og venetianske Kilder intet melder herom. I hvert Fald har hans Forbindelse med Venedig været af kort Varighed og saare løs, og der skal endnu om hans videre Skæbne kun anføres, at han i 1688 vilde hverve et Dragonregiment for Kejseren og under falsk Foregivende samme Aar ophøjedes i Rigsgrevestanden, men blev afsløret som Svindler og døde i Fængslet et Par Aar efter.

Den Kaptajn Poulsen (Pofuelssen), hvis Hustru Agnes 13. Oktober 1686 fra København tilskriver Kongen, at hendes Mand er forlovet at rejse til Venetien for et Aar, er maaske identisk med Lagmandssønnen fra Norge *Christian Poulsen*, der 1675 var Lieutenant i holstenske Infanteriregiment, og 1684 afgik fra Tjenesten som Kaptajn.

Sammen med *Andreas Poulsen*, der ogsaa kaldte sig *Löwenschild*, tjente paa Morea *Gerhard Christian von Stöcken* (1671—1728), yngre Broder til Admiralen, senere Generalmajor og Kommandant i Citadellet, samt Brødrene *Frantz Rantzau* (o. 1662—1702), og *Frederik Christian Rantzau* til Nørkær (o. 1663—1724), hvis Halvbroder, Ryttergeneralen *Johan Rantzau*, 26. Marts 1687 ansøgte Kongen om Pas til Ungarn for begge, der før havde været i venetiansk

FAMILIEN MOROSINIS VAABEN
(MUSEO CORRER I VENEDIG)

ST. MARKUS LØVEN

CAMPO FRANCESCO MOROSINI (SANTO STEFANO)

TILVENSTRE PALAZZO LOREDAN. I HJØRNET INDGANGSPORTALEN TIL PALAZZO MOROSINI, HVIS FAÇADE VENDER UD MOD CANALE ST. MAURIZIO — I BAGGRUNDEN KIRKEN SANTO STEFANO

EFTER STIK AF LUCA CARLEVARII

Tjeneste. Til den holstenske Linie af Slægten Rantzau hørte sikkert den Lieutenant *Rantzau*, der stod ved Prins Maximilian Vilhelms Regiment og faldt i Kampen ved Negroponte i Juli 1688. Foruden Grev *Christian Ahlefeldt*, Moritz Hartmanns Kammerat, deltog af denne Slægt to andre i Felttogene 1686—87: *Gerhard Ditlev von Ahlefeldt*, der 1684—86 opføres som Fændrik i Livgarden til Fods, tjente derefter som Lieutenant ved Prins Maximilian Vilhelms Regiment og døde 1688 ved Negroponte. *Daniel Josias von Ahlefeldt*, en Søn af Feltmarskal Claus von Ahlefeldt, afgik i Maj 1686 til Venedig og maa være den Ahlefeldt, der sammen med Grev Kuenburg fra Salzburg og andre Volontører midt i September s. A. ankom til Nauplia di Romania, og som 3. November udfor Matapan overbragte Grev Königsmarck Efterretningen om Dr. Fabricius' Død. Han kom tilbage og døde 1690 som Kaptajn ved Boineburgs Regiment. Højere Kommandoer i den venetianske Hær paa Morea indtog to andre Holstenere: som Oberstlieutenant *Frederik Joakim von Thienen* og som Major *Johan Christian von Hatten*, der indtil da havde staaet som Premierlieutenant i Prins Frederiks Regiment.

Af alle Holstenere, der deltog i disse Kampe, er ved Siden af Hartmann dog den interessanteste Skikkelse *Hildebrand von Horn*, en Borgmestersøn fra Kiel og nær Slægting af Rentemester Christopher Gabel. Han fødtes 1655 og kom, efter at have studeret Statsvidenskab i Kiel, til København, hvorfra han fulgte sin Frænde Frederik Gabel som Legationssekretær under dennes diplomatiske Mission i Moskva 1676—78, var atter 1681 som Chargé d'Affaires i Rusland og tredje Gang 1682—84 Sendebud som Envoyé hos Czaren. Hjemvendt i Februar 1685 til København fik han, antagelig sammen med Moritz Hartmann og Grev Ahlefeldt, Orlov af Kongen til at indtræde som Frivillig

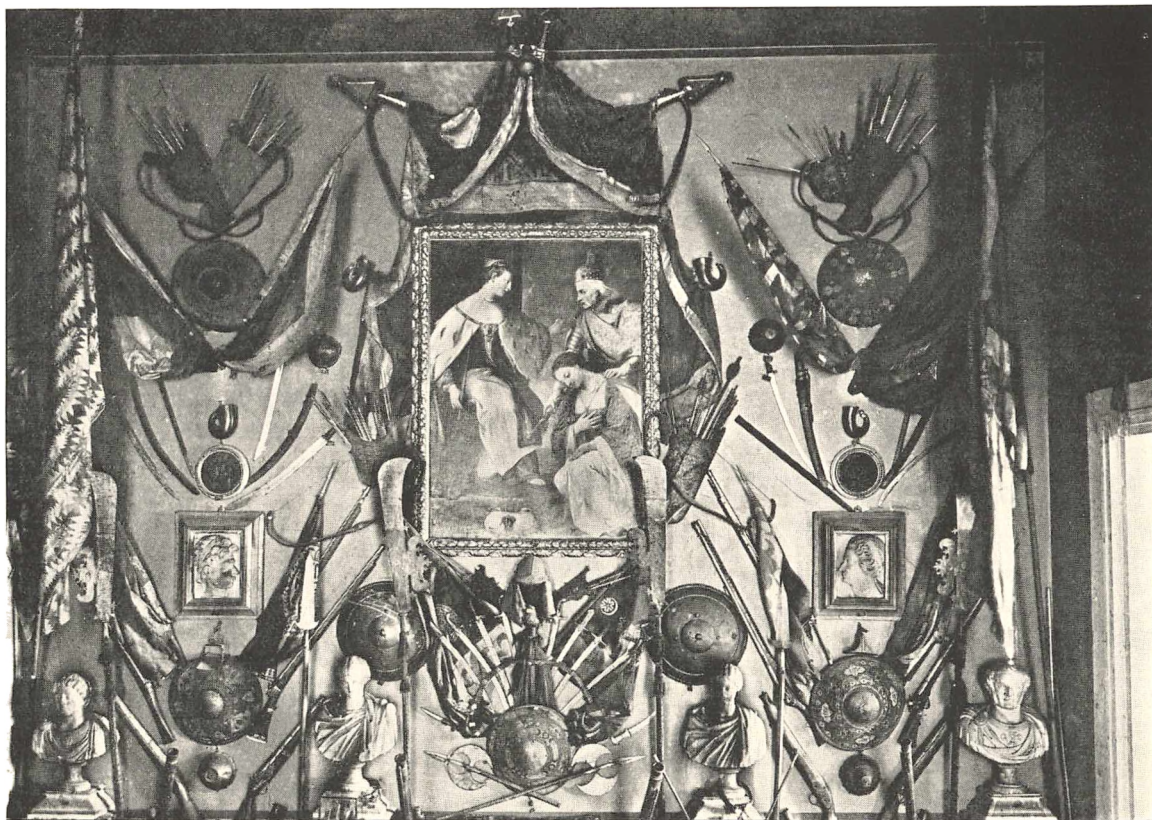
i venetiansk Tjeneste og deltog med dem i den afgørende Kamp ved Indtagelsen af Koron (25. August) og Aaret efter i Erobringen af Nauplia (i August) vistnok i Malteserriddernes Hjelpekorps. Hjemkaldt af Kongen, sandsynligvis for at overtage et diplomatisk Hverv, indskibede Horn sig 20. September paa det af Morosini til Zante bestemte Transportskib, der medførte flere hundrede hannoveranske Officerer og Menige, af hvilke de fleste var angrebne af den i Nauplia grasserende Feber. Han døde ombord 8. Oktober, og hans Lig gravsattes paa den lille græske Ø Cerigo, Oldtidens Kythere, kun 31 Aar gammel. Som hans efterladte diplomatiske Indberetninger viser, var han en fremragende og alsidig Begavelse, med et sjældent Sprogtalent i Forbindelse med digteriske Evner, og efterlod sig flere, nu tabte Udarbejdelser paa Fransk, Italiensk, Russisk og Slavonisk, ligesom han var hjemme i det tyrkiske Sprog. Hans dybtbedrøvede Moder rejste denne sin eneste Søn i St. Nikolai Kirke i Kiel et endnu bevaret, stateligt Epitafium, i hvilket er indsat hans i Olie malede Portræt, der viser smukke Træk og et Par kloge venlige Øjne. Indskriften beretter om hans Liv og nævner, at Stormesteren for Malteserordenen har æret ham med Titlen af fremmed Ridder («eques peregrinus»).

Premierlieutenant i Garden til Fods *Carl Magnus von Raben*, der faldt 1692 for Steenkercken som Kaptajn i Bataillonon Dronningen i engelsk Sold, beretter at have kommanderet et Kompagni mod Fjenden paa Morea og angives at være bleven hædret med Markuskorset for sin Tapperhed i Tyrkerkrigene. *Frederik Christoph von Cicignon* fik 1687 kgl. Tilladelse til at lære Krigskunsten i Venedig. Endelig kan nævnes, at *Joakim Jakob Wilster* (falden 1712 ved Stade som dansk Oberst), Søn af Major Johan Wilster og fra 1683 Fændrik i Livgarden til Fods, 1687 (19. Februar) fik Til-

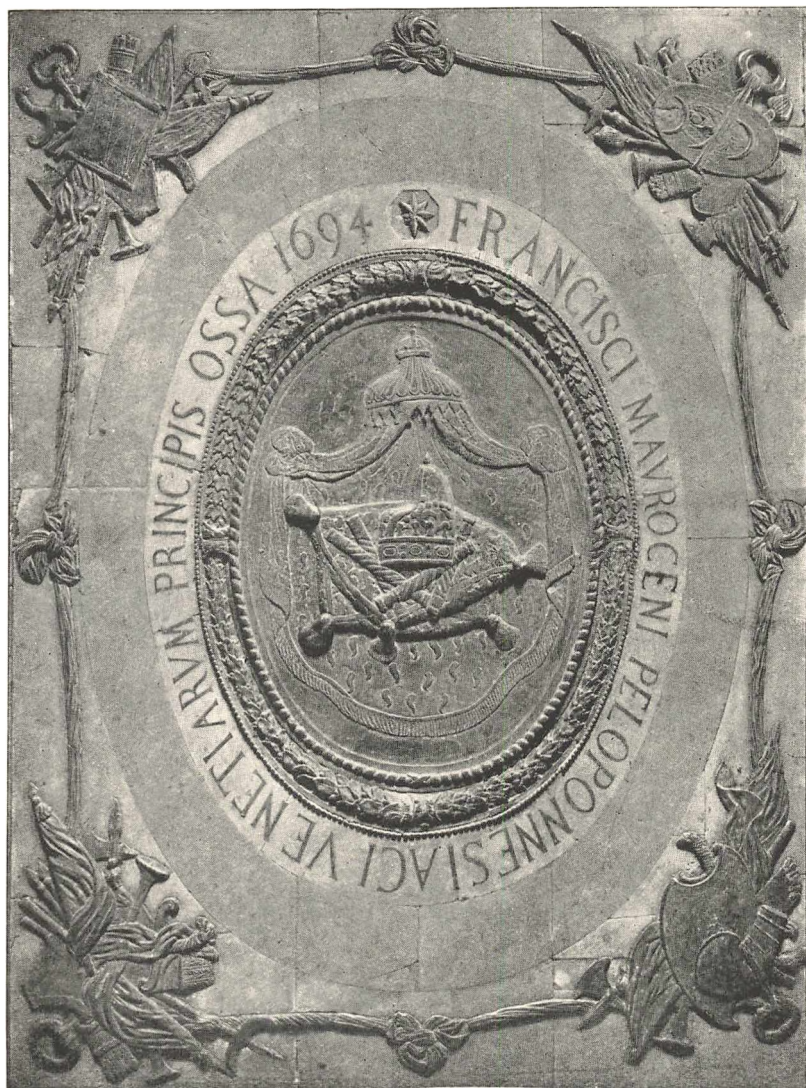
ladelse til at deltage i Kampen mod Tyrkerne paa Morea. Herfra vendte han i Sommeren 1688 tilbage til København efter at have opholdt sig ved de venetianske Tropper, mest ved Artilleriet, paa Morea.

Det kan dog med Sikkerhed siges, at adskilligt flere end de i det foregaaende nævnte tyve Officerer fra begge Riger og Holsten har kæmpet i Grækenland. At de som Landsmænd holdt sammen, fremgaar af en Depesche fra Corfey til Hertugen, dateret 18 (8) Oktober 1686 fra Venedig, hvori det hedder, at der paa det Skib, der overførte Paschaen fra Nauplia, ogsaa var ankommet nogle *danske* Adelsmænd, der havde deltaget i Kampagnen paa Morea som Volontører og var afgaaet 11. September fra Nauplia.

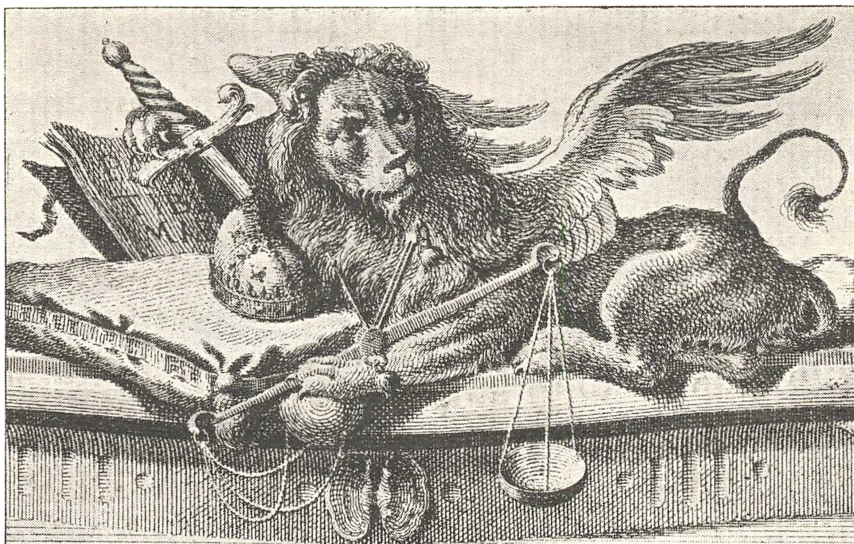

GREGORIO LAZZARINI: FRANCESCO MOROSINI FREMSTILLER FOR REPUBLIKEN VENEDIG DET UNDERTVUNGNE MOREA
MOROSINIS SEJRSTROFÆER FRA TYRKERKRIGENE
(MUSEO CORRER)

LIGSTEN OVER FRANCESCO MOROSINI I KIRKEN SAN STEFANO

SYVENDE AFSNIT

MORITZ HARTMANN DELTAGER I VENETIANERNES
ANDET OG TREDIE FELTTOG 1686 OG UDNÆVNES TIL
MARKUSRIDDER

Antagelig fra København kom Hartmann sammen med den 22-årige Greve *Christian Ahlefeldt*, næstældste Søn af Storkansler Frederik Ahlefeldt, i Sommeren 1685 til Venedig for at opnaa Tilladelse til, paa egen Bekostning, at tage Del i Venetianernes allerede da paabegyndte Felttog. Han henvendte sig først til den tidligere nævnte braunschweig-lüneburgske Resident dér i Staden, *von Corfey*, hvem han forelagde en Anbefalingskrivelse fra den venetianske Ambassadør i Paris til Generalkaptajnen *Morosini*, og i denne Skrivelse omtaltes, at han havde tjent i den franske Flaade udfør Genua og udmærket sig til Gavn

for Republikken. Dernæst opsøgte han Hertugens Agent, den herboende tyske Købmand *Pandolf Mendlein* (Pandolfo Mendolini), til hvem han gennem dennes Forretningsforbindelser var anbefalet paa det bedste. Mendlein udstedte paa Opfordring en Erklæring om, at han kunde bevidne at have haft Lejlighed til at sætte sig ind i Hartmanns Forhold, bl. a. ved at læse flere aabne Breve fra den førnævnte venetianske Ambassadør, hvori denne omtalte hans adelige Fødsel og fortræffelige Egenskaber og paa det mest indtrængende anbefalede ham til Morosini. Gennem Oplysninger, som Mendlein senere havde indhentet, var han »kommet til Vished om Hartmanns høje adelige Byrd« og var desuden blevet bekendt med, at Kongen af Danmark havde udnævnt ham til sin Kaptajn, samt at han tilmed, i den Anledning, af Hofmarskallen hos Hertug Ernst August var blevet anbefalet til dennes Søn, Prins Maximilian Vilhelm, der for Tiden gjorde Tjeneste paa den venetianske Flaade i Levanten.

Sikkert har Hartmann ved denne Lejlighed fremvist det originale kejserlige Adelspatent, der fulgte ham alle Vegne og endnu ved 1730 var omhyggeligt opbevaret i hans Familie, men, som nævnt, senere er bortkommet. Heraf ses det, at han lagde megen Vægt paa sin adelige Byrd.

Den unge Grev Ahlefeldt, der ved opnaaet Myndighedsalder var kommet i Besiddelse af de fædrene Godser, Herningholm i Jylland og det saakaldte Ahlefeldtske Vildnis i Holsten, havde studeret i Strassburg, men, saavidt vides, ikke været i Felten, hvorfor han antagelig af Faderen er blevet betroet til Moritz Hartmanns Omsorg.

Støttet til de ovenfor omtalte Anbefalinger fik Hartmann og Grev Ahlefeldt ved sin Faders Intervention Tilladelse til at bivaane den forestaaende Kampagne. I Vene-

ORDENEN SAN MARCO
KÆDE MED MEDAILLE OG ST. MARKUS' BILLEDE

digs Borgerraad udfærdigedes under 14. Juli følgende Brev til Morosini:

»Under de nuværende vanskelige Forhold har Grev Christiano d'Alfelt fra Danmark tilbudt at melde sig som Frivillig i Flaaden og anvende sin Dygtighed og Tapperhed som Kriger under Deres Kommando. Idet Senatet derfor fuldtud paaskønner denne rosværdige Beslutning, der ogsaa gaar ud paa at medtage hans Kammerat Mauritio d'Hartman, en Mand af fortræffelige Egenskaber, anbefaler det ham til Dem, for at De, naar han kommer, kan modtage ham paa den Maade, hans Fødsel har Krav paa, og hvad hans Tjenstiver angaar, da kan De give ham Anledning til at faa dette rosværdige Ønske opfyldt ved at anvende ham dér, hvor Deres Klogskab maatte anse det formaalstjenligt og nødvendigt«.

Efter Dateringen af Brevet til Morosini at regne, er Hartmann og Grev Ahlefeldt ikke ankommet til Krigsskuepladsen før sidst i Juli, og da Belejringen af Koron allerede var begyndt en Maaned tidligere, har de kun overværet den mod Slutningen, men efter Hartmanns eget Udsagn har de været med i den blodige Kamp om selve Fæstningen og staaet ved det hannoveranske Korps.

Nøjere underrettet er man om Hartmanns Deltagelse i den derpaa følgende Kamp om *Kalamata*, den mest omtalte af hans Vaabenbedrifter. Ved den vanskelige Landsætning af Tropperne her, hvor han tjente ved Skibene under Eskadrecheferne Molo og Venier, hvilken sidste herfor udstedte ham et hædrende Vidnesbyrd, lagde han sin Indsigt i Sømandsskab og Krigskunst for Dagen. I selve det blodige Slag stod han ved Sachsernes faretruede Bataillon under Oberst von Toppau (jfr. Slagplanen S. 51, Stilling

Nr. 10), og ydede, som denne bevidner, sit Bidrag til Sejren. Naar Hartmann selv i 1694 beretter overfor Dogen, at han overtog Kommandoen over en Bataillon af de sachsiske Tropper mod Fjenden, der »blev slaet ved Kalamata«, kan dette ikke drages i Tvivl, selv om denne Bedrift ikke nævnes i de bevarede Beretninger om Slaget. Antagelig har Moritz Hartmann i det for Kampens Udfald skæbnesvangre Øjeblik, da Tyrkerne gjorde et Indhug i de sachsiske Troppers Rækker og tilføjede dem betydelige Tab, resolut overtaget Befalingen over den Bataillon, der førtes af Oberstltnt. von Trützschler, som faldt straks i Begyndelsen af Kampen.

Moritz Hartmanns nærmeste Chef, Oberst von Toppau, udstedte umiddelbart efter Slaget ved Kalamata følgende hædrende Vidnesbyrd om den af ham udviste Tapperhed i Kampen:

»Jeg Giovanni Bernardo Topao, Oberst for de sachsiske Tropper, attesterer herved, at da hele Hæren blev landsat ved Callamata, og den tyrkiske Hær blev angrebet af de venetianske Tropper, deltog Hr. Mauricio Artmant i dette Felttog og viste tappert Mod i de dér forefaldne Kampe og trodsede alle Livsfarer, for at vise sin Dygtighed, hvorved han udmærkede sig paa en værdig Maade og indlagde sig almindelig Fortjeneste, hvilket herved bevidnes etc. etc.

Givet i Lejren ved Callamata, den 19. September 1685.

HANS BERNHARDT VON TUPPAU«

Det fremgaar ogsaa heraf, at selve Generalkaptajnen Francesco Morosini, hvem de fremmede Befalingsmænd bebrejder at ville fortie deres Fortjenester af de Sejre, de vandt over Tyrkerne, ikke har kunnet nægte, gennem føl-

gende af ham udstedte Attest, at yde Moritz Hartmann hædrende Omtale af hans tapre Bedrifter:

»Vi, Francesco Morosini, Ridder, Prokurator for Republiken Venezia, Generalkaptajn, bevidner, at Hr. Moritz Hartmann, der er indtraadt i Hæren som Frivillig i de sachsiske Hjælpetropper, ved givne Lejligheder har aflagt rosværdige Beviser paa Tapperhed ved at udsætte sig for Livsfare, og da navnlig i Kampen med Kapudan Pascha (den tyrkiske Overadmiral) under Stormen paa Fæstningen Callamata; og i alle andre Tilfælde har han ligeledes givet Beviser paa Højmodighed og derved indlagt sig særlig Agtelse. Han har saaledes gjort sig særlig fortjent, og vi udtrykker ved nærværende vor fulde Taknemmelighed, for at hans Karakter og særlige Fortjenester kan blive kendt paa ethvert Sted og til enhver Tid. Givet paa vor Galej, Generalkaptajnen i Porto alle Sapienze, den 17. Oktober 1685.«

Under Henvisning til begge disse Vidnesbyrd indgav Hartmann, der i Slutningen af Oktober var vendt tilbage fra Krigsskuepladsen i Venedig, et 15. November dateret Andragende til Republikens Doge om at blive benaadet med Udnævnelsen til Ridder af Markusordenen, idet han samtidig afgav Løfte om, sammen med fire andre Danske, frivilligt og paa egen Bekostning at ville deltage i Felittoget mod Tyrkerne det følgende Aar. Ordlyden af Hartmanns Ansøgning er følgende:

»Høje Fyrstel Efter at jeg, Moritz Hartmann, af hollensk Adel, Deres Højheds ærbødigste Tjener, har tjent og arbejdet i Hs. Majestæt Kongen af Danmarks Hær og af ham er blevet hædret med Titlen af kongelig Kaptajn og derefter har gjort Tjeneste i Frankrigs og Spaniens Hære, ønskede jeg at indlægge mig ny Ære og Fortjeneste og

gik derfor sammen med nogle andre Adelsmænd til Levanten og meldte mig som Frivillig i Deres Højheds Flaade.

Deres Højheds sjældne Storhed, der er Genstand for Hyldest i hele Verden, og som bragte mig til at sætte mit Liv i Fare og kæmpe for Deres Vaabens Ære og Deres Staters Udvidelse og i alle Farer at give de tydeligste Beviser paa min inderligste Hengivenhed, giver mig Mod til denne ærbødige Henvendelse til Deres høje Trone. Da jeg ingensinde hverken fra den herværende høje Øvrighed eller fra Hans Højvelbaarenhed Generalkaptajnen har faaet nogensomhelst Anerkendelse, og da jeg kun higer efter, i Tillid til Deres kongelige Højmodighed, at Deres Højheds Erkendtlighed mod mine Tjenesteydelser kan naa til mit Fædreland og samtidig lette min Plan om at forøge Antallet af dygtige Krigere og vende tilbage til en saa ærefuld Tjeneste, saa ansøger jeg i allerstørste Underdanighed om at blive forlenet med Udnævnelser til Ridder. Denne Udmærkelse og synderlige offentlige Naade vil være mig en ny Spore til ethvert andet Foretagende og da særlig til det nye Felttog, idet jeg forpligter mig til sammen med fire andre paa egen Bekostning frivillig at fortsætte Tjenesten, og foruden min Ærbødighed vilde jeg ogsaa gerne vise min Taknemmelighed og Forbindtlighed. Gud give, at de Felttog, jeg agter at gøre med Deres hæderkronede Hær, maa faa det lykkelige Udfald, som en saa stor og from Fyrste som Deres Højhed har Krav paa. Saaledes kan da baade jeg og mine Følgesvende fyldes med dristige Forhaabninger.«

Ansøgningen er vedlagt en Attest for Rigtigheden af Hartmanns ovenanførte Angivelser fra Baron Quintiliano Rezzonico, der tilhørte en af Venedigs fornemste Slægter, og som skriver:

»Undertegnede Baron Quintiliano Rezzonico bevidner, at Hr. Mauritio d'Hartman, en Adelsmand fra Danmark, er blevet anbefalet til mig. Han er efter de indhentede Oplysninger af adelig Slægt, i Besiddelse af fortræffelige Egenskaber og har sammen med sin Kammerat, Hr. Greve Cristiano d'Alfeld, som Frivillig deltaget i det sidste Felttog i Levanten og paa egen Bekostning gjort Krigstjeneste for den høje Republik Venezia og er kommen med Dogeskrivelser fra det høje Senat til Hans Excellence Generalkaptajnen Francesco Morosini, Ridder og Prokurator.«

Som Skik var, sendtes Hartmanns Ansøgning til de Sagkyndige til Lands og til Vands, nemlig følgende Raads herrer, henholdsvis Benedetto Contarini, Giuseppe Battaglia og Benedetto Mem, Marco Ruzini, Lorenzo Donà og Zorzi Corner. Raadssekretæren fik Ordre til at undersøge og indberette om Sagen.

Vistnok efter Opfordring indsendte Hartmann til Senatet under Behandlingen af hans Ansøgning en af den ham personlig bekendte, ansete tyske Købmand Johann Scheffer udstedt Erklæring, hvori denne lover, at Hr. Mauritius Hartman, dansk Adelsmand, i det kommende Felttog vil indtræde i Republikens Hær sammen med fire Kammerater paa egen Bekostning, alt i Henhold til hans til det høje Raad indsendte Ansøgning.

Denne blev behandlet i et Raadmøde, der afholdtes 15. December, og hvori vedtoges saavel Hartmanns Ud nævnelse til Markusridder som ogsaa, at der skulde tildeles ham en Guldhalskæde og en Medaille med den hellige Markus' Billede til en Værdi af 100 Dukater. Beslutningen, hvis Ordlyd følger, vedtoges med 167 Ja, kun 7 stemte imod, og 2 stemte ikke.

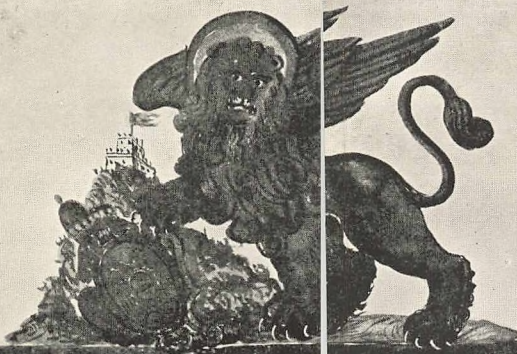
»Mauritio d'Hartmann af adelig Herkomst, født i Byen Holstein i Danmark, har ogsaa været besjælet af ædle Egen-skaber og har ved sine højmodige Handlinger erhvervet sig Titel af kongelig Kaptajn af Hans danske Majestæt, som det fremgaar af flere Attester.

Da han ydermere tragtede efter stadig større Bedrifter og hørte om vore Krige mod Tyrkerriget, meldte han sig som Frivillig sammen med nogle andre paa egen Bekostning, udmærkede sig i disse Felttog, som det navnlig var Tilfældet i Kampen med den tyrkiske Overgeneral ved Calamata og ved Erobringen af denne Fæstning, som det fremgaar af Attesten fra vor Overanfører, og en saa fremragende Fortjeneste bør ikke savne offentlig Paaskønnelse og Opmuntring til at gentage de tapre Bedrifter under det forestaaende Felttog sammen med fire Kammerater paa egen Bekostning, som det er hans Agt.

Der kommer Meddelelse om, at Hans Højhed er bleven ansøgt om i vort Kollegium at benaade Adelsmanden Mauritio d'Hartmann med Titlen af Ridder, saa at han ved denne offentlige Paaskønnelse kan blive stadig mere ansporet til at arbejde for vor Sags Sejr.

Og vi for vort Vedkommende beslutter, at Hr. Rentesmesteren straks skal skaffe en Guldhalskæde og en Medaille med vor Skytspatron, den hellige Markus' Billede til en Værdi af 100 Dukater, som af Hans Højhed Dogen skal overrækkes Adelsmanden Mauritio d'Hartmann, naar han udnævnes til Ridder i Henhold til ovennævnte Dekret.«

Republiken Venedig havde langt tilbage i Tiden to Ridderordener. Den første bestod i Tildelingen af den gyldne Stola, hvilket vil sige, Tilladelsen til, over Togaen at bære en Stola af Gyldenstykke af halvanden Haandsbredde fra venstre Skulder til ned mod Knæet. Denne Ud-

MARCVS ANTONIVS IVSTINO DEI GRADVX VENETIAR^{et}

Le azioni del Nobile Maurizio d'Hartman herede in ogni tempo conio posto alla di una origine natta nella Città d'Allesin in Danimarca. Han reso degno dell'affetto di S. Maestà
Danesi e apesi d'esse descritto nel numero de suoi Regij Capitani, come da più attestati si gene inteso poi dal di lui genio succorso l'impiego dell'armi notore con la l'ottomana
Pocingo, inuaglio di noui gradi di gloria si è uolontario con altri trasportato ad impiegar medesimo. Et di lui generose operazioni eseguite in quante ben chiare risultano dagl
attestati del Capitano Nostro General das Mau detronice paritotanti nel combattimento co Basi i Giamata, e nell'acquisto di quella Tawagpa. Riflessi a tali benemerere dalla
munificenza del Senato non meno, che alla uirtuosa sua di uirtuosi in quante della nuova campagna con quattro compagni a tua spese, ha cinto uento il med
legni della propria predilezione, mandandoci un decreto, scante ad insignirlo con il ueliero. Noi ben persuasi della di lui indurione, operazioni di uirtuosi, e benemerere uento
la Repubblica Nostre, lo habbiamo pensato le autotemate sollicita, iucato Qualche di mandandoci la tua di pace, poter la Sicilia, la Genova, la Spada, le Speoni d'oro et ogni
a loro ornamento militare, che alla dignità di Cavaliero s'appartiene, et in appreso di gli honori, prerogative, e privilegi che loro douuti in segno di che li habbiamo.
relativo il presente privilegio nostro del solito sigillo a memoria de Asteni. Dag. V. Valano di. xvij. Decemb. An. 1685. LXXXVI.

M. Marino
Seg

DIPL.OM FOR MORITZ HARTMANN SOM RIDDER AF SAN MARCO 1685

mærkelse tildeltes kun Venedigs gamle Patricierslægter. Den anden Dekoration var St. Markus Korset (Cavaliere di San Marco), der blev givet saavel til Indfødte som f. Ex. Francesco Morosini i 1655 efter Sejrvindingen i Slaget ved Dardanellerne, som ogsaa, og særligt til Fremmede for militære og civile Fortjenester af Republikken, navnlig under Tyrkerkrigene i anden Halvdel af det 17. Aarhundrede. Selve Ordenstegnet mindede i Formen om Malteserkorset og beskrives (1676) som et blaat emailleret Guldkors med 8 Spidser, i de fire indvendige Hjørner Lilier, og i Midten Markusløvens Billede; det bares i en Kæde paa Brystet. Markuskorset, der kun havde én Grad, blev enten, men kun i sjældne Tilfælde, tildelt af Dogen paa Grund af særlige Fortjenester af dennes Person, i hans egne Gemakker, eller af Senatet, Plenarkollegiet og det store Raad, hvorefter Ordenen i Betydning og i den offentlige Mening var forskellig anset. Ceremonien var i alle Tilfælde den samme. Den der skulde dekoreres, modtog Korset knælende, hans Hoved og Skulder berørtes med Ridder-sværdet, og derefter gentoges for ham tre Gange Ordene: *Esto miles fidelis*, hvorpaa han aflagde Troskabsløftet.

Som Regel indstillede et af Regeringskollegierne, navnlig Senatet, den, man havde besluttet at udmærke med Markuskorset, til at udnævnes af Dogen, i hvis Navn Diplomet udstedtes. I 1653 vedtoges en Lov, hvorefter ingen kunde blive Markusridder uden at have opnaaet 4 Femtedele af Stemmerne i Raadet eller Senatet.

Værdigheden som Markusridder ses i enkelte Tilfælde at være tildelt arvelig. Efter Sejren ved Koron blev Francesco Morosini udmærket med denne Titel og Værdighed, arvelig i hans Slægt efter Primogenituren.

Af Danske, der har været benaadet med Markusordens Kors, kendes kun Lægen Dr. *Niels Benzon*, begrundet

ved hans Fortjenester som Proveditore for Universitetet Padua i 1630, *Cort Adeler* i 1659 og *Moritz Hartmann*. I det af Dogen Francesco Errizo for Benzon udstedte Patent hedder det, at denne, »for Os paa sine Knæ var fremstillet udi vores Plenarforsamling med tilhørende Ceremonier, som hos Os brugeligt er, og efter højtideligen vedtagen Skik er ham Kaarde, Bælte og Guldsporer anlagt, og han til Krigs Ære og Værdighed og ridderlig Stand ophøjet, og skal og maa han herefter holdes og kaldes en ret Ridder at være med Magt og Myndighed til altid at bruge Gyldenstykkets Klæder, Kaarde, Bælte og Sporer.« I Signoriaens Brev til Dogen i Anledning af Cort Adellers Dekorering hedder det, »at dens Forsamling skulde overrække det medfølgende Privilegium, efter at de Ceremonier var gaet forud, med hvilke han skulde udnævnes i Hans Højheds Navn, men at han paa Grund af sin Fraværelse ikke kan modtage denne Hæderbevisning i de Former, der plejer at bruges i lignende Tilfælde«.

Som Riddere i alle Lande kunde Markusriddere bære Kaarde, Guldsporer, rød Dragt og gyldent Bælte, og flere vides at have gjort Brug deraf. Ved et Dekret af det store Raad fra 1631 paabødes paa Grund af Misbrug af den røde Dragt (»alla ducale«), at Cavalieri skulde være klædt i Sort og med smalle Ærmer som andre, men at de til Adskillelse under Togaen maatte bære røde Klæder, Bælte med Guldbroderi, sort Stola og guldbesatte Ærmer.

Med Tildelingen af Markusridderværdigheden fulgte hyppigst, men *ikke altid* og uafhængig af denne Udmærkelse et Gavebrev fra Republiken paa en Guldkæde med Medaille, hvori Markusløven, dog af forskellig Værdi. Dette fremgaar til Vished af de nyeste Undersøgelser om Markusridderne (R. Bratti, I Cavalieri di San Marco: Nuovo archivio Veneto 1898), hvorefter man bør afvise

CURT SIVERTSEN ADELAER
EFTER MALERI PAA FREDERIKSBORG

den af Chr. Bruun i hans Monografi om Cort Adeler fremførte Paastand »at Markusridderne *enten* fik en Medaille med Markusløven i, *eller* Markuskorset, og at ingen Ridder fik begge Tegn paa én Gang, ligesaa lidt først det ene og senere ved en ny Forfremmelse det andet.«

Som ovenfor omtalt, fik Hartmann af Dogen overrakt Guldhalskæden med Markusbilledet samtidig med at han blev slaaet til Ridder. Paa Busten bærer han Markusordenen i en Brystkæde.

Med Hensyn til Markusordenen og Guldkædernes Udseende var man længe henvist til de mer eller mindre upaalidelige Gengivelser af disse paa Malerier og i Skulptur, forestillende de hermed dekorede, indtil Museo Civico Correr i Venedig i 1897 erhvervede to Markuskors, som henholdsvis 1751 og 1756 var bleven tildelt to Brødre, Marco og Giuseppe Ivanovitsch, og en Guldkæde med Markusbilledet, som sidstnævnte Aar var bleven givet deres Fader Lucas Ivanovitsch. Alle tre Stykker, der, som den førnævnte Forfatter i sin Afhandling om Markusridderne udtaler, var af særlig Værdi som de eneste indtil da kendte Exemplarer af Ridderordenen af San Marco — er beklageligvis for faa Aar siden bleven stjaalet ud af den Montre i Musæet, hvori de var henlagt. Det er lykkedes at opspore Fotografier af de paagældende Stykker, som er gengivet hosstaaende. Begge Korsene beskrives som guldrandede, blaaemalerede Malteserkors, i Midten belagt med en cirkelrund Medaillon, hvori Markusløven af Guld i Midten, begge besat i Hjørnerne med fire sølvindfattede Diamanter, ens paa begge Sider, med Undtagelse af at Bagsiden i Stedet for Diamanter viser fire smaa Guldsirater. Sammenlignet med den Afbildning af Dekorationen, der findes i Mylius' Levnedbeskrivelse af Cort Adeler (1740), antagelig efter den endnu da bevarede Ori-

ginal, og som viser 4 Liljer i de indre Hjørner, synes det, som om denne Del af Korset i alt Fald er undergaaet Forandringer. Paa Maleriet af Cort Adeler i hel Figur ses, mærkeligt nok, nedhængende fra det Bord, hvorpaa hans højre Haand er støttet, foruden 6 Æreskæder, alle med et Løvehoved, altsaa af venetiansk Oprindelse, *to Ridderkors*, begge aabenbart Markuskors med den vingede Løve i Midten. Medens der i Korsets indre Hjørner paa det ene er anbragt de fire med en Perle besatte Liljer, opviser det andet derimod bugtede Straaler, der ender i en Kugle. Da Moritz Hartmann vitterligt *to Gange* er blevet dekoreret med Halskæden med Markusløvens Billede, henholdsvis til 100 og 200 Dukaters Værdi, tør man slutte, at Adeler har faaet tildelt Kæden, antagelig til en stadig stigende Guld-værdi (i 1654 én til 300) Dukater, endnu flere Gange for de store Tjenester, han ydede Republikken gennem 15 Aar, senest som Tenente Generale. Dette Prædikat, som Mylius oversætter ved Generallieutenant, Holberg endog ved Generaladmirallieutenant, var iøvrigt en virkelig Titel for Kommandanterne over Søsoldaterne, i dette Tilfælde over Folkene paa de hollandske Hyreskibe, af hvilke Cort Adeler under hele sin Deltagelse i Tyrkerkrigen førte det største af alle. C. Bruuns gennemførte Mistænkeliggørelse af C. Adeler som Storpraler kan saaledes paa to ikke uvæsentlige Punkter afvises.

Belejringen af Athen 1687.

OTTENDE AFSNIT

VENETIANERNES FELTTOG 1687–88

Morosinis Planer for det nye Felttog gik ud paa at bemægtige sig Patras og Lepanto og derefter at trænge frem til Isthmen ved Korinth. Efter længere Forhandlinger indvilligede Hertug Ernst August i, ikke alene at overlade Venedig de ifølge Traktaten af 1684 til Raadighed for Republiken stillede Regimente for endnu et Aar, men endog i at forstærke dem med 1400 Mand. Dette Korps, der stilledes under Befaling af Prins Maximilian Vilhelm og derfor kaldtes det nye Prinsregiment, blev for det menige Mandskabs Vedkommende hvervet overalt i Tyskland, medens

Officererne havde meldt sig frivilligt. Dette højst brogede Korps ankom efter en langsommelig Marsch, under hvilken mange deserterede, fra Hannover gennem Elsass, Franken og Tyrol til Venedig, hvor det mønstredes paa Lidoen den 18. Juni og herfra afskibedes til Sta. Maura, Hærens vante Samlingsplads. Morosinis hele Kampstyrke beløb sig da til 7000 Mand, hvoraf Hannoveranerne udgjorde 6, Venetianerne 9 og Württembergerne 2 Batailloner. Desuden ventede man et Regiment til Fods paa 1000 Mand, som Landgreve Carl af Hessen havde overladt Republiken. Ventetiden til deres Ankomst benyttede Königsmarck til at indøve Kavalleriet, der bestod i syv Eskadroner milanesiske og venetianske Eskadroner, bl. a. i Anvendelsen af »spanske Ryttere«, og gøre det skikket til at optage Kampen med det rappe tyrkiske Kavalleri.

Seraskeren var baade klar over Betydningen af de ovennævnte Fæstninger som Nøgler til det ottomanske Riges Herredømme i Grækenland og ventede, at Morosini vilde vende sine Vaaben mod dem. Langs Bugten fra Patras til de saakaldte smaa Dardaneller havde han bygget Fæstninger (Rhium og Rumeli), der var velforsynede med Skyts. Den tyrkiske Hær var delt i fire Lejre, ved Patras og Rhium, en midtvejs mellem disse og den fjerde hinsides Bugten.

Den venetianske Flaade ankrede 21. Juli ved *Patras* efter at have omsejlet Kap Matapan og modtoges med en Kanonade fra de her opplantede tyrkiske Batterier. Morosini gav efter for Königsmarcks Forestillinger om det betimelige i at landsætte Tropperne og angribe Seraskeren i aaben Mark. Landgangen iværksattes vestlig for Patras, hvorhen Tyrkernes Skyts ikke naaede. Venetianerne blev af en græsk Bonde ad møjsommelige Veje ført omkring en stor Skov bag om Fjendens Stilling. Kampen aabnedes ved

at hele det tyrkiske Rytteri styrtede løs paa de württembergiske og venetianske Batailloner, medens 400 Janitscharer angreb Hannoveranerne paa højre Fløj og bragte Prinsregimentet til at vakle. Lykkeligvis fik det dog Undsætning fra de gamle hannoveranske Batailloner, og Janitscharerne gjorde fortvivlede Forsøg paa at gennemhugge den faste Række af »spanske Ryttere«, der ogsaa ved denne Lejlighed viste sig at være af største Nytte. I Kampen, 24. Juli, faldt selve Seraskeren, og Janitscharerne flygtede, fulgt af det tyrkiske Rytteri, efterladende over 300 Døde og Saarede paa Valpladsen. Sejren skyldtes særlig Hannoveranerne under Prins Maximilian Vilhelm, hvem Königsmarck ikke undlod at bevidne sin største Anerkendelse.

Tyrkerne blev efter det ulykkelige Slag grebne af panisk Skræk. Besætningerne i Patras og Forterne ved Dardanellerne tog Flugten i Retning mod Isthmen. Med Forundring blev Venetianerne ogsaa Vidne til, at Fæstningen Lepanto (Naupaktos), der var saa stærk, at den havde været i Stand til at udholde et helt Aars Belejring, blev rømmet uden Sværds slag.

Ved Indtagelsen af Patras var Erobringen af hele Morea fuldbyrdet, naar undtages Malvasia og Mistra (nær ved det gamle Sparta), som det var lykkedes Tyrkerne at holde. De vundne Sejre vakte en umaadelig Jubel og Begejstring i Venedig. Senatet besluttede at hædre Morosini ved en i Republikens Annaler hidtil ukendt Udmærkelse, i det man vedtog at lade udføre og opstille en Buste af ham i levende Live, som skulde anbringes i en af Timandsraadets Vaabensale med Indskriften: *Francisco Mauroceno — Peloponnesiaco — adhuc viventi — Senatus*. Busten, der opstilledes 1690, staar endnu paa sin oprindelige Plads. Under Navnet Peloponnesiaco er Morosinis Navn gaaet over i Historien.

Sejren lod ikke Morosini hvile. Fra Lepanto gik han

11*

med hele Infanteriet ombord til Landtangen ved *Korinth* og forenede sig her med *Königsmarck*, der var marscheret herhen med Rytteriet gennem den smalle Kyststrækning paa Nordmorea. Tyrkerne havde forladt Byen, som de havde stukket i Brand (9. August). For at sikre Besiddelsen af Morea, drøftede *Morosini* med *Königsmarck* Muligheden for at gennemføre de Planer, der allerede havde været oppe i Oldtiden, om at gennembryde Isthmen ved *Korinth*, men opgav snart Tanken. I et i Generalitetet 13. August afholdt Krigsraad var *Morosini* stemt for at angribe *Negroponte*, men gav efter for Flertallets Vota, der gik ud paa, at Generalkaptajnen med Flaaden skulde omsejle Morea og optage Hæren paa den anden Side af Landtangen, hvorefter man med den samlede Sø- og Landstyrke skulde forsøge at indtage *Athen*, hvor der var gode Vinterkvarterer.

Den 26. August satte *Morosini* Sejl for at gaa langs Kysterne, tillige i den Hensigt at vise *Markusbanneret* og derved opmuntre Indbyggerne i det Indre af Morea til at afryste Tyrkernes Aag og underkaste sig Republiken. Efter at have omsejlet *Kap Matapan* ankrede *Morosini* 5 September udfor *Malvasia*, der ligger paa Østsiden af den østligste af de tre langstrakte Halvøer, i hvilke Morea udløber, 5 Kilometer nord fra *Kap Malea*. Denne Klippefæstning erobredes 1205 af Frankerne, der kaldte den *Malvoisier*, medens Italienerne gav den Navn af *Monemvasia* (d. v. s. eneste Indgang) eller *Napoli di Malvasia*. I dens Nærhed dyrkes den ægte *Malvasier Vin*.

Morosini sendte Sejlskibene, ialt henved hundrede, forud, medens han selv blev tilbage med Galejerne. Undervejs havde han faaet Forstærkning af en Eskadre, bemanded med 2200 Folk under Befaling af *Lorenzo Venier*, som dels havde krydset i *Arkipelagus* for at hindre franske og

engelske Skibe i deres Trafik, mod en høj Betaling at bistaa Tyrkerne ved Troppetransporter, og tillige for at opkræve Skat i Kystbyerne. Venier lagde sig med sit Skib i Havnen nær Byen og bombarderede denne af al Kraft. Tyrkerne tilkendegav deres Vilje til at forsvare sig til det yderste ved

Malvasia.

at besvare Ilden. Venetianerne havde det Uheld, at et af deres store Skibe, »Madonna del Cielo«, ved Antændelse af dets Krudtkammer sprang i Luften. Da Stedet var saa stærkt befæstet, opgav Morosini Belejringen, i Haabet om at afslutte dette Aars Felttog med større Sejre. Den 13. September slog Hæren Lejr paa Isthmen ved Æginabugten, og faa Dage efter ankom Morosini. I Spørgsmaalet om man nu skulde gaa i Vinterkvarter eller fortsætte Aarets Felttog,

var Meningerne blandt de højeste Befalingsmænd delte. Flaadekaptajnerne hævdede, at man, ved at sætte sig fast i Athen, kom i Fare for at blive udsultet, da Seraskeren med sit talrige Rytteri var i Stand til at ødelægge Landet rundt omkring og afskære alle Tilførsler. Der fremsattes den Tanke, at nøjes med at brandskatte Athen, besætte Korinth og iøvrigt gaa i Vinterkvarter. General von Ohr tilbød sig, da Seraskeren med kun 2500 Ryttere stod to Dagsrejser fra Venetianerne i Nærheden af Theben, at gaa denne i Møde med Hertugens 3 gamle Regimenter, 1000 Slavoniere og 500 Dragoner. Da man ikke havde Heste nok og ikke mente at kunne skaffe Æsler, opgaves ogsaa denne Plan. I den almindelige Raadvildhed hævdede von Ohr derefter med stor Styrke, at hvis man ikke vilde foretage sig andet end at gaa i Vinterkvarter, hvor man kunde vente Smitte, saa Hertugen hellere, at hans Tropper straks vendte hjem, dog først med Ophold i Zante, hvor man kunde afvente hans nærmere Ordre. Generalens fyndige Tale gjorde Udslaget, og man enedes da i Krigsraadet om at marschere til Athen og ødelægge Borgen, der kun holdtes besat af 500 Tyrkere.

Den 21. September løb den venetianske Eskadre ind i Havnen Porto Leone (Piræus), hvor Tropperne uhindret gik i Land og modtoges af Udsendinge, Gejstlige og Købmænd, som opfordrede Morosini til at besætte Byen for at beskytte dem mod Tyrkerne, der med Kvinder og Børn havde sat sig fast paa Akropolis. Königsmarck lod Hæren rykke frem og slog Lejr i en Olivenskov ved Floden Kephissos, medens Raugraf Carl Ludvig besatte Byen.

Da den venetianske Flaade ulykkevarslende styrede ind ved Daggry, lyste Pallas Athenes majestætiske Tempel med sine hvide Marmorsøjler dem i Møde fra Akropolis' Tinde, overgydt af Morgenens Rosenskær højt oppe

over alle Stadens Helligdomme og Huse. Knejsende i op-
højet Ro havde dette, vistnok fuldkomneste Skaberværk,
Menneskeaanden i Kunst, Snille og Taalmod har fuldbragt,
gennem to Aartusinder trodset alle Tidens Storme, der var
gaaet hen over det, saaledes at det endnu hin Morgen i det
Ydre var forblevet ret uforandret. Kristne og Tyrken havde
befæstet det med middelalderlige frankiske Taarne, Tinder
og Mure og bygget deres Kirke og Moské ind i Templet.

Den udførligste og vistnok værdifuldeste af alle Be-
retninger fra Deltagere i Erobringen af Athen og Parthe-
nons Ødelæggelse er givet af den oftere nævnte General-
major H. Ph. von Ohr i et til Hertug Ernst August af
Hannover stilet Brev, dateret Athen 4. Oktober (ny Stil)
og altsaa nedskrevet kun seks Dage efter Begivenheden.
Da denne Relation, saa vidt vides, ikke tidligere har været
kendt eller benyttet, hidsættes den her i Oversættelse, holdt
saa nær op ad den tyske Originaltext som mulig.

»Vi har indskibet os med Hæren fra Golfen ved Engia
10 (20) September og er Dagen efter ankommet hertil
i Porto di Lione, 1 Mil fra Athen, hvor vi straks udskibede
os og satte os fast i et Kanonskuds Afstand fra Fæstningen
i en foran samme beliggende Olivenskov. Mustaffa Bassa
lod sig allerede se samme Aften i Vinhaverne nær ved vor
Lejr med 300 Beredne, der ogsaa nedhuggede nogle Al-
banesere, saa at vi maatte udkommandere 100 Heste og
300 Slavoniere for at kaste ham tilbage, hvilket ogsaa skete.
Vi fandt Fæstningen langt fra at være i saa slet Tilstand,
som vi før vor Ankomst havde tænkt os det, saa at den
(hvorom nærmere senere) ikke saa let havde overgivet sig,
fordi det var umuligt at faa den i sin Magt paa nogen
Maade, hvis ikke Ilden og vore Bombers lykkelige Virk-
ning havde gjort Udslaget (hvorved den herlige, kost-

bare gamle Bygning, Minervas Tempel, og med samme hele Fjendens Ammunition, og mange Kvinder og Børn, som fandtes deri, blev antændt og sprang i Luften).

Endnu samme Aften fik Carl Ludvig Raugraf zu Pfalz Befaling til at tage Opstilling i Byen med 300 Mand og tillige at paasé, at der ikke tilføjedes Grækerne noget Ondt. Den 12. (22.) anlagde vi derpaa et Batteri af 8 Kanoner under deres Musketter, hvormed de, saavel som og med deres Skyts fyrede dygtigt løs paa os, uden dog at tilføje os nogen synderlig stor Skade, eftersom vi ialt ikke havde 20 Mand Saarede og Døde, hvoriblandt en Major samt en Ingenieur og nogle Volonteurer af Italienernes Tropper blev ihjelskudt. Af Deres højfyrstelige Durchlauchtigheds Tropper har Lieutenant Gening faaet sit Ben sønderskudt ovenfor Knæet. Den 13. rekognoscerede Hr. Feltmarskal Königsmarck tilligemed mig Fæstningen paa den Side, hvor Fjenden først havde fyret stærkt og senere gjort Udfald til Fods, saaledes at vi havde Møje med at trække os tilbage. Man var ogsaa den samme og følgende Dag beskæftiget med at føre Skytsene og Mortererne fra Stranden herop og anbringe dem paa Batterierne. Den 15. (25.) aabnede man fra Batteriet Kanonaden fra Fæstningen, og gjorde vore Skyts saa god Virkning, at de paa det høje Taarn straks blev lammet, og Forsvarerne af samme blev skudt ned; med Bomberne var man noget mindre heldig, idet neppe 10 af 100 faldt ned i Fæstningen. Den 16. (26.) aabnede Hs. højfyrstelige Durchlauchtigheds Tropper Approcherne, hvilket de vedblev med i tre Dage og holdt sig fast her, saa at de i dette Tidsrum fik opført det første Galleri og neppe var 20 Skridt fra det Sted, hvor man vilde lægge Minerne. Eftersom Mortererne kun havde daarlig Virkning, forsøgte man at flytte dem den 17. (27.) fra deres tidligere Sted ind i Staden. Den 18. (28.) aarle før Dag

fik Feltmarskallen Kundskab om, at det tyrkiske Kavalleri var i Anmarsch, hvorfor da ogsaa vort Kavalleri sammen med Slavonierne først rykkede ud, fulgt af Infanteriet. Men da Feltmarskallen saa, at Fjenden ikke vilde rykke frem, gik han ham i Møde, hvorpaa Fjenden trak sig tilbage. Denne Morgen gjorde ogsaa Bomberne slig god Virkning, at det gamle, kosteligt byggede Minervas Tempel, paa hvilke forhen mange Bomber var sprunget uden Virkning, ved disse blev omsider ganske ødelagt, idet en Bombe slog ned i den deri opbevarede Ammunition, saa at hele Templet med mange Kvinder og Børn, der havde søgt Tilflugt her, med ét fløj op i Luften.

Herpaa vinkede Tyrkerne fra alle Kanter af Fæstningen, til Tegn paa at de vilde overgive sig, sendte ogsaa straks fire af de fornemste ud og lod forebringe, at de gjorde Knæfald for Feltmarskallen, og havde de hele Tiden været i den Tro, at vi, snarere end mod Athen, vilde vende vore Vaaben mod Negroponte, efter hvis Erobring de ikke vilde have løsnet et Skud mod os. Men da det havde føjet sig saa, at vi først angreb paa dette Sted, saa havde de, eftersom Seraskeren stod i Nærheden, ikke kunnet gøre andet, end at forsvare sig til det yderste, idet nu allerede største Delen af deres Folk var bleven dræbt af Bomberne og ved at Templet fløj i Luften, og de ej heller kunde vente nogen virkelig Undsætning. De tvivlede derfor ikke paa, at man i Lighed med andre Byer vilde lade dem vederfare Skaansel, og begærede derfor 10 Dages Tid til at bringe deres Sager i Orden og at drage bort. Herefter blev der indrømmet dem 5 Dage, saaledes at de, naar disse var udløbne, ikke alene skulde rømme Fæstningen, men ej heller tage mere med sig, end enhver kunde bære paa én Gang, og maatte de derhos betale for de Skibe, der skulde føre dem til Smyrna. Ifølge dette har de allerede igaar udleveret

Grækerne tilligemed al Ammunition og Heste og vil i Morgen rømme Fæstningen aldeles. Oberstlieutenant Cordon, der netop havde Kommandoen som Oberst i Approcherne, da de fremsatte Begæring om Kapitulation, er indtil Dato forblevet der, og er han, hvad han ogsaa vel fortjener, meget skattet.

Fordelingen af det for Haanden værende Bytte er bleven overladt til Feltmarskallen, og den er ogsaa gaaet rigtig for sig, men der var ikke meget at hente, saa at det kun kan indbringe hver enkelt i Hæren lidet. Saa snart Fæstningen er repareret og har faaet ny Besætning, vil man lade de Syge tilbage i Byen tilligemed nogle Tropper, og, i Fald Regnvejret ikke forhindrer det, med den øvrige Del af Hæren drage mod Seraskeren, der staar med 4000 Mand ved Theben, og søge at angribe ham. Tillige vil man, saa vidt muligt, ødelægge Landet rundt omkring Theben, for at Fjenden ikke skal slaa sig ned der, og haaber man ved samme Lejlighed at kunne rekognoscere Negroponte. For Øjeblikket er man beskæftiget med at opkaste 3 eller 4 Reduter mellem Byen og Havnen, for at forhindre, at Fjenden skal afskære os Forbindelsen med Havnen, idet vi iøvrigt antagelig vil blive staaende her Vinteren over, fordi denne By er meget rig og smuk, og det uden Tvivl ikke vil mangle Levnedsmidler for Armeen. Man siger ogsaa, at General-kaptajnen sammen med flere capi da maar ligeledes vil opholde sig her i nogen Tid.«

Den egentlige Ophavsmand til det skæbnesvangre Bombekast, der ødelagde Parthenon, angives af ældre Forfattere, som Pfister og Laborde, og endnu til Dels i de nyeste Fremstillinger af Katastrofen, at have været en braunschweig-lüneburgsk Lieutenant, hvilket den berømte Historiker L. Ranke (1878) først har draget i Tvivl. Arkitekten

Verneda, der var i Morosinis Følge og Øjenvidne til Begivenheden, beretter, at Bomben blev affyret fra et Batteri, med to Morterer, der betjentes af en Sergent De Vanny, som dog næppe har gjort andet, end udføre den italienske Artillerichefs Befaling.

Morosinis seneste Biograf, G. Damerini, tager sin store Landsmand i Forsvar mod de Beskyldninger, der af Parthenon-Historikere er bleven rettet mod ham som Vandal eller Barbar. Den sidste store Humanist i Venedig var jo udgaaet af en højt kultiveret Slægt og Elsker af Pragt og Skønhed, og kunde, ved at tage de Virkninger i Øjesyn, det ødelæggende Skud havde foraarsaget paa Parthenon, overfor Königsmarck og sit øvrige Følge ikke tilbageholde sin Bevægelse. Blandt hans Officerer var der én, der ytrede sin Beklagelse over, at, hvad Xerxes' Raseri havde skaanet, var bleven ødelagt af en eneste Bombe, og samme Stemning taler ud af den førnævnte Vernedas Ord, »at Størstedelen af denne prægtige Bygning, som saa mange Aarhundreder havde ladet urørt, blev ødelagt i et Øjeblik.«

Anna Åkerhjelm skriver fra Athen 18. Oktober: »Hvor nødtigt Hs. Excellence (Grev Königsmarck) vilde ødelægge det skønne Tempel, som udi 3000 Aar haver staaet og kaldes Minervæ Tempel, fik det dog ikke hjælpe, og Bomberne gjorde deres Virkning, og kan dette Tempel aldrig mere oprettes i Verden.«

Rundt om i Verden vakte det Beklagelse, at Jordens skønneste Oldtidsminde havde lidt saa stor og uoprettelig Skade. Hermed var dog Ødelæggelsen ikke fuldendt.

Som saamange Feltherrer i Datiden vilde Morosini hjemføre en Tropæ i Lighed med, hvad hans fjerne Frænde havde gjort, den Morosini, som i 1204 havde været med til at overføre de fire Bronzeheste fra Konstantinopel, der pryder den øvre Midterbue i Markuskirken.

Fra Parthenons Vestgavl, i hvilken var fremstillet Athenes Strid med Poseidon, og som paa hin Tid endnu var bevaret nogenlunde uskadt, hvilket ses af Careys Tegning fra 1673, forsøgte Morosini at nedtage et Par Figurer. Han valgte, som de bedst bevarede og mest fremspringende, Poseidon, hvis prægtige Skikkelse og majestætiske Ansigtssudtryk endnu i 1676 havde vakt en Rejsendes Beundring, og Athenes Forspand, to stejle Heste, hvis Liv og Kraft i Bevægelsen omtales af en anden Samtidig. Under Forsøget paa at løsne dem, styrtede ved Arbejdernes Ubehændighed alt ned og søndredes i tusind Stykker. Efter dette mislykkede Forsøg henledtes Morosinis Opmærksomhed paa to Marmorløver, hvoraf den ene, en Løvinde, var anbragt uden for Athens hellige Port, medens den anden, en ved Indgangen til Piræus staaende Hanløve, efter hvilken Havnen bar Navn af »Porto Leone«, er bekendt ved den paa samme anbragte Runeindskrift. Med stor Besvær blev begge Løver bragt til Skibs for at overføres til Venedig, hvor de opstilledes udenfor Arsenalet og endnu ses.

Hele Hæren gik nu i Vinterkvarter i Athen, medens Flaaden blev liggende ved Piræus. De tyske Tropper førte her en behagelig Tilværelse i venskabelig Omgang med den elskværdige Befolkning og rigeligt forsynede med Levnedsmidler. Desværre viste det sig mere og mere, at Venetianernes saa haardt tilkæmpede Stilling i Mellemgrækenland ikke var til at bygge paa i Længden. Den utrættelige Serasker stod allerede i Begyndelsen af det nye Aar med stadig voksende Forstærkninger ved Theben; en tyrkisk General samlede en Styrke ved Larissa, medens Paschaen i Negroponte truede Athen.

Morosini var sammen med flere af Krigsraadet tilbøjelig til at forlade Athen, men stødte paa Modstand hos Königsmarck, der i December havde faaet Senatets Bil-

ligelse til at de i Athen overvintrende Tropper skulde underholdes af Stadens Indbyggere. Ligesom i tidligere Tilfælde var han stemt for at gaa angrebsvis frem mod Seraskeren.

Ved Udgangen af Aaret var Kapitulationen udløbet for de tre gamle hannoveranske Regimenter, der i saa høj Grad havde bidraget til Morosinis Sejre og som i de tre Felttog havde mistet op mod 3000 Mand med 88 Officerer. De tilbageblevne 1400 Mand udskibedes 26. December fra Piræus, medens Prins Maximilian Vilhelm og General von Ohr blev tilbage, for, som Befalingsmænd for de øvrige tyske Tropper at gøre endnu et Felttog i Republikens Tjeneste.

Venetianerne opbød under Forberedelserne til Felttoget 1688 de yderste Anstrengelser for at stille en talrig Hær paa Benene ved Afslutning af Hjelpe-traktater med Württemberg, Hessen, Darmstadt, Braunschweig-Wolfenbüttel, Baireuth og Waldeck samt Malta, Parma og Florenz. Til disse Troppeafdelinger kom yderligere hvervede Skarer af Schweizere og Milanese. Hele Styrken beløb sig ialt til omtrent 13–14000 Mand, ialt 24 Regimenter og 8 Dragoneskadroner.

Allerede i Januar havde Morosini forberedt Athenienserne paa, at han vilde se sig nødsaget til at forlade Athen, og da de i saa Fald ikke kunde forsvare sig mod Tyrkerne, men vilde blive gjort til Slaver, maatte de være betænkt paa at udvandre fra Byen med Familie og alt rørligt Eje enten til Morea eller Zante, hvor han vilde holde dem skadeløse ved at anvise dem tyrkiske Jordejendomme. Forgæves bad og tryglede Athenienserne, der elskede deres By over alt, om at beholde Besætningen mod at bekostes Underhold. Den 5. April udførte Morosini sin Trusel, og alle Atheniense-re nødtes til at forlade Byen og førtes paa Skibe dels til Morea, dels til Øerne.

Pludselig satte hærgende Lejrsygdomme, særlig Plettyfus ind, og faa Dage efter Athenienserne indskibede Tropperne, deriblandt Prinsregimentet, Hesserne og Württembergerne, sig til Porto Porro paa Øen Kalauria paa Østsiden af Morea, som var udset til Mønstringsplads for hele Hæren. Her indløb Efterretningen om Morosinis Valg til Doge i den afdøde Giustinianis Sted, en Begivenhed, der fejredes med flere Dages Fester, men som skulde blive Vendepunktet i hans Lykke. Da alle Afdelinger, senere paa Sommeren end nogensinde, omsider var samlede, besluttede man trods Königsmarcks Modforestillinger at aabne Felttoget med et Angreb paa Negroponte, hvis Erobring stadig havde været Maalet for Morosinis Ærgerrighed.

Efter et Par Dages heldige Sejlads ankrede Venetianernes Flaade med den samlede Hærstyrke paa 13—14000 Mand ombord i Nærheden af *Negroponte*, Hovedstaden paa Euboa, omgivet af stærke Mure, Taarne og Bolværk og forsynet med en Besætning paa 6000 Mand, hvoraf 4500 Janitscharer. Landgangen iværksattes uden Modstand, og Hæren deltes i to Hobe, højre Fløj paa Sletten under Befaling af Prins Maximilian Vilhelm, venstre, paa Højden, under General von Ohr. Man forberedte som sædvanlig Belejringen af Stedet ved at bygge Batterier og grave Løbegrave ind imod Fjendens Stilling. Den glødende Sol og skadelige Dunster fra Havet affødte ligesom ved *Nauplia* epidemiske Sygdomme, der krævede Tusinder af Ofre, saa at Lejren lignede et Lasaret. Den 15. August døde den tapre og i Hæren saa afholdte Raugraf af Pfalz. Efter at Venetianerne havde staaet over fire Uger uvirksomme overfor *Negroponte*, bestemte Morosini sig til et Angreb (19. August), hvorved man med store Tab bemægtigede sig Forstaden og Fjendens Udenværker. Atter slæbte Belejringen sig hen under tiltagende Opløsning i den kristne Hær. Det

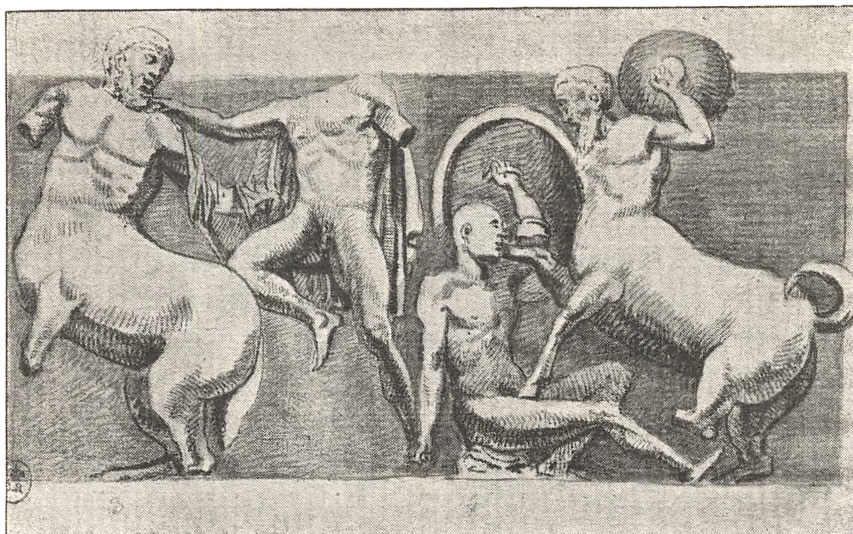

Negroponte.

tungeste Tab ramte den ved Grev Königsmarcks Død, der indtraf 15. September ombord paa hans Skib ud for Negroponte. Som en slet Spiller, der sætter hele sin Formue paa ét Kort, vilde Morosini trumfe Erobringen igennem, idet han med 6000 Mand den 12. Oktober forsøgte en Storm paa Fæstningen, men maatte efter to Timers hidsig Kamp trække sig tilbage og hæve Belejringen. Saaledes endte et dristigt og stort anlagt Foretagende, der var begyndt med saa store Forhaabninger. Prins Maximilian Vilhelm ledede Tilbage-toget med stor Dygtighed og ligeledes Indskibningen af de sørgelige Rester af Hæren til Porto Termise paa Morea.

DE AF MORITZ HARTMANN I 1687 HJEMBRAGTE
METOPEHOVEDER FRA PARTHENONS GAVL
(I ANTIKSAMLINGEN I KØBENHAVN)

Metopefigurerne, efter Tegning af J. Carey 1673.

NIENDE AFSNIT

MORITZ HARTMANN DELTAGER I VENETIANERNES FJERDE OG FEMTE FELTTOG 1687–88

Fter Hærens Afmønstring 20. September (1686) vendte Moritz Hartmann fra det af Sygdomme hærgede Nauplia di Romania tilbage til Danmark, antagelig ombord paa det Transportskib, der afgik 3. Oktober til Zante med en stor Del Syge (Side 96). Blandt de mange Ofre, Pesten havde krævet, var ogsaa Hartmanns Kampfælle, Grev *Christian Ahlefeldt*, der angives at være død 24. August, og hvis Lig han førte med sig. Budskabet om hans Død maa have været ret længe under Vejs til København, hvorfra der først 23. Oktober udfærdigedes et Rejsepas for Moritz Hartmann til at føre Ahlefeldts Lig hjem fra Venedig. Den 26. Oktober skriver G. N. von Dumbstorf fra Køben-

havn til Chr. v. Lente, at den næstældste Grev Ahlefeldt er død i Italien, hvorom en Expres, der Ugen forud var ankommet til Hovedstaden, havde bragt Efterretning. Som det i lange Tider havde været Skik, blev Ligene af de i Venedig afdøde Fremmede og Lig, der ankom andet Steds fra, forskriftsmæssig nedlagt i en beget, med Blik beslaaet Kiste, ført til deres Hjemsted ad Søvejen, fra Fondaco dei Tedeschi. Her havde de derværende tyske Købmænd i Middelalderen deres Handelsstævne og Magasin som ogsaa deres egen Kirke, San Bartolomeo.

Ved sin Ankomst til København fandt Moritz Hartmann det ham venligt sindede Ahlefeldtske Hjem i Dobbeltsorg, idet Grev Christians Fader, Storkansler Ahlefeldt var afgaaet ved Døden den 7. Juli, seks Uger før Sønnen. Dennes Lig overførtes fra København til Familiebegravelsen i Tranekjær Kirke, hvor hans Kiste endnu sés.

Efter at have røgtet sit triste Hverv var Hartmann ved Aarsskiftet optaget af Forberedelser til at deltage i Venetianernes tilstundende Felttog mod Tyrkerne. Den 28. Januar 1687 indgav han til Kongen et Andragende om Orlov, for herigennem, som det hedder, »at poussere mig til den Capacitet, i Fremtiden at gøre Tjeneste derfor«; ligesom han takker Kongen for den givne Tilladelse til at maatte deltage i det forestaaende Søtog med Venetianerne i Levanten. Desuden ansøgte han om, »for des føjeligere at kunne annamme de Civiliteter«, som fremmede Nationer altid havde bevist ham, at faa tildelt Kaptajns Karakter.

Kun Underskriften, den eneste, der er bevaret fra ham, er egenhændig.

Kongen efterkom Hartmanns Begæring ved at udnævne ham til Kaptajn 5. Februar. Den originale Bestalling opbevares endnu i Familien. Under samme Dato fik han Rejsepas til Venedig.

Sammen med otte andre »Kammerater«, der kaldes »cavalieri«, vides Hartmann at have deltaget til Vands og til Lands under Venetianernes næste Felttog i 1687 ved Patras og Malvasia og andre Steder.

Det kan med stor Sikkerhed siges, at han, som ved tidligere Lejligheder havde godtgjort sin særlige Dygtighed og Øvethed i at landsætte Tropper under vanskelige Forhold, har været betroet med at aabne og lede Landsætningen af Korpset ved Patras, da Folkene ved Morgengry den 27. Juli fra Skibene sprang ned i de smaa Baade, der roede dem i Land. Medens dette gik for sig, bestrøg nogle Skibe med Kardætsker den foranliggende Skov nær Stranden for det Tilfælde, at Tyrkerne laa i Baghold her.

Ved det mislykkede Angreb paa Malvasia maa Moritz Hartmann formodes at have været ombord i den Eskadre, der førtes af Lorenzo Venier, under hvem han havde tjent ved Kalamata, og som derefter var bleven udnævnt til Guvernør over Maina. At han derefter ogsaa har taget Del i Belejringen af Athen, turde det følgende vise, uden at det dog fremgaar af hans egne Beretninger.

Udover sine militære Bedrifter fortjener Moritz Hartmann at erindres som den, hvem det skyldes, at Danmark er kommet i Besiddelse af to af de bedst bevarede antikke Marmorhoveder, der er levnet af Parthenons Billedkunst, og som den Dag i Dag udgør en af vor Antiksamlings, baade ude og hjemme, mest kendte Seværdigheder. Som den nyeste Tids Forskninger har godtgjort, hører Hovederne hjemme i den 4. Metope i den paa Parthenons Sydgalv anbragte Række af Relieffer nærmest Tempelgalven, der fremstiller Lapithernes Kamp med de vilde Centaurer. Af denne Metoperække blev de 15 i det første Aarti af for-

rige Aarhundrede i deres lemlæstede Tilstand ført til England af Lord Elgin og findes nu i den verdensberømte Samling af de saakaldte Elgin Marbles i British Museum.

Den første, som vakte Interessen for de den Gang i det kongelige Kunstkabinet opbevarede Marmorhoveder, er den bekendte Kunstkritiker *K. F. von Rumohr*, der opdagede dem under et Besøg i København. I en Artikel i det af ham udgivne »Kunstblatt« for 1825 gjorde han udførligt Rede for deres betydelige kunstneriske og historiske Værd.

Faa Aar efter Rumohr og uden Kendskab til dennes Publikation henledtes *P. O. Brøndsteds* Opmærksomhed paa Metopéhovederne, som han har beskrevet udførligt i sit 1830 i Paris udkomne Pragtværk: »Reisen und Untersuchungen in Griechenland«, hvis andet Bind bærer Undertitlen: »Der Parthenon auf der Burg von Athen in seinen archäologischen und historischen Beziehungen«. Brøndsteds Redegørelse for dette Fund, som han har anvist en fremtrædende Plads i sin Monografi over Parthenon i det 5. Kapitel med Overskriften: »Zwei Bruchstücke vom Parthenon im Königl. Museum zu Kopenhagen« (Reisen II. 171 ff.), lyder saaledes:

»Da jeg efter lang Fraværelse fra mit Fædreland for omtrent to Aar siden opholdt mig i Danmark og besøgte Samlingerne i København, faldt mig i det kongelige Museum (der nu er opstillet i Dronningens Tværgade) to Marmorfragmenter i Øje paa Grund af deres smukke Stil og Udtryk. Det ene, fortræffeligt bevarede, fremstillede et skægget Hovede, med opløftet højre Arm, det andet et ungdommeligt Mandshovede med opadvendt Blik og med et meget tydeligt Udtryk af Smerte eller Skræk. Begge Hoveder er af lidt under naturlig Størrelse.«

**METOPEN I SAMLINGEN ELGIN MARBLES I BRITISH MUSEUM MED PÅSATTE
GIBSAFSTØBNINGER AF HOVEDERNE FRA ANTIKSAMLINGEN I KØBENHAVN**

Efter at have beskrevet Fragmenterne udførligt, fortsætter han:

»I Henseende til den uovertræffelig rene og skønne Stil, Udtrykket og Marmorets Behandling, hidrører de ganske fra samme Skole, ja jeg kunde næsten sige fra samme Haand. Men at de hørte til Figurer, der har været grupperet sammen i én og samme Komposition, hvad deres Proveniens rigtignok gør sandsynligt, kan vel ikke ses af selve Fragmenterne, men maa paavises ad anden Vej. At disse Brudstykker maa stamme fra et eller andet oldgræsk Mindesmærke fra den skønneste Tid, var det mig straks indlysende, men hvad der fortrinsvis lokkede mig til en nøjere Undersøgelse af Fragmenterne, var deres i Tegning, Arbejde og Masse paafaldende Lighed med de *udvendige* Skulpturer paa Parthenon, der først i Athen og siden i London var blevet mig saa vel kendte, at jeg ikke godt kunde tage Fejl i saa Henseende. Uden nøjere historisk Viden vilde dog en kun ved Ligheden opstaaet Formodning ikke have haft videre Værd. Jeg bad derfor Forstanderen for det nævnte Museum, Justitsraad Spengler, om, venligst af de haandskrevne Fortegnelser over de deri opbevarede Kunstsager at meddele mig en eller anden bestemt Overlevering, der maaske kunde referere sig til hine Fragmenter. Jeg blev meget glad over, ved hans Godhed snart at erfare, at der i det forhen saakaldte kongelige Kunstkammers gamle Fortegnelser netop fandtes følgende skriftlige Efterretning om de to Marmorfragmenter:

»Toe Hofveder af Marmor, som hafver staaet i
Dianæ Tempell till Epheso, fremskicket af Capitain
Hartmand fra Athenen Anno 1688«

Om den uden Tvivl danske Kapitain Hartmand, der sendte disse Fragmenter til Norden, har hverken jeg eller

en i den danske Historie alsidig bevandret Mand, Herr Prof. *Nyerup*, til hvem jeg skrev i denne Anledning, kunnet udfinde noget paalideligt. Af Familier, der hedder Hartmand, gaves der ganske vist adskillige i Danmark, men intet Spor i Angivelserne fører til en sikker Identificering af den Person, vi søger. Benævnelsen »Capitain« i Kunstkammerets gamle Registre antyder imidlertid bestemt nok, at Hartmand ikke har været Fører af et Koffardiskib, men Krigsmand, enten Officer i kongelig Søjteneste eller Capitain i et eller andet Regiment Landtropper. Paa hin Tid, i det 17. Aarhundrede, var det endnu ikke i Norden kommet saavidt med den Forfængelighed, som Holberg i Spøg kalder honnet Ambition, at Førerne af Koffardiskibene ogsaa kaldte sig Capitainer. De hed endnu slet og ret Skipper. Denne tilsyneladende ubetydelige Omstændighed er ikke ganske ligegyldig med Hensyn til det Spørgsmaal, vi snart skulle besvare: hvad vel en dansk Capitain Hartmand har haft at gøre i Athen omkring Aar 1688?»

Aarstallet henledte Brøndsteds Tanke paa Ødelæggelsen af Parthenon i September 1687, da Feltmarskal Greve Königsmarck under den senere Doge Francesco Morosini lod Akropolis bombardere. Med stor Grundighed satte Brøndsted sig nu ind i den forhaandenværende biografiske Litteratur over Königsmarck, da han formodede, at denne Feltherre havde bragt flere nordiske Officerer med sig og af disse dannet en egen Stab, enten nu disse unge Mænd af tysk og skandinavisk Herkomst var ansat i selve Regimenterne eller ansat hos Feltmarskallen à la suite. At der ogsaa havde været en eller flere danske Officerer derimellem, kunde efter Freden mellem Danmark og Sverige synes rimeligt. Brøndsted fremdrager det af Giörvell offentliggjorte Brev fra *Anna Åkerhjelm*, omhandlende Akropolis'

ANNA AGRICONIA, ADL. ÅKERHIELM, F. 1642, D. 1698

Ødelæggelse, som efter ham er citeret af mange andre Forfattere, der har beskæftiget sig med denne Begivenhed (Laborde, Michaelis o. a.). Morosinis uheldige Forsøg paa at nedtage Skulpturer fra Parthenon og Overførelsen af de to Løver til Venedig som Sejrstrofær lader ham formode, at hvad Feltherrerne gjorde i stor Stil, blev efterlignet af de underordnede Officerer i det smaa og i det enkelte.

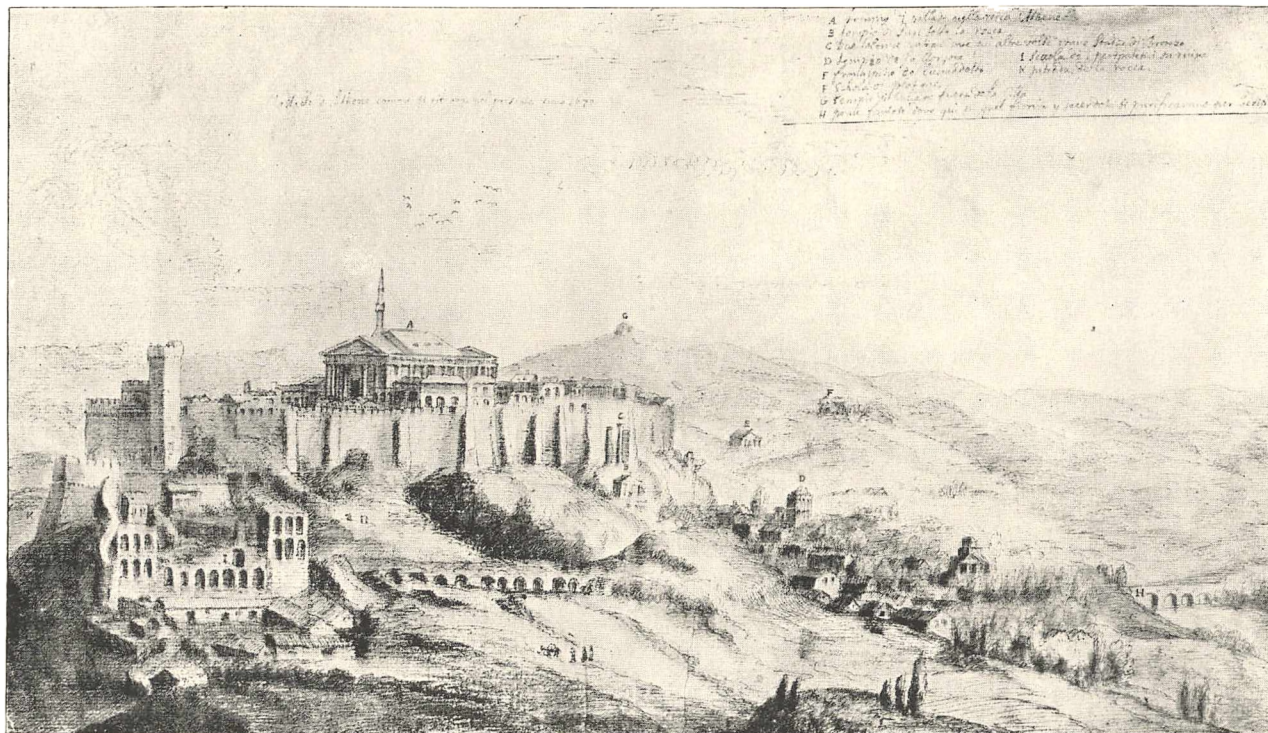
»Saaledes«, slutter han, »forklarer jeg mig Forsendelsen af hine to Fragmenter til København. Den danske Capitain Hartmand, der efter Athens Rømning i Foraaret 1688 fulgte Expeditionen til Negroponte, har højst sandsynligt ved en eller enden Lejlighed sendt dem til Danmark og foræret dem til det kongelige Kunstkammer som en Sjældenhed fra Athen. Naar Capitain Hartmand, hvad jeg maa formode, aldrig senere er kommet tilbage til sit Fædreland, men som saamange nordiske Officerer og Königsmarck selv er død ved Negroponte, saa lader det sig ogsaa forklare, at disse Fragmenter, der uden nærmere Efterretninger blev bragt til Kjøbenhavn og henlagt i et Slags Magasin, der indeholdt tusind forskellige Ting, kunde forblive der i meget lang Tid uden at blive tilbørlig erkendt og skattet. Hvorledes det end forholder sig, saa hører de to smukke Brudstykker til Parthenons Skulpturer og nærmere bestemt til en Metope paa Sydsiden af Peristylet. Hvad der giver Fragmenterne i København en ganske særlig Værdi, er den let paaaviselige Omstændighed, at der blandt alle endnu levnede Skulpturer paa Parthenon ikke findes noget andet *Hoved*, der er saa godt bevaret som Centaurerhovedet paa det ene af hine to Fragmenter. Ved denne Kendsgerning falder den anden og ganske uholdbare Del af den i Kunstkammerets ældste Inventar af 1690 indeholdte Efterretning, at disse Hoveder forstum har staaet i Dianatemplet i Ephesos, bort af sig selv — en Angivelse,

der maa afvises alene af den negative Omstændighed, at vi alle, saa mange Rejsende, der i den sidste Tid har undersøgt Ruinerne i Ephesos, næppe tør fordriste os til bestemt at sige, *hvor* Dianatemplet har staaet, end sige da, *hvad* der har staaet deri. Hvad vi i saa Henseende nu, i det 19. Aarhundrede, slet ikke ved, det vidste sandelig langt mindre en af Königsmarcks Officerer i det 17. Aarhundrede. Angivelsen minder overhovedet saa meget om hine opdigtede Efterretninger om fornem Oprindelse, hvormed hver Kræmmer i Grækenland, der har et eller andet Fragment til Salgs, plejer at falbyde sin Vare, at nogen deraf kunde blive vildledet.« »Lovet være Captain Hartmand«, slutter Brøndsted, »som vel ikke var nogen Kender af den græske Oldtid, at han har købt de to Fragmenter, da en har tilbudt ham dem i Athen, og bragt dem i Sikkerhed, og at han uden Betænkelighed har bragt den Efterretning videre, som *han* ganske sikkert ikke har opfundet, men kun modtaget. Vi bemærker kun, hvad der iøvrigt her er paavist, at han selv, i Athen, har været den sande og i det mindste lige saa fornemme Oprindelse til disse Fragmenter langt nærmere, end han selv formodede.«

Saavidt vides, har Moritz Hartmann med de andre Officerer af den venetianske Hærstyrke i Oktober 1687 indskibet sig fra St: Maura til Venedig. Herfra indgav han under 16. Januar følgende Aar til Dogen en Beretning om sin Deltagelse i de tre Felttog paa Morea og androg om at maatte erholde et eller andet Tegn paa særlig Paaskønnelse, Ordlyden af denne Ansøgning er følgende:

Høje Fyrste!

Saa stort var Ønsket hos mig, Mauritio Hartman, om at ofre mig helt og holdent for Deres Højhed, at jeg, efter

UDSIGT MOD AKROPOLIS I ATHEN 1670

at have opnaaet Permission af min Herre Kongen af Danmark og efter at have afgivet den Kommando som kongelig Kaptajn, som Hans Majestæt havde forlenet mig med, besluttede at begive mig som Frivillig til Morea, fulgt af flere andre danske Officerer, for der paa egen Bekostning at vove mit Liv og mit Gods for dette berømmelige Land. Det faldt i min Lod i Slaget ved *Calamata* mod den tyrkiske Hær at yde mit Bidrag til Sejren, og derefter var jeg med ved *Zarnata* og andre Steder, og min Virksomhed blev i den Grad paaskønnet af Deres Højhed, at De efter det høje Senats Indstilling behagede at dekorere mig med den fornemme Titel og Orden som dets Ridder, en saa synderlig Naadesbevisning, at den nødte mig til at fortsætte Tjenesten som Frivillig ogsaa det andet og tredie Aar og hellige mig Statens Tjeneste sammen med otte andre Kammerater fra mit eget Land. Og selv om noget Udslag af Statens Højsind kunde lade mig nyde dens store Gavn mildhed ved at tilkende mig en maanedlig Løn, saa for ikke at miste Lejligheden til at deltage i selve Felttoget, satte jeg alle Hensyn til egen Fordel tilside og begav mig paany til Levanten og stillede mig under Hans Excellence Generalkaptajns Kommando og under Statens øvrige Embedsmænd. Uden Hensyn til mit eget Liv kæmpede jeg i blind Lydighed til Lands og til Vands ved *Patras*, *Malvasia* og andre Steder i den faste Beslutning, hellere at udgyde min sidste Blodsdraabe, end at indrømme den fjendtlige tyrkiske Magt den ringeste Del af Æren.

Ved guddommelig Naade blev mit Liv skaanet, maaske for at jeg med større Mod og Tapperhed kunde følge de kommende og lykkelige Erobringer, og jeg har derfor ønsket, i den allerstørste Underdanighed at ansøge dette høje Senat om, efter en upartisk Betragtning af min Virksomhed og min oprigtige Stræben, at ville behage at give

mig et eller andet Tegn paa særlig Paaskønnelse, hvor med jeg kan gøre min Konge begribelig, i hvor høj Grad Deres Højhed paaskønner den Virksomhed, der er udfoldet af en af hans Undersaatter, der priser den Lykke, der har gjort ham ogsaa til Deres Højheds Tjener.

Ansøgningen blev fremlagt i Senatet og tilstillet de Sagkyndige paa begge Omraader, henholdsvis Antonio Capello, Marco Corner og Federigo Marcello — og Marin Michael, Andrea Tron og Girolamo Morosini.

I det følgende Senatsmøde 1. Maj vedtoges det med 138 Ja, 6 Nej og 5 blanke Stemmer som Udtryk for Republikens Erkendtlighed og for at Moritz Hartmann med Tilfredshed kunde vende tilbage til sit Fædreland, at bevilge ham en Guldhalskæde til en Værdi af 200 Dukater med en Medalje med den hellige Markus' Billede. Beslutningen herom, der er dateret 5. Maj, lyder saaledes:

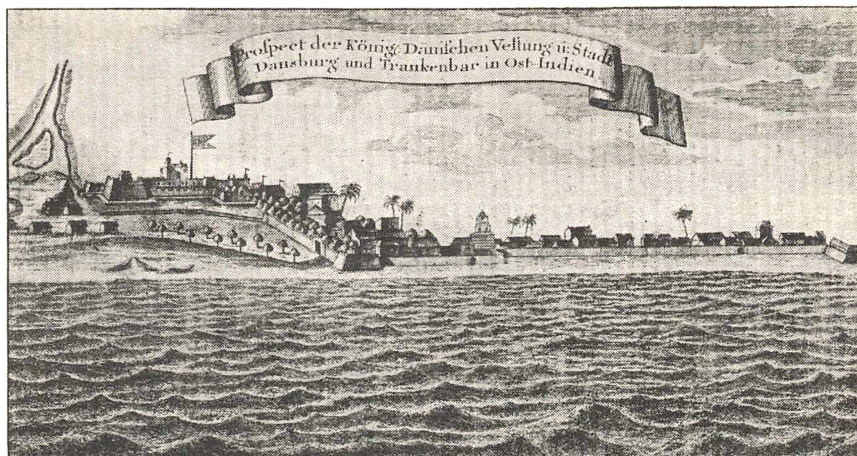
I den ædle Beslutning, at give sig i Tjeneste i Flaaden under de nuværende vanskelige Forhold, har Mauritio Artman sammen med nogle andre ansete Personer udført sin rosværdige Plan, idet han ved *Calamata* og *Zarnata* ogsaa gjorde Tjeneste paa Skibene, som det fremgaar af Kaptajn *Venier*. Ligeledes har han ved andre senere Kampe altid givet Beviser paa enestaaende Tapperhed og saaledes gjort sig fortjent til den Riddertitel og Orden, hvormed Regeringen allernaadigst har dekoreret ham, hvorefter han yderligere opmuntret, har ydet sin gavnlige Medvirkning til alle de ved Regeringens Vaaben foretagne Erobringer. Ogsaa ved *Nauplia* i det tredje Felttog sammen med otte andre paa egen Bekostning, og senere ved *Patras* og *Malvasia*, vovede han Liv og Lemmer. Disse tre Felttog, som det tydelig fremgaar af udførlige Attester, berettiger fuldtud,

at der vises ham saadanne Tegn paa Taknemlighed, der kan give Udtryk for Regeringens Paaskønnelse, saa han veltilfreds kan begive sig til sit Fædreland. Derfor har man besluttet, at der skal skænkes Ridder Mauritio Artzman, som Belønning for den tapre Tjeneste, han har ydet, en Guldhalskæde til en Værdi af tohundrede Dukater efter Dagens Kurs med en Medaille med vor Skytshelgen San Markus' Billede, idet det saaledes skønnes ret og passende, at Regeringen viser sin gavmilde Paaskønnelse mod ham for de Fortjenester, han har indlagt sig.

Med den danske Konges Tilladelse af 28. Januar 1688 til endnu at opholde sig et Aar udenlands deltog Moritz Hartmann i Felittoget samme Aar og har efter sin egen Beretning især gjort Tjeneste ved den ovenfor omtalte Belejring af Negroponte.

BOMBARDEMENTET AF AKROPOLIS 1687

Trankebar med Dansborg set fra Søsiden.

TIENDE AFSNIT

GOUVERNEUR I TRANKEBAR

Hjemvendt til København i December 1688 efter Afslutningen af Felittoget paa Morea meldte Moritz Hartmann sig igen til Marinens Tjeneste, men søgte straks efter at faa et Skib at føre for det Ostindiske Kompagni, der da var i Færd med at udruste en Eskadre til Trankebar, hvor Kolonistytret i Firserne havde været det slettest mulige. Orlogskaptajn Axel Juel, en Brodersøn til Niels Juel, der 1681 var blevet beskikket til Gouverneur, havde ved sin Vilkaarlighed og Grusomhed givet Anledning til indre Uroligheder i Kolonierne og var derfor af den med Titel af Overkommisær udsendte, myndige Oberstlieutnant *Wulf Heinrich von Calneyn* blevet hentet hjem som Fange, hvorefter Vicekommandanten Christian Porch havde faaet overdraget den øverste militære Myndighed.

Da Kompagniet ønskede at faa en Søofficer til Øverst

befalende for Eskadren, og man ikke kunde komme overens med den hertil udsete Kaptajnlieutenant Schiønnebølle, traadte Moritz Hartmann til med kort Varsel og fik allerede den 23. December Kongens Tilladelse til at gøre en Rejse i Kompagniets Tjeneste. Samme Dag udstedtes et kongeligt Søpas til Ostindien for ham som *Gouverneur* paa Skibet »den flyvende Ulv«, der havde 210 Mand om Bord og førte 36 Kanoner, ligesom ogsaa hans Svoger Kaptajn Randel Randelsen fik Pas paa Fregatten »Anthonette«, og Kaptajn Klovtoft paa Fregatten »Den flyvende Hjort«.

De tidligere paa Tryk fremkomne Meddelelser om Hensigten med Moritz Hartmanns Udsendelse til Trankebar og hans korte Virksomhed her, er ligesaa mangelfulde som misvisende, fordi alle, der har beskæftiget sig med Koloniernes Historie, har skyet en Undersøgelse af Kompagniets Arkivalier for dette Tidsrum. Dette forklares ved, at Akterne er saa medtagne af Fugt og Ælde og tilmed gennemhullede af Termitter og sammenklæbede, at man end ikke med den største Varsomhed kan skille Blad fra Blad, uden at de smuldrer under Hænderne.

Den Hartmann af Kompagniet medgivne Instrux er ikke bevaret i sin Helhed, men der findes af Posterne 13—24, der synes at være de vigtigste, bevaret flere Afskrifter i mer eller mindre defekt Tilstand, men sammenholdte giver de en ret fuldstændig Text, som meddeles i Bilagene.

Hartmanns Mission som Kommissær var dels af administrativ, dels af diplomatisk Karakter, — i sidste Egenkab en Videreførelse af Calneyns paabegyndte Forhandlinger med de indfødte Fyrster. Straks efter sin Ankomst skulde han underrette Vicekommandanten om, at han medbragte Ordre til at slutte Fred med Stormogulen i Surate, hvilket skulde tilkendegives med Opslag af Plakater. Med

det saakaldte sekrete Raad, i hvilket han under sit Ophold i Trankebar skulde have Sæde og Stemme uden at maatte befatte sig med Kommandoen over Fæstningen (Danskborg), var han pligtig til at overveje, hvorledes Traktaterne kunde sluttes med størst mulig Fordel for Kompagniet og paa den ufravigelige Betingelse, at Mogulens Undersaatter til dette skulde erlægge 200.000 eller mindst 100.000 Rdl. Endvidere havde han at tilstille Vicekommanten og det sekrete Raad den danske Konges Ratification af den af Oberstlieutenant Calneyn med Rajahen af Rihore afsluttede Alliance- og Kommerce-Traktat, for at denne kunde udveksles mod en tilsvarende, udstedt af Rajahen. Endelig var det ham paalagt, sammen med det sekrete Raad flittigt at overveje, om der til Fordel for Kompagniet kunde afsluttes Traktater med Kongen af Siam, paa Mocha-Manilles og med andre ostindiske Potentater. De af Hartmann indledede Forhandlinger med Siam, de første, der vidner om en Forbindelse mellem de to Stater, som to Hundrede Aar senere skulde blive saa betydningsfuld, overdroges det Vicekommandanten at føre videre efter hans Afgang.

I Henseende til Koloniens Administration var det Hartmanns vigtigste Pligt ved sin Ankomst til Trankebar at erkyndige sig om, hvorledes Vicekommandanten, Købmanden og Bogholderen havde varetaget deres Funktioner i Henhold til Calneyns Instrux og bl. a. at iværksætte en grundig Revision af de paa Stedet førte Journaler, Hoved- og Kassebøger. Med Vicekommandanten og det sekrete Raad skulde han foretage en større Reduktion af den Stab af unyttige Tjenerstab, hvormed Kompagniet var belastet.

Hvad de tre af Hartmann kommanderede Skibe angik, skulde »Anthonette« forblive i Indien, men »Ulven« og »Hjorten« returnere, saa snart de havde faaet fuld Ladning, bestaaende af saa megen Salpeter og Peber, som skaffes

kunde, et godt Kvantum Puddersukker, en Del Sukkerkandis, 20—30,000 Stykker ostindisk Lærred, de meget skattede Masulipatam-Tørklæder og andre Stoffer. »Hjorten« skulde paa Hjemrejsen føres af Kaptajn Klovtoft, og hvis denne døde, da af Kaptajn *Christian van Alst* (»Anthonette«) eller en anden ombordværende, duelig Skipper.

Moritz Hartmann benævnes som Kommandør eller Operhoved for Eskadren. Som Næstkommanderende eller øverste Styrmand (Pilot) betegnes den 70-aarige Gert David- sen Klein, en »umistelig Mand om Bord« paa Grund af hans Søfartskundskab, men svag overfor Nydelsen af Spiritus.

»Den flyvende Ulv« var et gammelt Orlogsskib, som Kongen i 1685 havde skænket Kompagniet, »meget brøstfældigt og ikke før bleven repareret, saa at Skibet var udygtigt til at gaa mellem de europæiske Lande, end sige paa en saa lang Vej.«

Ogsaa »Anthonette« havde tidligere tilhørt den danske Orlogsflaade og bl. a. været benyttet til at føre Griffenfeldt op til Munkholm. Skibet var under Vejs blevet betroet den førnævnte Skipper van Alst, der ogsaa har ført Journalen, og det synes herefter, at Randelsen straks har afgivet Kommandoen, men er fulgt med Skibet, som han efter Ankomsten til Trankebar førte i indiske Farvande. Som Skibsapotheker medgik — dog ikke i Kompagniets Tjeneste, men kun som Moritz Hartmanns »partikulære Tjenere og Kahytsbevogter« — *Christopher Hartmann*, antagelig hans Fætter fra Braunschweig.

Eskadren brød op i Slutningen af Februar fra København, men frøs fast i Sundet.

»Den flyvende Ulv« blev lige fra dens Afsejling hele Tiden undervejs, og indtil den forliste paa Hjemrejsen udfør Plymouth, forfulgt af alle mulige Uheld, Modvind, Lækage, hærgende Sygdomme, hvortil kom Uenighed

mellem Skibscheferne og talrige Forsyndelser fra Mand-
skabets Side, som mest skyldtes Drukkenskab og havde
Datidens barbariske Afstraffelser til Følge. Allerede me-
dens Skibet endnu laa i Sundet, klagede tre fremmede
Matroser over, at de under deres daglige Arbejde blev
pryglet uforskyldt, og da de lod sig forlyde med, at hvis
nogen Officer slog dem, vilde de slaa igen, maatte de to
af dem springe tre Gange fra Raaen og fik derefter tildelt
50 Slag for Masten.

Først den 29. Marts kom Skibene fri af Isen i Sundet
og skiltes straks. »Den flyvende Ulv« led allerede Havari
ved Skagerak og løb over til Flekkerø for at blive repar-
eret. Hertil ankom Skibet den 5. April og blev liggende
til 23. Maj, da Skibene atter mødtes og løb ud sammen.
De førte alle tre blaat Flag, og det var Aftalen, at naar et
hvidt Flag hejstes, skulde Kaptajnerne fra de to andre
Skibe møde om Bord paa det Skib, der gav dette Signal.

Kursen sattes Norden om Irland, og 12. Juni passerede
man Patrickshill og løb 4. Juli mellem Madeira og Porto
Santo. Den 17. Juli ankrede Skibene ved Isle de Majo, løb
samme Dag over til en anden af de kapverdiske Øer, San
Thiago, hvor Øernes Guvernement havde Sæde, og blev i
ti Dage liggende i Havnen Porto Praja for at indtage Vand
og indskibe et Par Køer. Da Hartmann gik fra Borde, lod
Gouverneuren 5 Skud løsne fra Kastellet. Senere fandt en
Banket Sted om Bord paa »Ulven« til Ære for ham og
Regeringspræsidenten.

Efter at man havde forladt San Thiago satte Dødelig-
heden om Bord paa Skibene ind. Den 15. August døde
saaledes Overmesteren og et Par Dage senere en Assistent.
4. September var man ud for Annobon ved Nedre Guinea
og gik den 16. til Ankers ved Sao Thomé, hvor man blev
indtil 8. Oktober. Dette Sted gjaldt for at være meget

usundt og dets Vand for sundhedsfarligt. Følgen var, at Dødeligheden om Bord tiltog med rivende Fart. Under Opholdet her begik den ombordværende, unge Friherre *Carl Løvendal* Selvmord. Han var ældste Søn af Ulrik Frederik Gyldenløve og Sofie Urne, og havde af Faderen i Februar 1686 været bestemt til at gaa i venetiansk Tjeneste, sikkert i Selskab med Moritz Hartmann og Grev Christian Ahlefeldt, men den urolige og letsindige unge Mand var nu indtraadt i Kompagniets Tjeneste. Den 25. September om Morgenen, netop paa sin 29. Fødselsdag, gjorde han Ende paa sine Dage ved at jage sin Kaarde gennem Livet og døde om Aftenen. To Dage senere blev Kong Frederik III's Sønesøn jordet paa den fremmede Tropeø med 27 Skud fra »Ulven« og 9 fra de to andre Skibe. Soldaterne afskød tre Salver, og Flaget vajede fra Toppen til om Aftenen. Juledag naaede Skibene Kapstaden, hvor de forblev til 31. Januar (1690). Epidemien om Bord havde indtil da kostet ialt 79 Menneskeliv, og ikke faa Syge maatte sættes i Land for at bringes paa Hospitalet.

Den eneste oplivende Begivenhed i saa megen Modgang var Kvartermester *Heinrich Løwensteins* Bryllup, der den 13. Marts fejredes om Bord paa »Ulven«, i hvilken Anledning Kaptajn Randelsen kom om Bord fra »Anthonette«. Endelig den 7. April fik man Ceylon i Sigte og ankom den 23. April til Rejsens Maal, Trankebar, efter at have været saa nær 14 Maaneder undervejs og have lidt et Tab af nu ialt 97 Menneskeliv.

Den lange Rejse og Sygdommen om Bord havde sat ondt Blod hos Mandskabet. Med streng Haand havde man i stadig Frygt for Mytteri og Opsætsighed hævdet Justitsen. En gammel Baadsmand, Didrik Erlandsen, der i Fuldskab havde yppet Kiv med en Soldat og spildt en Kande Øl paa Dækket, blev af Hartmann og Skibsraadet

idømt Fortabelse af tre Maaneders Løn og 50 Slag for Masten, og skulde hans Haand med en Kniv nagles til Masten. Efter en anden Beretning dømtes han til »selv at riste sin Haand igennem«, hvilket formildedes ved at Kniven blev »sat yderst mellem Fingrene«. En Matros, Daniel Danielsen, der havde skrevet hjem om det slette Traktement om Bord paa Skibet og omtalt, at dette var gammelt, blev dømt til at slaa sig selv paa Munden og højlydt sige, at han havde talt som en Skælm. Derefter blev han sluttet i Bøjen og forment at gaa i Land Resten af Rejsen, og endelig skulde han i Indien gælde for en Bunkefejer. Andre dømtes til at kølhales, eller som det hedder, at gaa under Kølen en eller flere Gange.

Moritz Hartmann ankom til Trankebar »ikke som en Koffardimand, men som en Admiral med Flag af Toppen og Vimpel under Flaget.« Paa Rheden laa Skibene »Dansborg«, »Elephanten« og »Norske Løve«, der hilste den ankomne Eskadre med Salut. Med Skibet »Anthonette«, der nu førtes af Randelsen, gik Hartmann 3. Maj til Madras, hvor han »med store Ceremonier blev ophentet«, og her opholdt han sig til 26. Maj, da han gik over Land tilbage til Trankebar. I Henhold til sin Instrux erkyndigede han sig ved alle Etablissementer om de derværende Betjentes Forhold og eftersaa med Bogholderen, *Eskild Jensen*, deres Bøger. Naar det bebrejdes Hartmann, at han egenmægtig forhøjede de danske Betjentes, i 1684 af Axel Juel nedsatte Lønninger, »Kompagniet til Besværing«, er det rimeligt at antage, at dette tiltrængtes. Til Gengæld nedsatte han de sorte Soldaters Deputat, hvilket gav Anledning til bitre Klager fra deres Side. Overalt optraadte han med stor Myndighed, hvilket sikkert ogsaa krævedes. Vicekommandanten blev midlertidig frataget sin Post, men inden Hartmanns Afgang atter genindsat af ham. Moritz

15*

Hartmann sendte derefter en anset sprogkyndig armenisk Købmand, Gregorij Parauny, til Surate for at indlede Forhandlinger med Stormogulen. Efter at Hartmann havde forladt Landet, blev der under 12. Januar 1691 afsluttet en Overenskomst, som af Mogulens Undersaatter hilstes med Glæde. Desuden foranledigede Hartmann Anlægget af to Faktorier i Surate og Abingael.

Moritz Hartmanns Ophold i Ostindien blev ikke lang Varighed. Den 30. September forlod han Trankebar og førte nu selv »Ulven« med *Marten van Beccum* som Overskipper, ledsaget af »Den flyvende Hjort«, atter denne Gang under Kommando af Kaptajn Klovtoft. Begge hjemførte en stor og kostbar Ladning. Hartmanns Tvivl om at »Ulven«, som han selv kalder »gammel, brøstfædig og forraadnet«, kunde holde til den lange Rejse, blev snart bekræftet. Allerede 5. Oktober befandtes Skibet at være læk forude i Bougen. Et Par Dage senere fulgte Dravat paa Dravat, og Hartmann lod hejse Flag for at tilkalde Klovtoft, som var syg. Eftersom de »jo længere jo slettere befandt sig,« fik »Hjorten« Ordre til at gaa til Kap og vente paa »Ulven« til Slutningen af Marts. »Ulven« vendte om og passerede Nikobarøerne den 12. Oktober; den 27. dømtes Overstyrmanden for Opsætsighed til »at løbe fra Raaen«, og Dagen efter ankrede Skibet paa Malakkas Red for at blive repareret. Skaden kunde ikke udbedres her, og man nødtes derfor til at løbe ind til Batavia, hvor man ankom den 20. November. Paa den tæt ved liggende Ø Onrust, hvor det nederlandske Kompagni allerede dengang havde et Skibsværft, blev Skibet grundigt efterset, og først 6. Februar var man atter klar til at sejle. I rum Sø — den 23. Februar — viste Skibet sig atter at være læk. Stormasten befandtes her at være skør, og 14. April gik den i 3 Stykker, hvorved seks Mand faldt udenbords;

de blev dog bjergede. Storraaen reddedes og en Nødmast rejstes. Langs Afrikas Sydkyst passeredes den 24. April Alagon Bugten, den 3. Maj Mosselbay og den 10. Agulhas eller Naalekap, fra hvilken Dag Journalen, der nu kun er bevaret i Udtog, ikke er ført videre. Om den senere Kurs vides kun, at man ogsaa paa Hjemvejen tog ind til Sao Thomé for at kalfatre.

Paa Vej til St. Helena forefaldt flere Lovovertrædelser fra Mandskabets Side. En Hollænder, Zeint Direchsen, havde »begyndt adskillige Pratiquer om Bord til Rebellion« og smædet den danske Nation. Han dømtes af Hartmann og Skibsraadet til at hænges, dog vedtoges det, at hvis man anløb Ascencion Øen, skulde Delikventen udsættes her, men forinden piskes og brændemærkes. En Franskmand, Jean Tambour, der havde givet Direchsen Mad, medens denne sad i Bøjen, dømtes til at piskes og brændemærkes, derefter til at springe tre Gange ned fra Raaen og endelig tildeles 100 Slag for Masten. En tredie, Peder Morsing, en Overløber, der fra et engelsk eller hollandsk Skib var kommet om Bord uden Hartmanns Minde, og som maatte gøre Tjeneste som Matros, havde været opsætsig mod Skipper van Beccum og blev derfor dømt til at gaa tre Gange under Kølen, og at holdes paa Ris og Vand, indtil man kunde landsætte ham paa en øde Ø.

Alvorligst var dog, hvad der hændte med den førnævnte Pilot *Gerhard Davidsen Klein*. Paa St. Helena havde han inden Skibsbords brugt Skældsord mod Overskipper van Beccum og dernæst ved et Gæstebud »med Mumme og og anden god Drik« yppet Klammeri med en Soldat. Da Hartmann vilde føre ham i Arrest, skal han have udladt sig med, at enten skulde Hartmann eller han i Bøjen. Der nedsattes nu en Standret over ham af Hartmann og Raadet, som, efter at Fangen havde siddet i Arrest i 10 Dage,

dømte ham til Døden. Forgæves bedyrede Klein sin Uskyldighed med, at Ordene var faldet paa Hollandsk, og hans Appel til Kongen, da man nu nærmede sig Fædrelandet, afvistes. Skønt flere af Dommerne gik i Forbøn for ham, blev han arkebuseret den 12. August.

Da Kommandanten paa St. Helena ikke vilde give sit Samtykke til, at de to førnævnte Malefikanter blev ladet tilbage paa Øen, sejlede »Ulven« videre til Ascencion, hvor der hverken fandtes Dyr eller Mennesker, og som kun én Gang om Aaret blev anløbet af et engelsk Skib. Her landsattes begge, forsynede med et Aars Proviant. Deres Robinsonade fik dog et heldigt Forløb, idet de nogen Tid senere optoges af en fremmed Sejler.

For gunstig Vind kom »Ulven« forbi de kapverdiske og de kanariske Øer og Madeira udenom Portugal og Frankrig og styrede ind ad Kanalen. Hartmann søgte at naa ind til Plymouth, men Skibet kom den 10. Oktober paa Grund ved den sydfor liggende Love-Island. Styrmanden, som man havde hyret i Batavia, var beklageligvis drukken, og »misgissede« derfor. Det hævdes, at Hartmann gjorde alt, hvad han kunde, for at faa Lods om Bord, men turde ikke oppebie denne, da Lavvande nødte ham til atter at søge ud. Skibet forliste den 18. Oktober. Det fremgaar af en Skrivelse fra Kompagniet til Kommandant Porch i Trankebar af 8. November 1691, at Skipper von Bassen som ogsaa alle andre Officerer, undtagen Kaptajn van Beccum, Assistent Frederik Hansen og Skibspræsten Bergendal, var døde undervejs. En stor Del af Skibets Ladning af Kattun var reddet, men af Peber, Salpeter og Sukker slet intet. Det bjergede Gods var ankommet til København, overført af en *Johan Hendrik Schytte*. Kompagniet tillagde Hartmann Skylden for det skete Forlis og vilde lade ham tiltale herfor ved Landets Lov og Ret. En

Række Indberetninger om Strandingen fra den danske Legationssekretær i London, *de la Foulereſſe*, giver en klar Fremſtilling af Sagens Forløb.

I Tilſlutning til en ganske kort Meddelelſe af 23. Oktober om Strandingen ſkriver Foulereſſe fire Dage senere, at han af Toldkommiſſærerne i London har erfaret, at ifølge Indberetning fra Plymouth var den bedste Del af Varerne om Bord paa »Ulven« blevet reddet og bragt i Sikkerhed i de kongelige Magasiner med Biſtand af Biſkoppen i Exeter, der ved ſin Autoritet havde forhindret, at Pøbelen paa Stedet kastede ſig over dem, men trods de ſtrengſte Forholdsregler, man havde taget, var det ikke lykkedes at hindre Tabet af flere Ting, der var fordærvet af Vand, og Porcellænet var knuſt. Man ſøgte at redde Resten, der, ſom nævnt, beſtod i Peber, Sukkerkandis og Salpeter. Man haabede ogsaa at bjerge Kanonerne, men Skroget var uuhjælpeligt fortabt. Foulereſſe havde tilſkrevet Skibets Kaptajn for at erfare, om han kunde være ham til Tjeneste.

Den 30. Oktober ſkrev Foulereſſe, at han havde erfaret, at Kaptajnen var død paa Rejsen ligesom ogsaa Lieutenanten, og at der af hele Beſætningen foruden 40 Matroſer kun var en Styrmand eller en anden Officer tilbage, og at denne havde villet ſælge hele Ladningen for en Ubetydelighed. Biſkoppen af Exeter havde hindret ham deri og meldt Prinsen af Wales, at Skibsofficeren forekom ham at være en uuhæderlig Mand, der antagelig vilde ſælge ſit Skibs Ladning for at mele ſin egen Kage. Foulereſſe havde ſammen med Biſkoppen ladet bjerge alt overkommeligt og anbragt det i Kongens Magasiner, men den frække Pøbel havde flere Gange ſøgt at bemægtige ſig en Del, hvad der hidtil var blevet forhindret. Diſſe Efterretninger havde Foulereſſe faaet af Prinsen og var derefter

gaaet til Lord Sidney for at formaa denne til at udstede Befalinger til Toldfunktionærene i Plymouth om at hindre Varernes Adsplittelse og gemme dem i deres Magasiner indtil Kongen af Danmark gav Ordre til at lade dem afhente med et Skib. Faa Dage senere melder Fouleresse, at han har takket Biskoppen for hans Omsorg, og at han selv har omgaaedes med Tanken om at hyre et Skib til at afhente, hvad der var bjerget, men opgivet det, da han ikke vidste, om Kongen muligvis vilde sende et Skib over med en Officer, som kunde erstatte Kaptajnen paa »Ulven«, der var død undervejs.

Kongen fulgte fra første Færd med Interesse Skibets og de Skibbrudnes Skæbne gennem Indberetningerne. Den 6. November skriver han i sin Dagbog: »Fik vi Breve fra Engelland, at vores Ostindiefarer »Ulven« skal være bleven for Kompagniet under England ved Plymouth, dog Folket og meste Varerne salveret af en Bisps sammesteds«.

Først den 10. November, tre Dage efter at »Ulven« var slaaet i Stykker af Havet, fik Fouleresse at vide, at Skibschefen levede. »Sieur Hartmann«, skriver han, »som havde Befalingen paa »Ulven«, har sendt sin Tjener med Underretning om Enkelthederne ved Skibbruddet, meget misfornøjet med at man havde nægtet at udlevere ham en Nøgle til Magasinet, hvor de bjergede Varer fandtes, idet Tolderne hævdede, at de alene havde at svare til Sagerne med deres Liv«.

I Henhold til den Prinsen givne Meddelelse om at Kommandøren havde villet sælge, hvad han havde bjerget fra Skibbruddet, mente Fouleresse at burde anmode om Ordre til Tolderne og Biskoppen »for at hindre at Ladningen blev forødet« saavel af Hensyn til hint Forgivende, som til Skik og Brug i Tilfælde af lignende Uorden. Heri fulgte han selve det Raad, Prinsen af Wales havde

givet ham, og som han mente ikke at kunne være overhørig. »Imidlertid«, hedder det videre, »synes Sieur Hartmann ikke at være tilfreds hermed og tror, at jeg har mistænkt ham for ikke at have saa reelle Hensigter, som han burde. Jeg har ikke villet gøre ham Uret, og mit Maal har kun været, i Kompagniets Interesse at bjærge saa meget som muligt af, hvad der er tilbage.« Han vedlægger sin Indberetning til Oversekretæren et desværre ikke mere bevaret Brev fra Biskoppen af Exeter.

Foranlediget ved, at der under Bjærgningen af Godset var forefaldet allehaande Misligheder og en stor Del røvet af de derværende Indbyggere, udstedte den danske Konge 17. November Befaling til straks at forske efter Gerningsmændene og lade dem afstraffe, hvis Tingene ikke blev skaffet til Veje.

Den 4. December meddeler Fouleresse, at han har faaet Breve fra Hartmann, og skønt denne samtidig har skrevet til Kompagniet, tilstiller han dog Oversekretæren Brevene til bedre Underretning om Sagernes Stilling. Samtidig ankom en Udsending fra Kompagniet, *Alexander Ross*, hvilket han straks havde underrettet Hoffet om, og Fouleresse søgte nu at faa udvirket Ordre til Efterforskning efter de Varer, der var gaaet tabt ved Magasineringen. Toldkommissærerne i London havde lovet det bedste, og det synes som om disse vilde tjene Kompagniets Interesser. Den 18. December meddelte han, at Ross var afrejst, men forinden havde udtalt den Opfattelse, at Varerne ikke kunde indskibes før Foraaret paa Grund af den fremrykkede Aars tid. Fouleresse havde haft Besøg af Skibspræsten paa »Ulven«, *Lauritz Sørensen Bergendal*, der som Følge af flere Sammenstød med Hartmann under Vejs var meget forbitret paa denne. Han beklagede sig bittert over Hartmann, hvem han betegnede som en voldsom og grusom Mand, der var

Skyld i mere end 150 Menneskers Død om Bord, navnlig Overstyrmandens, som han havde ladet arkebusere for en meget ringe Forbrydelse. Savnet af denne søkyndige Mand havde, efter Præstens Mening, uden Tvivl bidraget til Tabet af Skibet.

Fouleresse har dog ikke fæstet Lid til Præstens haarde Beskyldninger. Det engelske Søforhør, og navnlig Biskoppen af Exeters stærkt rosende Udtalelser om Hartmann, hvorom senere, maatte give ham en gunstig Mening om denne. Endnu i Begyndelsen af Februar var Hartmann i England og hjemgik først ud paa Foraaret med Skibet »Kongen af Danmark«, for at retfærdiggøre sig overfor Kompagniet, samtidig med at han rejste Klage mod dette for at have ladet bortauktionere en Del ham tilhørende Sager, sjældne japanske »Contoirer« og Kister, Porcellæn og fine Lærreder og Kattuner, til Dels købt af ham i Kapstaden, og som havde indbragt ialt 1792 Rdl.

Omkring 1. April (1692) androg Moritz Hartmann gennem sin Broder Etatsraad *Christopher Hartmann* om at blive taget i kongelig Beskærmelse til sin Æres og Livs Frelse og om at alle forhenværende Officerer og Menige fra »Ulven«, som ventedes til København, straks efter deres Ankomst maatte blive afhørt af hans Fuldmægtig i Overværelse af to af ham valgte uvildige Kommissærer paa den ene Side, og af Kompagniets Fuldmægtig paa den anden Side.

Allerede den 12. April nedsatte Kongen en Kommission, bestaaende af Christian Bielke (kort efter erstattet med Tage Thott), Justitsraad Villum Muhle, Kancelliraad Jens Lassen og Assessor Mathias Rosenvinge, som samme Dag, Folkene fra »Ulven« kom hertil med det bjergede Gods fra England, skulde tage dem i Forhør i Overværelse af Ostindisk Kompagnis Fuldmægtige. Til at føre Hart-

manns Sag og procedere for ham ved Under- og Overretten i den Sag, Kompagniet agtede at føre mod ham, blev beskikket Prokurator Hans Knudsen.

Den 19. Juli fik de førnævnte Kommissærer Ordre til, saa snart de havde afhørt Vidnerne i Sagen, at træde sammen med Direktørerne for Ostindisk Kompagni, Matthias Moth, Nicolai Jansen Arff, Michel Abbestee og Abraham Lehn.

Som Fuldmægtig paa Kompagniets Vegne indsattes Prokurator Brostrup Albertin — for Hartmann, i Hans Knudsens Sted Prokurator Reinhold Wordemann.

Kompagniet stævnedes Hartmann for en Række Misgreb, deriblandt Forsinkelse af Skibets Udrejse fra Flekkerø, Landgang paa forskellige Steder mod Instruxen, utilbørlig Omgang med Kompagniets Bøger, privat Negocie i egen Interesse paa Hen- og Hjemrejse samt Malconducte ved Skibets Forlis og Forsømmelighed ved Redning af Mandskabet og Bjergningen af Kompagniets Gods. Ligesaa alvorlige var Sigtelserne mod ham for Myndighedsmisbrug i Justitssager om Bord, Afstraffelsen af de tre Matroser i Sundet, som efter deres Hjemkomst havde taget Tingsvidne herom ved Københavns Byting, endvidere for samtlige andre i Beretningen om Rejsen nævnte Domsafsigelser og deres Exekvering, navnlig Peder Morsings Landsættelse paa Øen Ascencion, men ganske særlig for Skipper Kleins Henrettelse ved St. Helena.

Hartmann udtog Kontrastævning mod Kompagniet og krævede Skadeserstatning for lidt Tort og Kreditspilde samt Betaling af en Veksel paa 1666 Rdl., udstedt til ham af det sekrete Raad i Trankebar, endvidere Refusion af forskellige Udlæg for Kompagniet samt Gage til den Dag, da han efter »Ulven«s Forlis var kommet hjem fra England til København, og endelig Krav om, at Kompagniet skulde tilbagegive ham hans ulovligt bortsolgte Gods.

Da det i Begyndelsen af 1693 ikke tegnede til, at Sagen kunde være endt i Løbet af Aaret, ansøgte Hartmann Kongen om Tilladelse til at begive sig paa den franske eller en anden Flaade for at kunne gøre sig mere dygtig til Kongens Tjeneste.

Kommissionen arbejdede meget langsomt, idet dens Kendelse først kom til at foreligge den 19. Juli 1694. Med Undtagelse af et enkelt Tilfælde (Afstraffelse af en Matros med Kølhaling for at have brudt Lasten op og deraf stjålet Brændevin og Øl) dømtes Hartmann skyldig paa alle Punkter, pligtig til at betale 1000 Rdl. i Omkostninger og svare til den Skade, der var tilføjet Kompagniet ved Skibets Forlis. Straffen for »den største Post«, Kleins Henrettelse, henviste Kommissærerne til Kongen.

Sagen kom for Højesteret, der behandlede den i Dage 28. og 30. Marts, 4., 20. April og 20. og 24. Juni. Der oplæstes først Meddelelse fra Christopher Hartmann om at han fralagde sig Sagen, fordi hans Broder sagdes at være død udenlands. Kompagniets Sagfører Albertin hævdede herimod, at det kun var et løst Rygte, som ikke lovligen kunde bevises, hvorfor Sagen — efter to Gange at have været opsat — nu burde foretages.

Højesteret var unægtelig Hartmann gunstigere stemt, og i Wordemann havde han en ypperlig Forsvarer, medens Albertins Plædering blev skarpt kritiseret af Højesteretsdommerne, af hvilke Benzon krævede ham kaldt ind for Retten og reprimanderet for en Rettergang, der havde været »hel brutal og tillige altfor vidtløftig i Proceduren.« Thott gik endnu videre ved at erklære Albertin skyldig i at have forledt Vidnerne til at sværge en falsk Ed for at berøve en Mand hans Ære. Det paavistes, at Overskipper Alst havde vidnet ud fra personligt Nag og Beccum havde vidnet falsk. Flertallet af Dommerne frifandt Hartmann

SØLVSKAAL.
SKÆNKET BISKOPPEN AF EXETER AF DANSK OSTINDISK KOMPAGNI
(1688)

næsten paa alle Punkter, men henskød de to vigtigste: Ans-
varet for Skibsforliset og Exekveringen af Klein, til Over-
admiralitetetsretten, som under 30. Juni af Kongen fik Be-
faling at afgive Betænkning herom. Denne Domstol fri-
fandt Hartmann, der siges ikke alene at have absolveret
sig for Klagen over at have sat Skibet til, men endog roses
for at have ført god Kommando og godt Sømandsskab.
Kun fra Vice-Admiral C. E. von Stöcken forelaa der et
Særvotum, der erklærede ham skyldig i alle Maader, saa-
vel ved at have forhastet Kleins Exekution som for »ond
Konduite og Sømandskab«, da Skibet strandede. Det kunde
se ud, som om Stöcken, hvis Udtalelser bærer Præg af stærk
Uvilje mod Hartmann, her har givet efter for en gammel
Animositet fra den Tid, begge tjente sammen paa Morea.

Sagen genoptoges i Højesteret i Sessionen 3. Maj 1697,
hvor Admiralitetets Skrivelse oplæstes. Efter de bevarede
Vota i Sagen var Dommerne saa godt som enige om, at
frikende Hartmann for Ansvar i »Ulven«s Forlis. F. C.
Adeler berømmer endog hans Optræden ved denne Lej-
lighed og støtter sig til det Faktum, at Biskoppen af Exeter
skriftlig havde bevidnet »at Hartmann har gjort alt, hvad
der kunde gøres, og anbefalet ham til Gyldenløve og til
Kompagniets Direktion for Flid og Vindskibelighed«. Med
Hensyn til Kleins forhastede Exekution misbilligede Fler-
tallet hans Adfærd, og enkelte erklærede ham strafskyldig.
Marcus Giøe frikendte Hartmann baade for at lide paa
Liv og betale ringeste Mulkt, eftersom han havde handlet
efter sin Instrux. Knud Thott »befriede Hartmann for at
lide det ringeste, saasom det ej stod i hans Magt at bruge
nogen Moderation«.

Dommen blev afsagt 14. Maj 1697, hvorefter Moritz
Hartmann blev erklæret fri for Kompagniets Tiltale paa
alle Anklagepunkter undtagen det ottende angaaende

Gert Davidsen Kleins Henrettelse efter Skibsraadets Dom, som ikke burde komme den Døde, hans Hustru, Arvinger eller Paarørende til Præjudice, og skulde Moritz Hartmann af den før omtalte Veksel paa 1666 Rdl., som Kompagniet blev dømt til at betale ham, for den haarde Medfarts Skyld, han havde øvet mod Klein, til dennes Enke erlægge den ene Halvdel, medens den anden, som skulde betales af Kompagniet, vilde være at afgive til Vor Frelsers Kirke.

Allerede to Aar før Dommens Afsigelse havde Hartmann fundet Døden i Arkipelagus, men hans trofaste Broder havde i al den Tid efter bedste Evne værnet om hans Ære.

Et interessant synligt Minde om »Den flyvende Ulv«s Forlis er ganske nylig dukket op ved et mærkeligt Sammentræf. En i London boende Familie har gennem en Henvendelse til et herværende Dagblad efterlyst Oprindelsen til en i dens Besiddelse værende, fra Exeter stammende, prægtig massiv Sølvskaal, der paa den ene Side bærer Indskriften »In memory of the flying Wolfe of Copenhagen« medens der paa den modsatte Side er graveret en Dyrefigur. Skaalen er ganske sikkert en Gave fra Ostindisk Kompagni til den ovenomtalte Biskop af Exeter som et Tegn paa dets Taknemmelighed for den Bistand, han har ydet ved Bjergningen af det strandede Skibs kostbare Ladning.

Medens Hartmann opholdt sig i Trankebar, blev han optaget paa den Liste, som Generaladmirallieutenant Niels Juel, Admiral Christian Bielke og Holmens Admiral Henrik Span ifølge kgl. Ordre af 25. Jan. 1690 skulde indgive »til fuldkommen Efterretning om de da i Tjeneste værende Søofficerers Kapacitet, Konduite o. s. v.«

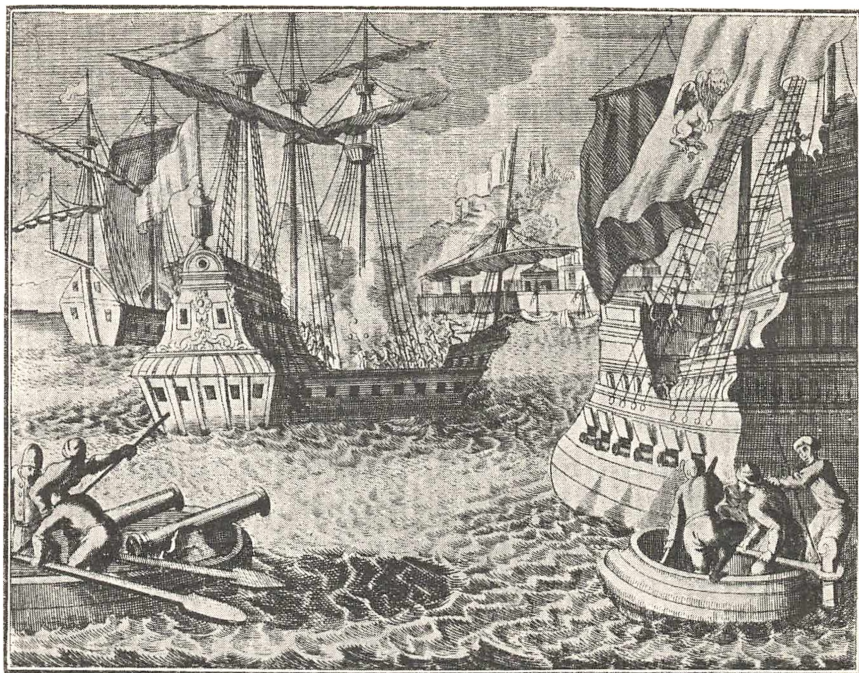
Om Hartmann, der opføres som Kaptajn af tredje Klasse i Marinen, skriver Niels Juel følgende:

»1682 antagen efter Kongelig Allernaadigst Befaling udi Aars-Tjenesten for Lieutenant, derpaa han med Kongelig Forlov rejste uden Lands at forsøge sig. 1687 ved Hjemkomsten antagen for Capitain efter Kongelig Allernaadigst Befaling udi Aars-Tjenesten, rejste saa atter ud igjen af Landet, og 1689 ved Hjemkomsten gik med Kongelig Tilladelse ad Ostindien for Commandeur i Compagniets Tjeneste. Haver her ej faret, derfor mig og ikke bekjendt.«

Hertil føjer Bielke: »Han er nu til Indien; under min Commando har han ej staaet, jeg kjender ham intet particulier, mens som han er en ædru Person, og, saa vidt jeg har hørt, comporteret sig vel, er og Forhaabning, at blive bedre, om han lever og aflægger denne Rejse som i Sømandsskabet skal give ham mer Erfarenhed.«

Endelig skriver Span: »Er til Ost-Indien; tvivles intet paa, han jo paa saadan Rejse faaer experient og bliver en god Sjømand.«

Søkamp mellem Venetianere og Tyrkere.

ELLEVTE AFSNIT

SIDSTE AAR OG DØD – 1692–95

Fter Moritz Hartmanns Hjemkomst i Foraaret 1692 blev der — som ovenfor omtalt — paa hans Begæring nedsat en Kommission til at forhøre de reddede Folk fra »Ulven« og dømme i Sagen ham og Kompagniet imellem, og han maa derefter have tjent en kort Tid ved Flaaden. Den Ansøgning, han omkring 1. Marts 1693 indgav til Kongen om at maatte begive sig paa den franske eller anden Flaade, er sikkert blevet bevilget, siden han i sin Henvendelse til Dogen af Venedig i 1695 omtaler, at han efter 1688 har udført forskellige Hverv til Lands og til Vands i fransk, en-

17

gelsk og hollandsk Tjeneste. Hans urolige Aand har dog aabenbart ikke fundet sig tilrette paa Vestmagternes Flaade, og vel endnu mindre herhjemme, hvor den mod ham rejste Sag stadig svævede over hans Hoved. Efter et Par Aars fremmed Tjeneste vendte hans Hu sig atter mod Venedig, hvor han havde fundet den største Anerkendelse og endnu ikke var glemmt.

Efter Erobringen af Athen var det Morosinis Ærgerrighed helt at blive fortjent til Navnet Peleponnesiaco, hvorfor han begyndte Feltoget i 1689 med et Angreb paa Fæstningen Monemvasia, den eneste Fæstning paa Morea, som Tyrkerne stadig holdt besat. Deres haardnakkede Modstand og Morosinis vaklende Helbred tvang dog denne til at opgive Forsøget, der kostede Overadmiralen, den tapre Lorenzo Venier, Livet. Morosini traadte derefter tilbage fra Overbefalingen af Flaaden, men det følgende Aar lykkedes det endelig hans Efterfølger som Generalkaptajn, Corner, at indtage Monemvasia, men han døde selv kort efter af Feber. Domenico Mocenigo, der valgtes i hans Sted, gjorde et mislykket Forsøg paa at erobre Candia, og, utaalmodige over den ringe Fremgang for deres Vaaben, valgte Venetianerne i det store Raads Forsamling den 25. December 1692 atter den nu 75-aarige Francesco Morosini til Generalkaptajn. I Juni Aaret efter indskibede han sig for sidste Gang til Grækenland med det Maal at sætte Landtangen ved Korinth i Forsvarstilstand og at forstærke og reorganisere Landhæren. Med sin sjældne Livskraft fastholdt han Haabet om endnu at erobre Negroponte, men døde 6. Januar 1695 i Nauplia di Romania, hvorfra hans Lig efter en prægtig Sørgeceremoni førtes til Venedig og gravsattes i Kirken San Stefano. I Morosinis Sted valgtes den 25. Februar til Doge Silvestro Valier, medens Antonio Zeno blev hans Efterfølger som Generalkaptajn.

Zeno vendte sig med Flaaden mod Øen Chios og erobrede den i September uden store Vanskeligheder, men som saa ofte før samlede Osmanerne efter et Nederlag deres Kræfter til ny Modstand, denne Gang ved at forøge deres Flaade med nye, af europæiske Fagfolk byggede Linieslagskibe. Efter en haard Kamp maatte Zeno i Februar prisgive Øen, hjemkaldtes saa og døde kort efter. Tyrkerne gjorde et nyt Fremstød paa Morea og samlede ved Theben en Hær paa 20.000 Mand under Seraskeren, der gik over Landtangen ved Korinth samtidig med at den tyrkiske Flaade havde Ordre til at nærme sig Kysten. Landhæren rykkede frem mod Argos, hvor den slog Lejr, og Kapudan Pascha sejlede ud fra Dardanellerne for at komme Hæren til Undsætning. Det tyske Hjælpekorps, der havde taget Stilling ved Nauplia, dannede i Forening med Venetianerne og Slavonierne en lille Hær under Befaling af Greve *Adam Heinrich Steinau*, der med hele Styrken marscherede frem mod Argos og drev Seraskeren tilbage over Isthmen den 10. Juni, før den tyrkiske Flaades Ankomst.

I Februar 1695, samtidig med Chios' Fald, var Moritz Hartmann atter i Venedig, hvor hans Forsæt modnedes »at ende sine Dage i Republikens Tjeneste« med en Charge, der svarede til hans danske som Orlogskaptajn og de Fortjenester, han havde indlagt sig af Venedig. Hans Ansøgning herom, dateret 18. Februar, lyder i Oversættelse:

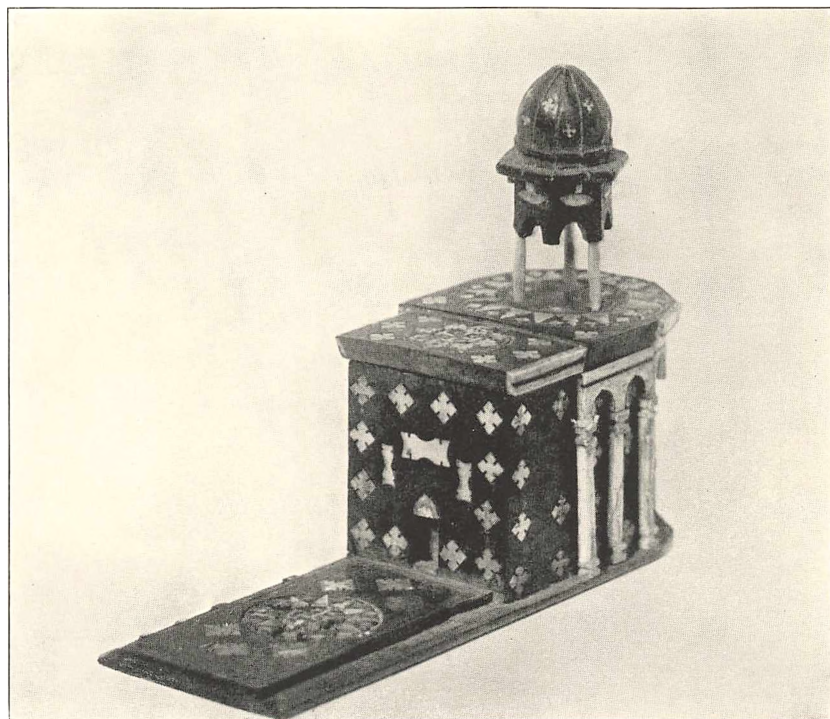
»Jeg Mauritio Artman, for Tiden Kaptajn i den danske Flaade, har vist Deres Højhed en saa underdanig og ærbødigt Hengivenhed, at jeg i Begyndelsen af denne Krig ikke vilde svigte mit Forsæt at begive mig i Felten i Østen for egen Regning sammen med otte tyske Adelsmænd; jeg var under mit første Felttog med ved Indtagelsen af *Coron*, overtog Kommandoen over en Battaillon af de sachsiske

17*

Tropper mod Fjenden, der blev slaet ved Calamata, og gjorde Tjeneste paa andre Pladser i Morea. I Statens Flaade og under Ledelse af Excellencerne Flaadekaptajnerne Moli og Venier lagde jeg min Indsigt i Sømandsskab og Krigskunst for Dagen. Denne min Virksomhed har indbragt mig Udnævnelsen til Ridder, hvormed jeg blev benaadet ved den høje Regerings Velvilje. Mine senere Anstregelser og store personlige Udgifter til Gavn for Staten lige til November i Aaret 1687 blev ogsaa værdsatte af vor høje Doge Morosini, daværende Generalkaptajn, overfor Deres Højhed med Anmodning om at tage mig med som Anfører af de Soldater, der skulde landsættes fra den venetianske Flaade. Dette Hverv vilde jeg have modtaget fra Deres kongelige Haand, hvis jeg ikke netop havde faaet Opfordring fra min egen kongelige Majestæt om at begive mig andetsteds hen med hans Flaade. Alligevel behagede det dette Lands højsindede Suveræn at hædre mig med nye Beviser paa Taknemmelighed ved en gylden Halskæde, nemlig — som det fremgaar af Dogens Skrivelse af 1. Maj 1688 — efter at jeg havde gjort Tjeneste i et nyt Felttog ved Negroponte. Nu, da jeg paany befinder mig i denne Hovedstad efter at have udført forskellige Hverv til Lands og til Vands i fransk, engelsk og hollandsk Tjeneste, vil jeg ikke undlade underdanigst at melde mig til denne ophøjede Trone for atter at tilkendegive min brændende Iver efter at ende mine Dage i denne høje Stats Tjeneste. Hvis Deres Højhed maatte behage at skænke denne min underdanige Henvendelse Opmærksomhed, tilbyder jeg min Tjeneste til Lands som til Vands med den Charge, der bliver mig tildelt, blot den svarer til min Rang og de af mig udførte ovennævnte Tjenester, og med slig Belønning tykkes mig naturligen at sømme sig, at jeg lover at udvise Troskab, Mod og Dygtighed som ovenfor omtalt,

VENETIANSK DAMETØFFEL OG KNIV, DER HAR TILHØRT MORITZ HARTMANN

MODEL AF DEN HELLIGE GRAVS KIRKE I JERUSALEM HJEMFØRT AF MORITZ HARTMANN

saa man af mit Exempel kan lære at ofre sit Liv for denne stolte glørværdige Republik. Tak.«

Hartmanns Andragende blev bevilget i et Senatsmøde den 3. Marts med 154 Stemmer for og ingen imod, fem stemte ikke. Senatsbeslutningen har følgende Ordlyd:

»Ridder Mauritio Artman, der har indlagt sig saa stor Fortjeneste ved adskillige Lejligheder i den nuværende Krig, overtager paany sin Post for at drage paa det forestaaende Felttog under Generalkaptajns Kommando. Til de Beviser paa Tapperhed og Hengivenhed sammen med de øvrige fortræffelige Egenskaber, der skriver sig fra hans adelige Fødsel i Byen Olstein i Danmark og hans Titel af kongelig Kaptajn hos den danske Majestæt, kommer adskillige Vidnesbyrd om Sejre og Erobring, udførte af vore Tropper. Han deltog i Kampene som Frivillig sammen med andre paa egen Bekostning og udmærkede sig blandt disse Tropper navnlig i Slaget mod Kapudan Bassa ved Calamata, hvorefter han blev hædret med Titlen Cavaliere ifølge Senatsbeslutning af 15. December 1685. Alt dette gør ham fuldt ud skikket til at antages og paany sendes til Krigsskuepladsen, hvor han sikkert vil give de samme Beviser paa Pligtopfyldelse og udmærket Tjeneste som de, hvorved han har forstaaet at gøre sig fortjent til vor høje Regerings Bevaagenhed. Da han desuden kan fremlægge de fyldigste Vidnesbyrd for nyttig Tjeneste, udført for vor høje Fyrste, daværende Generalkaptajn, maa det anses for ret og betimeligt at imødekomme hans Ansøgning og støtte hans gode Vilje ved at underholde ham med Statsløn og forfremme ham til Tjeneste under førnævnte Generalkaptajn til Søs. Det foreslaas derfor, at Ridder Mauritio Artman engageres for en maanedlig Løn af 100 Dukater gangbar Mønt og forsættes til Generalkaptajns Kommando for at

gøre Tjeneste paa det Sted og paa den Maade, denne maatte finde for godt. Han skal afrejse med nærværende Troppe-transport, og der udbetales ham to Maaneders Forskud at regne fra Afrejsens Dato.«

Moritz Hartmann fik saaledes sit Ønske opfyldt, men det blev ham ikke forundt at høste nye Lavrbær under Markusbanneret. Det sidste man hører om ham, er en Meddelelse fra Skatmester Gabriel Zorzi til Overadmiralen, hvori det hedder, at Ridder Mauritio Artman har oppebaaret en maanedlig Løn paa 100 Dukater med Forpligtelse til at stille sig til Raadighed for at gøre Krigstjeneste hvorsomhelst det bliver ham befalet og anvende sine Evner og Dygtighed under det forestaaende Felttog. Af disse 100 Dukater havde han faaet Beløbet for to Maaneders Løn forud, at regne fra Afrejsens Dag, hvilket kunde ses af den Dogeskrivelse, han havde hos sig fra den Dag, og som kunde tjene til Grundlag for fremtidige Udbetalinger og officielt Bevis for nævnte Forskud. Senere Gagebetalinger er ikke bogført.

Om hans kort efter indtrufne Død vides kun, hvad Indskriften paa Epitafiet melder, at han bukkede under for en hidsig Feber paa den venetianske Flaade i Arkipelagus i Aaret 1695. Antagelig har han været om Bord i den Flaade, anført af Alessandro Molin, som krydsede i Farvandene omkring Chios og Scio og søgte at komme den tyrkiske Admiral Mezzomorto til Livs.

Da alle Kilder i Venedigs rige Arkiver tier om hans Død, ved man heller ikke, hvorvidt hans Lig er bleven sænket i Havet eller gravsat i en af de græske Kirker paa Øerne i Arkipelagus, hvor man endnu finder Mindestene over Officerer, der enten er faldne eller bukkede under for Sygdom i Venedigs Kampe mod Tyrkerne.

Ved Moritz Hartmanns tidlige Død i en Alder af kun 38 Aar afsluttedes et Liv, der har været kendetegnet af rastløs Uro, Eventyrlyst og Ærgerrighed, men ogsaa af Vovemod og Uforfærdethed i Lighed med Tordenskjolds korte og glimrende Løbebane. Saavidt man tør slutte af de Oplysninger, Procesakterne om Moritz Hartmanns Adfærd paa Togtet til Trankebar giver, var han en udpræget haard og stejl Mand. Af hans eneste efterlevende Broders utrættelige Kamp for, endnu efter hans Død, at rense ham for de mod ham rejste Beskyldninger, som af den samvittighedsfulde Opfyldelse af hans sidste Vilje faar man dog bestemt Indtrykket af, at Moritz Hartmann rummede Egenskaber, der gjorde ham kær og skattet hos den, der i Livet stod ham nærmest. Af Moritz Hartmanns Testamente, der antagelig er opsat umiddelbart før hans Død, og hvorefter der kun er bevaret én Bestemmelse, fremgaar det ydermere, at han, saavidt han er faret og saameget han har prøvet, aldrig har glemt sin Hjemstavn i den lille hollandske Havneby. Det har været ham en Hjertesag, at hans beskedne Forældres Eftermæle skulde bevares paa det Sted, hvor de og han havde hjemme, ikke alene gennem et Æreminde af Marmor, men ogsaa burde ihukommes af Slægt efter Slægt ved den Pengegave, hvormed han i deres Navn betænkte de Fattige i sin Fødeby.

Ifølge Moritz Hartmanns sidste Vilje skulde der af hans efterladte Midler baandlægges en Kapital af 500 Rdl., hvis Renter han aarlig vilde have uddelte blandt de Fattige i »hans elskede Fødeby Heiligenhafen«. Under 24. Novbr. 1699 kvitterer Stadens Borgmester og Raad samt Borger- skab Moritz Hartmanns Arvinger for det modtagne Beløb, hvis Renter de forpligter sig til at anvende efter Testamen- tets Bestemmelser, der nærmere udformedes i en af Hart- manns Broder Christopher og hans Svoger Rektor Hein-

rich Hammerich til Byens Øvrighed rettet Skrivelse af 19. December nævnte Aar. De til 5% ansatte Renter af den hos Magistraten deponerede Obligation, aarligt 25 Rdlr., skulde af Sognepræsten i Heiligenhafen efter dennes bedste Skøn og Samvittighed i Overvær af den ældste af Byens Fattigforstandere og et Medlem af Byens Raad uddeles blandt de Fattige fire Gange aarligt, nemlig i Ugen før Paaske, Pinse, Mikkelsdag og Jul samt iøvrigt i Tilfælde af særlig Nød. Hvis der maatte findes en eller flere træængende og moralske Enker efter Skoleholdere i Byen, skulde der tillægges dem en større Portion end de øvrige. Som Vederlag for sin Ulejlighed ved Uddelingen af Legatportionerne tillagdes der Sognepræsten en Ducør af 2 Rdlr. aarligt. Præsten og Kirkeværgerne i Forening paalagdes det at tilsé, at det Epitafium, der var blevet opsat i Kirken for Testator og hans Forældre, stedse holdtes i sømmelig Stand, ligesaa de sidstnævntes Gravsted paa Kirkegaarden, over hvilket der var blevet lagt en Sten. En Bog er ført over alle Dotationer fra Legatets Stiftelse indtil Deflationen satte det ud af Kraft.

I over to Aarhundreder blev Moritz Hartmanns testamenteriske Bestemmelse samvittighedsfuldt overholdt af Byens Øvrighed og Gejstlighed, indtil Legatkapitalen i Deflationstiden i Tyskland efter Verdenskrigen mistede hele sin Værdi. Udgifveren af nærværende Bog har, for at vedligeholde Mindet om sin fjerne Frænde, i Forbindelse med Byens Øvrighed atter bragt Legatet i Kraft, ligesom han har draget Omsorg for, at Gravstenen over Moritz Hartmanns Forældre paa Byens ældste, nedlagte Kirkegaard indenfor Kirkemuren atter blev fremdraget af Græs dækket og omgivet af en Stensætning og Gitter.

I Henhold til Testamentets anden Bestemmelse, at der til Minde om Testator og hans Forældre for en Sum af 500

Rdlr. skulde opsættes et Epitafium i Kirken i Heiligenhafen, havde Moritz Hartmanns Arvinger overdraget Udførelsen til den i Antwerpen fødte Billedhugger Thomas Quellinus, der i 1689 kom til København. Quellinus har udført det mægtige Højalter i Mariekirken i Lübeck og en Række kostbare og prægtige Epitafier og Gravmæler rundt om i Danmark og Hertugdømmerne, saaledes General Hans Ahlefeldts Monument i Odense, Feltmarskal Hans Schacks og Geheimeraad Christian von Lentes Gravminder i København. Epitafiet over Moritz Hartmann siges i en Skrivelse af 19. Oktober 1698 at være opsat to Aar før, men omtales mærkeligt nok som lille og for største Delen bestaaende af Træ.

Quellinus' statelige Gravminde udgør den Dag i Dag den vigtigste Prydelse i Kirken og den mest kendte Seværdighed i Byen, hvorfor ogsaa dennes Øvrighed under Verdenskrigen lod det gengive paa de af Byen udstedte Nødpengesedler.

Det foranstaaende afbildede Mindesmærke beskrives af Kunsthistorikeren V. Thorlacius Ussing, Forfatter af en udførlig Monografi af Thomas Quellinus, saaledes:

»Epitafiet bestaar af en konsolagtig, svær Underbygning, paa hvilken Hartmanns Portrætbuste er anbragt foran en høj pyramideformet Støtte. Paa denne staar øverst en Urne af hvidt Marmor, og midt for den holder to svævende Engle en Kartouche med en Indskrift til Minde om Hartmanns Forældre. Fra Støtten stikker talrige Faner og Trofæer frem. Paa hver Side af Busten sidder en klagende Engel, og to mægtige nedhængende Ankre kendetegner den afdøde som Søhelt. Monumentet er udført af sort og hvidmalet Sandsten. Vaabenskjoldet forneden og Busten af gulligt alabastagtigt Marmor. Den er dygtigt udført og

giver et godt Billede af en yngre, elegant og smuk Verdensmand fra Datiden. Den bevidste Modsætning mellem det stramtsiddende Harnisk, Kappens skarpvinklede Folder og Hartmanns ungdommeligt bløde Træk er af ypperlig Virkning. Kappen, der hænger over venstre Skulder, er ret et Stykke qvellinsk Drapperi i sin knækkede og stærkt facetterede Behandlingsmaade. De forskellige Englefigurer, der er udført i Sandsten, er dog ret grove Elevarbejder af ringere kunstnerisk Værdi end Busten.«

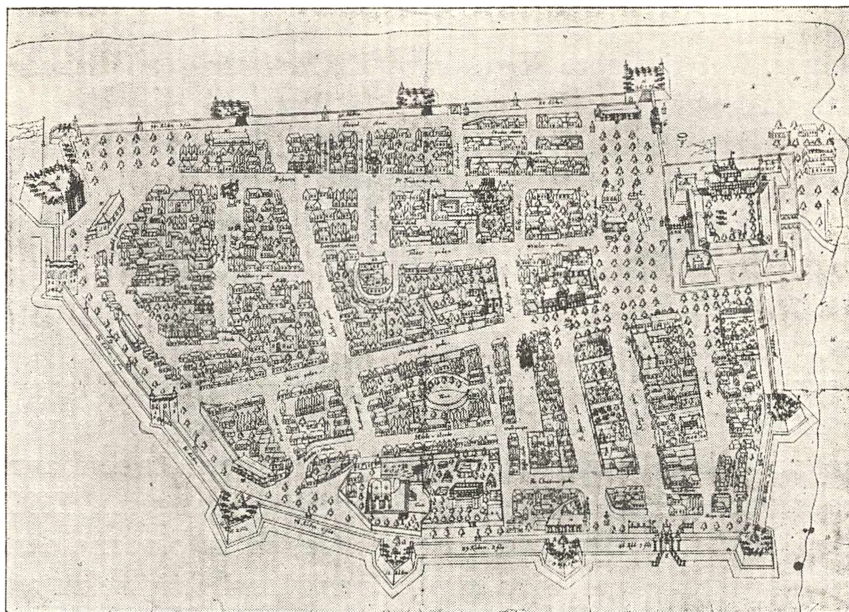
Paa Tavlen oven over Busten læses:

Zum Gedächtnis Di REMBERTI HARTMANNI hieselbst 24 jähr. Schul Rectoris und dessen Frau CHRISTIN AGNES SCHMIDIN, so zusammen gezeuget 2 Söhne und 4 Töchter. Davon er A° 1678, sie A° 1679 sehl. alhie gestorben.

Paa Tavlen under Busten:

Und dieses ihres jungeren Sohnes Herrn Moritz Hartmanns, weyland Königl. Mayt zu Dennemarck Norwegen wohl bestaltem See-Capitains, auch Commandeurs dreyer im Jahr 1689 nach Ostindien gesandten Schiffe: welcher nachdem er viele ferne Reysen, auch sogahr in Palästina zum heiligen Grabe abgeleget, und in holländischen, auch französischen, insonderheit aber venetianischen Diensten bey Eroberung des Königreichs Morea zu Wasser und Lande sich so tugendhaft und tapfer verhalten, das er den Ritter Orden von St. Marco nebst einer grossen guldenen Kette rühmlich davon getragen, und nach der indianischen Expedition zuletzt wiederumb auf der venetianischen Flotte im Archipelago, da er auf seines allergnädigsten Königs Erlaubnüs militirete in Dehro getreuen Diensten A° 1695

im 38sten seines Alters, an einem hitzigen Fieber selig verstorben, als er vorher ordiniret hatte, das dies Epitaphium einen Hertzgeehrten Eltern und ihm zum Andencken, auch seinen lieben Landsleuten zur Anreizung gleicher Tugenden in dieser Kirchen aufgerichtet würde, dabey zugleich die Armen hiesigis Ohrts bedacht, welches auch durch seinen Bruder Christoffern bald möglichst also bewerk stelliget worden Anno 1698.

Plan af Trankebar omkring 1700.

TOLVTE AFSNIT

MORITZ HARTMANN SØDSKENDE

oritz Hartmann havde tre Søskende, om hvilke der nu kan oplyses følgende:

Anna Magdalene tjente først som Kammerjomfru hos Hertug Christian af Slesvig-Holsten-Plöns Gemalinde, Hertuginde Agnes Hedevig født Prinsesse af Slesvig-Holsten-Plön, indtil hun 21. Oktober 1690 holdt Bryllup med *Heinrich Hammerich*, Søn af Rektor ved Gymnasiet i Rendsborg Heinrich Hammerich og Hustru Cecilie Mejer. Han fødtes 1661 og studerede fra 1680 ved Universitetet i Kiel. Efter at have bestaaet theologisk Embedsexamen blev han i 1687 adjungeret den hertugelige Provst og Hofpræst Henning

Petersen i Glücksborg og 1693 beskikket til dennes Efterfølger. I et tidligere Ægteskab (8. Oktober 1688) havde han været gift med Sibylla Ursula, Datter af ovennævnte Provst Petersen og Regine Sofie Müller. Hammerich døde 4. April 1710 i en Alder af 48 Aar.

Broderen *Christopher* var fra 1675 i »dansk Tjeneste« og kaldes 1684 Kancellist hos Enkedronning Sophie Amalie, der 1685, 25. September, beskikkede ham til Ridefoged over hendes Livgeding Halsted Kloster (nu Juellinge). I denne Stilling afløstes han 1690, 3. Juni, af Josias Meyer, idet han 31. Maj var bleven udnævnt til Bogholder ved det nationale Kavalleri. Fra nu af bosiddende i København købte han 1691 en Ejendom i Trompetergangen. I 1699 afgik han som Bogholder og antoges til at bivaane den koldingske Ryttersession samt udnævntes til Krigssekretær og Justitsraad. I 1702 (7. Juli) blev han Krigs- og Landkommissær, og i 1711 (1. Juni) Deputeret i Landetatens Generalkrigskommissariat (indtil 3. Marts 1716). Han udnævntes 20. Juni 1719 til Etatsraad, men døde allerede 12. September Aaret efter i Hillerød af Blodgang og blev 20. September nedsat i sin Begravelse i Helligaandskirkenes lange Kapel i København. Hans Pietet i Henseende til Udførelsen af Broderens Testamente til Fordel for Byen Heiligenhafen gav Anledning til, at der paa det stedlige Raadhus af Hans Heinrich Klüver 17. November 1720 holdtes en Sørgetale over ham.

Christopher Hartmann var tre Gange gift, først 23. Marts 1683 med Anne Cathrine Francke (ogsaa kaldet Francis Datter), død 1684, 32½ Aar, begravet 5. Marts i Holmens Kirke; anden Gang hjemmeviet 3. Oktober 1685 til Cecilia Kroken, begravet 1693 i Holmens Kirke; tredje Gang 19. September 1694 i Vor Frue Kirke viet til Cecilie (Sidsel) Hansdatter Leegaard, Datter af Hans Knudsen

Leegaard og Hustru Kirsten, med hvem han havde en Søn. I sin Enkestands sidste Aar logerede hun i Slagelse i Bredegade, hvor hun døde 21. Oktbr. 1748, bgr. 2. Novbr.

Beate Christine, Moritz Hartmanns anden Søster, var gift med *Randel Randelsen*, antagelig fra Femern, hvilken Formodning støttes ved at en Frank Randel, muligvis en Slægtning af ham, var hjemmehørende paa Femern og i 1694 fik Skipperborgerskab i København. Hun fulgte med Broderen og sin Mand ombord paa »Anthonette« i 1689 til Ostindien. Skibet afgang efter Ankomsten 1691 3. Maj under hans Kommando til Madras, forblev derefter i Trankebar »for Negotiens Skyld« og gik siden i Kystfart. Randelsen var Medlem af Sekretraadet i Trankebar og nævnes gentagne Gange i Raadets Forhandlingsprotokol, f. Ex. 4. Maj 1691, da man drøftede Besættelsen af nogle Skipperposter. Han var ogsaa Medlem af det saakaldte »store Raad« sammesteds, en Civildomstol, der nedsattes af Sekretraadet og bestod af dettes egne Medlemmer og alle tilstedeværende Overofficerer. Randelsen førte derefter Fregatten og gjorde flere Togter til Atschin paa Sumatra og Johor ved Singapore, men døde allerede i Begyndelsen af 1693. Den 8. Marts d. A. var Sekretraadet forsamlet for at udnævne et Opperhoved til at føre »Anthonette« som »Successor« for salig Kaptajn Randelsen.

Efter sin Mands Død forblev Beate Christine i Trankebar, hvor hun ejede et Hus i Kongens Gade, som Moritz Hartmann under sit Ophold her havde ladet bygge og som skulde administreres af hans Svoger. I September 1694 skriver Kompagniet til Kommandanten i Trankebar om at tillade Hartmanns Søster med hendes Barn at gaa til Madras eller en hollandsk Plads for at vende hjem. Da hun i August 1695 med Direktionens Tilladelse agtede at rejse tilbage til Danmark, blev Huset efter Ordre af Guvernør

ren Claus Vogt taxeret af dertil af ham beskikkede Mænd, men det i Oktober afgaaende Skib havde hende i hvert Fald ikke ombord.

I November 1697 ansøgte Christopher Hartmann Kompagniet om, at hans Søster Beate Christine, Randel Randsens Enke maatte vende tilbage til Danmark med næste Skib fra Dansborg, hvor hun siges at opholde sig i største Elendighed. Kompagniet resolverede herpaa, at man skulde forhøre sig, om hun var at finde paa Stedet eller i Omegnen, og tilbyde hende at rejse hjem fra Dansborg med næste Skib mod at hun erlagde Kosten, en Rigsdaler ugentlig. Ogsaa denne Gang har Beate Christine opgivet Tanken om at vende hjem, thi af et aabent Brev af 2. September 1699, hvorved hun efter Ansøgning fritages for at svare 6. og 10. Penge af Arven efter sin Broder Moritz, fremgaar det, at hun endnu da opholdt sig i Trankebar.

Beate Christine Hartmann blev i andet Ægteskab gift med *Jens Pedersen Holderup*, der fra o. 1694 havde staaet i Ostindisk Kompagnis Tjeneste og som fik »rigtig« Afsked herfra. I 1703 ansøgte Svogeren Christopher Hartmann for ham om at blive Herredsfoged i Hids og Lysgaards Herred. I 1708 (2. September) fik han kgl. Bevilling paa Hundslunds Degnekald, skønt han ikke var Studiosus. I 1714 ansøgte han om Pladsen som Herredskriver i Hads og Nings Herred »til bedre Subsistance i hans Degnekald«.

Beate Christine døde 1718 i Hundslund, hvor hun blev jordefæstet 24. Juli. Hendes efterlevende Mand indgik 18. Juni 1719 i Hundslund nyt Ægteskab med Dorete Jensdatter fra Fredericia og døde selv 1729 i Hundslund, hvor han jordedes 1. Juni.

Etatsraad Christopher Hartmann efterlod Sønnen Kommerceraad *Hans Hartmann*. Han fødtes 1696 i København, blev 1710 Student, Aaret efter Baccalaureus og 1716 im-

ETATSRAAD
CHRISTOPHER HARTMANNS
SEGL 1720

FAMILIESEGL
P[ETER] H[ARTMANN]

FAMILIESEGL
H[ANS] H[ARTMANN]

MORITZ HARTMANNS VAABEN
PAA FODSTYKKET AF EPITAFIET I HEILIGENHAFFEN

matrikuleret i Frankfurt am Main, var 1723—26 Kopist i Krigskancelliet, blev 1726 udnævnt til Kommerceraad og købte s. A. Bonderup paa Sjælland for 16,000 Rdlr., som han solgte i 1729. I 1730 boede han i Havborup i Tostrup Sogn og stod s. A. i November i Begreb med at rejse udenlands paa længere Tid. Han genfindes derefter som Assistent i det vestindisk-guineiske Kompagnis Tjeneste »for Reserve«, i hvilken Egenskab han ankom til St. Thomas med Skibet »Enigheden« 11. Juni 1734, men afgik allerede faa Dage efter, 15. Juni, ved Døden. Hans Hustru med to smaa Børn var fulgt ham og maatte i fattig Tilstand tiltræde Hjemrejsen. Han havde 1729 ægtet Kirstine Romer, Datter af Vægterinspektør og Branddirektør i København Romer.

Efter sin Hjemkomst til Danmark boede Kirstine Romer 1736 i Havborup. I sine sidste Aar førte hun Huset paa Hagedstedgaard, der fra 1730 ejedes af Justitsraad, senere Konferensraad og Direktør i Generalpostamtet Hans Seidelin. Ved dennes Død i 1746 arvedes Gaarden af hans Søn Konferensraad Hans Seidelin, der allerede i 1748 skødede den til sin Søstersøn Hans Diderik Brinck-Seidelin.

Kirstine Hartmann døde 1756 paa Hagedstedgaard og blev 25. Januar s. A. jordet i Hagedsted.

Kommerceraad Hans Hartmanns og Kirstine Romers Søn *Christopher Hartmann*, fødtes i 1731 i Havborup og blev døbt 30. April i Tostrup Kirke, udnævntes 1761 til Krigskancellist, var fra 1768 Krigsraad og Krigskommissær ved de bergenhussiske Regimenter og døde ugift i Bergen 1777.

Den i Danmark og Norge endnu blomstrende Familie Hartmann, hvis Stamtavle er udgivet af Rektor G. Hartmann (Kristiania 1895), nedstammer fra *Morten Hartmann* eller som han sikkert er døbt *Moritz* efter den her udførligt omhandlede Orlogskaptajn Moritz Hartmann. Han blev opdraget i Etatsraad Christopher Hartmanns Hus, var 1711

—16 Haandskriver hos Regimentsskriveren ved 3. jyske Regiments Ryttergods i Aalborg Stift, Marcus Ulsøe, derefter hos Krigsraad og Krigskommissær i Aalborg og Viborg Stifter Bertel Hauch, og fra 1720—23 Bogholder og Fuldmægtig ved det norske Kommissariat. Fra 1727 havde han Konsumtions-, Folke- og Familieskatten i Holbæk Amt i Forpagtning. I 1730 boede han i Merløse, i samme Sogn (Tostrup Sogn), hvor Havborup ligger, og udnævntes 1734 til By- og Raadstueskriver i Roskilde samt Herredsfoged i Ramsø-Tune Herred og blev 1735 Raadmand i Roskilde, fra hvilket Embede han entledigedes 1755, hvorefter han, der 1749 udnævntes til Kancelliraad, flyttede til Holbæk, og her døde han 29. Januar 1780.

Hvor og naar denne Moritz eller Morten Hartmann fødtes, vides ikke. Man har to Aldersangivelser for ham, der afviger fra hinanden med næsten et Aarti. I Holbæk Kirkebog angives hans Alder ved Døden at have været 94 Aar; herefter skulde han, der døde i Aarets første Maa- ned, være født 1685, men selv opgiver han i Oeders Enke- kasseskemaer fra 1770—71 da at være 75 Aar, og var her- efter altsaa født o. 1695. Efter hans øvrige, kendte Livs- data har den sidste Angivelse størst Sandsynlighed for sig, men Beate Christines eneste Barn var født før 1693. I en Supplik fra 1726 kaldes han Søstersøn af Etatsraad Chri- stopher Hartmann, og af dennes Søstre kan sikkert kun Beate Christine komme i Betragtning. Som ovenfor anført, fulgte hun i 1689 Broderen Moritz til Ostindien sammen med sin Mand Søkkaptajn Randel Randelsen, men da denne er død 1693 før Marts, maatte Morten Hartmann, selv om man antog ham for en posthum Søn, være født senest i 1693. Dennes egen Aldersangivelse maa altsaa være for- kert, og Tidspunktet for hans Fødsel ifølge ovenstaaende kan da passende sættes til o. 1690.

TILLÆG
DANSKE I VENEDIG

RIALTOBROEN I VENEDIG

EFTER MALERI AF A. CANALETTO I PALAZZO CORSINI, ROM

DANSKE I VENEDIG

nteressen for at granske Landsmænds Liv og Færd i fremmede Lande har tidligt sat Spor i vor Literatur. I 1749 udgav Erik Pontoppidan sit digre, støvede Værk: *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam*, hvori Venedig kun omtales i Forbindelse med Kong Frederik IV's Besøg. Medens der for Sveriges Vedkommende haves endog to Monografier om dette Lands Forhold til Venedig, nemlig: Othner, »Sveriges förbindelser med Venetianska Republiken under 17. Årh.« (Lund 1867) og C. Bullo, »Il viaggio di Piero Querini e le relazioni della reppublica veneta colla Svezia« (Venezia 1881), kan der fra dansk Side endnu ikke opvises et tilsvarende Arbejde. Hvad her fremføres, er det første Forsøg paa at løse denne ikke uinteressante Opgave.

I det lange Tidsrum mellem de to danske Kongebesøg i Venedig, Erik af Pommerns og Frederik IV's, har Lagunestaden ikke alene været gæstet af talrige Danske, der har hyllet dens Skønhed og Herlighed, men mange af vore Landsmænd har ogsaa, som ovenfor paavist, i Tyrkerkrigenes Tid med Ære kæmpet under Markusbanneret mod Kristendommens Arvefjende, frem for alle *Cort Sivertsen Adeler*.

Mod Slutningen af det 15. Aarhundrede gjaldt Venedig som den skønneste og kosteligste Stad i Kristenheden ved sin vidtudstrakte Vælde og sit blomstrende Handelsliv, sin Kunst og Kunstflid, sin Yppighed og Livsglæde. Afsondret fra Verden i fornem Selvfølelse, ved sin enestaaende Beliggenhed og under et Styre, i hvilket moderne Statsformer tidligt fæstnedes, udviklede Venedig sig til at blive Hovedstaden for et mægtigt Ørige med omfattende Besiddelser i Levanten. Østaden var Handelscentret for Verdens Trang til Luxus; hele Europa forskrev herfra de

kostbare Guld og Sølvstoffer, Silke og Fløjl, Smykker og Prydelser, og særlig de verdenskendte Glasfabrikater. Venedig var Datidens Smykkeskrin ved sin Rigdom af Kirker, med dragende Relikvier og uvurderlige Skatte, fremfor alle San Marcos østerlandske Moské, prydet med eventyrlige Trofæer fra Venedigs Sejre over de Vantro. Det var den gamle Verdens farverigeste Billedbog, i hvilken som kunstnerisk Særeje for Øriget prangede Tizians Lærreder, forherligende Venedigs yppigt skønne Kvinder i deres rødblonde Haarfylde.

Venedig var Udskibningsstedet for Pilgrimmene til den hellige Grav. Den sædvanlige Rejserute gik over Zara og Ragusa i Dalmatien, herfra over Øerne Zante, Modon og Cerigo til Candia, hvor Pilegrimmene hvilede ud. Herfra sejlede man over Rhodos og Cypren til Jaffa (Acre), og naaede efter 2—3 Dages møjsommelig Vandring over Emaus til Jerusalem. Samme Vej fulgte ogsaa *Erik af Pommern*, da han i 1424 kom fra Rigsdagen i Ofen, hvor den rejselystne og urolige Konge antagelig har faaet Ideen til at drage til det hellige Land. Som Hersker over tre Riger og Fætter til Kong Sigismund, med hvem Venedig dengang laa i Krig om Besiddelsen af Dalmatien, følte han sig kaldet til at stifte Forlig mellem de stridende Parter og var derfor sikker paa en venlig Modtagelse af Senatet, da han under Vejs, i Segni ved Fiumekysten, sendte en Anmodning til Venedig om at faa en fuldrustet Galej til sin Pilgrimsfærd samt et Laan paa 10.000 Gulddukater. Denne langt fra beskedne Begæring blev bevilget, og Senatet sendte ham 6 Ambassadører i Møde for at føre ham og hans Følge, der bestod af 50 Personer, hvoraf Halvdelen Riddere og Adelsmænd, til Venedig. Imedens beredte Byen sig til en festlig Modtagelse af den med Spænding ventede Fredsfyrste fra det fjerne Nord. Fra San Niccolo paa Nord-

siden af Lidoen holdt han sit Indtog i Venedig, sejlet i Møde fra Riva di San Marco af Dogen *Francesco Foscari*, som ombord paa den prægtig smykkede Bucintoro eskorterede Kongen ad Kanalen, der vrimlede af prægtigt udstyrede Baade, ned til Marchesen af Ferraras Palads, den senere Fondaco de' Turchi, hvor Venedigs fornemste Gæster blev indkvarterede. Der overraktes Kongen mange herlige Gaver, som Cypervin, Konfekt, Voks og Krydderier. Ledsaget af Dogen besaa han hele Staden, dens Kirker og Klostre. Kronisten Morosini beretter, at man aldrig havde set Magen før til slige Festligheder i Venedig. Padronen for den til Rejsen bestemte Galej, *Giovanni Giustiniani*, blev af Kongen slaaet til Ridder, d. v. s. han modtog Lindormens Orden. Kongen gik ombord, forklædt som Skibs-Adronens Tjener eller Sekretær, hvilket var almindeligt paa de Tider af Hensyn til de usikre Forhold paa Havet. Tolken, *Zuan Franchi*, fulgte med Kongen tilbage til Danmark og blev forlenet med Stegeborg (Stäkeborg) i Østergötland, det faste Slot, der, anlagt paa en Holm i et smalt Sund, beherskede Indløbet til Söderköping. Her besøgte Piero Querini ham i 1431.

Fyrretyve Aar senere stiftede Venezianerne Bekendtskab med en Skare nordiske Deltagere i en Pilegrimsfærd, hvis Forløb staar i skærende Modsætning til den kongelige Valfart med dens glansfulde Intermezzo i Lagunestaden. I 1464 sendte Pave Pius II. en Legat til Lübeck, der solgte Afladsbreve til Folk i Byen og fra Hertugdømmerne, som afgav Løfte om at deltage i et Korstog, som den gamle Pave selv vilde lede fra Ancona. Alene fra Lübeck meldte sig 2000 Mand og ligesaa mange fra Omegnen. I August tilskrev Amtmanden i Plöen, Claus Rantzau, Raadet i Lübeck, at han og hans Brødre samt nogle andre Adelsmænd havde udrustet Overbringeren, Joachim Svinen og

hans med sig havende 20—30 Svende, hvoraf enkelte Adelige fra Holsten, hvis Fart over Havet Raadet vilde fremme ved en anbefaling til Senatet i Venedig. Korsfarerne kom i Flok og Følge udasede og lurvede til Venedig, hvor de blev forhaanet af Befolkningen. En Del indsaa Bedrageriet og vendte om, men de fleste døde under Vejs, andre drog til Ancona og fik Pavens Velsignelse og Tilladelse til at vende hjem.

Paa sin Romerrejse i 1474 gæstede Kong *Christian I* vel ikke Venedig, men den verdenskendte Rytterstatue af *Condottieren Colleoni* ved Kirken S. Giovanni e Paolo minder om Kongens Besøg paa hans Slot Malpaga ved Bergamo, som Colleoni lod smykke med de endnu her bevarede Fresker, der fremstiller denne Begivenhed. I 1488 gæstede Enkedronning Dorothea Venedig og blev, som det vides, vel modtaget.

Hundrede Aar frem i Tiden begynder Venedig at udøve sin dragende Magt paa Nordens Minervasønner. Den bekendte danske Latindigter *Erasmus Lætus* (Rasmus Glad), Professor ved Københavns Universitet, udgav under sit Ophold i Basel 1573 en større latinsk Digtning om Søfarten (*De re nautica*), i hvilken Republiken Venedigs Storhed og Dronning Dorotheas Besøg i Lagunestaden besynges. Ved at tilegne Dogen, *Aloisio Mocenigo*, sin Bog, haabede han at bane Vejen for en god Modtagelse i Venedig, som han havde Lyst til at besøge. Senere beklagede han sig over, at Digtet ikke havde mødt den Velvilje, han havde ventet sig.

I Foraaret 1573 gæstedes Venedig af den da 52 aarige Hertug Hans den Ældre af Sønderborg, Kong *Christian III.*s Broder, som det udtrykkelig angives, af Helbredshensyn, ledsaget af et lille Følge, deriblandt hans Hofmarskal Josva von Qualen. Venedig var det eneste Maal

DOGEPALADSET MED PIAZZETTAEN PONTE DELLA PAGLIA OG PALAZZO DELLE PRIGIONI
EFTER MALERI AF A. CANALETTO

for hans Rejse, og herfra vendte han sidst i August uden Ophold tilbage til sit Slot Hansborg.

Den lærde Adelsmand *Jakob Bjørn*, der tilbragte to Aar i Italien, opholdt sig omkring 1585 en Tid i Venedig, hvor han lod afskrive en Del gamle, særlig historiske Haandskrifter, som nu findes i det kongelige Bibliotek.

Samme Aar, Kong Frederik II. døde, udskibede *Christian Barnekow* og *Jakob Ulfeldt* sig fra Venedig paa Vej til Orienten. Samtidig med dem opholdt sig i Staden *Sivert Grubbe*, der overværede og har skildret den nationaleste af alle Venedigs Fester, Fiera dell'Ascensione, hvormed man fejrede den aarlige Sejlads, Dogen foretog Kristi Himselfartsdag ombord paa den pragtfulde Bucintoro ud til Adriaterhavet, for at formæle sig med dette ved at kaste en indviet Ring i Bølgerne.

Hvad der særlig tilvejebragte en stærk og varig Tilnytning mellem Venedig og Norden, var det stadig voksende Ry, som Universitetet i Padua, hvilken By siden 1405 havde staaet under venetiansk Herredømme, vandt i hele Europa. Venedig skænkede Universitetet den største Interesse og viste særlig overfor de her i fortsat Stigning indskrevne protestantiske Studerende fra Tyskland og de nordiske Lande en Liberalitet og Opmærksomhed, der fortjener al mulig Anerkendelse. I Tidsrummet 1566—1644 har der ved Paduas Universitet været immatrikuleret ikke mindre end halvtredje Hundrede Studerende fra Danmark, deriblandt de fleste danske Læger paa hin Tid.

Om den Anseelse, de Danske nød i Padua, vidner noksom, at flere af dem har beklædt Tillidsposterne som Procurator og Consiliarius for den tyske Nation, natio germanica, hvortil Folkene fra Nord regnedes, saaledes *Thomas Fincke* (1584—86), *Jonas Charisius* (1591—95) og Lægen *Mads Jakobsen* (1593—99), hvilke begge paa Universitetets

Vegne sendtes til Venedig som Delegerede. Lægen, Dr. med. *Niels Benzon* fra Randers (1609—74), der fra 1633 studerede i Padua, i 1633—34 var Consiliarius og 1637 som Syndicus (Prorektor) varetog Universitetets Interesser, særlig i Forhold til Borgerskabet, med saa stor Dygtighed, at han i 1638 nød den sjældne Ære at blive slaaet til Ridder af San Marco af Dogen *Francesco Erizzo*, i det venetianske Raads Forsamling. Et synligt Bevis paa den fremskudte Stilling, vore Landsmænd indtog ved Universitetet, er det endnu bevarede store Antal Vaabenskjolde for herværende Studerende, ialt 26, der findes ophængt som Ære minder om dem i Universitetets Søjlegange.

Ogsaa den af Venedigs Senat for unge Nobili i Padua oprettede Rideskole besøgte af danske Adelige. Som Lærer her virkede 1601—07 den berømte Fægtemester *Salvator Fabris*, hvem Kong Christian IV indkaldte til Danmark, hvor han skulde undervise »i sædvanlig Brug og Øvelse med allehaande Gevær«. Han indøvede selve Kongen i Fægtning og lærte ham samtidigt Italiensk, saa at han senere med Færdighed kunde udtrykke sig paa dette Sprog. *Fabris* udgav flere meget benyttede Lærebøger i Fægtekunsten: »*De lo schermo overo Scienza d'arme*« (Copenhagen 1606) og »*Della vera practica et scienza d'armi*« (Padova 1624) samt »*Italiänische Fechtkunst*« (Leiden 1619), udgivet paa ny 1713 og 1715.

Af danske Studerende i Padua har sikkert de allerfleste, om ikke alle, gæstet Lagunestaden. At blive Øjenvidne til den pompøse og farveprægtige Fiera dell'Ascensione og, nok saa meget, at deltage i det verdenskendte, lystige Karneval i Venedig, var Længslernes Maal for alle nordiske Musasønner, og disse Oplevelser udgør da ogsaa som Regel Hovedindholdet af deres haandskrevne Rejseerindringer fra Norditalien.

Samtidig med at Padua udøvede en saa stor Tiltrækning paa danske Studerende, var Venedig Højskolen for Uddannelsen i den vokale Musik, hvis ypperste Lærer var *Giovanni Gabrieli*, »Tonernes Tizian«, der ogsaa som Døgens Kapelmester ved St. Marcos Kapel nød evropæisk Ry. Den udpræget musikalsk interesserede Kong Christian IV sendte allerede i 1599 et første Hold af danske Instrumentister og Sangere til Uddannelse hos ham og hædrede tillige Mesteren med sit Konterfej og en Guld-kæde. Blandt Gabrielis Skolarer er den kendteste *Melchior Borchgrevinck*, hvem Mesteren satte meget højt, og som 1618 blev kgl. Kapelmester og herhjemme indførte den venetianske Skoles fine og glade Kunst. Forbindelsen mellem Venedig og Danmark paa det musikalske Omraade holdt sig gennem hele den første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede, og endnu 1622 træffer man i Venedig en af Kongens Sangere, *Niels Mortensen Kolding*, der ikke kunde komme hjem paa Grund af Gæld. Ogsaa Borchgrevincks Efterfølger som den danske Konges Kapelmester, den berømte *Heinrich Schütz* (1633—44), var Elev af Gabrieli og bragte til Danmark den oratoriske recitativiske Stil, som affødte Operaen. En herværende senere Kapelmester, *Caspar Förster* (1652—57 og 1661—66) var ligeledes uddannet i den italienske Skole og tjente ogsaa medens Svenskekrigene hærgede Danmark, Republiken Venedig som Krieger med saa stor Udmærkelse, at han forfremmedes til Kaptajn og udnævntes til Ridder af Markusordenen.

Af danske bildende Kunstnere indenfor det her omhandlede Tidsrum vides Hofmaleren *Søren Kiær* at have opholdt sig i Venedig 1614 for at uddanne sig i sin Kunst.

Paa Kunstindustriens Omraade havde Arbejderne fra Glasværkerne i Murano paa hin Tid længe haft Ry som de skønneste i Verden, og i 1588 indforskrev man til Dan-

mark Mesteren *Antonio de Castille*, for herhjemme »at gøre Glas efter den venetianske Art.«

De første og tillige udførligste Optegnelser om Venedig fra det syttende Aarhundrede findes i *Otto Sperlings* Selvbiografi. I Aarene 1625—26 var Sperling Forstander for den venetianske Adelsmand *Niccolo Contarinis* prægtige Slots have *Borgo fuori* nær ved Venedig, som han berigede med sjældne Planter og Vækster, hvorfor han oppebar 100 Zecchiner aarlig, fri Station og en Æresklædning. Forholdet mellem ham og Herskabet var meget hjerteligt, og da han opsagde sin Tjeneste, fik han foruden et Aars Gage en smuk og værdifuld Guldkæde. Af Interesse er Sperlings Skildring af Livet paa Markuspladsen med Tyrkere, Armeniere og Grækere i deres brogede Dragter.

Venedigs Sommervarme har jævnlig vist sig sundhedsfarlig for Nordboer. I Juli 1634 laa *Otte Skeels Søn Christian*, der opholdt sig i Staden sammen med *Niels Krags Søn Ove* og deres fælles Præceptor, farligt syg og maatte hentes hjem af en af Faderen særlig udsendt Mand. Af Danske, der i Frederik III's Tid bukkede under for Sygdom i Venedig, kendes *Rudolf Olufsen*, Broderen til den rige københavnske Storkøbmand *Steffen Rodes* Hustru, *Marie Olufsen*. Han døde her 10. November 1648. En hidsig Feber bortrev ogsaa 12. August 1660 den 23 aarige *Jørgen Rosenkrantz* til Krænkerup.

Fra 1639 haves i *Ove Juels* Dagbog ret fyldige Optegnelser om hans Ophold i Venedig. Han boede i Herberget *Aquilo nero*, der besøgte af tyske Folk, og han omtaler særlig *S. Marco* og et Besøg i Glaspusteriet paa *Murano*.

I 1643 opholdt den senere Præsident i Rentekammeret, *Geheimeraad Holger Vind*, sig i Venedig for at se de Komedier, Redouter og Maskerader, som man i de Tider anvendte stor Bekostning paa.

KONG FREDERIK DEN FJERDE
DAVID HOYER PINX. PETRUS SCIENK FECIT. 1709

Fra Aarhundredets Midte har Tilfældet bevaret en Række Optegnelser om Danskes Besøg i Venedig, hvoraf særlig maa fremhæves Grev *Christoffer Parsbergs* interessante, utrykte Dagbog fra 1650. Som Studerende i Padua havde han sammen med andre skyndt sig til Venedig for at komme tidsnok til Himmelfartsfesten. »Alt i Venedig er rosværdigt«, skriver han, »undtagen deres Letfærdighed, at alle de Adelige, selv om de er gifte, har en Hore, og er det skammeligt at se, hvorledes de Folk, som ere kloge udi alting, ere saa daarlige derudi og uforskammede.« Han saa flere Fyrster, Erkehertugen af Innsbruck med Gemalinde, Storhertugen af Florenz' Søster, og Fyrsterne af Parma, Modena og Mantua. »Samme Fyrster skete en skøn Ballet til Ære, hvor de fornemste venetianske Damer vare meget kønt udstafferede, hvis Pragt jeg endnu ikke haver set, og var deres Bryst og Hoved og Hals ganske overhængte med Diamanter og runde Perler, og skatteredes samme Smykker den Gang ikke paa nogle Tønder Guld, mens paa nogle Millioner Guld. Damerne af Venedig overgaar alle Damer udi Italien udi Skønhed, og udi Taille er meget skøn. Der blev og holdt en skøn Komædie, Fyrsterne til Ære, hvor Komædien blev sunget udi skøn Musik og derhos adskillige Instrumentister, hellers hver Aften da skete der Cours med Kavallierer, som færer derudi og forlyster sig synderlig. Paa Ascencionens Dag var det en stor Lyst at se disse Venetianer med disse Damer og andre Fremmede udi disse Paoler og Gondoler og deres Rorkarle udi Vandet.«

I en Dagbog fra 1655 fortælles om Hertug *Hans Georg*, Prins af Slesvig og Holstens Oplevelser i Venedig. Han var Vidne til et stort Slagsmaal mellem de to Partier indenfor Gondolierernes Lav, som fandt Sted ved Ponte Barnaba, og hvor tre Mennesker maatte lade Livet. Aaret efter

var den senere Justitiarius og kgl. Historiograf *Willum Worm* i Venedig sammen med Dr. *Henrik a Møjnichen*, der i flere Aar praktiserede i Byen som Læge. Worm skildrer i sin Dagbog bl. a. Dogen Contarinis Jordefærd 7. Maj 1656, som han var Vidne til.

Særlig talrigt var Besøget fra Danmark under Svenskekrigene. I 1658 overværede *Markus Giøe* Karnevallet. Ved den førnævnte *Jørgen Rosenkrantz'* Dødsleje var i Sommeren 1660 samlet en hel lille Kreds af Danske »i stor Graad og Alteration«, hans Lærer *Christian Schiønning*, Brødrene *Børge*, *Holger* og *Herluf Trolle*, Herr Niels Trolles Sønner af Trolholm, deres Hovmester *Søren Madsen* og *Verner Friis*.

Christian Gersdorff til Isgaard, der 1661 opholdt sig i Venedig, har nedskrevet en smuk Hyldest til Dronningestaden. Aaret efter var *Peter Schumacher* her. *Oluf Borck* omgikkes i 1666 paa sin Hjemrejse fra Italien i Venedig med derboende Lærde og skrev her paa Italiensk en Afhandling med Titlen: »Del governo della republica di Venezia.«

I 1670 opholdt den senere Forstander for Sorø Skole, Dr. med. *Laur. Foss*, sig en hel Maaned i Venedig. I sine Livserindringer fortæller *Johan Monrad* om sit Besøg i Østaden 1672. »Det vilde blive en hel Bog alt, hvad vi forrettede i Venetien. Vi var i deres store Raad, som holdtes hver Søndag, de skønne Operaer, den admirable Musik i Nonneklostrene, Dogens og Raadets Procession med al Noblessen og Ambassadørerne Julenat Kl. 12 i S. Marcos Kirke og dens Skat; vi saa Sala del gran consiglio, hvor vi saa Hertugen og 2000 venetianske Herremænd, som samles hver Søndag, deres Votering med de smaa Dreng.«

Holger Jacobæus, der 1677 gæstede Venedig, skriver i sin Rejselog: »Paa St. Marci Plads er deilig at se de mange

Slags Nationer, hver i sin Habit, at spadsere, i Synderlighed Købmænd.«

Den første Dansker, der vides at have tilbragt længere Tid i Venedig, er *Valentin Lillienkrantz*, en Søn af Trondhjems Biskop, Erik Pontoppidan. Han fødtes 1661, blev Student fra Trondhjems Skole 1677 og lød endnu da sin Faders Navn, men da han 1682 fik Pas til Udlandet, skriver han sig Lillienkrantz, og det angives, uden at nogen Hjemmel derfor er fundet, at han skal være bleven nobiliteret af Kong Christian V. I et Brev til Kongen af Maj 1684 takker han denne, fordi han gennem Oversekretær Moth har faaet Ordre til at indberette fra Venetien »hvad som in publicis kunde forefalde her«. Der foreligger fra dette og det følgende Aar fra hans Haand en Række nitid skrevne Indberetninger paa smukt Dansk om Venedigs politiske Stilling og dets Kampe med Tyrkerne. Lillienkrantz var arkæologisk interesseret og har i et Brev til Svogeren Biskop Jens Bircherod berettet om det mærkelige Relief paa Dogepaladsets Ydermur overfor San Giorgio.

Af Danske, der i Studieøjemed har gæstet Venedig, bør særlig omtales *Frederik Rostgaard*, som under sit Ophold her forstod at benytte en gunstig Lejlighed til at komme i Besiddelse af værdifulde græske Manuskripter. Han kom ind i et Kloster, hvor alle Munkene var grove Ignoranter. De klagede over Mangel paa Penge til at reparere deres Kloster med og havde derfor besluttet at sælge nogle af deres gamle Bøger. Rostgaard saa dem igennem, og paa hans Spørgsmaal, hvad de helst vilde miste, svarede de, at han maatte tage alt, hvad der var Græsk. Han samlede en stor Dynge og akkorderede med dem om Betalingen, der skete i Guld, nogle for billigt Køb, andre til gode Priser. Han fik Manuskripterne ned i en Gondol, der lagde til ved Klostret, dækkede et stort Klæde over

dem og førte dem til sit Logis med Løfte om at holde dem skjulte. Af de Skatte, han hjemførte, kan fremhæves et meget smukt Haandskrift paa Pergament, omhandlende Venedigs Historie.

For det store Antal Danske, der gennem Aarhundreder fandt Vej til Venedig og her mættede sig med Skønhed og Livsglæde, har Lagunestaden, saavidt vides, kun opsendt en eneste af sine egne, der har slaaget Rod i Danmark, og hvis Efterslægt varigt knyttedes til Landet, hvor en af dens Ætlinge opnaaede videnskabeligt Verdensry. Slægten Zoëga afleder utvivlsomt med historisk Hjemmel sit Navn fra den ligeoverfor Venedigs Piazzetta liggende Ø Giudecca, i den venetianske Mundart udtalt som Zudéga. Familiens Vaaben, herhjemme kendt fra 1633 af, viser et delt Skjold, hvori øverst en springende Løve, og nederst tre og to Kugler over hinanden. Dens Indvandring til Norden skal være foranlediget ved at Stamfaderen, som Følge af et paa en anden Adelsmand fra Verona i Tvekamp begaaet Drab, søgte Vej herop. Den landflygtige *Matthias Zoëga* træffes tidligst herhjemme i 1579 under Kong Frederik II's Ophold i Krempe, hvor han optraadte som Dansekunstner og blev engageret ved Hoffet med en høj Løn, men allerede to Aar efter tog han sin Afsked og var i 1585 Hofdanser hos Hertugen af Gottorp. Fra Sønnen, *Matthias Zoëga d. y.*, Kantor ved Domkirken i Slesvig og Stiftsskolen, nedstammer en Række, til Sønderjylland knyttede, begavede og ejendommelige Mænd i det 18. Aarhundrede, deriblandt den store Arkæolog *Georg Zoëga*, hvem en stærk Længsel tidligt drog til Slægtens Stamland, hvor han mente at genfinde Familiens Vaabenmærker, henholdsvis St. Markusløven og Medicærnes Kugler. Varigt knyttede han sin Berømmelse som Oldtidsforsker til Rom, hvor han endte sine Dage.

REGATTAEN I Venedig afholdt 1709 til ære for Kong Frederik den fjerde
Efter Maleri af Francesco Guardi i Statens Museum for Kunst

En særlig Omtale fortjener sluttelig Kong *Frederik IV's* Besøg i Venedig, der har beskæftiget Stadens Historie-
skrivere gennem Tiderne helt ned til vore Dage. Den spi-
rituelle Giustina Renier Michiel har i sit Værk: »Origine
delle feste Venetiane« (1859) meddelt en udførlig Beret-
ning om alle de til Ære for Kongen afholdte Festligheder,
og senest er der 1900 udgivet et lille Skrift om Kongens
Besøg i Stadens Arsenal. Endelig har ogsaa den kunstne-
risk interesserede Monarks Forbindelse med den berømte
venetianske Portrætmalerinde *Rosalba Carriera* gentagne
Gange været behandlet i nyeste Tid.

I 1692 gæstede Kronprins Frederik første Gang Vene-
dig, hvorom han har efterladt sig udførlige Optegnelser.
Opholdet strakte sig over 12 Dage fra 4. Februar. Han
overværede Slutningen af Karnevalet i Dogens Nærvæ-
relse, hørte en berømt Sangerinde ved Navn Trompettina
og besøgte i et Kloster den skønne Nonne, kaldet Mam-
mina; han nød fra Kampanilens Top Rundskuet over Ve-
nedigs Smøgelabyrint, besaa Glaspusteriet og gjorde flit-
tigt Indkøb i Merceria.

Mellem Frederik IV's to Besøg i Venedig falder hans
Broder, Prins *Carls* Ophold i Staden, der spændte over de
tre første Maaneder af Aaret 1698.

At Kronprins Frederik som Konge besøgte Italien 1708,
skyldes ikke alene Kongens Nydelseslyst, der let gav efter
for lokkende ydre Tilskyndelser. I dette Tilfælde var hans
Rejse afgjort motiveret ved politiske Grunde, idet han
vilde benytte sin Fraværelse fra Landet til at forhale Be-
stemmelsen om enten at modtage Czarens Tilbud om en
Alliance mod Sverige, hvis Magtstilling allerede da gik
paa Hæld, eller at følge Sveriges Opfordring til at indgaa
et Forbund mellem de nordiske Riger. Beslutningen om
denne Rejse toges i største Hast og Hemmelighed, saa at

endog Dronningen holdtes i Uvidenhed om Planerne. Skønt Kongen rejste inkognito, førte han dog et stort Følge med sig, ialt bestaaende af 53 Personer, kun Herrer, der iblandt hans Yndling, Overhofmarskal *F. Walter*, der skal have tilskyndet ham til Rejsen, Generalen, Grev *Chr. Ditlev Reventlow*, hans Barndoms Legebroder, den senere Statsholder i Norge, *Ditlev Wibe*, Kammerherre *F. Weyberg*, en Søn af Kong Christian V's Overkammertjener, men almindeligvis anset for at være en Søn af Overkammerjunker *A. L. Knuth*, og Kongens Kasserer *Andreas Weyse*.

Kongen ankom 29. December over Verona til Venedig under Navn af Greven af Oldenburg og tog ind i Palazzo Foscari Giovanni ved San Eustachio, hvor Signoriaen overrakte ham de traditionelle Gaver: Vildt, Fjerkræ, Fisk og Syltetøj. Nytaarsdag modtog han af Dogen *Aloysio Mocenigo* den kostbare, paa Rosenborg opbevarede Samling af venetianske Glas, der tilførtes ham ad Kanalen paa 12 store Baade, hvis Gondolierer var iført Republikkens Livré. En anden Opmærksomhed, der vistes Kongen af Republikken, bestod i, at man under hans Besøg i Arsenallet lod støbe to Sæt Skyts af Bronze, hvert omfattende to Kanoner og en Morter, med kunstfærdige Forsiringer og snørklede Indskrifter med Kongens Titler og Hyldest til ham. Det ene Sæt, hvilende paa smukke røde Lavetter, hører den Dag i Dag til Københavns Tøjhus' Seværdighed, medens det andet, af Napoleon ført fra Venedig til Paris, er opstillet foran Invalidhotellet.

To Maaneder igennem fængslede Venedigs storladne Gæstfrihed den nydelsessyge, livsglade Konge, der heller ikke sparede paa Dukaterne, men her nok efterlod op imod Halvdelen af den mægtige Sum af 200.000 Rdlr., som hele Rejsen kostede.

Da Venetianerne snart blev klar over, at Kongen, ved

alle Hoffer i Europa, han havde gæstet, var bekendt som en ualmindelig lidenskabelig Danser, besluttede man at vælge et Palads, stort nok til at rumme hele Stadens Adel ved et Bal, der blev givet 6. Januar til Majestætens Ære i Palazzo Doná Giovanelli ved Sta. Fosca, der nu huser Slægten Giovanellis værdifulde, offentlig tilgængelige Kunstsamling. Dette straalende Bal, maaske det sidste i storstilet Pragt i Venedigs Nedgangstid, hvor alt hvad Stadens gamle Slægter havde tilbage af kostelige Arvesmykker, Perler, Ædelstene, Guld- og Sølvemor blev baaret til Skue, omtales endnu i en for nylig udkommen Haandbog paa Italiensk over Venedigs Seværdigheder. Ved denne Lejlighed satte Kongens Danselyst Rekorden, idet han ikke forlod Gulvet fra Kl. 4 Eftermiddag til den lyse Morgen. Andre Fester for Kongen blev med stor Bekostning og Glans givet af Medlemmerne af »il Peloponnesiaco«, Dogen *Francesco Morosinis* Slægt, baade i hans Palads ved San Stefano og i Palazzo Morosini-Brandolin di San Cassian o del Giardino med dens skønne Have, der var dækket med Sne. Paa Karnevalets sidste Dag overværede Kongen efter Indbydelse af *Carlo Grimani* Opførelsen af en Opera i Teatro di S. Giovanni Crisostomo (nu Teatro Malibran) i det af Familien 1678 her aabnede Teater. Da Forestillingen var til Ende, forandredes Teatret som ved et Trylleslag til en Balsal.

Den lange Række af Baller, Redouter og Fester, der fulgte Slag i Slag under Kongens Ophold i Venedig, sluttede med en, et Par Dage før hans Afrejse iscenesat prægtig Regatta paa Canal grande, som er afbildet saavel paa et Oliemaleri i Statens Museum for Kunst som i et meget udbredt Stik. Kongen sejlede ned ad Kanalen i en rigt smykket Gondol, fulgt af mange Baade og lagde til ved Palazzo Foscari, hvor han modtoges af Stadens fornemste

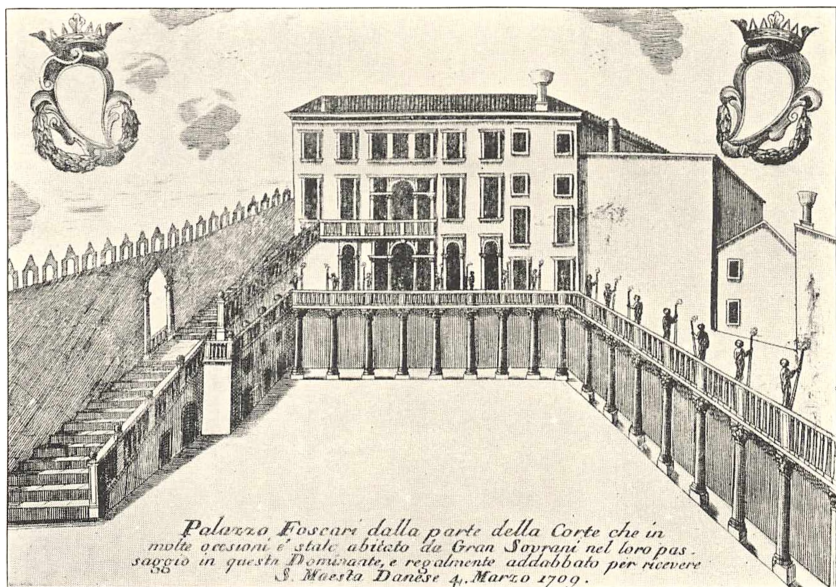
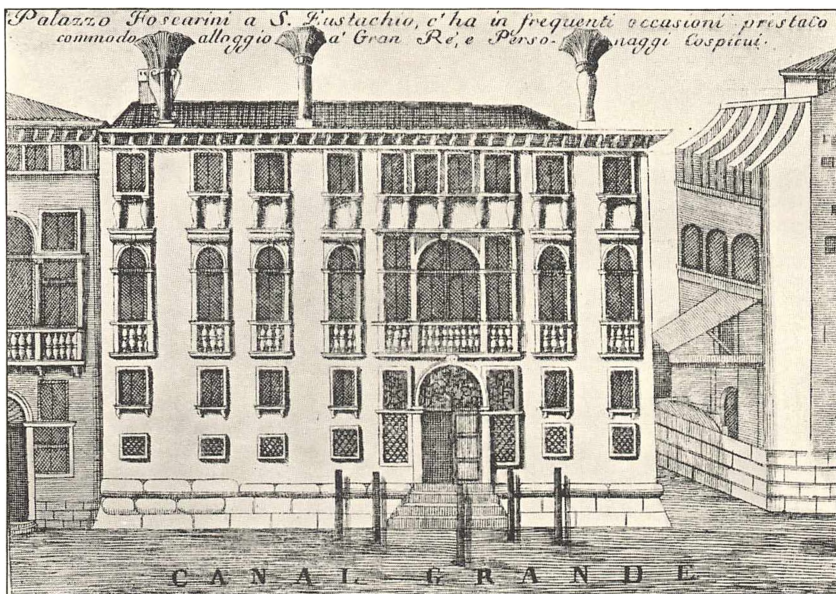
Adelsmænd og blev fejret med en prægtig Fest, i hvilken deltog 70 Damer, og som afsluttedes med Koncert og Sang og et stort Bal.

Skønt Frederik IV den Gang kun var 38 Aar, maa man, ogsaa i Betragtning af hvad han forud havde budt sin Fysik, forbløffes over, at hans Kræfter kunde holde til en saa forceret Hvirvel af Nydelser.

Trods sin Flygtighed havde Kongen dog ogsaa Sans for Livets alvorlige Foreteelser. Saaledes fremhæves den udsøgte Artighed, han viste den gamle Adelsmand og tidligere Generalkaptajn *Alessandro Molin*, der havde været med i femten sejrrie Kampe mod Tyrkerne, og hvem Kongen 2. Marts tildelte et Vaabenbrev, hvorved der til hans Slægtvaaben føjedes et rødt Hjerteskjold, i hvilket er anbragt en hvid Elefant, bærende et hvidt Dækken, beslagt med et Diamantkors og paa Ryggen en sort Ætiopier med Spyd.

Som Carl V interesseret plejede at følge Tizians Arbejde i dennes Atelier, yndede Frederik IV Dag for Dag at følge *Rosalba Carrieras* Penselføring i hendes beskedne Arbejdsværelse. Der er bevaret en ret fortrolig Brevveksling mellem hende og Kongens Ledsagere, Walter og Weyberg, hvoraf det fremgaar, at Kongen foruden sit eget Billede havde bestilt det obligate Portrætgalleri af Venedigs da levende tolv skønneste Damer, deriblandt den underdejlige Procuratesse *Lucretia Mocenigo*, efter sit herlige Perlekollier kaldet *delle Perle*, hvis Portræt sammen med Frederik IV's hænger i den Carrieraske Samling i Dresden.

Ikke mindre synes Kongen at være bleven betagen af den skønne *Catarina Querini*, hvis Barnebarnsbarn *Marina Querini-Benzoni* i 1820 hilste paa Prins Christian Frederik og Prinsesse Caroline Amalie under disses Besøg i Venedig. Hvad de berømte Skønheder havde bevilget andre

PALAZZO FOSCARINI — SAN EUSTACHIO
 FAÇADE MOD CANAL GRANDE — GAARDSIDE

EFTER STIK AF VINCENT CORONELLI

fyrstelige Gæster i Venedig, at sidde for Rosalba, nægtede de mærkeligt nok Kong Frederik, der var i høj Grad bitter og skuffet over deres Lunefuldhed. Derimod lykkedes det den ivrige Samler Weyberg at skaffe sig Portrætter fra Kunstnerindens Haand, saavel af Kongen selv som af Procuratessa Mocenigo og den bedaarende *Marcella Corner*.

Omsider besluttede Frederik IV sig med tungt Hjerte at bryde den Fortryllelse, Venedig havde udøvet paa ham.

Hans Ønske om at knytte en Forbindelse mellem Venedig og Danmark fremgaar af hans, Venedig 4. Marts 1709 daterede, aabne Brev, hvorved han udnævnte *Jean Baptiste (Giambattista) Velo* til Raad og Kommissær i Italien med aarlig Gage af 2000 Rdlr., som indtil videre skulde udbetales ham i Venedig saalænge det behagede Kongen.

I Venedig fastholdt Kongen hele Tiden stivsinnet sit Standpunkt, ikke at ville tage nogen for Rigeres politiske Stilling afgørende Beslutning, hvilket fremgaar af, at han vægrede sig ved at modtage de diplomatiske Afsendinge, der her søgte Foretræde hos ham. Den kloge C. S. von Plessen udtrykker sig med Bitterhed i et Brev af 19. Januar 1709 saaledes: »Kongen kunde blive Fredens Mægler i Europa, men han foretrækker Karnevalslystighederne i Venedig, medens Rigerne styres af Christen Thomesen Sehested, Just Juel og Kaptajn Jesper Friis, hvad Otto Krabbe og Sehested giver Navn til.«

Mindet om den livsglade »Snekonges« Besøg lever, som sagt, endnu i Staden, ikke saa meget paa Grund af de glansfulde Fester, der med enorme Bekostninger blev ødslet paa den fejrede Gæst, men mere, fordi det huskes i Forbindelse med Erindringen om en Vinter saa streng, som man ikke havde kendt den i lange Tider, med flygende Sne og fast Is paa Kanalerne, der vedvarede under hele

hans Ophold. Hertil sigter ogsaa Værtens bekendte Replik i Holbergs Gert Westphaler: »Fra Venedig skrives der, at forgangen Maaned var saadan Kulde, at alle Cardinalerne frøs til.«

Skønt *Holberg* paa sin Rejse til Italien ikke kom til Adrias Kyst, antagelig kun hindret af Sygdom, siden han dog maa antages at have følt sig draget til Venedig, som hans Fader havde tjent i Aarene 1645—53 under Kampene om Besiddelsen af Kandia. Sønnen omtaler ham som »en af de Tidens store Avanturiers, der i sin Ungdom havde været i venetiansk og maltesisk Tjeneste og siden gaet af Courieusitet hele Italien igennem.« Traditionen fra Faderen kan vel have sin Del i de Spor, Venedig har efterladt i hans Forfatterskab. »Diderich Menschenschreck« foregaar saaledes i Venedig, og der fremføres i Stykket en fornemme Jomfru fra denne Stad, hvis Forældre har været bosiddende i Dalmatien, hvorfra hun er bleven bortført og solgt af tyrkiske Købmænd til en Jøde og nu, efter at have afhændet sine Ejendomme, ser sig i Stand til at leve med Reputation i Nydelsernes Stad. I »Gert Westphaler« omtales en Karl »som maa uden Tvivl have været en nobel Venetiano, thi han er saa snedig. Den Knægt maa virkelig være en af de Harslevske nobles Venetiens.«

Maaske kan dette noget dunkle Sted forklares ved, at Danmark paa den Tid, Komedien blev skrevet, havde Besøg af forskellige forarmede, venetianske Adelsmænd, der i Tillid til Kong Frederik IV's Sympati for deres Hjemsted søgte Understøttelse her. Saaledes forekommer to, til Protestantismen omvendte Nobili fra Venedig af de berømte Slægter *Badoer* og *Qverini*, som i 1721 af Konsistorium fik bevilget at nyde 10 Rdl. til Livsophold. I 1718 var *Niccolo Pisani*, ligeledes af en anset venetiansk Familie og Konvertit, Sproglærer ved Universitetet i Kiel.

I Epistlerne har Holberg endelig givet baade en Fremstilling og en Kritik af Republiken Venedigs indviklede Regeringssystem.

Kong Frederik IV's Besøg i Venedig efterlod i Aartier Spor i fortsatte Forbindelser mellem Republikken og Danmark. I 1715 (12. Marts) fik Oberst *Lothar Adolph Heinrich von Klepping* Instrux til en Sendelse til Venedig og Toskana for begge Steder at afslutte et Laan.

Det sidste virkelige Felttog mellem Republikken og de Vantro, der aabnedes ved Tyrkernes Krigserklæring i 1713, gav Anledning til det eneste Forsøg fra dansk Side, der er gjort for at sælge de i Landet værende Krigsfanger. Ideen hertil udgik fra Generallieutenant *A. G. von Ellebrecht*, der i 1716 ansøgte Kongen om at maatte faa overladt en Del af de fangne Svenske, ialt 600, til hans med Republiken Venedig trufne Kapitulation om at stille et Par Regimenter i dens Tjeneste. Samtidigt bad han om, at der paa de Faner, som skulde bringes derhen, maatte males paa den ene Side Kongens Insignier, paa den anden Side San Marcos. Denne for Danmark alt andet end ærefulde Plan løb heldigvis ud i Sandet. Fra dansk Side deltog dog i Felttoget et Medlem af en kendt holstensk Adelsslægt, *Christian Pogwisch*, der efter sin Hjemkomst tjente som Drabant og tilsidst blev en anset Hofbroderer i København, og *Lyder Montaigne Fasting* fra Bergen (1693—1739), der som Orlogskaptajn førte et Skib i den venetianske Flaade. Fasting udgav efter sin Hjemkomst 1720 i København en lille, ikke uinteressant Beretning om sin Deltagelse i de sidste Kampe i denne Krig, der afsluttedes ved Freden i Passarowitz 1717, hvorved Republiken mistede Morea og kun beholdt Øen Cerigo og nogle Pladser i Albanien. Skriftet bærer Titlen: »Kort og Sandfærdig Historie Om Den sidste Venetianske og Tyrkiske Krig. Tilligemed en udførlig Beskrivelse over

Morea og de fornemste Øer i Grækenland og i Archipelago« og er tilegnet Kong Frederik IV, begrundet ved den særdeles Bevaagenhed og Affection, Majestæten havde vist sig at bære for den venetianske Republik, ved sin Rejse udi Italien og den højeste Æstime og udødelige Ihukommelse, han hos samme Republik har efterladt sig.«

Et andet og sidste, litterært Minde om det danske Konges besøg i Venedig, er et Pragtværk med Titlen *Delle antiche Statue greche e Romane a Venezia* (1740) i to Bind, med talrige Kobbere og i det fornemste typografiske Udstyr, tilegnet Kong Christian VI, prydet med hans Portræt og tilegnet ham af Udgiverne, de to venetianske Adelsmænd Antonmaria Zannetti Girolomos Søn, Bibliotekar ved San Marco, og Antonmaria Zannetti Alexanders Søn.

Bendix Coffres Masllede, Frederiksberg Slot.

AKTSTYKKER OG BREVE

1684, 12. Febr. Kongen udsteder Ordre til den danske Gesandt i Paris Henning Meyers-
cron om at bistaa Lieutenant Moritz Hartmann i hans Forehavende, at gaa som Volontør med
den franske Flaade til Algier.

Demnach Wir gegenwertigen Unsern Leutenant zur See Moritz
Hartman Eine Reise nach Franckreich und andern frembden Ohrten
zu thuen allergnädigst erlaubet, derselbe Uns aber dabey allerunter-
thänigst vortragen lassen, wie Er insonderheit mit der Frantzösischen
Flotte nach Algier zu gehen Verlangen trüge, So hastu Ihme dahin
so viel möglich an die Hand zu gehen, damit Er bey Einem oder
andern der vornehmsten Officiren als volontaire mit aufgenommen,
und also sein intent hierunter erreichen möge. Copenhagen den 12.
Febr. 1684.

Rigsark. Geh. Registratur 1684 f. 97 f.

★

1685, 14. Juli. Borgerraadet i Venedig anbefaler Grev Christian Ahlefeldt og Moritz
Hartmann til Generalkaptajnen Francesco Morosini.

1685. 14 luglio in Pregradi

Al Capitan General da Mar

Nell' occorrenze presenti si dispone con volontaria esibitione
il conte Christiano d'Alfelt di Danimarca di portarsi all'Armata, e
d'impiegare i talenti generosi del suo valore in qualità di venturiero
alla vostra ubbidienza, Il Senato pertanto gradendo pienamente la
sua lodevole risoluzione che s'estende anco di condur seco per suo
camerata *Mauritio d'Hartman* soggetto di riguardevoli conditioni,
l'accompagna a Voi, onde al suo arrivo accogliendolo nella maniera
corrispondente a suoi natali, et alla divotione che dimostra di servire,
potrete darle modo d'effettuare questo commendabile suo desiderio,
impiegandolo in quello la vostra prudenza credesse opportuno, e pro-
prio dell'occorrenza.

(Archivio di Stato Venezia — allegato alla deliberazione 1685. 15. dicembre — Senato,
Serie Terra ferma 1065.)

★

1685, 14. Juli. Borgerraadet i Venedig anbefaler Grev Christian Ahlefeldt og Moritz
Hartmann til Senatssekretæren.

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Savio alla Scrittura.

L'Illustrissimo sig. conte *Christiano d'Alfelt*, figlio del Gran
Cancellier di Danimarca, brama di portarsi in qualità di venturiero

22*

a servire nell'armata l'Eccellentissimo Sig. Capitan General e condurri seco per suo camerata il Sr. Maurizio Artman gentil'huomo di detto Paese.

Tratta da altra simile esistente in falda lettere, scritta dall'Eccellentissimo Senato al Capitan General da mar sotto li 14. luglio 1685.

(Archivio di Stato di Venezia — allegata in copia alla deliberazione 1685. 15. dicembre, Senato Terra f^a 1065.)

★

1685, 19. Sept. Oberst Hans Bernhard von Toppau udsteder Vidnesbyrd for Moritz Hartmanns i Slaget ved Calamata udviste Tapperhed.

Attesto io Giovanni Bernardo Topao collonel delle truppe di Sassonia, come nello sbarco fatto delle militie tutte sotto Callamata, per attaccarsi dall'armi venete l'armata Turca il signor Maurizio Artman vi è intervenuto, e negli incontri tutti havutisi ha mostrato un valoroso corraggio, e sommo desiderio di cimentarsi per far spiccar la propria habilità, per la quale si è degnamente contradistinto, et hà acquistato universal commendatione, in quorum fidem etc.

Data dal Campo sotto Callamata li 19 settembre 1685. S. N.

Hanns Berhardt von Tuppau.

(Archivio di Stato di Venezia — allegato at decreto di 15. dicembre 1685. Sen. Terra f^a 1065.)

★

1685, 17. Okt. Generalkaptajn Francesco Morosini udsteder Vidnesbyrd om Moritz Hartmanns Fortjenester af Republikken Venedig.

Noi Francesco Morosini Cavaliere, Procurator per
la Serenissima Republica di Venetia Capitan General.

Pervenuto nell'armata in qualità di volontario con le truppe di Sassonia il Signor *Mauritio Hartman*, ha potuto nelle occasioni insorte dar prove comendabili di valore esponendosi nei cimenti e nel combattimento seguito col capudan Passà a Calamata nell'acquisto di quella fortezza, et in tutte l'altre congiunture contribuendo egualmente prove di generosità, che le han aggiunta particolar stima. Contratta però distinta benemerenza e l'intiero gradimento nostro le

rilasciamo le presenti, perchè apparisca in ogni luogo, e tempo la condizione del suo animo, et il merito singolare, che lo adorna. In quorum fidem etc.

Di Galera Nostra Capitania in Porto alle Sapienze 17. ottobre 1685
Salutis Nostrae.

Francesco Moresini Cavalier Procurator Capitano Generale

Felice Gallo.

Segretario.

(Archivio di Stato di Venezia — allegato al decreto 15. dicembre 1685 — Sen. Terra
fa 1065.)

★

1685, 6. Nov. Gerhard Corfey bevidner at have læst en af den venetianske Ambassadør
i Frankrig udstedt Anbefaling for Moritz Hartmann.

Io sottoscritto attesto d'haver visto e letto nel mese di giulio
passato, una lettera scritta dall'Illustrissimo et Eccellentissimo Sig.
Ambasciatore della Serenissima Republica in Francia, all'Illmo et Ecc^{mo}
Sig. Capitano General, nella quale il detto Signor Ambasciatore ri-
commendava il Signor Mauritio Hartman gentilhuomo danese (in
quanto mi ricordi) col motivo che fu nella armata navale di Francia
avanti Genua per qualificarsi nell' arte di guerra, at favore dell'Illmo
Et Eccellentissimo Sig. Capitano Generale in Venezia li 6 di novem-
bre 1685.

Gerardo Corfey.

(L. S.)

(Archivio di Stato di Venezia — allegato al decreto 15. dicembre 1685 — Sen. Terra
fa 1065.)

★

1685, 16. Nov. Moritz Hartmann ansøger Dogen af Venedig om at blive udnævnt til
Ridder af San Marco og lover at deltage med fire andre Frivillige i Kampen mod Tyrkerne.

Serenissimo Principe.

Dopo che io Mauritio d'Hartman nobile di Holstein, servo ri-
verentissimo della Serenità Vostra ho impiegate le mie militari fatiche
negli eserciti della Maestà Danese che mi honorò del titolo di suo
Regio capitano, et in altri della Corona di Francia, e Spagna, ho
voluto accrescere nuovo ornamento a me stesso, portandomi volon-
tario con altri cavalieri in Levante ad unirmi all'Armata di Vostra

Serenità. La Sovrana sua grandezza tributata da universale acclamazione, che mi trasse ad esporre il sangue per cooperare alla gloria delle sue armi, ed ampliamente de suoi stati, quella stessa dopo, che ho esibiti in tutti li cimenti li possibili contrassegni della mia fervidissima devotione, m'incoraggisse alla presente humilissima comparsa d'avanti all' ossequiato suo trono. Non avendo io procurato giammai ne da questo Serenissimo Publico, nè dall' Illustrissimo et Eccellentissimo signor capitano General qualsisia riconoscimento e bramando solo colla fiducia della sua reale munificenza che possa penetrare alla mia patria l'aggradimento di Vostra Serenità verso li miei impieghi e nello stesso tempo si faciliti il mio disegno d'accrescere il numero de qualificati compagni per ritornare a sì glorioso servizio; imploro con la più profonda sommissione di restar insignito del titolo di suo cavaliere.

Questa marca d'honore, e spetiosa publica gratia, sarà nuovo eccitamento ad ogni intrapresa, e massime nella nuova campagna, ove prometto con quattro altri soggetti a mie spese continuare volontariamente il servizio et a gli stimoli della riverenza s'aggiungeranno i motivi della gratitudine e dell'obbligo. Mi concedi il cielo che l'operationi che io destino nella sua gloriosissima armata, restino accompagnati da una intiera felicità di successi, la quale, si come è dovuta ad un Principe così grande, e tanto pio, qual è Vostra Serenità, così può riempire d'animose speranze il mio petto e quelli di chi mi segue. Gratie.

1685, 16 novembre.

Che sia rimessa ai Savii dell' una e l'altra mano

Consiglieri

ser. *Benedetto Contarini.*

ser. *Marco Ruzini.*

ser. *Giuseppe Battagia.*

ser. *Lorenzo Donà.*

ser. *Benedetto Memo.*

ser. *Zorzi Corner.*

Illico il Savio alla Scrittura s'informi e riferisca

— / — 5
— 0
— 0

(Archivio di Stato in Venezia — allegato al decreto 15. dicembre 1685 — Sen. Terra fa 1065.)

1685, 20. Nov. Købmand i Venedig Johann Scheffer gaar i Borgen for at Moritz Hartmann sammen med fire Kammerater vil deltage i det næste Felttog.

Adi 20 novembre 1685 Venetia.

Prometto io Zuane Scheffer mercante alemano che il sig. *Mauritio Hartman* gentilhuomo Danese nella campagna ventura 1686 si porterà al servitio di Sua Serenità in armata con quattro compagni a sue spese in tutto, giusto alla sua supplicatione presentata nell'Ecc^{mo} Pien Colleggio et per fede della verità sarà la presente sottoscritta di mano propria di esso Sig. Scheffer.

Io Gio. Scheffer affermo et prometto quanto di sopra.

(Archivio di Stato di Venezia — allegato al decreto 15. dicembre 1685 — Sen. Terra fa 1065.)

★

ad 1685, 15. Decbr. Købmand i Venedig Pandolf Mendlein bevidner at have forvisset sig om Moritz Hartmanns adelige Byrd, dennes Udnævnelse til kgl. dansk Søkapitajn, og at han har læst de Anbefalingsskrivelser for ham, udstedte af den venetianske Ambassadør i Frankrig til Generalkaptajnen Francesco Morosini og af Hofmarskallen hos Hertugen af Braunschweig-Lüneburg til Prins Maximilian Vilhelm.

Io sottoscritto affermo, e con tutta verità attesto, come nell'estate passato 1685 è capitato alla casa di mè *Pandolfo Mendlin* publico negoziante Alemano in questa Serenissima dominante l'Illustrissimo Signor *Mauritio d'Hartman* gentilhuomo di Danimarca, con viva premura raccomandato da miei corrispondenti, et havendo havuto occasione di praticare gl'interessi suoi, lessi lettere dell'Illustrissimo et Eccellentissimo Sig. ambasciator veneto appresso la Cristianissima Maestà di Francia rilasciate a sigillo volante, che comendando prima la nobiltà e virtuose condizioni di detto Illustrissimo Signor *Mauritio*, con somma premura e vivissima richiesta lo raccomandava all'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Francesco Morosini Cavalier, Provveditor e Capitano Generale della Serenissima Republica. Et per le cose da me posteriormente ricavate son venuto in cognitione della sua nascita nobile, insigne et illustre, e so che dalla Maestà Regia di Danimarca è stato anco decorato dell'honorevole impiego di suo Regio Capitano, essendo anzi per questo riguardo stato raccomandato dal Gran Marescial dell'Altezza del Signor duca Ernesto Augusto di Brunswich al Principe Massimiliano di Brunswich suo figliuolo hora esistente nella Serenissima veneta armata in Levante.

Io Pandolfo Mendoleni affermo et attesto quanto di sopra manu propria.

(L. S.)

(Archivio di Stato di Venezia — allegato in copia alla deliberazione 1685. 15. dicembre, Sen. Terra f^a 1065.)

★

ad 15. Dec. 1685. Baron Quintiliano Rezzonico bevidner, at Moritz Hartmann efter de indhentede Oplysninger er af adelig Slægt og sammen med Grev Christian Ahlefeldt har deltaget i Felttoget i Levanten.

Attesto io Barone Quintiliano Rezzonico come è capitato a me raccomandato il sig^r Maurizio d'Hartman gentiluomo di Danimarca per l'informationi havute di sangue nobile e di virtuose qualità, quale unito come camerata del signor Cristiano co. d'Alfeld figlio del gran cancelliere Regio di Danimarca, intraprese come volontario nella prossima passata campagna in Levante et a sue spese il servizio della Serenissima Republica Veneta, ove si portò con ducali dell'Eccellentissimo Senato, all'Eccellentissimo Sig^r Capitan Generale Francesco Morosini Cavalier e Procurator in quorum fidem.

(L. S.)

Quintiliano Bar^e Rezzonico

(Archivio di Stato di Venezia — allegato alla deliberazione 15. dicembre 1685 — Sen. Terra f^a 1065.)

★

1685, 15. Dec. Borgerraadet i Venedig har vedtaget, at Moritz Hartmann skal udnævnes til Ridder af San Marco og tildeler ham en Guldhalskæde og en Medaille med San Marcos Billede til en Værdi af 100 Dukater.

1685, 15. decembre in Pregadi.

Sortiti nobili natali nella città d'Holstein in Danimarca *Mauritio d'Hartman* ha anche nutrito spiriti corrispondenti alli medesimi, essendosi con le sue generose ationi reso capace del titolo di Regio capitano di Sua Maestà Danese, come da più attestati risulta.

Indi aspirando a gradi sempre maggiori di gloria si è al rimbombo dell'armi nostre contro l'Ottomana potenza, portato volontario con altri a sue spese, a segnalarsi fra le medesime, com' è successo particolarmente nel combattimento col capitano Bassà a Calamata ed acquisto di quella Fortezza come apparisce dall'attestato del capitano nostro General da Mar, non dovendo però un merito così distinto restar

senza un qualche segno del publico gradimento, e per dargli animo di reiterar le prove del suo valore nella prossima campagna con quattro compagni a sue spese, come s'esibisse.

L'Anderà parte che sia ricercata Sua Serenità ad insignir nel Collegio nostro con il titolo di Cavalier il Nobile Maurizio d'Hartman, così che da quest'atto di stima della publica munificenza ricevi stimoli sempre maggiori il suo animo d'impiegarsi per i vantaggi delle cose nostre.

E da mō sia preso che dal Sig. Savio Cassier sia provveduta immediate una colana d'oro, e medaglia con l'impronto del protettor nostro S. Marco di valore di ducati 100 per esser da S. Serenità data al Nobile Maurizio d'Hartman nel farlo cavaliere giusto al decreto sudetto.

— / —	167
—	7
—	2

Michiel Marino
Segretario.

(Archivio di Stato di Venezia — Sen. Terra f^a 1065.)

★

1685, 18. Decbr. Dogen Marcantonio Giustiniani udnævner Moritz Hartmann til Ridder af San Marco.

MARCVS ANTONIVS IUSTINIANO DEI GRATIA DVX VENETIARUM
REX ETC. |

Le attioni del Nobile Maurizio d'Hartman hauendo in ogni tempo corrisposto alla di lui Nobilissima origine tratta nella Città d'Olstein in Danimarca l'han reso degno dell'affetto di s. maestà | Danese, e capace d'esser descritto nel numero de suoi regij Capitani, come da più attestationi risulta. A' pena inteso poi dal di lui genio guerriero l'impiego dell'armi nostre contro l'Ottomana | potenza, invaghito di novi gradi di gloria si è volontario con altri trasportato ad impiegarsi frà le medesime. Le di lui generose operationi essequite in Levante ben chiare risultano dagl' | attestati del capitano nostro general da Mar, distintosi particolarmente nel combattimento col Capitano Bassà a Calamata, e nell'acquisto di quella fortezza. Rifflessosi à tali benemerenze dalla | munificenza del senato non meno, che alla rissoluzione sua di restituirsi in Levante all'aprir della nuova campagna con quattro compagni à sue spese, hà esteso verso il medesimo | segni della propria predilectione, ricercandosi con decreto 15 stante ad insignirlo con il titolo

23

di cavaliere. Noi ben persuasi della di lui conditione, operationi distinte, e benemerenze verso | la republica nostra, lo habbiamo (servate le accostumate sollenità) creato cavalier di S. Marco, impartendole facultà di poter portar la veste, la cintura, la spada, li speroni d'oro, et ogn' | alto ornamento militare, che alla dignità di cavaliere s'appartiene, et in appresso di godere tutti gl'honori, preeminenze, e privileggi, che le son dovuti, in segno di che le habbiamo | rilasciato il presente privileggio munito del solito sigillo à memoria de posterì. Datum in nostro ducale palatio die xviii. Decembris, indictione ix. mdclxxxv. |

Michiel Marino.

Segretario.

(Original paa Pergament med Udstederens Segl i en Sølvbulle, hængende i en flettet med Kvaster for Enderne forsynet Silkesnor. Ovenover Brevets Text, som er indrammet af en gylden Stribe, sees St. Marcusløven i Guld, holdende et Vaabenskjold, der er lagt paa skraa opad en skovbevokset Klippeskrænt, paa hvis Top en Borg, hvorfra en rød Fane vajer. I Skjoldet paa rød Grund en gylden, flakt Ørn, paa hvis Bryst et blaat Skjold, delt paa Midten af en gylden Tværbjelke, ovenover Vaabenskjoldets Rand en Dogehue. — De vertikale Streger i nærværende Afskrift angiver Maalet paa Originalens Linier. — Rigsark., Privatark. Perg., Hartmann.)

★

1687, 28. Jan. Moritz Hartmann ansøger Kongen af Danmark om Karakter af Kaptajn.

Stormechtigste Allernaadigste Konge og Herre.

Ederß Kongl. Mayestæt tacker Jeg Allerunderdanigst for dend Høye Kongl. Naade, Jeg hidindtil nødt haffuer, som skal være mig Erindring nock at poussere mig til dend Capacitet i Fremtiden at gjøre Underdanigste Tienniste derfor; ikke mindre tacker Jeg Allerunderdanigste, at Ederß Kongl. Mayestæt Allernaadigst har permitterit, det Jeg maa gjøre denne forestaaende Sætog med Venetianerne i Levanten. Vilde nu Ederß Kongl. Mayestæt tillegge dend Naade, min ringe Persohn med Character af Capitain Allernaadigst at ansee, paa det Jeg deß føyeligere kand annamme de Civiliteter, som fremmede Nationer altid har temoignerit mig, saa skal Jeg, om Gud sparer Liffuet, stræbe der hen saadan, och ald anden Kongl. Naade Allerunderdanigst at meritere, der Jeg indtil min Dødsstund forbliffuer

Ederß Kongl. Mayestæts
allerunderdanigste, troe och plichtigste Tienner

M. Hartman.

Kiøbenhauffn dend 28. Janvarij A^o 1687.

(Rigsarkiv. Marinens Arkiv. Indk. Sager til Admiralitetet.)

Hochwürdigster, Durchlauchtigster Hertzogk,
Gnädigster Fürst und Herr!

Gleichwie Ew. Hochfürstl. Durchl. unterm dato uf dem Isthmo am Golfo di Engia den 9/19 Septbr. so wohl von denen glücklichen progressen der Republicque Waffen als auch Deroselben trouppen guhten Zustand u. th. referiret, Also habe hiedurch ferner gehorsahmbst melden wollen, dass wir mit der Armee den 10/20 darauf embarquirt und des folgenden Tages alhie in dem porto di Lione 1 Stunde von Athen angelanget sein, da wir dann alsofort debarquirt und uns uf einen Canonenschuss von der Vestung in einen davor gelegenen Olivenwalt gesetzt haben. Der Mustaffa Bassa liess sich diesen Abent schon in denen Weingärten nahe an unserm Campement mit 300 Pferden sehen, welche auch etliche Albaneser nieder haueten, also dass wir 100 Pferde und 300 Sclavonier commendiren musten, denselben zu repoussiren, wie dan auch geschahe, und fanden wir die Vestung bey weitem nicht also schlecht beschaffen, wie wir uns dieselbe vor unser Ankuftt imaginirt hatten, gestalt, wie folgen wird, wann das Feuer und der glückliche effect unserer bomben [es] nicht gethan hette |: als wodurch das herliche kostbahre alte Gebeude, der Tempel Minerva, und mit demselben alle des Feindes ammunition, viele Weiber und Kinder, so darin vorhanden gewehsen, angezündet, und in die Luft geflohen |: sich dieselbe so leicht nicht würde gegeben haben, weilen ohnmüglich wahr, ihr uf einerleyweise anzukommen. Es wurde diesemnach der Raugraff diesen Abent noch commendirt, in der Stadt mit 300 Mann posto zu fassen, und zugleich dahinzusehen, dass denen Griechen kein leid zugefüget werden möchte, und verfertigten wir den 12/22 dito darauf eine Batterie von 8 Stücken unter ihren Musqueten, mit welchen sie so wohl als mit denen Gestücken tapfer auf uns feuerten, aber keinen sonderlichen grossen Schaden thäten, zumahl wir in allen nicht 20 Mann blessirte und todte bekommen, unter welchen 1 Major nebst 1 Ingenieur und etlichen Volontairs von denen Italianern todt geschossen, von Ew. Hochf. Durchl. trouppen aber dem Lieutenant Gening das Bein oberhalb dem Knie entzwey geworffen worden. Den 13ten recognoscirte der Hr. Felt Marschall Königsmarck nebst mir die

Vestung an jener Seite, woselbst der Feind erstlich brav feuerte und hernach zu Fuss ausfiel, also dass wir Mühe hatten, uns zu retiriren. Man wahr auch diesen und folgenden Tag beschäftigt, die Gestücke und Mörsell vom Wasser anhero und auf die Batterien zu führen. Den 15/25 fieng man an, die Vestung von der batterie zu canoniren, und thaten die stücke so guhten effect, dass die darin uf den hohen Thurmb stehende so fort gelähmet und die defences ged. Thurmb herrunter geschossen wurden; mit denen Bomben hingegen gieng es etwas schlechter ab, indem von 100 kaum 10 hineinfielen. Den 16/26 öffneten Ew. Hochf. Durchl. trouppen die Approchen, welche sie 3 Tage continuiert und dieselbe dergestalt maintainiert, dass sie in solcherzeit die erste Gallerie verfertigt und von dem Ohrte, wo man die mineurs attachiren wollen, keine 20 Schritt mehr gewehsen. Weillen nun die Mörser schlechten effect thäten, versuchte man dieselben d. 17/27 von ihrem vorigen Ohrte in die Stadt zu transferiren. Den 18/28 frühe vor Tage bekam der Felt Marschall Kundschafft, dass die türckische Cavallerie im Anmarsch begriffen, wesshalber dan unsere Cavallerie mit denen Slavoniern zuerst hinaus rückten, denen die Infanterie folgte. Weill aber gedachter Felt Marschall sahe, dass der Feind nicht angehen wolte, gieng er demselben entgegen, worauf er sich aber zurück zoge. Es thäten auch diesen Morgen die Bomben solchen guhten effect, dass der alte köstlich erbaute Tempel Minervae, uf welchen vorhin viel Bomben ohne effect crepiert, entlich durch dieselbe gantz ruinirt wurde, gestalt eine Bombe in die darin vorhandene ammunition geschlagen, dass der gantze Tempell mit vielen Weib und Kindern, so sich darin retirirt, uff einmahl in die Luft geflohen, worauf die Türcken von allen Ecken der Vestung winketen, dass sie sich ergeben wolten, auch alsobalt 4 der vornehmsten herausschicketen und anbringen liessen, dass sie dem Felt Marschall zu Fuss fielen und allezeit geglaubet hetten, dass wir unsere Waffen ehe nach Negroponte als hieher wenden würden, nach welches Eroberung sie so dan keinen Schuss gegen uns würden gethan haben, weil es sich aber so gefüget, dass man diesen Ohrt zuerst attaquirt, so hetten sie, indem der Seraskier so nahe stünde, nicht weniger thun können als sich bis auf das euserste zu defendiren, indem nun schon der meiste Theill der ihrigen durch die Bomben und Auffliehung des Tempels ruinirt, und auch kein rechter succurs zu hoffen wehre, zweiffelten sie nicht, man würde ihnen, gleich andern

Städten auch accord wiederfahren lassen, undt begehrt demnach 10 Tage Zeit ihre Sachen in Richtigkeit zu bringen, und auszuziehen, worauf ihnen 5 Tage eingereumet worden, solchergestaldt dass nach Verfliessung derselben sie nicht allein die Vestung reumen, sondern auch nicht mehr mit herausnehmen solten, als ein jehder uf einmahl tragen könnte, wozu sie die Schiffe, so sie nach Smirna überfahren solten, ebenmessig zu bezahlen hetten; haben demnach gestern bereits die Griechen, nebst allem Gewehr und Pferden ausgeliefert, und werden als morgen die Vestung gänzlich reumen. Der Obrist Leutenant Corbon hat als Obrister die Approchen eben commendirt, wie die darin zu capituliren begehret, welcher dan bis dato noch darin geblieben, und von jederman, wie er es auch wohl meritirte, sehr estimirt wirdt.

Die Austheilung der darin vorhandenen Beuthe ist dem Felt Marschall überlassen, welche auch richtig ergangen, es ist aber wenig darin vorhanden gewehsen, also dass es einen jehden von der Armee wenig bringen kan. So balt die Vestung repariret und wiederumb besetzt ist, wird man die Krancken nebst einigen trouppen in der Stadt lassen, und im Fall dass Regenwetter nicht daran verhindert, mit dem übrigen Theill der Armee, nach dem Seraskier, so mit 4000 Mann bey Thebe stehet, gehen und denselben zu attaquiren suchen, wie nicht weniger das Landt bey Thebe herumb so viel möglich zu ruiniren, damit der Feind sich nicht darin ufhalten könne, bey welcher Gelegenheit man auch vermeinet, Negroponte zu recognosciren. Voritzo ist man beschäfftiget 3 oder 4 Redutten zwischen der Stadt und dem Haffen auffzuwerffen, umb zu verhindern, dass der Feind die communication zwischen gedachtem Haffen nicht benehmen könne, da wir übrigens dan diesen Winter über wohl hie bestehen bleiben werden, weil diese Stadt sehr reich und schön, auch an Lebensmitteln vor die Armée sonder Zweifel keinen Mangel haben wird. Man sagt auch, dass der Capit. General mit etlichen capo da Mar sich ebenmessig alhie etwas ufhalten werde. Ew. hochfürstl. Durchl. Troupen anlangendt, so sein die 3 alte Regiementer noch in sehr guhten stande und jehdes noch bey 400 Mann starck, die neuen aber erkrancken sehr, also dass denenselben fast schwer wirdt, gegen die alte Dienste zu thun, ich hoffe aber, weil wenig davon sterben, sie wiederumb in solchen Stand zu bringen, dass sie gegen künfftige Campagnie noch zimlich starck und zum wenigsten nicht schlechter

als die alten ins Feld kommen sollen. Der Capitain Pape von Ihr Durchl. des Printzen Regiement ist todt, und dessen Compagnie an den Reformirten Capitain Petersen wiedergegeben.

Ew. Hochfürstl. Durchl.

unterthänigster und gehorsambster Diener

Signatum Athene d. 24. September 1687.
4. Octobris

Herman Philip von Ohr.

(Statsarkiv, Hannover. Cal. Br. Arch. Des. 16 A 626, f. 384.)

★

1688, 16. Jan. Moritz Hartmann beretter for Dogen, at han som Frivillig sammen med flere danske Officerer har kæmpet paa Morea og selv deltaget i Kampene ved Kalamata og Xarnata, er bleven udnævnt til Ridder, derefter har tjent Republikken sammen med otte Kammerater og har deltaget i Kampene ved Patras, Malvasia og andre Steder, hvorfor han beder om at maatte erholde et eller andet Tegn paa særlig Paaskønnelse.

Serenissimo Principe.

Fu così grande il desiderio di me Maurizio Hartman di sacrificare tutto me stesso alla Serenità Vostra, che ottenuta dal Re di Danimarca mio Signore la permissione, e tralasciando come Regio Capitano il comando che mi fù da quella Maestà conferito, volsi come volontario portarmi in Morea sussegnitato da più cavalieri di mia Nazione, et a proprie spese per ivi donare a favore di questa gloriosa Patria e la vita e le proprie sostanze. Sorti a me contro l'Armi dell'Ottomano nella battaglia di Calamata riportarne qualche frutto a publico vantaggio e dopo seguitai l'impresè di Zarnata, et altri luochi, e furon così graditi da Vostra Serenità li miei impieghi che mediante positiva parte dell'Eccellentissimo Senato volse decorarmi del specioso titolo et ornamento di suo cavaliere; gratia tanto singolare che mi obligò continuare il secondo e terzo anno, come volontario pure e dedicarmi al publico servizio con altri otto compagni della mia propria Patria; e benchè nel principio della presente passata campagna fosse per farmi godere la sua suprema munificenza qualche testimonio della publica generosità con assegnatione di mensuale stipendio per non perdere la congiuntura d'impiegarmi nell'occorrenze della Campagna stessa, posposto ogni mio vantaggio, mi son di nuovo conferito in Levante, e rassegnato all'obbedienza dell'Eccellentissimo Provveditor Capitan General et altri publici Rappresentanti, ove non havendo

havuto riguardo a dispensij e pericoli della vita, con cieca obbedienza militare in Terra in Mare sotto Patrasso, Malvasia et altri luochi, con fissa resolutione bensì di perdere l'ultima stilla di sangue, che di cedere minima parte di gloria all'hostile Ottomana potenza.

Preservato dalla divina clemenza, perchè forse risorga a seguire con maggior coraggio e valore le future felici publiche conquiste ho bramato di humiliare il mio ossequio a questo Sovrano Consiglio, perchè rimirando con sereno ciglio l'operationi mie e la sincerità del mio cuore, si compiacci parteciparmi qualche raggio della sua predilezione, con che possi palesare al mio Requanto siino da Vostra Serenità applauditi gl'Impieghi di un suo suddito, che chiama pretiosa quella fortuna che lo constituisse anco servo di Vostra Serenità. Grazie.

*) 1687. 16 gennaio.

Che sia rimessa ai Savii dell' una e l'altra mano.

— / — 5
— — 0
— — 1

Consiglieri

ser. *Antonio Capello.*
ser. *Marco Corner.*
ser. *Ferigo Marcello.*

ser. *Marin Michiel.*
ser. *Andrea Tron.*
ser. *Gerolamo Morosini.*

Illico

Che il Savio alla Scrittura informi e riferisca.

Antonio di Negri.
Segretario.

*) venetiansk Tidsregning.

(Archivio di Stato di Venezia — allegato alla deliberazione 1. maggio 1685 — Sen. Terra fa 1094.)

★

1688, Jan. Extract af Det Ostindiske Kompagnis Instrux for Commandeur Moritz Hartmann som Guvernør i Trankebar.

13. Post.

Skall hand erindre Vice Commendanten oc det secrete Raad, ved Losningen flittig Agt at hafve, at indtet fremmed Gods med Com

pagniets underløber oc alt saadant Gods till Compagniet at confisqvere, saasom det ingen er tilladt, nogen Føring till Indien at nedbringe, men en hver skall lade sig nöye med hvis hand efter Placaten till Retour-Føring er tilladt at hiembringe.

14. Post.

Hvis Penge som for Dranck er løst underveys, schall hand till Vice-Commandanten oc det secrete Raad lefvere oc dennem erindre, at de dend öfrige Dranck oc anden Lading, det snariste oc dyreste mueligt, for Compagniet forhandler.

15. Post.

Imidlertiid Skibene blifver lossede oc reparerede, skall hand med det secrete Raad ofverlegge, paa hvad Maade dermed noget kand fortiennis, enten med Fragt eller i andre Maader, som Compagniet kand hafve best Nøtte af paa det dend stoere, paa Folcket gaaende Omkostning kand stoppis.

16. Post.

Oc som Skibet Antonette till Negotiens Fortsettelse i Indien schall forblifve, saa hafver hand med Vice-Commendanten oc det secrete Raad flittig at ofverlegge, at de tvende Skibe, Ulwen oc Hiorten, med en goed Lading, det snariste mueligt er, kand retournere, hvor till skall indkiøbis saa meget Salpeter oc Peber, som bekommis kand, item en goed Quantitet Puder-Sucker oc en Deel Sucker-Candi oc en 20 à 30 tusinde Stycker pano comprido bariqve, eftersom det er bedre kiøb end cabesse, dog at det indkiøbis efter hollandsk Brede oc Længde u-blæget, oc det sielf lade vaske og blege, men dersom ej saa meget af dend Sort kand bekommis, da af dend bedre Sort saa meget at indkiøbe, som till Summens Fyllestgiørelse behøvis, dog at hver Sort til sin Priis rigtig vorder beregnet, en deel Salempuris Rolades Chitser half Klæde oc Törklæder oc andre ostindiske Vare, som kand ordelis her med goed avance at kunde selgis, oc der hos Vice-Commendanten oc det secrete Raad at erindre, at de dend Anordning giør, at Lærredet blifver vell oc rigtig indpacket, oc de andre Vare ved rigtig Vægt udi Skibene lefvered, till hvilcken Ende hand oc altiid det secrete Raad, saa ofte det holdis, skall bivaane

oc der udi sin Stemme hafve, hvilket oc Vice-Commendanten oc det secrete Raad er tilkiendegiven, men med Fæstningis Commando skal hand sig ej befatte.

17. Post.

Paa Tranqubar hafver hand oc at erkyndige sig om, hvorledis Vice-Commendanten, *Christian Pauck*, Kiøbmanden oc Bogholderen deris Huusholdning hafver forrestanden, og hvorledis da de Instruxer, som den af Hr. Ober-Commissarius *Kalnein* er efterladt, hvor af ham Copier med gifven er, hafver efterlevet, saa oc hvad de till Compagniets Fordeel ved Negotien, Tolden, Fragten oc i andre Maader hafver avanceret, till hvilchen Ende hand alle Bøger, de holdne Journaler, Hofved- og Cassa-Bøger ved Bogholderen *Eskild Jensen* hafver at lade eftersee oc sig ved hannem deraf om forskrefne Poster underrette, saa oc tilholde Bogholderen, Bøgerne till en Maaned, førend hand hjemreiser, at slutte oc sig deraf rigtige underskrefne Copier lade tilstille, som hand skall medføre oc till Directeurerne lefvere etc.

18. Post.

Saasom oc Compagniet med en stoer Deel u-nyttige Tienere er beladt, hvoraf stoere gastos foraarsages; saa hafver hand Vice-Commendanten og det secrete Raad dend derofver forfattede Rulle at lefvere, at de alle de Compagniets Tienere licentierer, som udi dend medgifne Rulle mentioneris, saa oc Gage-Roulen till Vice-Commendanten at lefvere oc deraf en ligelydende Copie med Vice-Commendantens, Kiøbmandens oc Bogholderens Paaskriff, at de sig derefter skall rette, med sig tilbage bringe.

19. Post.

Saa snart hand udi Tranqubar ankommer, skall hand strax gifve Vice-Commendanten tilkiende, at hand hafver Ordre med sig, at slutte Fred med den stoere Mogols Undersaatter udi Souratte, hvilket Vice-Commendanten strax ved offentlig Placat skal giøre kundbahr; siden skall hand med det secrete Raad ofverlegge, paa hvad Maade og Condition dend best giøris oc sluttes kand, især vill ved Tractaterne i agttagis, at de mogolske Undersaatter endelig 200000 eller det mindste 100000 Rd. maa gifve Compagniet, oc hvor dend Summa ej kand naaes, skall alting blifve i dend Stand det nu er.

20. Post.

Medgives hannem Hans Kongelige Maj.^{ts} allernaadigste Ratification paa dend Allianse oc Commerce Tractat, som Oberst-Lieutenant *Kalnein* i Nafn af Hans Kongelige Maj.^{ts} med Kongen af Rihoors hafver sluttet, hvilken hand Vice-Commendanten oc det secrete Raad hafver at tilstille, at dend imoed Kongen af Rihoors ratificerede Tractat kan vorde udvexlet, hvoraf Copie udi Tranqear forbliver, men Originalen skall hand med behørig oc vidimeret Translation hidbringe.

21. Post.

Skall hand med det secrete Raad flittig ofverlegge, om med Kongen af Siam paa Mocha Manilles eller andre orientalske Potentater till Compagniets Fordeel Tractater kand indgaaes, hvilket hand Vice-Commendanten hafver at erindre paa beste Maader at negociere lade.

22. Post.

Dersom hand (som formodis) paa Tranqear saa megen Lading, som till Hiortens Cargason fornøden er, skulle finde i Beredskab, hafver hand Vice-Commendanten oc det secrete Raad at erindre, at Hiorten dermed strax vorder afladet oc til Patria hiemsendt, oc skall Capitein *Peter Klotoft* eller, om hand er død, Skipper *Christian* eller hvem Hartman der till dygtigst befunder, med sine Skibs-Officerer oc Matroser samme hiembringe; men skulde bemeldte Skib ej kunde bekomme sin fulde Ladning, da skall det saa lenge der forblive, til det fuld Ladning bekommer, oc da det alleene, eller, om Ulven oc sin Ladning bekomme kand, begge Skibene med sine Skibsofficerer oc Matroser deris Retour-Reise til Patria at befordre, men for ingen Deel maa Skibene, uden de hafver fuld Lading, retournere, men Antonettis Folch skall udi Indien efter Articlernis Tilhold forblive, undtagen Skipper *Christian Jørgensen Alst*, som er bevilget, om hand det begierer, med Ulven at hiemkomme, saa skulle Soldaterne med deris Officerer forblive de Aar i Landet, som udi Articlerne meldis om.

23. Post.

Hvis Klagemaal hannem der paa Stæden ofver een oc anden maatte forekomme, henviser hand till det secrete Raad, at det der efter Lands Lov kand afhielpis.

24. Post.

Saa hafver hand oc med det secrete Raad at ofverlegge, om de Landsbyer, som i Vice-Commendant *Eggers'* Tiid, Compagniet tilhørde oc i *Magnus Jacobsons* Tiid derfra kom, icke igien till Compagniet kunde erlangis.

★

1688, 1. Maj. Borgerraadet i Venedig bevidner, at Moritz Hartmann har kæmpet ved Kalamata og Zarnata og gjort sig fortjent til den ham forundte Riddertitel og Orden ved at udmærke sig i det tredje Felttog paa Morea sammen med otte andre i Kampene ved Nauplia, Patras og Malvasia, hvorfor Raadet har besluttet at tildele ham en Guldhalskæde til en Værdi af 200 Dukater med San Marcos Billede.

1688. 1. maggio Pregadi.

Con generosa rissoluzione di portarsi a servire all'armata nell'occorrenze presenti Maurizio Artman, e con seguito d'altri soggetti riguardevoli effetuò il suo lodevole desiderio, onde nell'impresa di Calamata, e di Zarnata havendo anco servito sopra le Navi, come si rileva da attestato del Capitano Venier, e stessamente in altre susseguenti battaglie con prove sempre di singolar valore, ha meritato il titolo di Cavaliere, del quale è stato fregiato dalla Publica benignità, dal che maggiormente animato ha contribuito come venturiere l'opra sua fruttuosa negli acquisti tutti fatti dalle Publiche Armi, anco sotto Napoli di Romania nella terza campagna con otto persone a proprie spese, continuando sotto Patrasso e Malvasia a cimentare la vita; le quali tre campagne da amplissime attestationi chiaramente apparendo, ben si conosce conveniente esercitare verso di lui quegli atti di gratitudine, che vaglino a palesarle la publica soddisfazione, onde possi portarsi alla Patria consolato però L'Anderà parte che al Cavalier Maurizio Artman sia in testimonio del suo valoroso contributo servitio data in dono una colana d'oro del valor di ducati duecento Valuta Corrente con medaglia con l'impronto del protettor nostro San Marco, così conoscendosi giusto e conveniente praticarsi dalla Munificenza publica verso di Lui per le benemeranze che l'accompagnano.

— / — 138
— — — 6
— — — 5

Michiel Marino.
Segretario.

(Archivio di Stato — Serie Senato Terra fa 1094.)

24*

1695, 18. Februar. Moritz Hartmann, Kaptajn i den Danske Flaade, tilskrifer Dogen af Venedig om de Fortjenester, han har indlagt sig af Republiken under Felttogene mod Tyrkerne ved Indtagelsen af Coron og Erobringen af Calamata, hvor han overtog Kommandoen over en Bataillon af de sachsiske Tropper samt i Republikens Flaade under Flaadekaptajnerne Molin og Venier, hvilken Virksomhed har indbragt ham Udnævnelsen til Ridder; senest har han tjent Venedig i et nyt Felttog ved Negroponte indtil November 1687 og nærer nu efter at have staaet i fransk, engelsk og hollandsk Sold det Ønske at ende sine Dage i Republikens Tjeneste til Lands og til Vands med en Charge, der svarer til hans Rang og Fortjenester.

Serenissimo Principe.

E stata così humile e riverente la divotione di me Mauritio Artman actual capitano di Nave della Corona di Danimarca verso la Serenità Vostra che nel principio della presente Guerra non volsi mancare a me stesso col portarmi a militar in Levante a mie proprie spese coll'accompagnamento di otto Nobili Alemanni; fui nella mia prima campagna all'acquisto di Coron, passai al comando d'un Battaglione delle truppe di Sassonia contro l'inimico sconfitto sotto Calamata et all'insegna di altre Piazze in Morea. Sopra le publiche Navi e sotto la direzione degl'Eccellentissimi Capitani di Nave Molin e Venier dimostrai qual fosse la mia cognitione nella Nautica e Militare. Queste mie operationi hanno esatto il titolo di Cavaliere del quale fui fregiato dalla publica benignità nell'Eccellentissimo Collegio e le mie susseguenti fatiche con mia grossa spesa fatte a publico vantaggio sino l'anno 1687 di novembre furono anche dal Serenissimo Duce Morosini all'hora Capitan Generale considerate a Vostra Serenità ricercata a condurmi per direttore di quelle Genti che fossero per sbarcare dalle Venete Navi; carica che io havrei dalla sua destra Reale accettata se non havessi havuto impulso dalla Maestà del mio Re di passar altrove con suoi Navilij. Volse però questa Sovrana grandezza decorarmi con atti recenti di gratitudine mediante un'aurea collana, e come da Ducali 1688 1° maggio si legge, dopo di che servij un'altra campagna sotto Negroponte. Hora che di nuovo mi ritrovo in questa Dominante dopo varij impieghi sostenuti in mare, in terra, servendo le Corone di Francia, Inghilterra e l'Olanda non posso se non humiliarmi a questo Augustissimo Trono con dimostrare un novo ardimento di finire i miei giorni a prò di questa Serenissima Patria, e quando la Serenità Vostra si compiace di accogliere le presenti mie divotissime rassegnationi m'offerisco militare in terra in mare con quel titolo che sarà in me conferito perchè sij

adeguato alla mia conditione et prestati servitij di sopra enarrati e con quel premio parerà in conseguenza convenirsi promettendo condur meco altrettanti soggetti di fede, corraggio et esperienza come sopra perchè dal mio esempio imparino sacrificare le proprie vite a profitto di questo gloriosissimo Dominio. Grazie.

1694. 18. febbraio.

Che sia rimessa ai Savii dell'una e dell'altra mano.

Consiglieri

Francesco Querini.

Marin Contarini.

Z. Batta Corner.

Vincenzo Pisani.

Daniel Dolfin 1°.

Domenico Trevisan.

Illico

D'ordine il Savio alla Scrittura s'informi e riferisca

Gio. Francesco Vincenti.

(Archivio di Stato di Venezia — Supplica allegata alla deliberazione del Senato 3. di marzo 1695. Filza 720 — Serie Senato Mar.)

★

1695, 3. Marts. Raadet i Venedig vedtager at bevillige Moritz Hartmanns til Dogen i Venedig indsendte Ansøgning ved at sende ham til Krigsskuepladsen, forfremme ham til Tjeneste under Generalkaptajnen, forunde ham en Statslønning af 100 Dukater maanedlig, og at der fra Dagen for hans Afrejse med Tropictransporten udbetales ham to Maaneders Forskud.

Con il merito che distinto s'è acquistato servendo nell'occorrenze della presente guerra il Cavalier Maurizio Artman nuovamente esibisce l'impiego suo per passare nell'entrante Campagna all'obbedienza del Capitan Generale. Le prove del valore e della devotione che unisce all'altre degne sue conditioni che ritrae dalla nascita di nobile della città di Olstein in Danimarca e del titolo di Reggio Capitano di Sua Maestà Danese, come da più attestati risulta palesare nell'occasioni degli acquisti fatti dalle pubbliche Armi, dove si portò volontario con altri a sue spese a segnalarsi fra le medesime, particolarmente nel combattimento col Capitan Bassà a Calamata, per quali è rimasto decorato del titolo di Cavaliere in ordine a deliberazione 15 dicembre 1685, ben lo rendono a pieno capace di rimanere accolto, e novamente spedito al loco del bisogno, dove si

può sicuramente promettere gli stessi effetti di pontualità, e di buon servizio con quali ha saputo meritarsi le grazie della Signoria Nostra, e portando egli inoltre le più ample attestazioni di suo contribuito fruttuoso servizio del Serenissimo Principe Morosini fu Capitan General, si conosce proprio della congiuntura annuire alle sue supplicazioni e secondare il suo buon genio, trattenendolo a pubblici stipendij con avanzarlo all'obbedienza del Capitan General da Mar predetto. Però: L'anderà parte che il C.^o Mauritio Artman sia trattenuto con mensile assegnamento di ducati 100. Valuta corrente al mese, et destinato all'obbedienza del Capitan General per esser impiegato dove et come parerà proprio allo stesso, dovendo partire con il presente convoglio, et gli doveranno esser levati mesi due anticipati da principiarli dal giorno della partenza.

	154
	0
	5

(Archivio di Stato in Venezia — Deliberazioni del Senato — Serie Mar filza 720 — con allegato 1694. 18 febb.)

★

1695, 3. Marts. Gabriel Zorzi, Skatmester for den venetianske Landhær, til General-kaptajnen, om at Moritz Hartmann har oppebaaret en maanedlig Løn med Forpligtelse til at gøre Krigstjeneste under det foregaaende Felttog.

1695. 3. marzo.

Al Capitan General da Mar

Rimasto trattenuto con mensile assegnamento de ducati 100. al mese il Cavalier Mauritio Artman con obbligo di portarsi alla vostra obbedienza per servire dove le sarà comandato, et impiegare la di lui habilità nell'entrante campagna. Con le presenti vi avisiamo haver egli conseguito di qui ducati duecento moneta di Venetia, che sono l'importar di paghe due anticipate da principiarli dal giorno della partenza, come farà osservare dalla ducale che tiene appresso di sé del giorno suddetto; il che serve di lume per li pagamenti venturi, et a publica cautione del esborso suddetto.

Gabriel Zorzi.
Savio di Terra ferma.

(Archivio di Stato Venezia — collegio lettere filza 203.)

1697, 4. Nov. Bogholder Cort Danxst indberetter efter Ordre fra Direktørerne for Det Ostindiske Kompagni til Vicekommandanten og det sekrete Raad i Dansborg, at det i Henhold til Christopher Hartmanns Begæring tillades hans Søster Beata Christina, Enke efter Randel Randelsen, at maatte hjemgaa fra Dansborg til Danmark med næste Skib, mod at hun betaler for sin Kost saavel i Dansborg som under Vejs.

Der er indkommen hertil stæde for de høye og veledle herrer Directeurer een ydmydigste Memorial og indstændige Begiering af *Mauritz Hartmans* Broder, her boendes, anlangendes hans Søster *Beata Christina*, sal: *Randel Randelsens* efterladte Encke, hvorom hand er begierendes, at det maatte forundes hende at patriere med neste fra Dansborrig afgaaende Skibe, efterdi hannem skal være berettiget, at hun der paa Stædet udi største Elendighed skal opholde sig, [hvorefter] mig af de høye og veledle Herrer Directeurer er befallet, at begiere af veledle Hr. Vice-Commandant og det edle respective sekrete [Raad], at de ved leylighed vilde behage at forhøre sig, om bemelte *Beata Christina* findes der paa Stædet eller udi Nærverelse, og naar hun antreffis, tilbyde hende, at det skal staa hende frit fore at patriere med neste fra Dansborrig afgaaende Skib imod Kostens Betalning, een Rixdaler ugentlig, naar hun hertilstæde ankommer, hvilcket i saa Maader recommenderis.

Tiener til Efterretning af veledle Hr. Vice-Commandanten og det edle sekrete Raads tjenstvillige

Christianshafn, d. 4. Novembris A^o 1697.

Cordtt Danxst.

E. S. enfn: Herrenis Ordre er, at *Hartmans* Søster skal betale for hendis Kost udi Dansborrig, førend hun forundis at maa patriere, thi her kand man intet forrette.

(Rigsark. Ostindisk Komp. Europæiske Dok. 1670—97, 1232 a.)

★

1698, 19. Okt. Provst, Senior og Assessorer i det Segebergske Konsistorium til Juraterne for Kirken i Heiligenhafen. Afgangne kgl. Søcapitain *Mauritius Hartmann* har i sit lovgyldigt opsatte Testamente, i Betragtning af, at han er født i Heiligenhafen, til Byens Kirke skænket 500 Rdlr., for hvilken Sum der skulde opsættes et Epitafium over ham, hvilket ogsaa er sket for næsten to Aar siden. Juraterne har nu saa sent paa Kirkens Vegne fremsat Krav i Anledning af at Kirkemuren er bleven betyngtet, men da dels Arvingerne efter *Hartmann* gentagne Gange har anmodet om Afregning, der dels ogsaa i det Segebergske Distrikt og andet Steds er blevet opsat Epitafier i Kirkerne, uden at der til disse er ydet noget Vederlag, da Epitafierne er en Pryd for dem, og dette, tilmed lille og for største Delen af Træ bestaaende, ikke kan tyngte Muren, erkendes Juraternes Krav at være ubeføjet, tilmed da *Hartmann* ligesom af

Erkendtlighed for det over ham rejste Epitafium har skænket de Fattige i Heilighafen 500 Rdlr. Skulde mod Forventning Reparationer enten ved Epitafiet eller Kirkemuren blive fornødne, skal Omkostningerne erlægges af Renterne af det sidstnævnte Legat.

Demnach seel. Hr. *Mauritius Hartmann* weiland Ritter zu Sanct Marco und Königl. gewesener See-Capitain, in seinem ordentlich auffgerichteten Testament, in Ansehung dass Er aus Heilighafen gebürtig, zur Aufrichtung eines Epitaphii in selbiger Kirchen 500 Rthlr. vermachtet, selbiges Epitaphium auch bereits fast vor 2 Jahren daselbst aufgerichtet, die dortige Kirchen Jurati aber einige Pretension vor der Kirchen dahero machen aus diesen Ursachen, dass es anderwärts also üblich, auch die Kirchmuer durch die Last des aufgerichteten Epitaphii nicht wenig beschwert werde. So hätten die Kirchen Jurati zwar Zeit gnug gehabt, ihre vermeinte Prätension bey der, vorigen Jahres daselbst gehaltenen Visitation oder verschiedenen gehaltenen Consistoriis anzugeben, wozu sie auch nicht selten erinnert, solches aber dennoch bisher nicht geschehen, und aber die Erben vorgedachten seel. Herrn Hartmans umb eine decision öfters angehalten. Als erkennen Präses, Probst, Senior und Assessores des Segebergischen Consistorii vor recht, dass in Ansehung exempla contraria vorhanden, in verschiedenen kleinen Städten so wol Segebergischen Districts, als auch anderswo, ia zu Heilighafen selbst, da vor denen aufgerichteten Epitaphiis der Kirchen nichts gegeben, weiln es zur Zierde der Kirchen gereicht, und vielmehr mit Dank anzunehmen, denn dass ein onus dabey zufügen, welches manchen von der Liberalitet abhalten würde. Weiln es auch der Augenschein gibt, dass durch einen so kleinen Epitaphio, welches ohnedem guten theils von Holtz verfertigt, die Mauer nicht könne beschweret werden, es auch also ein gewisser Maurmann, der darumb gegenwertig befraget, soll geurtheilet haben. Letzlich, da ein so ansehnliches Capital von 500 Rthlr. von eben selbigen Seel. Herrn Hartman denen dortigen Armen gleichsam zum Recompens und Erkänlichkeit vor dem aufzurichtenden Epitaphio legiret und vermachtet, und also die Erben mit keiner mehrern Unpflicht zu beschweren. Dannhero die vermeinte Prätension derer Kirchen Juraten unbefugt, so dass selbige anzuweisen, wie sie dann hiemit angewiesen werden, von sothaner Ihrer Prätension abzustehen. Jedoch mit diesem Beding, dass im Fall hienechst etwas an dem Epitaphio oder Kirchenmuer, da selbiges auffgerichtet, etwas nöthigermassen zu reparieren, solche Reparations und Unterhaltungs-

Kosten nicht von der Kirchen, sondern von denen Zinsen des denen Armen legirten Capitals sollen genommen werden. Decretum in consensu Consistorialj. d. 13ten October ao 1698.

R. von Rheder.

L. A. Burchardi.

(Seglene afrevne)

★

1699, 24. Nov. Borgmester og Raad i Heiligenhafen bevidner at have modtaget af Arvinsgerne efter afdøde Capitain-Commandeur Mauritius Hartmann den af ham til Byens Fattige skænkede Kapital af 500 Rdl. og lover at ville lade dem forrente med 5 % aarlig, hvilke Renter ved Kirkens Førstepræst som Legatets Administrator hvert Kvartal skal uddeles til de Fattige.

Wir Bürgermeister und Rath nebst der Bürgerschaft der Königl. Stadt Heiligenhafen uhrkunden und bekennen hiermit für uns und unsere Nachfolger, dass wir von denen Erben des wohlsehl. Capitains Commendeurs und Rittern von St. Marco Herrn *Mauritij Hartmann*, das von demselben denen Hauss-Armen hiesiger Stadt rühmlichst legirte Capital 500 Rthl., schreiben fünffhundert Reichsthaler an guten vollgültigen Dännischen Cronen in einer unzertheilten Summa unten benannten dato auf Zinse richtig empfangen, selbiges auch zu Abführung anderer uns aufgekündigten Capitalien und Stadt-Schulden verwendet haben. Dannenhero wir uns der Exception non numeratae neque in utilitatem civitatis versæ pecuniæ hiemit gänzlich und wollwissentlich begeben. Gereden, geloben und versprechen demnach, für uns und unsere Nachfolger bey unsern Ehren, wahren Worten, Treu und gutem Glauben, obbemeltes Capital so lange dasselbe unabgeführt bey uns stehen wird, alljährlich mit fünff vors Hundert und also fünff und zwanzig Reichsthaler zu verzinsen, alle quartal etwas unter die Armen zu vertheilen seyn wird, selbige auch quartaliter von uns an p:t: Pastorem primarium hieselbst, als verordnetem Administratorem legati, gegen dessen Quittung sollen bezahlet werden, nemlich gegen Weihnachten, Ostern, Pfingsten und Michaelis, jedesmal 18 $\frac{1}{2}$ 12 $\frac{1}{2}$, davon der Anfang gegen Ostern des 1700 Jahres zu machen, und so dan ferner zu benannten Zeiten damit zu continuiren, sonder allen Aufschub und Verzögerung in Betrachtung, dass solche Gelder zur Nothdurfft uud Ergetzlichkeit derer hiesigen Notleidenden gewiedmet und verwandt werden. Nach rechtlicher vorhergegangenen halbjährigen Losskündigung aber, so uns hiermit vorbehalten wird, wollen wir und unsere Nachkommen obenbenantes Capital in solcher Müntze, wie wirs beschriebener Massen empfangen, richtig und

25

in einer unzerteilten Summa nebst denen alssdan fälligen Zinsen und wieder Verhoffen etwan veruhrachten Unkosten an den p. t. Pastorem primarium hiesiger Kirchen als eingesetzten Administratorem legati, der auch diese Original Obligation verwarlich beylegen wird, hinwieder bezahlen und abtragen, dahingegen derselbe nicht befugt seyn soll, das Capital uns aufzukündigen, solange die verschriebene Zinsen richtig und unabgekürtzt zu rechter Zeit von uns erfolgen, auf welchen Fall aber ihm gleichfalls die rechtliche Losskündigung vorbehalten bleibt. Zu Versicherung obigen allen setzen wir zum gewissen Unterpfang alle dieser Stadt allgemeine Güther und verbinden uns und unsere Nachfolger auff dem Fall säumiger Zahlung Capitals oder Zinsen zu einem ehrlichen landsübl. Einlager nach der bekandten Haderslebischen Constitution, dasselbe an Ohrt und Enden, wohin wir, oder unsere Mittbeschriebene in diesem Herzogthum Hollstein eingemahnet werden, ohne einige Exception ehrlich und redlich zu halten, und daraus weder Tages noch Nachts zu weichen, biss und so lange diese vorbeschriebene Schuld, Capitals, Zinsen, Schade und Unkostung, all gänzlich wird bezahlt seyn. Von solchen allen uns dar nicht schützen noch befreyen soll einige Christ.-oder Weltliche Rechte, aller Herrn und höheren Obrigkeit Geboth und Verboth, Indulten, Statum qvinqvennel oder moratorien, ReichsAbscheide, Behulff und Gegenrede, so anitzo oder ins künftige durch Menschen Sinn, Witz und List erdacht oder erfunden werden möchten. Wie auch allen andern juribus, beneficiis, privilegiis, Exceptionen und behelffen, tam in genere, qvam in specie, sonderlich der Exception, qvod generalis, wie nicht weniger aller casuum fortuitorum, alss etwa durch Krieg und Krieges Überzüge, Feuer und Wassers Schaden, Misswachs und dergleichen, wollen wir hiermit für uns und unsere Nachkommen gänzlich und wollbedächtlich verziehen haben. Allermassen uns nictes, alss eine bahre, wirklich und völlige Bezahlung von dieser obligation liberiren soll. Alles getreulich ohne List und Gefährde. Zu uhrkund dessen haben wir diese Handschrifft mit unserm gewöhnlichen Stadt-Siegel bezeichnen, und von zweyen des Raths und so viel aus der Bürgerschafft unterschrieben auch zu Stadt-buch bringen lassen.

HeiligenHaven, d. 24, Novembris ao. 1699.

Hanss Stokfisch.

Jörgen Ratke.

Claus Neilinck.

Martin Wittrock.

(Segl).

1699, 19. Dec., Kbh. Christopher Hartman og Henricus Hamerich bevidner, at deres resp. Broder og Svoger, afgangne Mauritius Hartman, kgl. dansk Søcapitain og Ridder af San Marco, før sin Død har truffet den Bestemmelse, at der af hans Efterladenskaber skal fastsættes en Kapital af 500 Rdlr., hvoraf de aarlige Renter kvartalsvis skal uddeles til de Fatige i hans Fødeby Heiligenhafen gennem Kirkens Førstepræst som Administrator af Legatet, dog skal nødlidende Enker efter derværende Skolelærere, om saadanne findes, stedse nyde en noget større Portion end de andre. Herimod skal Præsten og Kirkejuraterne paase, at det Epitafium, der er rejst over Testator og hane Forældre, saavelsom ogsaa den Begravelse, hvori de sidstnævnte er jordede, og som til Efterretning vil blive forsynet med en kendelig Sten, ingensinde beskadiges eller deres Ben krænkes. Disse og flere Bestemmelser bekræftes af Amtmanden i Segeberg Johan Hugo von Lente og Provsten i Segeberg J. H. Burchardi.

Wan alle und iede Menschen viel zu geringe seind der Barmhertzigkeit und Treue, die Gott an ihnen erwiesen und solcher wegen ihre Danckbahrkeit nach Vermögen darzu thun höchstverpflichtet seind, so hat in Erwegung dessen Seel. Hr. *Mauritius Hartman*, weiland Königl. Dennemarckischer Capitain und Ritter von St. Marco, unser respectiver Bruder und Schwager, vor seinem Seel. Abschiede aus dieser mühsamen Welt, unter andern auch diese disposition gemacht, dass von seiner Nachgelassenschaft Fünff Hundert Reichsthaler Cronen solten ausgezahlet und zinsbahr beleget werden, davon die jährliche Zinsen unter die Hausarmen in der Stadt Heiligenhafen, als seinem geliebten Vaterland, solten vertheilet werden. Nach welcher schriftlichen disposition unsers respective vielgeliebten Bruders und Schwagers bemeldtes Capital 500 rdr. Cronen, laut darob an uns ertheilten und bey p. t. Pastore primario in Heiligenhafen in originali befindlichen Obligation, dat: Anno 1699 d. 24. Novembris, ausgezahlet und bey der Stadt Heiligenhafen, Zinsbahr, nemlich 5 procent beleget werden, so dass von solchem Capital 500 rdlr. jährlich 25 rdr. Zinse zu erheben, welche Gelder dan, als ad pias causas legiret, desto richtiger und sonder alle verzögerung und abkürzung, zu der in obligatione befindlichen Zeit, alljährlich sollen und müssen abgetragen werden. Und zwar soll die Auszahlung solcher Zinsen ieder Zeit geschehen an Wohlgedachten p. t. Pastore primario der Kirchen zur Heiligenhafen, der hiermit zum Administrator mehr erwehnten dieses Legati ernennet und eingesetzt wird, welcher dan auch an ihm jährlich ausgezahlten Zinsen halber gebührend quitiren wird. Solche erhobene Zinsen wird ietzbemelter Hr. Administrator Legati in des Ältesten der Armen Vorsteher und nach guht befinden einer aus dem dortigen Magistrat dero gegenwart unter einige nothdürfftige Hausarmen, so from, Christlich und Gottesfürchtig sind, wobei insonder-

heit auf der dortigen Schulbedienten hinterlassenen exemplarischen und dabey nothdürfftigen Wittwen, wann sich solche finden, zu reflectiren, und ihnen eine etwas grössere portion als andern hievon zuzuwenden, ordentlich vier mahl im Jahr, nemlich in der nechsten Wochen vor Ostern, Pfingsten, Michaelis und Weihnachten, auch ausserordentlich wann es die hohe Noth erfordern solte, ausstheilen und das zwar nach seinem Gewissen, wie es einen rechtschaffenen getreuen Prediger zustehet, Er es auch allemahl für seine Superiores und künfftig für Gottes Gericht zu verantworten gedencket, und weilen es billich, dass gedachter Hr. Administrator für solche seine mühe, nemlich die Zinsen zu erheben, und wie vorgedacht zu distribuiren, auch sonst für das Capital zu sorgen einige ergetzlichkeit habe, als sol er iährlich von solchen Zinsen zwei Reichsthaler geniessen, die übrige drey und zwanzig Reichsthaler aber verbleiben denen Armen. Wegen vorerwehnter Hr. Pastor, wie auch die Herren Kirchen Jurati in Ansehung des Legati, da selbiges den Armen ihrer Stadt zum besten vermachtet, dahin absicht haben werden, dass das Epitaphium, welches dem Seel. Testatori und seinen lieben Seel. Eltern zum andenken in der Kirchen aufgerichtet, wie auch die Begrebis, darin ietztgedachter Seel. Eltern begraben sind und desswegen mit einem gewissen kenbahren Stein zur Nachricht von uns sol beleget werden, von niemand violiret noch ihre Gebeine beunruhiget werden. Wan die austheilung der Zinsen vorbemelter maassen geschicht, sollen die Nahmen derer Hausarmen und was ein ieder derselben empfangen, von dem p. t. Pastore in ein gewisses Buch verzeichnet und bei der letzteren iährlichen distribution, die in der Wochen vor Weihnachten geschicht, von denen, so dabey gewessen, mit unterschrieben, auch ad revidendum bei allen daselbst vorkommenden visitationibus, denen p. t. Königlich hochverordneten Herren Visitoribus vorgezeigt werden. So lange nun die Stadt Heiligenhaven, die in obligatione verschriebene Zinsen richtig wird abtragen, sol ihr das Capitall nicht aufgekündigt werden, im Fall aber, dass selbe unvermuthlich mit abtragung der Zinsen ihrer obligation nicht nachkommen solte, wird der p. t. Pastor als Administrator Legati, dem auch dieser wegen die original obligation hiemit zugestellet wird, solche unrichtigkeit so fort denen p. t. Königl. Herren Visitoribus anzeigen, die nemlich, gleich ihnen die Ober Aufsicht über alle dergleichen Armengelder zustehet, also auch über mehrgedachtes Legatum als inspectores hiemit erkandt

werden, selbige werden sodan auch hohen Amptes wegen und umb der Ehre Gottes willen hiemit obtestiret dahin sehen, dass was aus so redlicher intention so löblich ist vermachtet nicht untergehe, noch in einigen Stücken violiret werde, sondern allerdings wie es allhie verzeichnet, seine erfüllung gewinne. Auch dass das Capital nach rechtlich von der Stadt vorher geschehenen Losskündigung solte auszogehlet werden, wird der p. t. Pastor nebst Vorstehern der Armen dahin bedacht sein, wie es auf vorhergehende Communication und guhtbefinden derer königl. Herren Visitorum am sichersten wieder anzubringen. Diese als des seeligsten Testatoris Christrühmliche Disposition haben wir als dessen nechste Erben und anverwandten hiemit eigenhändig unterschrieben und mit unsern gewöhnlichen Pittschafften versiegelt, und sol zu mehrer Nachricht diese Foundation und Administrationsschrift zugleich mit der Obligation in originali bei mehr wohlerwehten p. t. Pastore und dessen Successoribus im Pastorat Ampt sein und verbleiben umb selbige dehnen übrigen Heiligenhavener Kirchen=Actis beyzulegen. Bei vorkommenden Veränderungen oder stärbfällen derer p. t. Pastorum wird der p. t. Diaconus zu Heiligenhaven nebst Vorstehern der Armen dahin sehen, dass die original obligation nebst dieser Foundation Schrift, so der abgegangene Pastor bis dahin gehabt, von demselben, oder nach seinem tödtlichen Abtritt, von dessen Erben abgefordert und so lange von dem p. t. Diacono verwarhlich aufgehoben werde, bis selbige dem Successori im Pastorat gegen dessen ausszugebenden Schein zugestellet werden können. In wehrenden Gnaden Jahren und vorkommenden Vacanten des Pastorats wird der p. t. Diaconus obbemelte vices des Pastoris ratione dieses Legati über sich nehmen, auch interim obgedachtem Geniess dafür zu gewarten haben. Letzlich und zu mehrerer Nachricht sol Bürgermeister und Raht der Stadt Heiligenhaven, nebst Vorstehern der Armen daselbst vidimirte Copia Obligationis und dieser Foundation Schrift ertheilet werden, damit auch, so viel an ihnen ist, sie dahin sein mögen, dass das ihren Stadt Armen vermachte Capital conserviret und beschriebener massen möge administriret werden. Gleiche copia von beden sol uns Erben ertheilet werden, und da iemand unserer nachkommen hinkünftig sich dieses Legati halber bei dessen p. t. Administratori erkundigen wolte, sol demselben alle verlangte Nachricht unweigerlich gegönnet werden. Insonderheit aber und vor allen sol denen p. t. Königl. hochverordneten Herren Visita-

toribus Seegeberigsches Amptes beglaubte Copia so wohl der obligation als auch dieser Foundation Schrift von dem p. t. Pastore zugestellt werden, damit selbige denen Visitations actis beigelegt, Sie die Herren Visitatores auch dabei ihres hohen Amptes wahrnehmen mögen. Wie dan selbige hiemit auch gehorsamst ersuchet werden, zu mehrer Festhaltung, diese Foundation Schrift mit ihrer eigenhändigen Unterschrift und vorgesetzten Consistorial Siegel zu autorisiren und zu bestättigen. Copenhagen, d. 19ten Decembris im Jahr nach Christi unsers Heylandes Geburt Eintausend Sechs Hundert Neun und Neundtzig.

C. Hartman.

Henricus Hamerich.

In fidem subscripsit *J. H. v. Lente* als Amtmann zu Segeberg.

Zur Bestettigung und zur Festhaltung obiger Foundation Schrift um dass iederzeit derselben möge nachgelebet werden, subscribiren hiemit

J. H. Burchardus,
Probst im Ampte Segeberg.

(3 Segl: 1 mangler, 2 C. Hartmans (Løve over en Rose), 3 Hammerich (2 Stjerner over en Rose).)

HENVISNINGER

FØRSTE AFSNIT

(S. 11).

Christoph Hartmann tilhørte Byens velhavende Borgerstand, maaske den saakaldte Byadel, der levede af deres Kapitaler, indestaaende i Handelsforetagender og Huse. Han findes ikke i Borgerlisterne (Neubürger), hvorfor han maa være hjemmefødt i Byen, og er maaske Søn af den Hans Hartmann, der 1575 tog Borgerskab og anføres som hjemmehørende i Hagenburg ved Stadthagen. Blandt Faddere til Christophers Børn nævnes 1618 Hans Hartmans Frau, og det er vel denne Hans H., hvis Test., dat. 16. Febr. 1615 blev deponeret paa Raadhuset, men som nu næppe findes mere.

Christoph Hartmann købte 1608 et Hus ved Kohlmarkt, men Overdragelsen findes ikke bogført i Pantebogen; han ejede det endnu 1629. 1623 købte han af Henning Bock Hus og Gaard i Weberstrasse paa Hjørnet af Kupfertwiete. 1669 15 Nov. begravedes Frau Christoff Hartmann; 1671, 20. Nov. Christoph Hartmanns Wittibe. Den første er vel Sønnen Christophers Hustru (se ndfr.), den anden vel dennes Moder. — Sønnen Christopher blev i Braunschweig og havde følgende Børn til Daaben: Christina Maria 1651 ²/₁₁; Christine 1653 ²/₁₂; Hans ¹/₈ 1655; Anna Elisabeth 1657 ¹⁵/₁; Catharine 1658 ¹¹/₈; Gideon 1660 ²⁰/₁; Johann Heinrich 1666 ¹⁰/₂.

Udtag af Kirkebøgerne i Braunschweig:

I St. Martini Kirke viedes 12. Febr. 1610 Christoff Hartmann og Christina Degetmeyers.

Børn, døbte i St. Martini Kirke:

1. 1610, 5. Nov. *Hans*, Christoph Hartmans filiulus. Faddere: Hans Degetmeyer¹⁾. Georg Flor decemvir²⁾. Vel det Barn, Christopher H. lod begrave 28. Juli 1613.
2. 1612, 8. Marts. *Christopher*, Christoph Hartmans filiulus. Faddere: [Cämmerer] Ludolph Retzen. Simon Seboden. Else Retems.

Børn, døbte i St. Ulrichs Kirke:

3. 1614, 22. Juni. *Emerentia*. Faddere: Zacharias Schmalians Frau³⁾. Jacob Sellers Frau.
4. 1616, 3. April. *Remmert*. Faddere: Gert des Probsts Sohn von Heiligen⁴⁾. Hans Bokemöller. Die Knesebecksche⁵⁾.

1) se Stmt. 2) Zehntermann. 3) Zach. Schmalian, bgr. 14. Sept. 1671, g. m. Emerentia.

4) Rembertus von Enninghausen, Provst i Heiningen og hans Søn Gerdt ejede 1595—1632 Huset Kohlmarkt 11. Hans Degetmeyers Fætter hed ogsaa Rembert. 5) af den borgerlige Familie Knesebeck.

5. 1618, 4. Jan. *Anthon*. Faddere: B(ürgermeister) Autor Damman¹⁾. Heinrich Schmalian²⁾. Hennj Ulenhops Frau³⁾.
6. 1618, 30. Dec. Tvillinger. *Christina* og *Margreta*. Faddere: Jurgen Langkop⁴⁾. K[ämner] Hans Haberlandsche⁵⁾. Leudken Hogreven Frau⁶⁾. Der Hörstschens Dochter. Justus Meyers Frau. Hans Hartmans Frau. — 1640, 1. Sept. lod Christoff Hartmann sin Datter Margarete begrave.

Familien *Degetmeyer* (Tegetmeyer, Ziegemeyer) førte en hvid Pil i Rødt, paa hvis Spids et grønt Trekløver. Stamtavle, udarbejdet af Oberst Meier i Braunschweig Byarkiv:

Ludeke

havde 1407–38 Huset Nr. 284, gjorde Testamente i 1430, levede 1457; gift m. Wineke.

Hinrich

havde 1430–65 Huset Nr. 560; gjorde Testamente i 1484.

Herman

ejede 1537 Huset Nr. 634, 1563 Raadsherre; g. m. Anne Wittekop.

Hans

stud. 1484 i Erfurt, ejede 1497–1517 Huset Nr. 284.

<i>Emerentia</i>	<i>Hans</i>	<i>Heinrich</i>	<i>Christopher</i>	<i>Rembert</i>	<i>Laurentius</i>
f. 1541.	f. 1544;	f. 1547; var	ejede 1537	1516 Stud.	1537–41
† 1590.	1590 i Raadet.	1602 i Raadet.	Huset 284.	i Erfurt.	Ejer af
g. m. Arend Twedorp.	† 15. Marts 1601;	† 14. Sept. 1609; g. m. Margrethe v. Vechele.		1525 Mag. i Wittenberg.	Huset 284.
	g. 1 ^o Mette v. Vechele; 2 ^o Emerentia Breier.				

<i>Herman</i>	<i>Curd</i>	<i>Dorothea</i>	<i>Herman</i>	<i>Heinrich</i>	<i>Anna</i>	<i>Catharine</i>	<i>Mette</i>	<i>Marie</i>
f. 1572.	f. 1575.	f. 1579.	f. 1573.	f. 1574.	f. 1575.	levede	levede	levede
† 1576.	† 1578.	† 1646.			† 1639.	1593.	1593.	1593.
	g. m. Andreas v. Pawel.							

1) Borgmester Autor Damman gift m. Adelheid Gevekote (J. A. H. Schmidt, Die St. Martins Kirche in Braunschweig, Br. 1846, 150). 2) Heinrich Schmalian, gift 22. Maj 1610 m. Margrethe Körvers Daniel Kochs vidua. 3) Henni Uhlenhops Enke Ilse Möhlenkamp gift 1658 m. Oberstltn. Rabo Starck. 4) Anna Hardtmann var 1615 Enke efter Tile Langkop. 5) Anne Haberlands sal. Gerdt Floers betænker i sit Test. 1649 Andreas Hartmanns Enke og Datter Agathe. 6) Luddeken Hohegräfe blev 8, Maj 1610 gift m. Ottilia Schnell.

Navnet Hartmann forekommer hyppigt i Byen Braunschweigs Arkivalier, tidligst 1430. *Carsten* † 1565, optoges 1563 i Raadet; 1590 levede *Georgs* (Jürgen) Enke Agathe Bruchman, med sine Børn *Hans*, *Gert*, *Anna*, *Elisabeth* og *Herman*. — 1600—01 havde Huse i Byen: *Tile*, identisk med *Tile H.* fra Bückeberg, der 1589 tog Borgerskab; *Bernts* Arvinger; *Hans*, der ejede Huset Nr. 564 og vel den samme, der havde Husene 572 og 666; *Henrik*, *Daniel*, *Gert* og *Jacob* samt *Herman* og *Heinrich*. *Ludeke* var 1610 Borger i Altenwiek og havde Børnene *Catharine*, g. m. *Andreas* Borchars i Schackenstedte, *Margrethe*, *Hans* og *Jürgen*. 1593 nævnes *Jürgens* Enke; 1592 *Curt*.

Af de i Rigsadelstanden ophøjede, der kunde tænkes at være Stamfaderen, maa nærmest komme i Betragtning (Brødrene) *Bartholomeus*, *Dietherich* og *Jorch Hartman*, nobiliterede 28. Juli 1543, men Stand og Hjemstavn ikke angivet. Vaaben: einen Schildt überzwerch gleich abgethailt, der unter rot oder robinfarb, darinnen drey weisse Huefeyszen, ein roter Leuw mit auffgeworffenem Schwantz und roter ausgeschlagener Zungen. — *Johann Hartmann*, Registrator der K. K. Hof- u. Niederösterr. Kammer, nob. 26. Sept. 1592; Skjoldet tværdelt; 1. en Guld Løve i Blaat, 2. delt paa tværs af Rødt og Hvidt. — *Michael Hartmann*, kurfürstlich sächsischer Buchhalter, nob. 26. Okt. 1630 (Haus-Hof-Reichstaxbuch. Reichsregisterbuch (Adelsarkivet, Wien).

ANDET AFSNIT

(S. 17).

Heiligenhafen: H. Scholtz, Nachricht von Heiligenhafen, Plön, 1743, 128, 251. C. Raszfelt, Zwei Monate wallensteinischer Kriegsführung 1627 (1882). *Bricka* og *Fridericia*, Christian IV's Breve II 58, 109, 128. Markgreven af Badens Indber. til Kongen af 24. Sept. og 4. Okt. 1627 (Breve fra Markgreverne af Baden-Durlach 1582—1627. Indk. Breve til Tyske Kancelli, Indenl. Afd. 1627—30, i Rigsark. E. Marquard, Kammerregnsk. 1918, 349. — *Antonius Hartmann*: Beyträge zur Gesch. der Kirchen u. Prediger in Neuvorpommern I (1818), 37. Bryllupsvers: *Nymphidia Dni. Antonii Hartmanni Cherusci Past. Ecclesiae Nieparsianæ cum Elisabetha M. Georgii Vsleri. Stralsundæ VIII cal. martij 1599. Gryphiswaldiæ* (Stadtbibl. Hannover). Ant. Hartmann d. æ. † 1638 (Niepars Kirkearkiv). Medd. af Dr. W. Polthier i Greifswald og Pastor Freytag i Nortorf. Matr. der Univ. Rostock III, 15: 1614, *Antonius Hardtman Niptzensis*; nævnes

26*

første Gang 1624 i Kirkeregnskabet (Einnahme und Ausgabe der Kirche 1621, 112) som første Skoleholder: die Schull Collegen Antonius Hartman und Georgius Cumelius; 1631 første Gang Præst (ib. 131) — *Kirkebogen*: Herr Anthonius Hartmannj 44jåhriger Pastor dieser Kirchen u. Gemeine. Natus A. C. 1600, denatus A. C. 1673 d. 27. Apr., contumelatus d. 6. Maji. Gott erfreue seine Seel im Ewigen Leben.

Da A. Hartmans Hustru efter Dr. W. Polthiers velvillige Meddelelse var gift med Catharine Dorothea Hartman, er den i Kirkebøgerne 1672 nævnte Catharine Dorothea Hartman sikkert en Datter af ham, og at hun har faaet begge Moderens Navne peger hen paa Datidens Skik, at et Barn, for hvem Moderen døde i Barselseng, fik dennes Navne, hvilket ogsaa var Tilfældet, naar Faderen indgik nyt Ægteskab, at det første Barn i samme opkaldtes til Minde om den første Hustru.

Catharine Dorothea Hartman blev 22. Okt. 1672 i Heiligenhafen viet til Hr. Joachimus Engel. If. Scholz (S. 264) var Joachimus Engel, f. 1642 i Schönberg Probstei, fra 1671 Diakonus i Heiligenhafen † 14. Sept. 1714. En anden Datter var vel Magdalene, gift 18. Maj 1675 i H. m. Hr. Samuel Engelhard, 2° 21. November 1679 m. Hr. Casparus Mellissus, Collega Scholæ † 25. Juni 1686, 40 Aar.

Rembertus Hartman nævnes første Gang i Kirkeregnskabet fra 1621, fol. 270. Herr Antonius Hartmanni, Dominus Rembertus Hartmanni und Lütke Karstens, Schul Collegen 7. Febr. 1655. — I Armenbuch 1643—99, for Aaret 1655 den beiden Schuel Collegen iedem 3 fl so ietzo biss zu fernerer Verordnung. Einem allein, als D^{no}. Remberto Hartmann gegeben 6 fl — i Kirkeaaet 1671, 374: sehl. Hr. Rembertus Hartman gewesener Cantor Scholæ. — *Kirkebogen*: † Herr Rembertus Hartmann 26jåhriger Schuelbedienter hieselbst seines Alters 63 Jahre den 11. Junius 1678. — *Armenbuch* 1643—99: 1670 d. 14. Febr. Demnach die Herren Inspectores der Kirchen und Armen, alß beede Herren Prediger nebenst Bürgermeister und Rath, an J. Veronica Volkmans gewesener Schulmeisterin Stelle Herrn Remberti Hartmanni, Cantoris hujus Scholæ Ehe Frauen Christina Agnes Hartmanß für eine Schuelmeisterin hierwieder bestellet und angenommen, selbiger auch was ihre Vorweserin genossen, versprochen, als seint derselben die 10 fl l., so die vorige anstatt einer Besoldung von den Armen Geldern gehabt, auch zugestellet worden 10 fl . — *Kirkebog*: 1679 Fr. Christina Agnes Hartmannin den 11. Aprill ihres Alters 53 Jahr.

TREDIE AFSNIT

(S. 25).

1682: Tidsskr. for Søværnen 1861, 423 f. Den store nordiske Krig I 231, 440; II 253; V 84. Pas for Schiffs Lieut. Mauritz Hartman auf einige Zeit ausser Lands zu reisen um sich desto besser zu unsern Dienst zu perfectioniren 9. Febr. 1684 (Krigskanc. Sætaten vedk. Exp. 1682—83 og Admiralitetets Registerbog 1679—82, f. 194). Assignationsbog for Oberzalmesteren 1686—87, f. 216; 1688—89, f. 20, 143.

Genua: de Mailly, Histoire de Gênes, Paris 1696, III, 369 ff. Eug. Sue, Histoire de la marine française sous Louis XIV, Paris, 1838, IV, 167 ff. de Guichen, Crépuscule d'ancien Régime, Paris, 1909, 11—83. Driault, Les Instructions données aux Ambassadeurs de France, Paris 1912, XIX, 181. Le Journal de Dangeau, Londres 1770; 5, 17—21. Jal, Abraham Duquesne, Paris 1872, I—II. Delarbre, Tourville et la marine de son temps, Paris 1889. — Journal contenant ce qui a exécuté devant Gênes par l'armée navale du Roy au mois de May dernier, Paris 1684 (Gazette de France; officios Rapport). Relation historique de tout ce qui a été fait devant Gênes par l'armée de Sa Majesté, af Donneau de Vizé, Paris 1684 (Le Mercure galant).

Hr. *de Capra*, du Ministère de l'instruction publique et des beaux-arts, inspection générale, har med den største Velvilje og Grundighed gennemforsket følgende haandskrevne Kilder for at finde Moritz Hartmanns Spor. *A. Archives nationales*, Série K 9, Pays étrangers, négociations etc. — carton 1355: Gênes et Alger; carton 1308: Etats du Nord. — *B. Archives du Ministère des Affaires Étrangères*: Corresp. politique, Danemark, Reg. 27—28, 1682—84, (omtaler ikke Danske i fransk Tjeneste). — *C. Archives de la Marine*. Série B 2: Régistres des Ordres du Roi concernant la marine et Dépêches de Msgr. (le Secrétaire d'État de la Marine); B 3: Lettres reçues: régistres 46 og 50: Toulon et Levant 1684—85; B 4: Campagnes Nr. 9—10; B 5: Bâtiments du Roi, carton 2; 1660—90; B 7: Pays étrangers; Commerce, Consulats; carton 209 (1675—84). — Série C: Personalia. C 1: Officiers; C 6: Rôles d'équipages. C 7: Dossiers individuels par lettre alphabétique.

M. Hartmann nævnes: Journal contenant etc. (s. o.) p. 409. Archives nat. K. 1355, 13 p. 40; B 2, 50, p. 203, 337, 379. Arch. de marine C 6, 163, p. 143. Reglement: Arch. nat. D VII, vol. 10 p. 258. — 1692, 5. Maj: Ordre om en Grad for Sieur Vanstocken (C. E. von Stöcken), dansk Kontre-admiral, der er optaget paa »Le Soleil Royal« under Tourville som Vo-

lontær og ligeledes for en svensk Eskadrechef (Arch. Marine B 276 p. 152). I Officiers de vaisseaux, galères et marine royale 1691–1706 (ib. C 1, 150, p. 448 f.: 1692 en svensk Eskadrechef, en dansk Adelsmand; 1694 2 danske Adelsmænd; 1698: 3 svenske Adelsmænd; 1705 8 danske Adelsmænd; 1706: 2 danske og en svensk Adelsmand.

Undersøgelser i Arsenalet i Toulons Arkiver har ikke bragt noget Resultat.

FEMTE AFSNIT

(S. 41)

Almindelige Kilder: M. Foscarini, *Historia della Republica Veneta*, 1699. Locatelli, *Racconto storico della Veneta guerra in Levante 1693*, S. 293. Garzoni, *Storia della guerra di Veneti contra i Turchi*. Fr. Muazzo, *Storia della guerra di Veneti e Turchi*, VII. 172 (Mskr. i Biblioteca S. Marco). Gründlicher und genauer Bericht aller merkwürdigen Sachen welche bei Belagerung und Eroberung der Vestungen in Morea, Navarino und Modon täglich vorgelaufen. Gedruckt im Jahre 1686. P. M. Coronelli, *Description de la Morée reconquise*, Paris 1687. Samme, *Beschreibung der Reiche Morea u. Negroponte*, Frankfurt 1687. Hammer Purgstall, *Gesch. des ottomannischen Reiches* X 301. N. Jorga, *Gesch. des osmannischen Reichs* IV (1911), 209. L. v. Ranke, *Zur Venezianischen Geschichte*, *Sämmtl. Werke*, Lpz. 1878, XL. Finlay og Tozer, *History of Greece*, Oxford 1877, VI, 175.

Det sachsiske Hjælpekorps. v. Friesen, *Die Feldzüge der Sachsen in Morea 1685–86: Archiv f. sächs. Gesch.* II 225 ff. — Utrykte benyttede Kilder: *Statsarkivet i Dresden: 10811, I: March drey Regimenter zu Fuss belangend, welche Churf. Durchl. zu Sachsen der Republic Venedig auf gewisse Zeit zu Diensten überlassen A° 1685.* — *10811, II: Churf. Sächs. drey Regimenter zu Fuss belangend, so zu der Republic Venedig Kriegs Diensten überlassen und den Feldzug in Morea 1685–87; heri: Recapitulation des Kurfürsten Johann Georg an den venetianischen Capitaine.* — General Morosini vor die Churfürstl. nach Dalmatien gehende Troupen 5. Juni 1685. — Liste derer, die vom Tuppauischen Regiment zu Bergau gehaltenen Rendezvous durch-oder sonst abgegangen d. 22. Juni 1685. — Musterung zu Lido 27. Juli 1685. — Munster Rolle des Herrn Obristen Johann Bernhardt von Toppau Reg. zu Fuss und von dessen Leibkompagnie 15. Juli 1685 zu Lido. Oberstwachmeister Friedrich Wilhelm von Kleist. — H. v. Degenfelds Beretning om Slaget Calamata 15. Sept. 1685. — *10812, VI: Listen der churf. sächs. A° 1687 aus Morea zurückgekommenen 3 Regimenter zu Fuss, als Baron Erskens, Obristen*

Tuppauens u. Oberstlt. Kleisten jedes von 10 Compagnien Specification was seit dem 22. May 1685 von Bögau aus an Oberofficieren mit Tode abgegangen, auch was sonsten vor Vorenderungen bey denen Compagnien bis den 28ten Juny 1686 geschehen. — Moritz Salomon von Drietzschler todt geschossen vor Calamata. Rolle über des Obersten Hans Bernhardens von Tuppau Reg. zu Fuss d. 21. May 1685 unweit Pegau gemustert. Af Danske: Heinrich Rothe, Corporal, 26. Jahr, von Kopenhagen, 10 Jahr bey den Holländern. — Briefe des schwedischen Generalmajor Alexander Erskine 1686 betr. Teilnahme der sächs. Truppen am Kriege in Morea, III 67 f., 349, Nr. 10.

Det braunschweig-lüneburgske Korps: Spangenberg, Neues vaterländisches Archiv, Lüneburg 1823. Sichart, Gesch. der kgl. hannöverschen Armee I, 258 ff. Alex. Schwencke, Geschichte der Hannoverschen Truppen in Griechenland, Hannover 1854. — Utrykte, benyttede Kilder. *Statsarkivet i Hannover*: Calemborg—Braunschweig, Arch. Des. 16 A 610; især 620, Feldzug der hannoverschen Hülfsstruppen auf Morea, Eroberung von Navarino, Modon u. Napoli di Romania, Jan.—Dec. 1696, f. 1—502. — Des. 16 A 626. Feldzug der hannoverschen Hülfsstruppen in der Levante, Schlacht bei Patras, Besetzung von Korinth u. Athen, Eroberung der Akropolis 1687, f. 1—498. — Des. B 2 Nr. 19. Kapitulation mit Offizieren zur Anwerbung der Truppen II, 1681—97.

O. W. KÖNIGSMARCK

(S. 52).

R. Hasenjaeger, Zur Geschichte des Grafen Otto Wilhelm von Königsmarck, Stader Archiv, Zeitschrift des Vereins für Geschichte der Herzogtümer Bremen und Verden, Neue Folge I, Stade 1911, S. 88—119. G. Hesekei, Nachrichten zur Geschichte des Geschlechts der Grafen Königsmarck, Berlin 1854, 18 ff.

Ved de i Venedigs Statsarkiv foretagne, indgaaende Undersøgelser vedrørende M. Hartmann er der af forskellige Arkivfonds fremdraget et værdifuldt og hidtil ubenyttet Kildestof til Oplysning om Königsmarcks Virksomhed som Overgeneral i venetiansk Tjeneste. Af denne Samling Aktstykker, der kun i ringe Grad kommer i Betragtning ved nærværende Fremstilling, meddeles nedenstaaende kortfattede Regester som vejledende ved fremtidige Arbejder omhandlende Tyrkerkrigerne paa Morea.

⁶/₁₀ 1685, Sekretæren Gio. Giacomo Corniani til Ambassadøren i Frankrig: anbefaling af Grev K.

¹⁸/₁₀ 1685, Sekretæren Alessandro Bernardo til Ambassadøren i Tyskland: Henviſning til tidligere Skrivelse om Grev K.

¹⁴/₁₀ 1685, Ambassadøren i Wien Federigo Corner til Dogen: Kontrakt med Grev K. om 20,000 Dukater aarlig.

²⁰/₁₀ 1685, Sekr. Aless. Bernardo til Ambassadøren i Tyskland, anmoder om Svar ang. Grev K.

²⁷/₁₀ 1685, samme til samme: Fuldmagt til Ambassadøren til at slutte Kontrakt med Grev K.

³/₁₁ 1685, samme til samme: Han skal opfordre Grev K. til at komme til Venezia.

¹⁸/₁₁ 1685, Federigo Cornaro til Dogen: Grev K.'s Gage fastsat til 18,000 Dukater, hvoraf Forskud kan udbetales ham til Rejsen til Venezia.

¹/₁₂ 1685, Sekr. Francesco Bianchi til Ambassadøren i Tyskland: Anerkender hans Optræden overfor Grev K. og beder ham paaskynde Hvervningen.

¹²/₁₂ 1685, samme til samme: imødeser Troppernes snarlige Ankomst.

²²/₁₂ 1685, samme til samme: Ingeniøren Valpergher kan ansættes med en Gage paa 1.000 Dukater og faa Titel af Oberst eller Oberstløjtnant. Ambassadøren skal ogsaa ansætte Underofficerer.

²⁰/₁₂ 1685, anonymt til Ambassadøren i Tyskland: Man venter Grev K.'s Ankomst til Venezia »for at gaa til Hæren, inden det bliver for silde, og give Prøver paa sin Tapperhed«.

⁵/₁ 1685 (venetiansk Tidsregning), 1686 (almindelig Tidsregning), Francesco Bianchi til Ambassadøren i Tyskland: Ang. Hvervningen af de 2.000 Soldater til Grev K. ser vi, at hans Svar ikke er indløbet, men man haaber, det snart vil indtræffe, ligesom man stoler paa at Ambassadøren har indledet Forhandlinger med Oxenstierna om Hvervning i Henshold til tidligere Skrivelser.

¹⁶/₁ 1685, Sekr. Agostin Bianchi til Overgeneralen: Grev K. har underskrevet Kontrakt om at tjene Republiken som General og lovet sikkert at komme til Venezia i næste Maaned for at drage i Felten.

²⁶/₁ 1685 (venetiansk Tidsregning), Francesco Bianchi til Ambassadøren i Tyskland: Man har intet at tilføje til Kontrakten med Grev K. og Oxenstierna.

⁷/₃ 1686, Agostin Bianchi til Overgeneralen: Grev K. er nu ankommen til Venezia og skal snarest begive sig til Fronten.

¹⁶/₃ 1686, Aless. Bernardo til Sekretæren Alberti i Polen: Da Grev

K. nu er ankommen, skal Alberti formaa Kongen til at sende sin Hær i Felten og slutte sig til de Allieredes Styrker.

¹⁶/₃ 1686, Aless. Bernardo til Ambassadøren i Tyskland: Takker ham for hans udmærkede Arbejde og meddeler, at da nu Grev K. er kommen, vil han snart kunne afrejse til Fronten med de andre Troppestykker.

²¹/₃ 1686, Agostin Bianchi til Senatet: Henviser til indlagte Brev fra Grev K., roser hans Dygtighed og anerkendelsesværdige Forberedelse til Feltoget.

²¹/₃ 1686, Grev K.'s Brev vedlagt Senatsbeslutningen af ²¹/₃ 1686: Omtaler udførlig Forberedelserne til Feltoget og alt det nødvendige Krigsmateriel; han maa have mindst 40 svære Feltkanoner med dobbelt Sæt Lavetter og Hjul, Smede og Haandværkere til Reparationer, »spanske Ryttere« (cavalli di Frisia) som vedlagte Model« (der er en særdeles nyttig Opfindelse, som har staaet sin Prøve i den Krig, Kurfyrsten af Sachsen for Tiden fører), etc., etc.

²⁸/₃ 1686, Sekr. Michiel Marino: Dogens Stadfæstelse af Grev K.'s Udnævnelse til Marskal i Venezia's Tjeneste.

³⁰/₃ 1686, Francesco Bianchi til Ambassadøren i Tyskland: Foruden de to Troppestykker, der er afrejste i disse Dage, er nu ogsaa Grev K.'s Afrejse tilligemed de brunsvigske Tropper nær forestaaende.

²⁰/₄ 1686, Bianchi til Overgeneralen: Grev K. maa i Henhold til sine militære Fortjenester have Rang og Stilling lige efter Overgeneralen.

²⁷/₉ 1686, samme til samme: Som Belønning for udmærkede Bedrifter har Senatet tilkendt ham en Hædersgave paa 5.000 Dukater.

¹⁰/₁₀ 1686, anonymt til Overgeneralen: Man beklager, at Grev K. har bedt om Orlov, og Overgeneralen skal bestræbe sig for at beholde ham i Tjenesten. Der skal loves ham endnu større Opgaver, og han vil faa rigere Løn, end han vilde kunne opnaa i Kongen af Sveriges Tjeneste.

¹⁷/₁₀ 1686, Sekr. Gio. Batta. Nicolosi til Overgeneralen: Overgeneralen skal anvende al sin Indflydelse paa at bevæge Grev K. til at afstaa fra sin Orlov, skulde det ikke lykkes, da maa han bevæges til at love at komme tilbage til næste Feltoget.

¹⁷/₁₀ 1686, Sekr. Gio. Batta. Nicolosi til Grev K.: Man haaber, at den svenske Konge i Betragtning af Kristenhedens fælles Sag mod Tyrkerne og Grevens store Fortjenester af denne Krig vil lade sig bevæge til at forlænge Grevens Orlov.

⁵/₉ 1686, Grev K. til Senatet (vedlagt foranstaaende Brev): Han vilde helst forblive i venetiansk Tjeneste og har tilkendegivet den svenske

Konge dette Ønske; han beder nu om at maatte komme til Venezia, hvorfra han hurtigere kan korrespondere med Kongen om Sagen.

³¹/₁₀ 1686, Gio. Batta. Nicolosi til Overgeneralen: Senatet billiger og bifalder de Foranstaltninger, Overgeneralen har foretaget paa Grev K.'s Initiativ.

¹⁰/₄ 1687, Agostin Bianchi til Overgeneralen: Senatet bifalder, at Grev K. er bleven kaldt tilbage fra Zakyntos, da han sikkert hurtig vil faa de ødelagte Fæstninger sat istand.

¹⁷/₅ 1687, Gio. Batta. Nicolosi til Overgeneralen: Grev K. meddeler, at han har til Hensigt at begive sig til Krigsskuepladsen, skønt han ikke har faaet Svar fra Kongen om Orloven, men nu har Senatet selv skrevet til Kongen og forestillet ham, hvor vigtig Grevens Tjeneste var for Republiken.

¹⁷/₅ 1687, Gio. Batta. Nicolosi til Kongen af Sverige: Under Hensyn til de store Interesser Kristenheden har i Kampen mod Tyrkerne og de udmærkede Tjenester, Grev K. har gjort Republiken, anmodes Kongen indstændig om at give Greven Orlov til at forblive i Republikens Tjeneste.

²⁴/₅ 1687, Sekr. Pier Ant.^o Gratarol til Kommandanten paa Zakyntos: Takker ham for udvist Opmærksomhed mod Grev K.

¹⁵/₆ 1687, Carolus (Karl XI) til Marco Antonio Giustiniano, Venezia's Doge: Imødekommende Svar vedr. Grev K.

⁹/₈ 1687, Agostin Bianchi til Grev K.: Udtaler Tilfredshed med Kongens Skrivelse og Grevens Forbliven ved Fronten.

⁹/₈ 1687, Agostin Bianchi til Overgeneralen: Udtaler Tilslutning til Grev K.'s Udnævnelse af Officerer af forskellig Nationalitet.

¹¹/₈ 1687, Agostin Bianchi til Grev K.: Regeringen er overordentlig tilfreds med Grevens Tjenester og udtaler sin højeste Anerkendelse derfor.

¹¹/₈ 1687, Agostin Bianchi til Senatet: Forherliger Grev K.'s glimrende Bedrifter og forhøjer hans Gage til 6.000 Dukater aarlig.

³/₉ 1687, Gio. Batta. Nicolosi til Overgeneralen: Omtaler Befæstningen af Istmen og henviser til Grev K.'s Virksomhed paa dette Omraade.

⁸/₁₁ 1687, Agostin Bianchi til Overgeneralen: Denne skal tilkendegive Grev K. Regeringens fulde Anerkendelse af hans sidste Bedrifter.

⁴/₁₃ 1687, Gio. Batta. Nicolosi til Overgeneralen: Senatet billiger Grev K.'s Plan om at de Tropper, der skal overvintre i Athen, skal underholdes af denne Bys Indbyggere.

²³/₉ 1688, Gio. Batta. Nicolosi til Overgeneralen: Medfølelse over Grev K.'s Sygdom og gode Ønsker for hans snarlige Helbredelse.

¹⁶/₁₀ 1688, Aless. Bernardo til Ambassadøren i Tyskland: Omtaler den langvarige Krig med Tyrkerne, de store Ofre og Tab og navnlig Grev K.'s Død.

¹⁰/₁₁ 1688, Carolus (Karl XI) til Francesco Morosini, Venezia's Doge: I Anledning af Grev K.'s Død anbefales hans Enke til Republikens Velvilje.

⁹/₁₂ 1688, Sekr. Michiel Marino til Senatet: Grevinde K. har indfundet sig i Anledning af Grevens Død den 15. Sept., og der vil blive truffet de fornødne Foranstaltninger til Ordningen af Pensionsspørgsmaalet.

²/₁₂ 1688, Gio. Batta. Nicolosi til Senatet: Omtaler Grevindens Ankomst til Lazarettet, hendes Krav paa Pension og anviser hende 400 Dukater.

¹⁵/₁ 1688, Sekr. Michiel Marino til Kongen af Sverige: I Anledning af Grev K.'s Død forsikres Kongen om, at hans Enke skal blive behandlet fra Republikens Side med al mulig Hensyn og nyde al den Hjælp, som hendes afdøde Mands store Fortjenester berettiger hende til.

Krigsforberedelser: A. Schwencke, *Gesch. der Hannoverschen Truppen in Griechenland, 1685—89, Hannover 1854, 4 ff.* — *H. v. Degenfeld:* A. Thürheim, C. H. v. Degenfeld, 1881, 155. *Persh. Tidsskr. 3 II, 299 f.* *Koron:* Schwencke, 27. — *Det sachsiske Hjælpekorps:* von Friesen, *Die Feldzüge der Sachsen in Morea 1685—86 (Arch. f. sächs. Gesch. II S. 225 ff.* — *Kalamata* (S. 49). M. N. Valmin, *Études topographiques sur la Messénie ancienne, Lund 1930, 53 ff.* — *Zarnata:* Ved Kysten Syd for Kalamata ligger Kitries og Kardamyli Nord og Syd for Kap Kephali. Østlig for Kitries nær ved Kysten ligger Kampos; tæt ved dette i sydvestlig Retning findes Zarnata, hvis Beliggenhed paa vedføjede Kort er afsat efter et fransk Specialkort, tilsendt fra Deutsches Archaeologisches Institut i Athen. I Eleutheroudakis' Topografi siges: Zarnata er en Bjerglandsby inde i Landet i Messenien. Lakonien midt imellem Kitries og Kardamyli og strækker sig ind til Taygetos' Tinder. Midt i den, halvanden Time fra Havet, findes Ruinerne af Zarnatas middelalderlige, byzantinske Borg, Akropolis for Byen Kampos. Jfr. Valmin, S. 183 ff. Medd. af Hr. Prof. Dr. W. Norvin. — *Kalamata* (S. 50). *Relatione di Zarnata e Calamata, Venetia 1685 (Biblioteca Marciana).* Degenfelds Beretning til Kurfyrst Johan Georg 1685, 15. Sept. (*Acta 10811, II, Statsark. Dresden*). Schwencke, 46 ff. (*Slagplan*). v. Friesen, 244 ff. — *Königsmarck:* *Stader Archiv, Ztschr. f. Gesch. der Herzogtümer Bremen u. Verden, Neue*

27*

Folge I, Stade 1911, 88—119. E. G. Geijer i Svenska Akademiens Handlingar XXII (1847). — *Anna Åkerhielm* (S. 54): Dagbog og Breve, først medd. af C. C. Giörrwell i Svenska bibliotheket, 1759, III 25. 66, paany aftrykt efter de i Familien endnu opbevarede, originale Fragmenter i E. og N. Åkerhielm, Åkerhielmiska Släktboken, Stockholm 1926, S. 56 ff. og Bil. 7 a—b. Heri Portræt og Biografi af hende S. 52. — *Navarino*: Schwencke 74, v. Friesen 252. — *Modon*: Schwencke, S. 253. *Schönfeld* (S. 56): v. Friesen 254. — *Nauplia*: Schwencke 96. — *von Ohr* (S. 60): Brev 29. Sept. 1686 (Statsark. Hannover, Calemborg 16 A 626).

SJETTE AFSNIT

(S. 61).

Christoph Ernst v. Stöcken fik 2. Jan. 1686 Bev. »auf einige Zeit sich annoch zu Venetien, in Engellandt, Hollandt oder wo zur See das vorfallen mag aufzuhalten«. S. D. for *Peter Raben* »auf einige Zeit eine Reise nach Venedig oder in frembde Lande zu thun.« Tidsskr. f. Søværnen 1861, 253, 258. (Krigskanc. Exp. Sætaten vedr.). — *J. Skeel*: Tidsskr. f. Søværnen 1861, 253, 258. — *Knud Reedtz*: 1685, 31. Okt., Ltnt. Helt og Lærling Knud Reedtz Till. til at gøre en Rejse paa nogen Tid udenlands (ib.) — *Löwenschild*: Persh. Tidsskr. 3 V, 97—135; IV, 157. Grevepatent af 30. Nov. 1688 for Hannibal. Frh. von Löwenschild, der stammer fra en »uralt freiherrliches Geschlecht von Löwenschild aus denen Nordischen Landen des Königreichs Schweden seinen Ursprung genommen. Sein Uralter Gross Grossvater Tychoo Erbsass auf Lilienau unter der Cron Schweden vor mehr als anderthalb seculis Reichs-General-Admiral, dessen jüngster Sohn Gootsche Erbsass auf Grimmerland« (Ansøgning, dat. 30. Juli 1688, Haus-, Hof- u. Staats-Archiv i Wien. Gratialregistratur des Bundeskanzleramtes, Hofburg). — 1689, 10. Jan. Patent im Reich gegen Anwerbung 800 Dragonern für den General Wachtmeister von Löwenschild (Taxbuch 1689). Hr. fh. Statsarkivar Orlandini har forgæves anstillet Efterforskninger i Statsarkivet i Venedig efter L. — *Chr. Poulsen*: Krigskanc. Suppl. 1686, 13. Okt. — *Gerh. Chr. v. Stöcken*: Ph. T. 3 I 212; V 124. — *Frantz og Fred. Chr. Rantzau*: ib. D. Adels Aarb. 1930, 61. *Gerh. Ditl. v. Ahlefeldt*: Till. til at gaa i fremmed Tjeneste u. D. 1686. Louis Bobé, Slægten Ahlefeldt IV, 50, T. 49. — *Dan. Josias*: ib. S. 111. v. Ohr til Hertug Ernst August 15. Sept. 1686: Heute ist der Capitain ordinario delle nave, Pisani, mit etlichen Schiffen von Zante u. Corfu, von dar er die Versterckung unserer Armee vor Napoli abholen sollen, aber

keine gefunden, alhier ankommen, mit deme der Graff von Künburg aus dem Salzburgischen, ein junger Graff von Ahlefeldt nebst anderen Volontairen arrivieret (Statsark. Hannover 16 A 620 f. 267). — *Thienen*: Ztschr. f. d. Gesch. Schleswig-Holsteins XVII, 337. — *J. C. v. Hatten*: 1683—86 Ltnt. i Prins Frederiks Reg., Major i venet. Tj., intet hørt om ham siden 1705 (Acta A XVII, Statsark. Kiel). — *H. v. Horn*: Nordalb. Studien VII, 216. Supplicata, Plöener Ark. (Rigsark.) — *C. M. v. Raben*: Krigskanc. Suppliker 1688, 3. Juli. — *F. C. v. Cicignon*: Ph. Tidsskr. 7 V 230. — *J. J. Wilster*: D. Adels Aarb. XLV, 153. Krigskanc. Suppl. 1688, 18. Juli.

Af Svenske paa Morea kan mærkes *Casper Lilliecrona* (Broder til Kammerpræs. og Kansler for Akad. i Lund), f. 1625, hans Skæbne efter 1677 ubekendt i Sverige (G. Elgenstierna, Åttartavlor IV 685), ansøgte 4 Dec. 1689 om Employ eller Viaticum, kalder sig svensk Ritm., havde da levet c. 10 Aar »flüchtig aus meinem Vaterland« og kæmpet ved de kursachs. Tropper paa Morea, hvor de fleste Officerer og Menige var døde, derfra til Venedig, og derfra for nogen Tid siden er ankommet fra Italien; fik 3 Rdl. — *Christopher Ekeblad*, † 1686, bgr. i Nauplia di Romania. Rel. fra Coron 15/25. Aug. 1686: der schwedische Volontair Eichenblatt gestorben. (Elgenstierna II 505).

SYVENDE AFSNIT

(S. 69).

Grev *Chr. Ahlefeldt*: Louis Bobé, Slægten Ahlefeldts Historie VI (1897), 55. — *Markusordenen*: R. Bratti i Nuovo archivio Veneto 1898. Indice dei cavalieri di San Marco 1456—1792 (Statsark. i Venedig). *Chr. Bruun*, Curt Sivertsen Adelaer, 1871, 72 f., 97, 103—11, 126. Om Betegnelsen *Tenente Generale* (S. 79) ib. 90. Bigge, Der Kampf um Candia (Kriegsgeschichtliche Einzelschriften XXVI), Berlin 1899, S. 141.

OTTENDE AFSNIT

(S. 81).

Forhandlinger med Hertug Ernst August: Schwencke, 125 f., 130. — *Rhium* og *Rumeli*: ib. 138. Stader Archiv, 1911, 98. — *Patras*: L. v. Ranke, Werke XLII, 295. Schwencke, 140. — *Morosini*: G. Damerini, Morosini, 1929, 244 f. — *Malvasia* (S. 84): Schwencke, 146.

S. 90: *Parthenons Ødelæggelse*. Adolf Michaëlis, Der Parthenon, 1870, 62, 97, 131, 346. L. de Laborde, Athènes au XVe, XVIe et XVIIe siècles, Paris 1854, II, 142, 151. Maxime Collignon, Le Parthénon, Paris 1914, S. 240. Pfister, Der Krieg von Morea in den Jahren 1687 u. 1688; Cas-

sel, 1845, S. 92 ff. Schwencke, 150. Henri Omont, Athènes au XVII siècle, Paris 1898. Samme, Missions archéologiques en Orient du XVII siècle, Paris 1900. Nuovo archivio XVI, Venezia 1898, 321. N. Valmin, Aten genom tiderna, Upsala 1931, 97 ff. L. v. Ranke, Sämtliche Werke XLII, Leipzig 1878, 295 ff. C. C. Görwell, Det svenska bibliotheket, 1759, III. Erik Åkerhielm, Åkerhielmska Släktboken, Stockholm 1926, S. 56; Brev fra Athen, 18. Okt. 1687, Bil. 7.

Negroponte. Schwencke, S. 210. Stader Archiv, 1911, Neue Folge. *Lorenzo Venier* efter Sejren ved Kalamata udnævnt til Guvernør over Maina (Damerini, 192, 205, 221). *Alessandro Molin*, capitano delle navi, senere capitano straordinario (Damerini, 205, 217). — *Porto Porro* (S. 94): Stader Archiv, S. 100.

NIENDE AFSNIT

(S. 97).

Grev *Christian Ahlefeldt*. v. Bülow til Hertug Ernst August, Napoli di Romania: 24. Aug. 1686 der junge Graff von Allefeldt gestorben (Statsark. Hannover 16 A 626. Brev fra J. N. Dumbstorf til Lente, 26. Okt. (Brevsaml. C. v. Lente, Rigsark.). H. v. Simonsfeld, Der Fondaco dei Tedeschi, 1887, II 258: 1725, Jan. 12. E capitato alla riva del fontigo de Ted. il cadavere di S. E. il S. Co. *Frederigo Luigo Revenston* [Reventlow], Camerier di S. M. Reale di Danimarca, d'eta anni 25; ammalato da variole g. 17; morto in Padova, medico Roella di detta città; qual cadavere il capitato qui con un barchiello in una cassa imegolata e lastrata di ferro, e detto cadavero fu posto in deposito in fontigo de Ted. d'ordine del mag(istra)to ecc(ellentissi)mo della sanità per dover esser spedito in Danimarca sua patria.

S. 100. *Metopehovederne paa Parthenon*. Henri Omont, Athènes au XVII siècle, 1900. Pl. XV. Her afbildet den ældste daterede og vistnok bedste Plan af Athen i det 17. Aarh. Orig. tabt, men La Guilletière havde en Kopi, som han lod formindske og gravere 1675 til sin Bog Athènes ancienne et moderne. Jacques Careys Tegninger fra 1673 i Bibl. nationale, Dép. des estampes. Carey ledsagede den franske Ambassadør i Konstantinopel Ollier de Nointet, der vilde have en Maler hos sig til at tegne alt af Interesse, de stødte paa under Vejs. Metoperne paa den sydlige Gavl pl. XXXIII. Metope IV yderst. — P. Johansen, Fidias, 1922, 102, 113, 202. The journal of hellenic studies 1916, 36, 162 f. The annual of the british school of Athens XVI, Lond. 1909—10. Damerini, F. Moro-

sini, 260 f., gentager den hos ældre Forfattere (Hammer Purgstall, VI, 489) anførte mærkelige Fejltagelse, at det var selve Fidias' Athenebillede, Morosini vilde fjerne. — Hj. Kempff, Piræuslejonets Runristninger 1894—97. E. Brate, Pireuslejonets runindskrift i Ant. Tidsskrift 1914.

TIENDE AFSNIT

(S. 109)

Calneyn: Museum, 1894, 256 ff. Persh. Tidsskr. 6 I 245. Louis Bobé, Efterl. Reventlowske Familiepapirer IX, 400, 451. Danske Kanc., Henl. Sager 1686—87. — *van Alst* (S. 110): Persh. Tidsskr. 4 I 223. *Løvendal*. Persh. Tidsskr. 3 VI 77.

Trankebar: Kai Larsen, De dansk-ostindiske Koloniers Hist. 1907, 50 ff. Trankebarske Sekretariats Prot. 1690—1700. Evropæiske Dokumenter c: Ordre til Guvernementet i Trankebar 1670—97. — Til Landsarkivet er fra den evangelisk-lutheriske Mission i Leipzig i 1915 afleveret 3 Kirkebøger fra Jerusalemskirken i Trankebar, indeholdende Daab 1707—1881, Konfirmation 1863—80, Vielse 1711—1888, Begravelse 1708—1880. Bøgerne omfatter nærmest den indfødte Befolkning. Evropæernes Hovedkirke var Zionskirken, hvis Bøger if. Medd. fra Missionær Heiberg findes i Archdeacons office i Madras (Medd. fra Rigsark. 1898—1900, 23. Medd. af Hr. Landsarkivar H. Hansen). — *Bergendal* (S. 122): Laurits Sørensen Bergendal, 1692 Præst i Frøslev, hvor han døde i yderste Armod 30. April 1704 (Persh. Tidsskr. LII, S. 144). — de la Fouleresse 18. Dec.: »le ministre du vaisseau qui se nomme Bergendal, qui a passé par icy, s'en allant chés vous, se plaint fort du Sr. Hartman, il en parle comme d'un homme violent et cruel, il a adjouté qu'il est cause de la mort de plus de 150 personnes à son bord, sur tout du maitre Pilote qu'il a fait arquebuser pour un crime fort leger, ce qui a sans doute contribué à la perte de ce batiment.« —

I Trankebar traf M. Hartmann Præsten og Skandskriveren *Jakob Worm*, der, anklaget for Majestætsforbrydelse, dømtes til Døden, men Dommen formildedes 1681 til Forvisning til Trankebar, hvor han blev Kantor ved den derværende Kirke. I Ostindisk Kompagnis Secrete Protokol, Evropæiske Dokumenter, Nr. 13, 16. Okt. 1691, hedder det: Magister Jacob Worm er liige saa nøttig her som der, hand faar saa nøyes med dend Løcke, som hand med sin løse Tunge, ubesindige Skrifter og onde Hiertelag self hafuer forvoldet sig, men at blifue Præst, det maa hand ey vendte. Dog hafuer I vell at hafue Agt paa ham, efftersom hand

neppe schall holde sig inden i sine Grendtzer. — Wi vill formoede, at Gud Almægtig schall forhindre *Mogol* fra sit Forset at bemægtige sig Kusten, og er det os kiært, at I, i Tilfælde I blef beleyret, vilde værge Eder som brafve Folck. Wi ere og vell tilfreds, at I deres Midler, som der vill frafløtte, hafuer gifvet fri for Tiendepengis Bethaling, saasom det er venteligt, I andre derved schall animere till Eder at komme. — *Worms* Død meldes fra Trankebar 26 Nov. 1692 i Brev indkommet 11 Juni 1693 til Kompagniet, der beordrer, at Jacob Worms Kister skal overgives hans Enke. —

Af Legationssekretær de la Fouleresses Relationer fra London 1690—92 (Rigsark. England B) hidsættes:

Londres 23. Okt. 1691. . . . Les lettres de Plymouth du 18 de ce mois disent qu'un vaisseau Danois nommé le Loup, portant 40 pieces de canons et venant des Indes Orientales richement chargé, a echoué près de *Loo* à 12 milles de Plymouth . . .

27 Oct. Depuis ma derniere relation j'ay appris par les commissaires de la Douane de cette ville qu'on leur avoit demandé de Plymouth du 22 de ce mois, que la meilleure partie des marchandises qui estoient à bord du Loup, avoit été sauvée et mise en seureté dans les magazins du Roy, par l'aide et l'assistance de l'Evesque d'Exeter, qui par son autorité avoit empesché que la canaille du pais ne se jettat dessus, neanmoins on mande que quelques exactes precautions qu'on aye pu prendre on n'a pu eviter la perte de plusieurs choses qui se sont gatées dans l'eau, la porcelaine qui y estoit a été brisée mais on tache de conserver le reste qui consiste en poivre, sucre candy, et salpestre. On sauvera le cannon si le beau tems continue, mais pour ce qui est du corps du vaisseau on le tient perdu sans ressource. J'ecrivis avant hier au Capitaine afin qu'il me fasse sçavoir si je puis rendre service icy à ce sujet, et je croy que j'en auray reponse avant le depart de la premiere poste.

30 oct. Les officiers du vaisseau Danois qui a echoué proche de Plymouth ne m'ont point encore escrit, quoy que je leur aye fait sçavoir que j'etois à Londres pour le service de V. M., et j'ay appris aujourd'huy que le Capitaine estoit mort dans le voyage et le lieutenant, qu'il ne restoit de tout l'equipage que le Pilote ou un autre bas officier avec 40 matelots, et que cet officier avoit voulu vendre toute la marchandise pour très peu de chose, mais que L'Evesque d'Exeter l'en avoit empesché, et ce Prelat a mandé aujourd'huy à Msgr. le Prince que cet officier luy sembloit un mal honneste homme et qu'il conjecturoit qu'il vouloit vendre la charge

de son vaisseau pour en faire son profit particulier. L'Evesque adjoute qu'il avoit fait sauver tout ce qu'il avoit pu, et fait mettre dans les magazins du Roy, mais que la populace insolente avoit plusieurs fois tenté de s'en saisir, ce qu'il avoit, dit-il, empesché jusques icy. S. A. R. m'ayant communiqué cecy depuis midy, j'ay taché cette apresdinée d'en parler à Mylord Sidney, afin de le porter à faire expedier des ordres aux officiers des Douanes de ce port là et de leur enjoindre d'empescher aucune dissipation des dites marchandises et de les garder dans leurs magazins jusques à ce que V. M. aye donné ordre que quelque navire puisse y être envoyé pour les prendre, mais je n'ay pu rencontrer ce ministre. Je le verray sans faute demain. Je ne doute pas qu'il n'acquiesce à ma demande.

3 novbr. J'ay receu aujourd'huy une lettre d'un officier du vaisseau qui a péri près de Plymouth, par laquelle il mande être dans un pitoyable etat, et le reste de l'equipe et des marchandises. J'ay marqué cy devant à V. M. que l'Evesque d'Exeter avoit pris beaucoup de soin touchant cette affaire, et que par son autorité on avoit empesché d'autres plus grands desordres que ceux qui sont arrivés. J'ay remercié ce Prelat de ses honestetés par une lettre, le priant de les continuer et d'avoir l'œil que rien ne se dissipe, et j'ay prié Mylord Sidney de faire expedier des ordres a la Douane de ce port là pour la meme fin ce qu'il m'a promis de faire aujourd'huy, c'est tout le service que je puis rendre sur ce sujet, en attendant que V. M. donne des ordres afin d'envoyer querir ce qui reste de ce naufrage. J'avois fait dessein de louer icy un navire pour cela, mais l'incertitude où j'ay été si V. M. l'approuveroit, ou s'il n'estoit pas plus expedient d'en envoyer un de Danemark, m'a empesché de l'executer, outre qu'il est necessaire qu'on y envoie quelqu'un qui prenne la place du chef qui est mort dans le voyage.

10 novbr. Le sieur Hartman qui commandoit le vaisseau, nommé le Loup, et qui a fait naufrage près de Plymouth, a depeché un domestique icy pour me faire sçavoir les particularités du malheur qui luy est arrivé, et comme il me mande qu'il en a fait relation à la compagnie, je n'en rempliray pas celle-cy. J'ay deja mandé à V. M^{te} que je sollicitois à la cour qu'on fit expedier des ordres dans ces quartiers là, afin qu'on eût soin des marchandises qui seroient sauvées du naufrage. La chose fut faite la semaine passée, et les officiers des Douanes en doivent repondre au peril de leurs vies, ce sont les termes exprimés dans les ordres de l'admirauté; le sieur Hartman ne paroist pas en estre satisfait, se plaignant de plus qu'on ne veut pas qu'il prenne connoissance de ce que les officiers du Roy font

à ce sujet, demandant aussi une clef des magasins où on a mis les marchandises, ce qui paroissant être raisonnable j'en ay parlé en ce sens icy, mais on repond que les Douaniers en devant repondre, qu'on ne pouvoit pas en donner la clef à d'autres. Il est bien difficile de conter, les uns et les autres dans cette occasion, sur tout après l'admis que l'Evesque d'Exeter donna, il y a quelque tems, à Msgr. le Prince, que le commandant avoit voulu vendre toute la charge du vaisseau pour très peu de chose, et c'est ce qui fit que j'écrivis à ce Prelat, qui a l'autorité de vice admiral de ces cotes là, pour le prier d'empescher cette dissipation et de donner les mains aux ordres du Roi son maitre à ce sujet, lesquels il recevroit en peu de jours, sur quoy il m'a écrit la lettre cy-jointe, à laquelle je repond aujourd'huy en le remerciant de ses bons offices et le priant de les continuer. C'est tout ce que je puis faire pour ce qui regarde l'intérêt et le service de V. M^{te} à cet égard, et c'est au sr. Hartman à les menager de son côté, en tachant de s'accommoder le mieux qu'il pourra avec les Anglois, dont les manieres sont si différentes des autres . . .

ce 10 novbre. Je vous envoie copie des lettres que j'ay reçues du sieur Hartman qui a commendé le vaisseau échoué à Plymouth, et vous verrez par là l'état des affaires de la compagnie, qui ne sont pas riantes mais dans le malheur on doit se tenir heureux d'avoir sauvé une partie des marchandises. Tout ce que j'ay pu faire icy à cet égard je ne l'ay pas négligé, et sur l'avis qu'on donna à Monseigr. le Prince, que le commandeur vouloit vendre ce qu'il avoit sauvé du naufrage, j'ay cru ne pouvoir moins faire, que de solliciter des ordres pour les Douaniers et à l'Evesque de ces quartiers là, afin d'empescher la dissipation tant à cet égard là, qu'à celui qui est ordinaire dans un pareil desordre; ça été même le conseil que m'a donné Son A. Royale à quoy j'ai cru ne pouvoir me dispenser d'obeir. Cependant le S. Hartman ne paroist en être satisfait, et croit, je pense, que j'ay fait tort à son intégrité et le soupçonant de n'être pas intentionné comme il le devoit être, pour le service du Roy. Je n'ay point eu dessein de luy faire tort, et tout mon but n'a été que de conserver le debris du mieux qu'il seroit possible pour l'avantage de la compagnie. L'Evesque d'Exeter à qui j'avois écrit sur ce sujet, m'a fait la reponse cy jointe, que j'ay reçué aujourd'huy et n'ayant pas le tems de la traduire, je vous l'envoie dans sa langue naturelle. Ce Prelat paroist fort obligeant, et toutes les lettres qui sont venues de ces quartiers là, disent qu'il a beaucoup contribué à la conservation des marchandises.

ce 20e novembre 1691 . . . Le s^r *Hartman* ne m'a point encore envoyé un état de ce qu'on a retiré du naufrage; un de ses domestiques qui a été icy, m'a dit que quand il est party de Plymouth il y en avoit bien un quart et quelque chose de plus à couvert, et comme depuis on a toujours travaillé, je ne doute pas qu'on n'en sauve la meilleure partie . . .

Processens Akter i Højesterets Protokol 1696, Ostindiske Sagers Protokol A—B. Sjæll. Reg. 1692, 85, 96, 98 f., 132, 195, 228, 275. Sjæll. Tegn. 1693. D. Kanc. Resolutioner 1692 ⁹/₄, ⁹/₆.

S. 126. Biskoppen af Exeter er Sir Jonathan Trelawny (1650—1721). — S. 127. Best. for Moritz Hartmann: Admiralitetets Register Bog o. kgl. Missiver 1679—82, 194; 1683—87, 238. Tidsskr. f. Søværnen 1861, 423 f.

ELLEVTE AFSNIT

(S. 129)

A. Thürheim, C. H. v. Degenfeld, 1881, 90, 155. Persh. Tidsskr. 3 II 304. Admiralitetets Register Bog 1693—1700, f. 309. Assignationsbog for Oberzahlmesteren 1686—87, f. 216; 1688—89, f. 20, 193. Der Neu eröffneten Ottomanischen Pforten Fortsetzung, Augsburg 1700, 295, 312, 360, 420, 479.

TOLVTE AFSNIT

(S. 141).

Anna Magdalene: Schriften des Ver. f. schlesw. holst. Kirchengesch. 2 IV 429, 449 f. O. H. Moller, Genealogia Hammerichiorum (Flensborg lærde Skoles Bibl.). Rendsborg Kirkebog.

Christopher: Rentekammerets Bestallingsprot. 20^a f. 153; 21^a f. 16. Krigskanc. Ref. Sager 1717, 22 Okt. § 30; 1720, 18. Nov. § 11. Persh. Tidsskr. 5 IV 290; 7 II 18, 140.

Beate Christine: se Bilag S. 191. Hundslund Kirkebog ved Hr. Arzivar S. Nygård. — *Hans* († 1734). Medd. af Hr. Kontorchef F. Sommer. — Herhen hører ikke *Christopher Hartmann* »aus der Marck gebürtig«, fik 1657 Privilegium paa Apoteket i Nykøbing p. F., 1671 Raadmand. † 1685. Gift 1° m. Magdalene Sibylle Herfort, f. 1640 (gift 1° 1659 m. Prof. i Leipzig, Provinzialmedikus i Nykøbing p. F., Michael Lyser, f. 1626 † 1659; 3° m. Livlæge, Provinzialmedikus, Apotheker i Nykøbing Johan Just Böhme, f. 1660 † 1709). Se Persh. Tidsskr. 8 II, 221. Louis Bobé, Die St. Petri Gemeinde, 1925, 389. E. Dam og A. Schæffer, De danske Apothekers Historie I, 1925, 485.

28*

DANSKE I VENEDIG

(S. 149).

E. Pontoppidan, *Vestigia Danorum* I 148 f. — *Erik af Pommern*: Hist. Tidsskr. 5 III 736. Kr. Erslev, *Erik af Pommern* 458. Danske Mag. 6 I 72 ff. Herm. Korner, *Lüb. Chron.* § 1409, edd. A. Mohrike og Zober, S. 178. *Zuan Franchi*: D. Mag. l. c. 83. Hist. Tidsskr. l. c. 741. — *Korstoget 1464*: Lüb. Urkundenb. X 489. *Reyßbuch des heiligen Landes*, Frankfurt 1609 fol. — *Colleoni*: C. E. Reventlow, *Freskerne paa Slottet Malpaga*, 1903. — *Dronn. Dorothea*: Hist. Tidsskr. 7 II 511. *Er. Lætus*: E. Lætus, *De Re Navtica*, 1573, Basileae, tilegnet Aloyisio Mocenigo. H. F. Rørdam, *Universitetets Hist.* II 473. — *J. Bjørn*: C. F. Bricka og Gjellerup, *Den danske Adel* I 525 ff. Hist. Tidsskr. 6 II 176 ff. Kopier af Relationer fra Venedig 1590 i Gl. kgl. Saml. 4to 500—05. — *Jak. Ulfeldt*: Hist. Tidsskr. 6 II 176. Haandskrifter, hjembragte af ham, i Det Kgl. Bibliotek: Petruccio Ubaldino, *Relatione delle Cose del Regno d'Inghilterra* (mærket *Jacobus Willfelt*, Patavi 1590), *Regno di Francia* (Rel. fra 1570). Federico Badoers *Rejse til Spanien* (1558) og *Stato di Venezia* 1582 og 1583. — *Chr. Barnekow*: Thotts Saml. 4to 1294. *Sivert Grubbe*: Dske Mag. 4 II 376. — *Padua*: Suhm, Saml. 2 III 6. Persh. Tidsskr. 6 IV 201 ff.; 9 I 32, 103. Hist. Tidsskr. 9 IV 271. C. Bruun, Joh. Rode, 1893, 17. Afskr. af Benzons Ridderpatent Add. 4° 244, S. 60 (Univ.-Bibl.). — *Salv. Fabris*: J. Grundtvig, *Medd. fra Rentekammerarch.* 1871—72, 194. J. Berthelsen og A. Clod Hansen, *Fægtekunsten* 1890, S. IX f. Hist. Tidsskr. 9 IV 271. Otto Sperlings *Selvbiografi* ved S. Birket Smith 1885, 90. *Das Stammbuch Davids v. Mandelsloh*, 1893, 58. — *Giov. Gabrieli*: A. Hammerich, *Musiken ved Chr. IV.s Hof*, 1892, 34. C. Thrane, *Fra Hofviolonernes Tid*, S. 7. *Kanc. Brevbøger 1599*, 416. *N. M. Kolding*: *Kanc. Brevb.* 1622, 299. *C. Förster*: C. Thrane, 1908, 17. *S. Kiær*: H. F. Rørdam, *Saml. og Studier* II 169. *A. de Castille*: Hist. Tidsskr. 5 I 488 ff., 500 f. *O. Sperling*: W. Brieger og G. Johnsson, *O. Sperlings Wanderjahre* 1920, 59, 79, 82. *Chr. Skeel*: D. Adels Aarb. XVIII, 424. Dske. *Kanc. Indk. Sager* 1634, 30. Juli. *Rud. Olufsen*: Bertouchs *Excerpter fra Venedigs Statsarkiv* (Rigsark.). *Jørgen Rosenkrantz*: D. Adels Aarb. XXVII 431. — *Ove Juel*: Hist. Tidsskr. 3 III 446 ff. *Holger Vind*: Persh. Tidsskr. 4 I 209. Ny kgl. Saml. 1270 4to. *Ledreborgske Saml.* 427 4to. *Chrf. Parsberg*: *Dagbog i Karen Brahes Bibl.* ved Arkivar, Cand. mag. Frk. H. Glarbo. Hertug *Hans Georg*: Ny kgl. Saml. 371 4to (ved samme). *Will. Worm*: Ny kgl. Saml. 2162 4to (ved samme). Persh. Tidsskr. II. 147. C. Bruun, C. Adelaer, 115. *Markus Giøe*: P. Jespersen, *Ligpræd. o. M. Giøe*.

J. Rosenkrantz: M. Henrichsen, Ligpræd. o. J. Rosenkrantz, 1663, 166. *Chr. Gersdorff*: Persh. Tidsskr. 8 I 74. Ny kgl. Saml. 2010 4°. *O. Borch*: E. F. Koch, O. Borck, 1866, 77. *P. Schumacher*: Dske. Mag. 5 II 58. A. D. Jørgensen, Griffenfeld I 456. *L. Foss*: Persh. Tidsskr. 8 I 74. *J. Monrad*: Selvbibliografi ved S. Birket Smith, 1888, 87 f. *H. Jacobæus*: H. Jacobæus' Rejsebog 1677, ved V. Maar, 1910, S. 145. Univ. Matr. II 75, 79. — *V. Lie*: *lienkrantz* (S. 159) udgav 1679 i Kbhvn. Prodomus philosophicus. Kirkes hist. Saml. 4 II 241. Patente 1682 f. 406 (Rigsark.). Persh. Tidsskr. 3 III 195. Begr. 29. Jan. 1711 i St. Petri Kirkes Kap. i Kbhvn. (ib. 2 IV 6). Relationer 1684 ff. i Rigsark. 1689, 16. Dec. blev Matth. Bachmaier kgl. dsk. Konsul i Venedig (Patente). *F. Rostgaard*: Norsk hist. Tidsskr. II 307. Langebek, Excerpter 184 III Nr. 15. Brev fra R., Venedig 28. 8. 1699. Medd. af Dr. phil. Ellen Jørgensen.

Zoëga (S. 160).: A. D. Jørgensen, *Zoëga*, 1881, 3 ff. Haandskr. Familieoptegnelser i Gen. her. biogr. Arch. (Rigsark.). Segl i Prins Christians (V) Ark., Indk. Breve 1641—43. (Rigsark.). Matthias Z., Stamfaderen, skal være kommen fra Verona til det brandenborgske Hof som Sprogmeister, bleven omvendt til Protestantismen 1579 af Mag. Joh. Stampe og gift med dens Datter (jvfr. Thrane, Hofviolonerne, S. 9. Quellen u. Forschungen z. Gesch. Schleswig-Holsteins XV, 12). Deres Søn *Matthias* var 1615 Kantor i Flensburg, senest 1622 i Slesvig (Cantor zu Schleswig Matthias Zoëga, welcher neben andern eine Tragoediam vom Ritter Rosarant auf dem Schlosse gespielet), indbød 1633 (Cantor der Kgl. Stift Schuelen u. Thumbkirchen zu Schleswig) Prins Christian til sin Søn Christians Daab. Hans Sønner i Ægteskab med Margrethe Wriedt fra Kiel var: *Joachim*, 1633—55 Lutenist paa Gottorp, *Matthias, Johan Adolph*, Pfenningmeister i Kiel, gift m. Thyra Ellenberger fra Roskilde, og *Christian*, f. 1633, dbt. 11. Dec. (s. o.), 1659 Diakon i Haderslev, 1669 Hospitalspræst, afsat 1670; 1677 Præst i Beyenfleth, afsk. 1683; gjorde 1692 fra Kbhvn. Fordring paa sin Broder Povls Søn, Præsten Matthias Zoëga i Vilstrup, sikkert identisk med Mag. Zega, ein armer Prediger a. Holstein, bgr. 24. Aug. 1693 paa St. Petri Kirkes Urtegaard (Gottorp Kmr. 1622 f. 66. Archiv IX 216. Ztsch. f. Kirchengesch. 2 VII 482 f. J. Bircherods Dagb. 261 ff., 266 f. Persh. Tidsskr. 2 IV 4.). — Johan Adolphs Børn var: *Hedevig*, f. 1606 † 2. Jan. 1657; g. m. Sekr. i Tysk Kanc. Philip Julius Bornemann, f. 2. Sept. 1599 † 9. Aug. 1652; *Sophie*, ægtede 1° Købmand Jean le Clerque, 2° Caspar Erik Rolufsen; oprettede 1660 Testament, (Vidne Hans Z.) — og *Hans* f. 1608 i Kbhvn., 1625 imm. i Wittenberg,

1629 Rektor i Viborg, s. A. udenlands med Holger Rosenkrantz' Sønner, 1644 Prof. logices, 1656 Dr. theol. i Rostock, afg. 1662 fra Univ. † 15. Juni 1673. Gift m. Sept. 1645 m. Barbara Eriksdatter, f. 24. Dec. 1625 † 4 Dec. 1668 i Kbhvn., bgr. 12. s. M. i Vor Frue K.). Giessing, Jubel- lærere III, 408. Persh. Tidsskr. 5 V 252; 6 V 150; 8 V 271; 8 VI 233. og 7 III 161; 8 II 167. Add. 4to 244 (Univbibl.). D. Kanc. Henl. Sager 1673 4. Juli. J. C. Jungclausen, Gesch. der Domschule zu Schleswig, 1842.

Frederik IV i Venedig. Dagbog for 1692 i Danske Saml. 2 V 28. Skand. Litteraturselskabs Skrifter XXIII. Louis Bobé, Frederiksberg Slot, 1919, 94. W. Norvin i Fyens Stiftstidende 1907, 13. Marts. E. Holm, Danm. Norges udenr. Hist. II, 246 T. 40. — Garzoni, Istoria della Repubblica Venetia, 1712, II, 698, 700. Tentori, Storia civile della Rep. di Venezia, 1785, VIII, 214. Giustina Renier Michiel, Origine delle feste veneziane, Rovigno, 1859. I, 149, 288; II, 87. I J. Coronelli, Palazzi di Venezia (1700—09), tilegnet Kong Frederik III [sic], med Stamtræ, findes Stik, der viser Palazzo Foscarini a St. Eustachio sopra S. Rio, Archi trionfati inalzati nella piazza di San Marco, che davano ingresso al gran teatro per le feste solemnizzate 8 febrajro 1709 og Machina a Ca' Foscari nella regatta 4 marzo 1709. Stik rep. Danmarks Riges Hist. V, 271. Prospekter: L. Carlevari, Le fabbriche e vedute di Venezia 1703, 14, 46, 50, 56, 62. Tassini, Origine delle denominazione stradali di Venezia V (1887), 232. Besøg i Arsenalet: Hist. Tidsskr. 5 III, 115, 329. Hist. Medd. om Kbhvn. III, 186. — Beretning om Kongens Besøg i Ceremoniali Proveditore in terra firma (Statsark. Venedig). — Rosalba Carriera: Vittorio Malamani i Le Gallerie Italiane IV, 26, 149. Emilie v. Hoerschelmann, Rosalba Carriera, Leipzig 1908. Persh. Tidsskr. 7 IV 74 f.

En fuldstændig Liste over Kongens Rejsefølge, men kun i skødesløs Afskrift, findes i Thottske Saml. 4to 1663.

Hs. kgl. Maj. Kammersekretær Lyders¹⁾ med Tjener, 2 Kammertjenere Msr. Licht²⁾ og Iver³⁾, hver med sin Tjener. Kammerpage v. Schindel⁴⁾ (1 Tj.). 4 Pager Vorth⁵⁾ [I], Schindel⁶⁾, Wedel⁷⁾, Repsdorph⁸⁾ med deres Taffeldækker. 8 Lakajer: Andreas Simonsen⁹⁾, Gottlob, begge Kammerlakajer, Schönau, Hans Ibsen, Peder Bentzen, Gotthard Lorentz Voigt, Andreas Jørgensen. Udi Venedig blev antaget 2 italienske Gondoliers.

¹⁾ Andreas Lüders, Kabinetssekretær († 1727). ²⁾ Henrik Licht, Auktionsdirektør († 1718). ³⁾ Iver Andersen til Hollufgaard, Amtmand o. Assens († 1726). ⁴⁾ Henrik Leopold v. Schindel, Etatsraad, Amtmand o. Antvorskov († 1723). ⁵⁾ Christian Frederik v. der Pfordten, Etatsraad, Landraad († 1763). ⁶⁾ Frederik Vilhelm v. Schindel, Generalmajor († 1755). ⁷⁾ Georg Heinrich v. Wedel. ⁸⁾ Ulrik Frederik de Roepstorff, Oberstltnt. († 1759). ⁹⁾ Krigs- og Land-

Kongens Kusk Hans Skeel, som brækkede sit ene Laar i Innsbruck, forblev der til Kongen kom igen. Hs. Exc. Greve Reventlou¹⁰⁾ med hans Grevinde, som ankom til ham udi Florentz med hendes Søn ved Navn Skeel¹¹⁾ (2 Lakajer, 1 Pige, 1 Kusk, 1 Kmtjener). Geheimeraad Christian v. Lente (1 Kmtjener og 2 Lakajer). Geheimeraad Detlef Wibe (1 Kmtjener, 2 Lakajer og 1 Kusk). Etatsraad og Marskal Iver Rosenkrantz (1 Kmtjener, 2 Lakajer og 1 Kusk). Etatsraad og Envoyé Weiberg (1 Kmtjener, 2 Lakajer, 1 Kusk. De 2 Lakajer blæsedes hver Dag udi Venedig over Kongens Taffel, medens Kongen var der, thi siden rejste bemeldte Weiberg fra Venedig til Wien). Oberhofmester Walter (2 Tj.). Justitsraad og Dr. Wulf¹²⁾ (1 Tj.). Justitsraad og Kasserer Weise¹³⁾ med sin Broder¹⁴⁾ (1 Tj.), Mag. Iver Brinck¹⁵⁾ (1 Tj.). 2 Kmjkre Vieregg¹⁶⁾ (2 Tj.). Kmjkr. og Køgemester von Osten¹⁷⁾ (1 Tj.). Baron Söhlethal (1 Tj.). Hofjkr. de Hertoghe (1 Tj.)¹⁸⁾ Kancelliraad von Hagen¹⁹⁾ (1 Tj.). Kancellist Jens Klog²⁰⁾ (1 Tj.). Kancellist Böckmann²¹⁾ med sin Kopist Peter Lorentzen (1 Tj.). Kongens Sølvpop Schindler²²⁾ (2 Karle, 2 Tj.). Kongens Mundskænk Brøer²³⁾ (1 Tj.). Sukkerbager Haller²⁴⁾ (1 Karl). Kongens Mundkokke Conrad²⁵⁾ og Detlef²⁶⁾ med 3 andre Jochum²⁷⁾, Christopher og Poul (2 Tj.). De, som havde med Hestene at bestille Mr. Hartmand²⁸⁾, Kongens Livkarl, rejste som Vicestaldmester med sin Karl Jacob Boserup, 1 Rideknægt, 1 Livkusk, 1 Forrider, 11 Staldkarle, 1 Smedesvend og 1 Sadelmagersvend. Alle disse Staldkarle havde med sig 40 Heste tilsammen, nemlig 3 Spand Vognheste og 13 Rideheste. Det Spand sorte Heste blev bortskænket til Storhertugen i Florenz, og det Spand Norske til Kardinalen, iligemaade 5 Rideheste til bemelte. Livkusken bekom til Drikkepenge in alles 30 Ducater i Guld, og enhver af de andre 15 Ducater. Det Spand hvide Heste blev ført tilbage igen og Resten af Ridehestene — ialt o. 105 Personer.

kommissær Andreas Simonsen til Erholm († 1725). ¹⁰⁾ Om General Grev Chr. Ditlev Reventlow og Frue ¹¹⁾ Benedicte Margrethe f. Brockdorff, der med sin Søn af første Ægteskab rejste sin Mand i Møde se Efterl. Reventlowske Fam. Pap. VIII Till. 4. ¹²⁾ Johan Conrad Wolfen, Læge og Bibliotekar († 1730). ¹³⁾ Andreas Weyse, Deputeret, Generalpostdirektør († 1725). ¹⁴⁾ Daniel Benjamin Weyse, Deputeret († 1729). ¹⁵⁾ Iver Brinck, Præst († 1728). ¹⁶⁾ Carl Heinrich v. Vieregg, Geheimeraad, Amtmand († 1747) og Frederik v. Vieregg, russisk Geheimeraad († o. 1750). ¹⁷⁾ Jacob Frantz v. der Osten, Amtmand († 1737). ¹⁸⁾ Agent de Hertoghe. ¹⁹⁾ Franz von Hagen, Oversekretær († 1749). ²⁰⁾ Jens Klog, Kancelliforvalter († 1720). ²¹⁾ Kancellist Svend Böckmann døde 27. April i Bologna, »bgr. i en Stad Malevar i Kapellet St. Antoni 3 Mile derfra«. ²²⁾ Poul Christian Schindler † 1741, 92 Aar, ²³⁾ Hans Brøer, Slotsfoged og Borgretspræsident († 1739). ²⁴⁾ Johan Haller, kgl. Konditor († 1717). ²⁵⁾ Conrad Brandt († 1727). ²⁶⁾ Detlef Copie († 1733). ²⁷⁾ Jochim Lübberdt. ²⁸⁾ Julius Hinrich Hartmann, Staldmester († 1753). — Til de nævnte kommer Hoffurer Joseph Cardinal.

Et kunstnerisk og blivende Minde, der knytter sig til Kong Frederik IVs Ophold i Venedig, er det i Loftet i Rosen paa Frederiksberg Slot anbragte Maleri af *Bendix Coffre*. Da dette under Restavreringsarbejderne paa Slottet i 1930 blev nedtaget og varsomt rensat og udbedret, saa man, at det overalt anførte Aarstal for dets Tilblivelse, 1704, er fejlagtigt, idet Aarstallet 1711 kom tydeligt frem, anbragt yderst til Venstre af Billedets ene Langside under den som Tyrker maskerede Person. Denne nye Tidsfæstelse stemmer bedre end den tidligere med den Omstændighed, at Kong Frederik IVs Forkærlighed for Maskerader var vokset til en ligefrem Passion efter at han havde været Vidne til Karnevalet i Venedig. Dette Lune tilfredsstillede han ved i Aaret 1710 at lade afholde en Række Maskeballer paa Slottet. Coffres Billede, der i Komposition minder meget om Tiepolos et Kvartaarhundrede senere malede, venetianske Karnevalsscener, viser paa begge Langsider Deltagerne i Maskeraden, forklædte i polske, moskovitiske, tyrkiske og persiske Dragter. De oftere fremsatte Gisninger om, at Personer af den kongelige Familie, især Anna Sofie Reventlow, har tjent Kunstneren som Model, maa afvises. Man tør kun gætte paa, at Damen med det rigt perlesmykkede Haar kunde være den ovenfor (S. 164) omtalte, af Frederik IV beundrede Lucrezia Mocenigo »delle perle«. Derimod er der i de to Grupper paa Billedets Kortsider — henholdsvis Musikerne og Mundskænken i Funktion — i de omhyggeligt udførte og individualiserede Figurer aabenbart tilstræbt Portrætlighed. Kapellet fungerede ved de kongelige Maskerader som Orkester. Dette ledes i nærværende Tilfælde af den længst til venstre frit staaende, behandskede Soloviolinist, vistnok den fra Bologna indkaldte berømte Virtuos *Bartolomeo Bernardi*, der paa hin Tid betegnes som »Direktør for Musiken«. Medvirkende er en Oboist, to Fagotister, en Kontrabas, endvidere tre Strygere og CembaloSpilleren længst til højre, hvis Øjne følger Dirigenten.

Af Maleriet, der tidligere har været gengivet i min Bog om Frederiksberg Slot (1919) som Helhed og Detaille sammen med en i Kunstmusæet opbevaret Skizze til Billedet, er der ved dets Nedtagning under Tilsyn af Hr. Ingeniørkaptajn N. K. H. Maare blevet fremstillet et her reproduceret Fotografi, der lader Enkelthederne træde skarpere frem. Af en Regning paa en Blindramme til Maskeradesalen fra 1709 synes det at fremgaa, at der har været afsat Plads til Billedet, hvilket næppe har været færdigt før 1711, og i Mellemtiden har Stukken, som i andre Tilfælde paaviseligt, været dekoreret med blaa, gule og røde Skyformationer

(Medd. af D'Hrr. Adjunkt F. Weilbach og Kaptajn Maare). — Bendix Coffre kvitterer 27. Okt. 1710 for 200 Rd. for et Maleri af ham: »Plafond avec des fleurs et des enfans, la bordure de mosaïque a fond d'ort fine«. — 1710, d. 12. April, er af Partikulærkassen betalt 1123 Rd. for Maske-
rade- og Karnevalsdragter. 1710, 8 Marts, Regning for »2 Mützen Klappen vor die gundeliere I. Maj. Nahmen u. Kronen von Silber brodiret« (Part. Kammer Rgskb.).

Regnskabet for Kongens Udgifter i Venedig er desværre ikke bevaret. Af Kunstindkøb paa Hjemreisen er optegnet: 10. Maj 1709: In Florenza durch Montanti et Cortoli auf Verordnung des Hn. Justitz Rath's Weyse, an Gio. Baratti die $\frac{1}{2}$ der bestellten Marmor-Figuren 270 doppii; 10. Sept. betalt scultore Baratta 100 doppii. (Skulpturerne endnu i Rosenborg Have). 1709, 20. Aug. In Augsburg Für 2 Stücke von Hn. Hamilton mit Blumenwerck und allerhand Thieren. — *Velo* (S. 165). Han havde besøgt Kongen i Kbhvn. i 1708. J. Bircherods Dagb. 529. Sjæll. Reg. 1709, Nr. 87. — *Plessen*. C. S. Plessen til C. L. Plessen, 1709, 15. Jan.: Le Roy de Dannemarc pourrait avoir la mediation de la paix mais il prefere les divers tissements du carnaval à Venise; les Royaumes, duchés et comtés en attendant sont gouvernés par Christen Thomsen, Just Juel et le capitaine Frise sous le nom d'Otto Krabbe et Seestedt (Arkivet paa Sierhagen).

Holberg (S. 166): E. C. Werlauff, Antegnelser til Holbergs Skuespil, 1858, 94, 233. Holberg, Epistler, II, 176 ff. Gert Westfaler III 1. Didrich Menschenschreck VIII. — Justitsraad A. Weyse opholdt sig 15. Okt. 1710 i Venedig for at rejse et Laan mod Pant i de norske Bjergværker. — *Klep- ping*: Geh. Registratur 1712, f. 56. — *Ellebrecht*: Krigskanc. Ref. Sager 1716, 13. April, § 7. — *Pogwisch*: Danm. Adels Aarb. 1931, Till. 51.

Zannetti. Originalt, ikke afsendt Adelspatent paa Pergament og med farvelagt Vaaben, dat. 4. Nov. 1750, for Antonius Maria de Zanetti og dennes Fætter af samme For- og Efternavn i Ny kgl. Saml. fol. 246. Tysk Oversættelse af Zanettiernes Værk i Thotts Saml. 550 f.

Følgende Haandskrifter i det Kgl. Bibliotek vides at være komne fra Venedig, men deres Vurdering maa være en venetiansk Historiker forbeholdt. Gl. kgl. Saml. 2125 4to, Breve fra og til Kardinal Alex. Far- nese (Pave Povel III), 1488—90, skrevet 1504, erhvervet af F. Rostgaard (Ellen Jørgensen, Cat. cod. lat., 1926, 386. F. Schnabel, Deutschlands Ge- schichts Quellen I (1931), 125). — Gl. kgl. Saml. 2160 4to, Pacta vene- tiarum, erhvervet af Rostgaard. — Gl. kgl. Saml. Kvart: 1928, Dan. Barba- dicus (Aarberetn. fra det kgl. Bibl. 1874, 79, 275. Ellen Jørgensen l. c.

385), 1930—32; 1933 (med Familien Donatos Vaaben og Markusløven), 1938—39, 1940 (med adeligt Vaaben og Markusløven), Ny kgl. Saml. 2466 fol. — Thotts Saml. 548—49, 51.

Opkøb af Malerier i Venedig. D. G. Badissoni kvitterer Kbhvn. 1747, 5 Maj, for 3 til Kongen solgte Billeder af Annibale Caracci, Madonna med Jesusbarnet, hvis Fødder den hellige Franciskus kysser, betalt med 80 Dukater, Evangelisten Matthæus og Evangelisten Johannes, hver med 40 Dukater (Partikulærkammeregsk. 1747, 1104). 8. Aug. s. A. ansøgte Badissoni fra Kbhvn. om Toldfrihed for de af ham fra Venedig medbragte Malerier af de berømteste Mestre i Italien, af hvilke det havde behaget Kongen at købe nogle (Kbhvns. Civilkontors Res. 23. Okt. 1747, 260).

PERSONREGISTER

A

- Abbestee, Michael, Direktør for Ostindisk Komp., 123.
 Adelaer, Cort Sivertsen, Admiral, 78, 80, 149. — Frederik Christian, Gehejmeraad, 125.
 Ahlefeldt, Christian, Greve, 65 f., 69-71, 75, 97 f., 114, 171, 176, 213. — Claus, Feltmarskal, 65. — Daniel Josias, Kaptajn, 65, 212. — Frederik, Greve, Storkansler, 69, 98. — Gerhard Ditlev, Ltnt., 65, 212.
 Albertin, Brostrup, Prokurator, 123-25.
 van Alst, Christian Jørgensen, Kaptajn, 112, 124, 186.
 Andersen, Iver, Amtmand, 222.
 Arff, Nicolai Jansen, Dir. for Ostindisk Komp., 123.
 August, Pfalzgreve, 20.
 Åkerhjelm, Anna (Agriconia), 54, 91, 102, 212.

B

- Bachmaier, Mathias, Konsul, 221.
 Baden-Durlach, Markgreve af, 20.
 Badissoni, D. G., Kommissionær, 226.
 Badoer, Slægten, 166, 220.
 Barnekow, Christian, 153, 220.
 Baratti, Giovanni, Billedhugger, 225.
 von Bassen, Corf., Skipper, 118.
 van Beccum, Marten, Overskipper, 116-118, 124.
 Benzon, Niels, Dr. med., 77, 124, 154.
 Bergendal, Laurits Sørensen, Skibspræst, 118, 121, 215.
 Bernardi, Bartolomeo, Violon, 224.
 Bielke, Christian, Admiral, 122, 126.
 Bircherod, Jens, Biskop, 159.
 Bjørn, Jakob, 153, 220.
 Bokenmøller, Hans, 17.
 Borch, Oluf, Læge, 158, 221.
 Borchgrevinck, Melchior, Kapelmester, 155.
 Boserup, Jakob (1709), 223.
 Brandt, Conrad, Mundkok, 223.

- Brinck, Iver, Præst, 223.
 Brockdorff, Benedicte Margrethe, Comtesse, gift m. General Greve C. D. Reventlow, 223.
 Brostrup, se Albertin.
 Bruchmann, Agathe, g. m. Georg Jürgen Hartmann, 16.
 Bruun, Christian, Overbibliotekar, 79 f.
 Brøer, Hans, Slotsfoged, 223.
 Brøndsted, Peter Oluf, Arkæolog, 100-103.
 de Bussy, Søltnt., 31.
 Bøckmann, Svend, Kancellist, 223.

C

- Calevari, Luc., Maler, 34.
 v. Calneyn, Wulff Heinr., Oberstltnt., 109-11, 186.
 Canaletto, Maler, 34.
 Cardinal, Josef, Hoffurér, 223.
 Carey, J. B., Arkæolog, 92.
 Carl, Prins af Danmark, 161.
 Carl af Hessen, Landgreve af Hessen, 82.
 Carl Ludvig af Pfalz, Raugraf, 52, 59, 86, 88, 94.
 Caroline Amalie, Dronning, 164.
 Carriera, Rosalba, Malerinde, 161, 164.
 Carstens, Lütke, Skoleholder, 21.
 de Castille, Antonio, Glasmager, 156, 220.
 Charisius, Jonas, Diplomat, 153.
 Christian I, Konge, 152.
 Christian IV, Konge, 20, 154 f.
 Christian VI, Konge, 168.
 Christian Frederik (Christian VIII).
 v. Cignon, Fred. Christoph., Major, 66, 213.
 Coffre, Bendix, Maler, 224 f.
 Colbert, 30 f.
 Colleoni, Bartolomeo, Condottiere, 152, 220.
 Contarini, Francesco, Doge, 47, 158. — Niccolo, 158.
 Copie, Detlef, Mundkok, 223.
 Corbon, Oberst, 90, 181.

v. Corfey, Gerhard, Krigsraad, 43, 69 f., 173.
Corner, Generalkapt., 130. — Marcella, 165.
de Courtagnan, Søltnt., 30.

D

Damman, Autor, Borgmester, 15.
Danxst, Cort, Bogholder, 191.
v. Degenfeld, Anna Marie, se Gersdorff.
— Christoph Martin, Gouvernør, 44.
— Hannibal, Friherre, 44 f., 50, 52.
Degetmeyer, Christina, g. m. Christopher Hartmann, 14 f., 17. — Christopher, 14. — Hans, 14. — Herman, 14. — Lu-
deke, 14. — Rembert, 14.
Dehn, Balthasar, Præst, 23.
Desgouttes, Greve, 31. — Marquis, Ltnt., 31.
Dorothea, Dronning, 152, 220.
v. Dumbstorf, Georg Nicolai, 97 f.
Duquesne, Marquis, 31 f.

E

Eggers, Vicekommandant, 187.
Ekeblad, Christopher, Volontør, 213.
Elgin, Lord, 100.
v. Ellebrecht, Anton Günther, General, 167, 225.
Engel, Catharine Dorothea, se Hartmann.
— Joachim, Præst, 21.
v. Enninghausen, Gert, 17. — Rembert, Provst, 15, 17.
Erik af Pommern, Konge, 149-51.
Erizzo, Francesco, Doge, 154.
Erlandsen, Didrik, Baadsmand, 114.
Ernst August, Hertug af Braunschw.
Lüneburg, 43, 52, 81, 87, 175, 179 f.

F

Fabricius, Dr., 65.
Fabris, Salvator, Fægtemester, 154, 220.
Farnese, se Povel III.

Fasting, Lyder Montaigne, Orlogskapt., 167 f.
de Ferville, Søltnt., 31.
Fincke, Thomas, 153 f.
Foscari, Francesco, Doge, 151.
Foss, Laur., Dr. med., 158, 221.
de la Fouleresse, Legationssekr., 119-22.
Francke, Anne Cathrine, g. m. Christopher Hartmann, 142.
Franchi, Zuan, Tolk, 151.
Frederik IV, Konge, 149, 161-67, 224.
Friis, Jesper, Kapt., 165, 225. — Verner, 158.
Førster, Caspar, Kapelmester, 155, 220.

G

Gabel, Christopher, Rentemester, 65 f.
— Frederik, Amtmand, 65.
Gabrieli, Giovanni, Kapelm., 155, 220.
Gallo, Felice, Sekretær, 173.
de la Gardie, Catharine Charl., g. m. O.W.
v. Königsmarck, 54.
Gening, Ltnt., 88, 179.
Gersdorff, Anna Marie, g. m. H. Degenfeld, 45. — Christian, 158, 221. — Christopher Frederik, Oberst, 45. — Dorothea, se Gjedde.
Giustiniani, Giovanni, Skibschef, 151.
— Marcantonio, Doge, 39, 42, 94, 177.
Giøe, Marcus, Gehejmraad, 125, 158, 220.
Giørvell, Forfatter, 102.
Gjedde, Doroth., g. m. Oberst Christoph. Fred. Gersdorff, 45.
Griffenfeldt, Peder, 112.
Grimani, Carlo, 163.
Grubbe, Sivert, 153, 220.
Guido, Admiral, 63.
Gyldenløve, Ulrik Christian, 62, 125. — U. F., 45, 114.

H

Hagen, Franz v., Oversekretær, 223.
Haller, Franz, 223.
Hamilton, Maler, 225.

Hammerich, Anna Magdalene, se Hartmann. — Cecilie, se Meyer. — Heinrich, Rektor, 136, 141. — Heinrich d. y., Præst, 141 f., 195. — Sibylla Ursula, se Petersen.

Hans, Hertug af Sønderborg, 152 f. — Hans, Georg, Prins af Slesvig, 157 f., 220.

Hansen, Frederik, Assistent, 118.

Hartmann, Agathe, se Bruchmann. — Agnete, g. m. Præst Ant. Hartmann, 21. — Anna Magdalene, g. m. Præst H. Hammerich, 22, 141. — Anne Cathrine, se Francke. — Anton, 15. — Antonius (d. y.), Præst, 20 f. — Antonius (d. æ.), Præst, 21. — Bartholomeus, 14. — Beate Christine, g. 1° m. Randel Randelsen, 2° m. Jens P. Holderup, 22, 143 f., 146, 191. — Catharine Dorothea, se Schlüsselburg. — Catharine Dorothea, g. m. Præst Joachim Engel, 21. — Cecilia, se Kroken. — Cecilie Hansdatter, se Leegaard. — Christina, se Degetmeyer. — Christine, 15. — Christine Agnes, se Schmidin. — Christopher, 15. — Christopher (Søn af Rembert), 22 f., 26, 142-144. — Christopher, Etatsraad, 16, 122, 124, 126, 135, 139, 145 f., 191, 195. — Christopher, Skisapotheker, 112. — Christopher (Søn af Hans Hartmann og Kirsten Romer), 145. — Christopher (Faderen), 14 f., 17, 138 f. — Dietrich, 14. — Elisabeth, se Usler. — Emerentia, 15. — Georg (Jürgen), 15. — Hans, 15. — Hans, Kommerceraad, 144 f. — Jorch (Jørgen), 14. — Jorch (Jørgen, Jürgen), 15. — Kirstine, se Romer. — Margrethe, 15. — **Moritz**, 11, 15, 22 f., (Genua) 25-32, (Venedig) 33-40. — (Venetianernes 3 første Felttog mod Tyrkerne) 41-60. — (Danske Officerer i den venetianske Hær paa Morea) 61-67. — (Deltager i Venetianernes 2. og 3. Felttog, Markusridder) 69-80. — (8. Afsnit) 81-95. — (9. Afsnit) 97-107. — (10. Afsnit) 109-127. — (11. Afsnit 1692-95) 129-39. — Morten (Moritz), 145 f. —

Rembert, Rektor, 15, 17-19, 21-23, 25. — se Bruchmann, Schlüsselburg, Schmidin, Werner.

v. Hatten, Johan Christian, Major, 65, 213.

Hauch, Bertel, Krigsraad, 146.

van Hertoghe, Agent, 223.

Holberg, Christen, Oberstltn., 166. — Ludvig, 80, 166 f.

Holderup, Beate Christine, se Hartmann. — Dorete Jensdatter, 144. — Jens Pedersen, 144.

v. Horn, Hildebrand, 65 f.

I

Innocents XI, Pave, 3.

Ivanovitsch, Giuseppe, 79. — Lucas, 79. Marco, 79.

J

Jacobsen, Mads, Læge, 153 f.

Jacobæus, Holger, 158 f., 221.

Jacobson, Magnus, 187.

Jensen, Eskild, Bogholder, 115, 185 f.

Johan Georg III, Kurfyrst, 47.

Juel, Axel, Orlogskapt., 109, 115. — Just, 165, 225. — Niels, Admiral, 109, 126 f. — Ove, 156, 220.

Julius, Hertug af Braunschweig-Lüneburg, 18.

K

Kalnein, se Calneyn.

Kiær, Søren, Hofmaler, 155, 220.

Klein, Gert Davidsen, Skipper, 112, 117 f., 123-26.

v. Kleist, Georg, Oberst, 48.

v. Klepping, Loth. Adolph Heinr., Oberst, 167, 225.

Klog, Jens, Kancelliforvalter, 223.

Klovtoft, Kapt., 110, 112, 116, 186.

Klüver, Hans Heinr., Præst, 142.

Knesebeck, Familie, 17 f.

Knudsen, Hans, Prokurator, 123.

Knuth, Adam Levin, Overkmjkr., 162.
 Koch, Claus, Raadmand, 23. — Magda-
 lene, se Meyer.
 Kolding, Niels Mortensen, Sanger, 155,
 220.
 Krabbe, Otto, Geheimeraad, 165, 225.
 Krag, Ove, 156.
 Kroken, Cecilia, g. m. Christopher Hart-
 mann, 142.
 Küenburg, Greve, 65.
 v. Königsmarck, Cath. Charl., se de la
 Gardie. — Otto Wilh., Greve, 53-55,
 58, 65, 82-84, 86, 88-95, 102 f., 179-181,
 207-211.

L

Laborde, Arkæolog, 90, 103.
 Lassen, Jens, Kancelliraad, 122.
 La Tour Maubourg, Ltnt., 45.
 Leegaard, Cecilie Hansdatter, g. m. Chri-
 stopher Hartmann, 142 f. — Hans
 Knudsen, 142 f. — Kirsten, g. m. Hans
 Knudsen Leegaard, 143.
 Lehn, Abraham, Direktør for Ostindisk
 Komp., 123.
 v. Lente, Christian, Gesandt, 98, 223.
 de Lhéry, Eskadrechef, 30-32.
 Licht, Henrik, Kammertjener, 222.
 Lilliecrona, Caspar, 213.
 Lilienkrantz, Valentin, Sekretær, 159, 221.
 Lübberdt, Jochim, 223.
 Lyders, Andreas, Kabinetssekretær,
 222.
 Lätus, Erasmus (Rasmus Glad), Prof.,
 152, 220.
 Løvendal, Carl, Friherre, 114.
 Löwenschild, Andreas, 64, 212. — Hanni-
 bal Poulsen, 63 f., 212.
 Löwenstein, Heinr., Kvartermester, 114.

M

Maximilian Vilhelm, Prins af Braun-
 schweig-Lüneburg, 43, 50, 54 f., 58 f.,
 70, 81, 83, 93-95, 175.

Mejer, Cecilie, g. m. Rektor Heinr. Ham-
 merich, 141.
 Mendlein, Pandolf, Købmand, 70, 175 f.
 v. d. Meyden, Theodorus, 26.
 Meyer, Josias, Ridefoged, 142. — Mag-
 dalene, g. m. Claus Koch, 23.
 v. Meyercrone, Henning, Gesandt, 27,
 171.
 Mezzomorto, Admiral, 134.
 Michiel, Giustina Renier, 161.
 Mocenigo, Aloisio, Doge, 152, 162. —
 Domenico, 130. — Lucretia 164 f., 224.
 Molin, Alessandro, Generalkapt., 134,
 164, 188.
 de Mongon, Sekltnt., 31 f.
 Monrad, Johan, Etatsraad, 158, 221.
 Montemart, Hertug af, 30.
 Morosini, Francesco, Doge, 38 f., 44-50,
 52, 54, 56, 59 f., 70, 72-75, 77, 81-86,
 91-95, 102 f., 130, 132, 171 f., 175.
 Morsing, Peter (1690), 117 f., 123.
 Moth, Mathias, Geheimeraad, 123, 159.
 Muhle, Villum, Justitsraad, 122.
 Müller, Regine Sofie, g. m. Provst Pe-
 tersen, 142.
 à Møjnichen, Henrik, Læge, 158.

N

Nyerup, Rasmus, Prof., 102.

O

v. Ohr, Hermann Philip, Oberst, 43,
 59 f., 86 f., 93 f., 179-82.
 Olufsen, Marie, g. m. Steffen Rode, 156.
 — Rudolf, 156, 220.
 Oranien, Herman, Prins af, 32.
 v. der Osten, Jacob Frantz, Amtmand, 223.

P

Pape, Kapt., 182.
 Parauny, Gregory, armenisk Købmand,
 116.

Parsberg, Christoffer, Greve, 37, 157, 220.
Pauck, se Porch.

Petersen, Henning, Hofpræst, 141 f. — Re-
gine Sofie, se Müller. — Sibylla Ur-
sula, g. m. Præst Heinr. Hammerich
142.

Pisani, Niccolo, Sproglærer, 166.

Pius II, Pave, 151.

v. Plessen, Chr. Sigfred, Overrentemester,
165, 225.

Pogwisch, Christian, 167, 225.

Pontoppidan, Erik, Biskop, 149, 159.

Porch, Christian, Vice Kommdt., 109-111,
118, 185 f.

Poulsen, Christian, Kapt., 64.

Poul III, Pave, 225.

Q

Qualen, Josva v., Hofmarskal, 152.

Quellinus, Thomas, Billedhugger, 137.

Querini, Catharina, 164. — Piero, 151. —
Marina, 164.

R

v. Raben, Carl Magnus, Kaptajn, 66, 213.

Raben, Peter, Viceadmiral, 63, 212.

Randel, Frank, 143.

Randelsen, Beate Christine, se Hart-
mann. — Randel, Kaptajn, 110, 112,
114 f., 143, 146.

Rantzau, Christian, 64. — Claus, Amt-
mand, 151 f. — Frantz, General, 64,
212. — Frederik Christian, 64, 212. — Jo-
han, 64 f. — Ltnt., 65.

Reedtz, Knud, Admiral, 63, 212.

Retzen, Ludolph, Kæmner, 15.

Reventlow, Christian Ditlev, Greve, Ge-
neral, 162, 223. — Frederik Ludvlg,
Greve, 214.

Rezzonico, Quintiliano, Baron, 74, 176.
de Roepstorff, Ulrik Frederik, Oberst-
ltnt., 222.

Romer, Kirstine, g. m. Hans Hartmann,
145.

Rosenkrantz, Iver, Etatsraad, 223. — Jør-
gen, 156, 158, 220 f.

Rosenvinge, Mathias, Assessor, 132.

Ross, Alexander, 121.

Rostgaard, Frederik, Oversekretær, 159 f.,
221.

Rudolf August, Hertug, 13.

v. Rumohr, Karl Fried., Kunstkritiker,
100.

S

Saint-André, Oberst, 43.

Saint-Disdier, Forf., 35.

de Saint-Paul, Claude, Greve, 44.

Scheffer, Johan, Købmand, 75, 175.

Schindel, Frederik Vilhelm, General, 222.

— Henrik Leopold, Amtmand, 222.

Schindler, Poul Christian, Violon, 223.

Schiønnebølle, Kapltnt., 110.

Schiønning, Christian, Lærer, 158.

v. Schlick, General, 20.

Schlüsselburg, Catharine Dorothea, g. m.
Antonius Hartmann, Præst, 21. —
Jacob, Præst, 21.

Schmidin, Christine Agnes, g. 2° m.

Rembert Hartmann, 17, 22 f., 138.

Schumacher, Peter, se Griffenfeldt.

Schytte, Johan Hendrik, 118.

Schütz, Heinrich, Kapelmester, 155.

Schönau, Lakaj, 222.

v. Schönfeld, Hans Rudolph, Oberst,
48, 50, 56 f., 59 f.

Sehested, Christen Thomesen, 165, 225.

Seidelin, Hans, Konferensraad, 145. —
Hans, 145. — Hans Diderik Brinck,
145.

de Seignelay, Marquis, 30, 32.

Sidney, Lord, 120.

Sigismund, Konge, 150.

Simonsen, Andreas, Godsejer, 223.

Skeel, Christian, 156, 220. — Jørgen,
Kommandørkapt., 63, 212.

Span, Henrik, Admiral, 126 f.

Spengler, Lor., Justitsraad, 101.

Sperling, Otto, 156, 220.

Steinau, Adam Heinr., Greve, 131.
Storm, Theodor, Digter, 19 f.
v. Stöcken, Christopher, Ernst, Admiral,
62 f., 125, 205, 212. — Gerhard Chri-
stian, General, 64, 212.
Svinen, Joachim, 151.
v. Söhlenthal, Henrik Frederik, Friherre,
223.

T

Tambour, Jean, 117.
v. Thienen, Frederik Joachim, Oberst-
ltnt., 65, 213.
Thott, Knud, 124 f. — Tage, 122.
v. Toppau, Hans Bernh., Oberst, 48,
71 f., 172.
de Tourouvre, Ltnt., 31.
de Tourville, Chevalier, 30, 32.
Trelawney, Jonathan, Biskop af Exeter,
125 f., 219.
Trolle, Børge, 158. — Herluf, 158. —
Holger, 158.
Trompettina, Sangerinde, 161.
v. Trützschler, Oberstltnt., 52, 72.

U

Ulfeldt, Jacob, 153, 220.
Ulsøe, Marcus, Regimentsskriver, 146.
Urne, Sofie, 114.
Usler, Elisabeth, g. m. Ant. Hartmann,
Præst i Niepars, 21.

V

Valier, Silvestro, Doge, 130.
Valperger, svensk Ingeniør, 208.
de Vanny, Sergeant, 91.
Velo, Jean Baptiste, Kommissær, 165.

Venier, Lorenzo, Eskadrechef, 71, 84 f.,
99, 106, 130, 132, 188, 214.
Verneda, Arkitekt, 91.
v. Vieregg, Carl Heinrich, Amtmand,
223. — Frederik, Geheimeraad, 223.
Vind, Holger, Geheimeraad, 156, 220.
Vogt, Claus, Guvernør, 144.
Voigt, Gotthard Lorentz, Lakaj, 222.
Volkman, Veronica, Skoleholderske, 22.

W

Walter, F., Overhofmarskal, 162, 164, 223.
v. Wedel, Georg Heinrich, 222.
Werner, Marie Elisabeth, g. 1° m. Rem-
bert Hartmann, 22.
Weyberg, Frederik, Gesandt, 162, 164 f.
— Hans, Overkammertjener, 162.
Weyse, Andreas, Deputeret, 162, 223, 225.
— Dan. Benjamin, Etatsraad, 223.
Wibe, Ditlev, Statholder, 162, 223.
Wilster, Joakim Jakob, Oberst, 66 f.,
213. — Johan, Major, 66, 213.
Wolfen, Johan Conrad, Læge, 223.
Wordemann, Reinhold, Prokurator,
123 f.
Worm, Jacob, Præst, 215 f. — Willum,
Kgl. Historiograf, 158.

Z

Zannetti, Antonmaria (Alessandros
Søn), 168, 225. — Antonmaria (Giro-
lamos Søn), 168, 225.
Zeno, Antonio, Generalkapt., 130 f.
van Zeyl, Kapt., 63.
Zoëga, Georg, Arkæolog, 160. — Mat-
thias, 160. — Mathias d. y., Kantor,
160.
Zorzi, Gabriel, Skatmester, 134, 190.

BILLEDFORTEGNELSE

BILLEDBILAG

Side

Epitafium i Kirken i Heiligenhafen over Moritz Hartmann af Thomas Quellinus. Titelbillede.	6-7
Vaaben.....	6-7
Moritz Hartmann efter den Generalkonsul Hartmann tilhørende Marmor-	
kopi af Thomas Quellinus' Buste i Heiligenhafen Kirke	10-11
Meinhardshof i Braunschweig med Huse fra ca. 1650	12-13
Husrække i Braunschweig fra ca. 1630-1650	12-13
Døbefonten i »Brüderkirche«, Braunschweig	12-13
Interiør fra »Brüderkirche«. Braunschweig.....	12-13
Heiligenhafen fra Landsiden	18-19
Heiligenhafen fra Søsiden.....	18-19
Kirken i Heiligenhafen	18-19
Gavlen af den gamle Kirkeskole i Heiligenhafen, i hvilken Moritz Hart-	
mann fødtes	20-21
Nødpengeseddelt udstedt af Byen Heiligenhafen efter Verdenskrigen ...	20-21
Gravsten over Rembert Hartmann og Hustru Christine Agnes Schmidin	
paa Kirkegaarden i Heiligenhafen	22-23
Kirkeladen og Opgang til Kirken i Heiligenhafen.....	24-25
Indgangsporten til Kirkegaarden i Heiligenhafen.....	24-25
Skipperstolen i Heiligenhafen Kirke	24-25
Canal grande — Fondaco dei turchi, efter Maleri af A. Canaletto i Museo	
nazionale, Rom	36-37
Canal grande i Venedig	38-39
Marmorløverne foran Porten til Arsenallet i Venedig	44-45
Porten til Arsenallet i Venedig.....	44-45
Model af Dogens Skib »Il Bucentoro«	48-49
Mindesmærke over Feltmarskal Otto Wilhelm Greve Königsmarck i Arse-	
nalet i Venedig	58-59
Francesco Morosini, efter Portræt malet af Louis Dorigny. Dogepaladset	
Sala del Maggior Consiglio	62-63
Familien Morosinis Vaaben (Museo Correr i Venedig).....	64-65
St. Markus Løven.....	64-65
Campo Francesco Morosini (Santo Stefano), efter Stik af Luca Carlevaris	64-65
Gregorio Lazzarini: Francesco Morosini fremstiller for Republiken Vene-	
dig det undertvungne Morea: Morosinis Sejrstrofær fra Tyrkerkrigene	
(Museo Correr)	68-69
Ligsten over Francesco Morosini i Kirken San Stefano.....	68-69
Ordenen San Marco, Kæde med Medaille og St. Markus' Billede.....	70-71
Oberst Hans Bernhard von Toppaus Anbefalingskrivelse for Moritz Hart-	
mann af 19. Sept. 1685	72-73

	Side
Dogen Francesco Morosinis Vidnesbyrd for Moritz Hartmann af 17. Okt. 1685	72-73
Diplom for Moritz Hartmann som Ridder af San Marco 1685	76-77
Curt Sivertsen Adelaer, efter Maleri paa Frederiksborg	78-79
De af Moritz Hartmann i 1687 hjembragte Metopehoveder fra Parthenons Gavl (i Antiksamlingen i København)	96-97
Metopen i Samlingen Elgin Marbles i British Museum med paasatte Gips- afstøbninger af Hovederne fra Antiksamlingen i København	100-101
Anna Agriconia, adl. Åkerhielm, f. 1642, d. 1698	102-103
Udsigt mod Akropolis i Athen 1670	104-105
Bombardementet af Akropolis 1687	108-109
Bestalling for Moritz Hartmann som kongelig dansk Kaptajn af Sætaten 1687	112-113
Sølvskaal, skænket Biskoppen af Exeter af Dansk Ostindisk Kompagni (1688)	124-125
Venetiansk Dametøffel og Kniv, der har tilhørt Moritz Hartmann	132-133
Model af den hellige Gravs Kirke i Jerusalem, hjemført af Moritz Hartmann	132-133
Etatsraad Christopher Hartmanns Segl 1720	144-145
Familiesegl P[eter] H[artmann]	144-145
Familiesegl H[ans] H[artmann]	144-145
Moritz Hartmanns Vaaben paa Fodstykket af Epitafiet i Heiligenhafen . .	144-145
Rialtobroen i Venedig, efter Maleri af A. Canaletto i Palazzo Corsini, Rom	148-149
Dogepaladset med Piazzettaen Ponte della Paglia og Palazzo delle Frigioni, efter Maleri af A. Canaletto	152-153
Kong Frederik den Fjerde, David Hoyer pinx. Petrus Schenk fecit. 1709.	156-157
Regattaen i Venedig afholdt 1709 til Ære for Kong Frederik den Fjerde, efter Maleri af Francesco Guardi, Statens Museum for Kunst	160-161
Palazzo Foscari — San Eustachio, Façade mod Canal grande — Gaardside, efter Stik af Vincent Coronelli	164-165
Bendix Coffres Maskeradbillede, Frederiksborg Slot	168-169
Kortskitse af Grækenland omkring Aar 1685	226-227

BILLEDER I TEKSTEN

Braunschweig	11
Heiligenhafen	17
Genua 1684	25
Bombardementet af Genua	29
Markuspladsen i Venedig	33
Markuspladsen i Venedig o. 1700	37
Hertug Maximilian Vilhelm af Braunschweig-Lüneburg	41
Belejringen af Koron 1685	47
Slaget ved Kalamata	51

	Side
Kalamata	53
Feltmarskal Otto Wilhelm Greve Königsmarck	55
Napoli (Nauplia) di Romania	57
General Hannibal Friherre von Degenfeld	61
Markusløven	69
Belejringen af Athen 1687	81
Malvasia	85
Negroponte	95
Metopefigurerne, efter Tegning af J. Carey 1673	97
Trankebar med Dansborg set fra Søsiden	109
Søkamp mellem Venetianere og Tyrkere	129
Plan af Trankebar omkring 1700	141

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	7
Første Afsnit. Afstamning	11
Andet Afsnit. Fødestavn. — Forældre. Rektor ved Skolen i Heiligenhafen Rembert Hartmann og Hustru Agnes Chris- tine Schmidin	17
Tredie Afsnit. Deltager i Erobringen af Genua Maj 1684.	25
Fjerde Afsnit. Venedig i Slutningen af det syttende Aar- hundrede	33
Femte Afsnit. Venetianernes tre første Felttog mod Tyrkerne 1684—86	41
Sjette Afsnit. Danske Officerer i den venetianske Hær paa Morea 1685—88	61
Syvende Afsnit. Moritz Hartmann deltager i Venetianernes andet og tredie Felttog 1686 og udnævnes til Markusridder	69
Ottende Afsnit. Venetianernes Felttog 1687—88	81
Niende Afsnit. Moritz Hartmann deltager i Venetianernes fjerde og femte Felttog 1687—88	97
Tiende Afsnit. Gouverneur i Trankebar	109
Ellevte Afsnit. Sidste Aar og Død. 1692—95	129
Tolvte Afsnit. Moritz Hartmanns Sødskende	141
Tillæg. Danske i Venedig	147
Aktstykker og Breve	169
Henvisninger	199
Personregister	227
Billedfortegnelse	235

RETTELSER

Side 90: Cordon, læs Carbon.

Side 168: Girolomos Søn, læs Girolamos Søn.

KORTSKITSE
AF GRÆKENLAND
OMKRING AAR 1685

